

Ruské právní texty a jejich
lexikálně-gramatická charakteristika
2009

Lucie Kovaříková

**Ruské právní texty a jejich
lexikálně-gramatická charakteristika
(v částečné konfrontaci s češtinou)**

**Russian Legal Texts and Their
Lexical and Grammatical Analysis
(in Partial Comparison with Czech)**

Disertační práce

Školitel doc. PhDr. Eva Vysloužilová, CSc.

Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta

2009

Děkuji doc. PhDr. Evě Vysloužilové, CSc., a prof. PhDr. Heleně Flídrové, CSc.,
za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní disertační práce poskytly.
Děkuji také Jakubu Kovaříkovi za grafickou úpravu disertační práce.

Současně prohlašuji, že jsem tuto disertační práci vypracovala samostatně
a uvedla veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 25. 9. 2009

Abstrakt

Tématem předkládané disertační práce jsou ruské právní texty a jejich lexikálně-gramatická charakteristika v částečné konfrontaci s češtinou. Práce sestává z úvodu, čtyř samostatných kapitol, bibliografie a deseti příloh. První kapitola se zabývá obecnou charakteristikou právního jazyka a jeho vnitřní strukturou, pozornost je dále věnována jazyku právních předpisů jako jedné ze složek právního jazyka, požadavkům kladeným na právní jazyk a vývoji ruského právního jazyka. Tématem druhé kapitoly je ruská právní terminologie, jsou vymezeny pojmy *termín* a *právní termín*, je provedena klasifikace právní terminologie. Stěžejní část kapitoly je věnována analýze slovtvorných postupů užívaných při obohacování ruského právního terminologického systému. Třetí kapitola se zabývá oblastí modalit jako hlavním nositelem normativní a regulativní funkce právních předpisů. Je vymezen systém ruských modálních i jiných výrazů, jejichž prostřednictvím jsou v textech ruských právních předpisů vyjadřovány modální odstíny nutnosti a možnosti, a to z hlediska lexikálního a syntaktického. Čtvrtá kapitola se věnuje problematice ruských právních definic. Na základě provedené excerpcce jsou charakterizovány rozdílné typy ruských právních definic, dále způsoby vyjadřování rovnosti mezi definiendem a definiens a rovněž jsou popsány různé modely logicko-syntaktické struktury ruských právních definic.

Summary

The submitted Ph.D. thesis deals with Russian legal texts and their lexical and grammatical analysis. The thesis consists of an introduction, four chapters, bibliography and ten appendices. The first chapter focuses on a general description of legal language and legal texts, the hierarchization of legal texts according to their function and the way of construction is given. Special attention is paid to the language of Russian legal enactments as well as to the changes of Russian legal language during the last century. The second chapter is devoted to Russian legal terminology. First the concepts *term* and *legal term* are defined. Then Russian legal terms are classified from different points of view and the basic demands on them are listed. The rest of the second chapter examines the word-formation processes in Russian legal terminology. In the third chapter the modality as one of the constitutive features of legal texts is discussed. The system of Russian modal words and other means for expressing necessity and possibility in Russian legal texts are described. The fourth chapter focuses on Russian legal definitions. The attention is paid mainly to the means of expressing the equality between the definiendum and the definiens as well as to the logic and syntactic structure of Russian legal definitions. At the end of each chapter a short comparison of Russian and Czech explored material is given.

obsah

úvod / 11

kapitola první **CHARAKTERISTIKA PRÁVNÍ JAZYKA** / 15

1.1 **Právo** / 16

1.2 **Jazyk jako nositel právní informace** / 17

1.3 **Vymezení právního jazyka** / 19

1.4 **Právní text** / 22

1.5 **Vztah jazyka a práva, právní lingvistika** / 22

1.6 **Vnitřní struktura právního jazyka** / 24

1.6.1 Vymezení pojmů označujících právní texty / 24

1.6.2 Vnitřní struktura právního jazyka / 24

1.7 **Stylové vrstvy právního jazyka z hlediska pragmatického** / 26

1.7.1 Právní projevy podle mluvčího / 26

1.7.2 Právní projevy podle příjemce / 33

1.8 **Jazyk právních předpisů** / 40

1.8.1 Vymezení pojmů / 40

1.8.2 Vymezení jazyka právních předpisů / 41

1.8.3 Začlenění jazyka právních předpisů do systému funkčních stylů / 42

1.9 **Jazykové prostředky textů ruských právních předpisů** / 45

1.10 **Požadavky na jazyk právních předpisů** / 45

1.10.1 Legislativní technika / 47

1.10.2 Jazyk právních předpisů jako předmět právní úpravy / 48

1.11 **Vývoj jazyka právních předpisů** / 50

1.11.1 Obecné zákonitosti vývoje jazyka / 50

1.11.2 Vývoj jazyka ruských právních předpisů / 51

1.12 **Shrnutí** / 56

kapitola druhá **RUSKÁ PRÁVNÍ TERMINOLOGIE** / 59

- 2.1 **Obecná charakteristika terminologie** / 60
- 2.2 **Právní terminologie** / 63
- 2.3 **Způsoby tvoření právní terminologie** / 69
- 2.4 **Morfologický způsob tvoření právních termínů** / 70
 - 2.4.1 Derivace (Sufixace; Prefixace; Nepříponové odvozování) / 71
 - 2.4.2 Kompozice / 79
 - 2.4.3 Abreviace / 81
 - 2.4.4 Substantivizace adjektiv / 82
- 2.5 **Syntaktický způsob tvoření právních termínů** / 82
- 2.6 **Sémantický způsob tvoření právních termínů** / 84
- 2.7 **Tvoření právních termínů přejímáním z cizích jazyků** / 87
- 2.8 **Česká právní terminologie ve srovnání s ruštinou** / 90
 - 2.8.1 Sufixace / 90
 - 2.8.2 Prefixace / 91
 - 2.8.3 Nulová sufixace / 92
 - 2.8.4 Kompozice / 92
 - 2.8.5 Abreviace / 94
 - 2.8.6 Substantivizace adjektiv a přídavných / 94
 - 2.8.7 Syntaktické tvoření právních termínů v češtině / 94
 - 2.8.8 Sémantické tvoření právních termínů / 96
 - 2.8.9 Přejímání slov z jiných jazyků / 96
- 2.9 **Shrnutí** / 97

kapitola třetí **MODALITA V TEXTECH RUSKÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ** / 99

- 3.1 **Obecná charakteristika modalit** / 100
- 3.2 **Obecná klasifikace modalit** / 101
- 3.3 **Stručná charakteristika textů právních předpisů** / 103
- 3.4 **Typy modalit v textech ruských právních předpisů** / 104
- 3.5 **Modální výrazy v textech právních předpisů z hlediska lexikálního a syntaktického** / 104
 - 3.5.1 Osobní modální slovesa / 105
 - 3.5.2 Predikativní příslovce / 107
 - 3.5.3 Predikativní přídavná jména / 107
 - 3.5.4 Přídavná jména s modálním významem / 108
- 3.6 **Další způsoby vyjadřování modalit v textech ruských právních předpisů** / 109

- 3.7 **Sémantické odstíny konstrukcí s modálními výrazy** / 110
 - 3.7.1 Modální oblast nutnosti a možnosti / 111
 - 3.7.2 Vyjadřování nutnosti a možnosti z hlediska gramatického / 112
 - 3.7.3 Vyjadřování nutnosti a možnosti v textech ruských právních předpisů / 112
- 3.8 **Oblast negace** / 115
- 3.9 **Modalita v textech českých právních předpisů ve srovnání s ruštinou** / 115
 - 3.9.1 Systém českých modálních výrazů / 115
 - 3.9.2 Modální výrazy v českých právních předpisech / 116
 - 3.9.3 Syntaktická struktura konstrukcí s českými modálními výrazy / 118
 - 3.9.4 Oblast negace / 119
- 3.10 **Shrnutí** / 119

kapitola čtvrtá **RUSKÉ PRÁVNÍ DEFINICE** / 121

- 4.1 **Obecná charakteristika definic** / 122
- 4.2 **Charakteristika právních definic** / 123
- 4.3 **Typologie právních definic podle způsobu výstavby** / 124
- 4.4 **Lexikální charakteristika definienda** / 125
- 4.5 **Morfologická charakteristika definienda** / 128
- 4.6 **Morfologicko-syntaktická charakteristika definiens** / 129
- 4.7 **Morfologicko-syntaktická charakteristika právních definic** / 131
- 4.8 **Charakteristika definic z hlediska jejich logicko-syntaktické struktury** / 135
 - 4.8.1 Logicko-syntaktická struktura definic se jmenným přísudkem / 136
 - 4.8.2 Logicko-syntaktická struktura definic se slovesným přísudkem / 139
- 4.9 **České právní definice ve srovnání s ruštinou** / 140
 - 4.9.1 Z hlediska způsobu výstavby / 140
 - 4.9.2 Z hlediska lexikálního / 141
 - 4.9.3 Z hlediska morfologicko-syntaktického / 143
 - 4.9.4 Z hlediska jejich logicko-syntaktické struktury / 146
- 4.10 **Shrnutí** / 147

závěr / 151

resumé / 153

přílohy / 157

bibliografie / 179

Předmět výzkumu. Právní texty jsou nedílnou součástí života společnosti i jednotlivce, pracují s nimi jak odborníci na profesionální úrovni, tak běžní občané státu. Každý člověk se v průběhu života setkává s různými typy právních textů, jedná se o smlouvy uzavírané mezi jednotlivci a státními i soukromými organizacemi nebo mezi jednotlivci navzájem (pracovní, nájemní, kupní atd.), mohou to být rovněž rozhodnutí soudů a státních úřadů, ale také texty právních předpisů, ve kterých lidé hledají návod k řešení nejrůznějších situací. Právní texty jsou nositeli platných právních norem, a hrají proto zásadní roli při regulaci chování členů společnosti. Výběr tématu disertační práce vychází ze skutečnosti, že bez ohledu na uvedený význam a funkci právních textů dosud nevznikla ucelená studie, která by se systematicky a komplexně zabývala problematikou ruských právních textů, resp. jejich jazykovou stránkou. Z uvedeného důvodu byly tématem této disertační práce zvoleny ruské právní texty se zaměřením na jejich lexikálně-gramatickou charakteristiku doplněnou o komparaci vybraných jevů s odpovídajícím českým jazykovým materiálem. Zpracováním zvoleného tématu tak bude alespoň částečně zaplněna mezera na poli současné lingvistiky.

Cíl práce. První část práce (kapitola 1) si klade za cíl obecnou charakteristiku právního jazyka v jeho různých aspektech (vztah jazyka a práva, vývoj a vnitřní struktura právního jazyka, požadavky na právní jazyk). Cílem druhé části práce (kapitoly 2–4) je podrobná lexikálně-gramatická charakteristika vybraných jazykových oblastí textů ruských právních předpisů. Konkrétně se jedná ruskou právní terminologii, ruské právní definice a oblast modality v textech ruských právních předpisů.

Stanovené hypotézy. (1) Právní jazyk je samostanou složkou národního jazyka, vzhledem ke své funkci v rámci právního systému se významně podílí na správném fungování společnosti. (2) Právní jazyk nepředstavuje homogenní vrstvu národního jazyka, je vnitřně bohatě strukturován, jednotlivé právní texty (právní projevy) se od sebe odlišují jak po stránce jazykové, tak z hlediska jejich funkce. (3) Při charakteristice jazyka ruských právních předpisů lze vycházet z jejich zařazení do administrativního funkčního stylu, jazykové prostředky užívané k jejich výstavbě však vykazují zvláštnosti, které jazyk právních předpisů odlišují od jiných administrativních komunikátů.

Metody řešení. Základní metodou zkoumání byla zvolena synchronní analýza jazykového materiálu textů ruských právních předpisů. Pro splnění dílčích cílů byla využita rovněž diachronní analýza a dále metody syntézy, analýzy, indukce a dedukce, metoda srovnávací, popisná a statistická a rovněž studium tištěných i elektronických zdrojů.

Výsledky výzkumu. Dosažené výsledky a poznatky by měly přispět ke zpracování této dosud nepříliš probádané vrstvy ruského jazyka pomocí metod výzkumné a vědecké práce a současně poskytnout stabilní základnu pro další výzkum ruského právního jazyka. Z praktického hlediska budou výsledky výzkumu využitelné ve výuce odborného ruského jazyka, a rovněž v teorii a praxi odborného překladu.

Struktura práce. Práce je strukturována do čtyř samostatných kapitol. První kapitola se zabývá obecnou charakteristikou právního jazyka a jeho vnitřní strukturou se zaměřením na jazyk právních předpisů. Tato kapitola představuje teoretické východisko pro následující tři kapitoly, ve kterých je provedena lexikálně-gramatická analýza vybraných složek jazyka ruských právních předpisů. Vzhledem k jejich povaze a funkci byly k podrobnějšímu zkoumání vybrány tři oblasti, které se po jazykové stránce významnou měrou podílejí na celkové charakteristice textů právních předpisů, konkrétně se jedná o ruskou právní terminologii, ruské právní definice a oblast modalit. Náplň jednotlivých kapitol je podrobněji specifikována v úvodu každé z kapitol.

Praktická základna. Výzkum byl proveden na základě materiálu excerpovaného z platných ruských a českých právních předpisů, jejichž kompletní výčet je uveden v seznamu excerpovaných tištěných i elektronických pramenů této práce. V kapitole druhé *Ruská právní terminologie* jsme při vymezení slootovorných postupů užívaných pro tvoření ruské právní terminologie vycházeli z příručky *Большой юридический словарь* obsahující více než 7000 hesel, české právní termíny pro účely komparace mezi ruštinou a češtinou byly excerpovány z *Českého právního slovníku* obsahujícího více než 4500 hesel. Analýza ruských modálních výrazů a jejich srovnání s češtinou v kapitole třetí *Modalita v textech ruských právních předpisů* byla provedena na materiálu 392 ruských a 297 českých konstrukcí s modálními výrazy. Jazykový vzorek zkoumaný v rámci čtvrté kapitoly *Ruské právní definice* obsahoval 340 ruských právních definic a 419 českých právních definic.

Teoretická základna. Bibliografii k tématu této disertační práce lze rozdělit do dvou skupin. První kapitola práce se opírá o odbornou literaturu zabývající se obecnou problematikou právního jazyka, a to jak z hlediska právní teorie, tak z hlediska jazykového. Vzhledem k tomu, že problematika právního jazyka nebyla prozatím komplexně rozpracována a ani v češtině, ani v ruštině na dané téma doposud neexistuje uceleně zpracovaná odborná literatura, byly hlavními prameny pro vymezení obecné charakteristiky právního jazyka především izolované odborné články. Kromě pramenů tištěných jsou v použité literatuře bohatě zastoupeny také prameny elektronické, a to zejména z důvodu nedostupnosti ruské odborné literatury na dané téma. Druhou část bibliografie ke zpracová-

vanému tématu představují obecné lingvistické práce a dále práce věnující se tématům dílčích kapitol práce. Z českých právních teoretiků se ve svých monografiích o právním jazyce zmiňují například V. Knapp, Z. Šín nebo M. Tomášek, příspěvky k tomuto tématu z pohledu lingvistického zpracovali např. J. Kořen-
ský nebo F. Hladiš. Na úrovni ruštiny je problematika právního jazyka rozpra-
cována podrobněji, teoretickými východisky zvoleného tématu se staly práce
V. B. Isakova, N. V. Bělokoně, N. N. Voplenka a M. L. Davydovové, Je. V. Za-
kablukovského, D. I. Miloslavské, M. M. Muščininové, M. M. Fominové, T. I.
Tarasovové, A. A. Ušakova, S. P. Chižňaka, A. N. Šepeleva a Je. S. Šugrinové.

CHARAKTERISTIKA PRÁVNÍHO JAZYKA

- 1.0 V následujícím textu se zaměříme na obecnou charakteristiku ruského právního jazyka. Tato charakteristika představuje shrnutí dosavadních poznatků o právním jazyce, získaných studiem ruské i české odborné literatury zabývající se touto problematikou a také vlastním výzkumem v této oblasti.

V úvodní části kapitoly jsou vymezeny pojmy *právo* a *právní jazyk*, je vyjasněn vzájemný vztah jazyka a práva a definována funkce právního jazyka jako primárního nositele právní informace. V návaznosti na teorii komunikace je pozornost věnována také problematice právního textu. Další část kapitoly se zabývá vnitřní strukturou právního jazyka, je provedena hierarchizace různých typů právních textů z hlediska jejich funkce a z hlediska užívaných jazykových prostředků. Na základě provedené klasifikace právního jazyka se další část kapitoly zabývá výhradně jazykem ruských právních předpisů, jehož vybrané aspekty jsou hlavním předmětem výzkumu této disertační práce. Je uvedena definice jazyka právních předpisů, jeho začlenění do systému funkčních stylů a jsou rovněž charakterizovány jazykové prostředky užívané pro výstavbu textů ruských právních předpisů. V souvislosti s jejich funkcí jsou definovány také požadavky na jazyk právních předpisů jak po stránce jazykové, tak funkční. Závěrečná podkapitola je věnována vývoji jazyka ruských právních předpisů v průběhu 20. století a na počátku 21. století v návaznosti na změny probíhající v ruské společnosti.

1.1 Právo

Vzhledem k tomu, že povaha právní jazyka je dána povahou samotného práva a funkcí, kterou plní ve společnosti, považujeme za nutné alespoň ve zkratce objasnit podstatu práva a nastínit jeho charakteristické znaky.

S působením práva se setkáváme každodenně v různých sociálních situacích a souvislostech. Výraz „právo“ je většinou lidem srozumitelný, avšak každý si pod tímto pojmem může představit něco poněkud jiného. S rozdílným chápáním práva se setkáváme i v právní teorii. Čeština užívá výrazu právo ve dvou základních rozdílných významech (Harvánek 2008, s. 20): (a) *právo objektivní*, tj. souhrn právních norem jako obecně závazných pravidel chování stanovených nebo uznaných státem a státem vynucovaných; (b) *právo subjektivní*, tj. právní normou zaručená možnost chování právních subjektů, jíž obvykle odpovídá právní povinnost jiného právního subjektu. Právu v tomto významu odpovídá například vyjádření subjektu, že „má na něco právo“.

Právo objektivní, označované též jako právo platné nebo pozitivní, představuje právní řád státu. Normotvůrce je zde odlišný od adresáta normy, objektivní právo je proto charakterizováno jako *právo heteronomní*, tj. stanovené zvenjšku. Vzhledem k tomu, že předmětem našeho výzkumu je právní jazyk, konkrétně jazyk právních předpisů, které jsou formálním a všeobecně závazným dokumentem, vyjadřujícím obsah právních norem jako obecně závazných pravidel chování, budeme se pohybovat v oblasti práva objektivního.

V právní teorii se setkáváme se třemi základními přístupy k vymezení práva. První přístup se dívá na vymezení pojmu práva pohledem právněfilozofickým, druhý přístup uplatňuje hlediska právního pozitivismu. Pro naše účely je relevantní třetí přístup, chápající právo jako normativní systém, který je platný na určitém území a zároveň je společností uznáván a akceptován.

Právo je spolu s dalšími systémy (morálními, náboženskými, estetickými, jazykovými atd.) jedním z normativních systémů ve společnosti. Právní normy objektivizují kritéria hodnocení chování a určité způsoby chování preferují, jiné naopak sankcionují. V rámci společnosti pak plní především funkci sociální kontroly chování jejích členů. Za obecné znaky práva proto můžeme považovat *normativnost a regulativnost*.

Jak bylo uvedeno výše, objektivní právo představuje souhrn právních norem jako obecně závazných pravidel chování *stanovených nebo uznaných státem a státem vynucovaných*. Z úzké provázanosti práva a veřejné moci lze vyvodit další obecně uznávané pojmové znaky práva, a to (Harvánek 2008, s. 32 n.): (a) *obecnou závaznost* – právní normy mají obecný charakter, vztahují se na neurčitý počet případů a subjektů práva a povinnost řídit se jimi mají všichni adresáti práva, jimž jsou určeny; (b) *státem stanovenou nebo uznanou formu* – právní normy se vyznačují dopředu stanovenou formou pramenů práva; (c) *vynutitelnost státní mocí* – nastupuje v případě, jestliže právní subjekt nesplní právní povinnost, která mu byla právním řádem uložena. Na rozdíl od jiných sociálních norem ve

společnosti pouze legální sankce v sobě zahrnuje možnost státně mocenského vynucení příkazů a zákazů.

V návaznosti na výše uvedené znaky práva lze právo definovat jako „systém právních norem jako obecně závazných pravidel chování, stanovených nebo uznaných státem ve státem stanovené formě a vynutitelných státní mocí“ (Harvánek 2008, s. 32).

J. Harvánek (2008, s. 24) hovoří o právu jako o polysému, tj. mnohovýznamovém fenoménu, u něhož je možné vydělit a studovat několik stránek. Vedle stránky normativní, sociální, hodnotové, psychologické a dalších vyděluje i stránku jazykovou, na jejímž základě lze právo chápat jako specifický jazykový soubor, jazykový výraz právních norem.

V následujícím textu budeme vycházet z definice práva u V. Knappa (1995, s. 48), ve které se odráží všechny popsané znaky práva. Podle V. Knappa je právo „formálně sdělný společenský normativní a regulativní systém, který je vytvářen státem k dosažení určitých společenských účelů a k prosazení a ochraně určitých obecných zájmů a jehož normy jsou vynutitelné státní mocí“.

Formy, v nichž je právo obsaženo, tedy formy, ve kterých je třeba hledat právní normy a které jsou vlastně bezprostředním zdrojem práva, se nazývají *prameny práva*. V různých světových právních systémech se můžeme setkat s různými druhy pramenů práva. Jsou to zejména (Veverka 1996, s. 29): (1) zákony a jiné normativní akty (právní předpisy), (2) právní obyčeje, (3) soudní precedenty, (4) smlouvy normativního charakteru (např. mezinárodní).

Ruský i český právní systém se řadí ke *kontinentálnímu právnímu systému*, který je charakterizován tím, že se jedná o systém *práva psaného*, tedy že hlavním pramenem práva je zde *zákon (právní předpis)*. Další prameny práva se uplatňují pouze zřídka a jsou pramenem podpůrným. Protipólem kontinentálního právního systému je *anglo-americký právní systém*, který je založen na soudních precedentech a obyčejovém právu jako hlavních pramenech práva.

1.2 Jazyk jako nositel právní informace

Vzhledem k tomu, že ruský i český právní systém se jako o prameny práva opírají o právní předpisy, tj. o psané texty, hraje při tvorbě a uplatňování práva primární roli jazyk. Podle *Encyklopedického slovníku češtiny* (2002, s. 192) je jazyk „systém znaků (jazykových i nejazykových) sloužící k řečovému dorozumívání (komunikaci) lidí“. Jazykové znaky jsou základním prostředkem nejen při tvorbě právních předpisů, kdy je třeba jasně a správně formulovat práva a povinnosti členů společnosti, ale také při aplikaci práva v praxi, kdy je textové ztvárnění právní normy východiskem pro interpretaci práva. Kromě jazykových znaků však mohou k přenosu právní informace sloužit také nejazykové znaky. M. Tomášek (2003, s. 24) v této souvislosti zmiňuje ikony, signály a symboly¹. Užití

nejazykových znaků - signálů jako nositelů práv a povinností vyplývá např. ze *Žákona o provozu na pozemních komunikacích*, zejména pak z § 70 odst. 2, který upravuje řízení provozu světelnými signály.

Ukázka právního textu č. 1

§ 70 (2) Při řízení provozu na křižovatce znamená pro řidiče

- a) signál s červeným světlem „Stůj! ” povinnost zastavit vozidlo před dopravní značkou „Příčná čára souvislá“, „Příčná čára souvislá se symbolem Dej přednost v jízdě!“ a „Příčná čára souvislá s nápisem STOP“, a kde taková dopravní značka není, před světelným signalizačním zařízením,
- b) signál se současně svítícím červeným a žlutým světlem „Pozor!“ povinnost připravit se k jízdě,
- c) signál se zeleným plným kruhovým světlem „Volno“ možnost pokračovat v jízdě, a dodrží-li ustanovení o odbočování, může odbočit vpravo nebo vlevo, přičemž musí dát přednost chodcům přecházejícím ve volném směru po přechodu pro chodce a cyklistům přejíždějícím ve volném směru po přejezdu pro cyklisty. Svítí-li signál „Signál pro opuštění křižovatky“ umístěný v protilehlém roh u křižovatky, neplatí pro odbočování vlevo § 21 odst. 5.

Zde je však třeba upozornit na tu skutečnost, že světelné signály samy o sobě sice mají schopnost vyjadřovat práva a povinnosti, tj. vyznačují se určitou mírou regulativnosti a normativnosti, ovšem podmínkou toho, aby porušování práv a povinností, které z nich vyplývají, mohlo být vymahatelné státní mocí, případně aby mohlo být sankcionováno jejich nedodržování, je nezbytné jejich zakotvení v platné legislativě. Takovéto zakotvení je v podmínkách kontinentálního právního systému možné pouze prostřednictvím kodifikace příslušného právního předpisu, který má povahu výlučně jazykovou. Proto i zde jazyk jako nositel právní informace hraje primární roli. Z povahy nejazykových znaků a z jejich neschopnosti vyjadřovat složitější vztahy mezi jednotlivými subjekty práva navíc vyplývá omezená možnost jejich užití. Nejazykové znaky nemají v oblasti práva povahu konstitutivní, ale pouze funkční, a jazyk proto je a do budoucna i nadále bude nejdůležitějším a nejobvyklejším prostředkem přenosu právní informace a poznání práva.

¹ *Ikony* vznikají zobrazením předmětu nebo jevu a setkáváme se s nimi u některých dopravních značek. Signály jsou arbitrární akustické nebo vizuální znaky, které předávají informace pouze v souvislosti s konkrétním jevem. Při označování právních skutečností jimi jsou např. světelné signály na křižovatce nebo akustické signály na železničním přejezdu. *Signály* jsou ve vazbě na určitou situaci jednoznačné a pouhý nedostatek situace, kterou má signál označovat, má za následek ztrátu funkce signálu (např. svítí-li červené světlo jinde než na křižovatce). *Symbols* jsou znaky, které jsou dány dohodou ve společenství, podobně jako signály, ovšem nejsou závislé na situační podmíněnosti. Dělí se na jazykové a nejazykové znaky. Z nejazykových znaků mají ve vazbě na právní skutečnosti největší význam dopravní značky, zejména příkazové a zákazové.

Primární funkci jazyka v oblasti práva potvrzuje i A. A. Ušakov (1991, s. 34 n.), který jazyk považuje za „stavební materiál“ práva, což demonstruje na tvrzení, že «право может быть закреплено с помощью особых знаков, символов (дорожные знаки, стрелки-указатели, схемы, формулы, межевые знаки, пломбы на замках, пограничные столбы, сигналы и т. д.) (...) Но графическое и любое другое отображение права само по себе невозможно без языка, ибо в основе так называемой знаковой символической системы лежит естественный язык.» Zároveň ovšem dodává, že jazyk je pouze možností existence práva. Jestliže tuto možnost chceme změnit ve skutečnost, je třeba, aby jazyk plnil určitou funkci. Sám o sobě jako systém jazykových prostředků žádné „právo“ neobsahuje, není ani obsahem, ani formou práva. Svou funkci v právním textu jazyk realizuje prostřednictvím promyšleného užití jazykových prostředků, které jsou provázány s tématem, problémem a ideou právního textu. Teprve poté se z jazyka stává právní jazyk.

Uvedenou charakteristiku dále doplňuje V. M. Savickij (1987, s. 3), který uvádí: «Чтобы стать правилом поведения, воля законодателя должна обьективироваться, получить выражение вовне. Другого способа материализации, кроме переложения этой воли на естественный язык и записи её с помощью определенных знаков, человеческое общество не знает. Следовательно, язык опосредует государственно властное начало, без языка не может быть права.»

O těsném sepětí práva jako normativního a regulativního systému a jazyka jako prostředku komunikace mezi lidmi vypovídá definice práva u N. Wienera (1963, s. 106 n.), podle kterého právo slouží ke kontrole konfliktních situací vznikajících ve vztazích mezi lidmi, a to prostřednictvím právních norem vyjádřených jazykovými prostředky. Z uvedeného tedy vyplývá, že právo řeší konfliktní situace mezi lidmi tím, že je informuje o tom, jak je třeba postupovat.

A konečně také A. N. Šepelev (tsu.tmb.ru, cit. 23. 9. 2008) zdůrazňuje, že «язык в праве несёт особую, специфическую функцию, которая определяется назначением права – быть регулятором общественных отношений. Право через язык целенаправленно воздействует на сознание людей, побуждает их вести себя должным образом.»

1.3 Vymezení právního jazyka

V předcházející kapitole jsme definovali jazyk jako systém znaků sloužící k dorozumívání mezi lidmi. Jazyk obecně slouží jako prostředek komunikace v nejrozmanitějších sférách společenského života, přičemž základem každého národního jazyka je tzv. *obecný základ*, který je prostředkem komunikace především v běžných, každodenních situacích. Kromě toho v každém jazyce vedle jeho obecného základu existují *jazyky odborné* (lékařský, ekonomický, technický atd.), které slouží k vyjadřování myšlenek vyplývajících z určitého odborného vzdě-

lání toho, kdo se vyjadřuje, a označují předměty, jevy, vztahy z určitého odborného prostředí společenského života. Vzhledem k tomu, že i jazyk, kterým jsou sdělovány právní informace, má oproti obecnému základu národního jazyka některé výrazné zvláštnosti, náleží mu ve spisovném jazyce zvláštní místo. Pro jazyk, jímž jsou sdělovány právní informace v psané i mluvené podobě, se vžilo označení *právní jazyk*.

Ačkoliv je existence právního jazyka jako samostatné vrstvy národního jazyka všeobecně přijímána, není nikde přesně vymezeno, na základě jakých skutečností byl tento závěr učiněn. Proto se zde pokusíme nastínit vlastní úvahy, které nás vedly k vyčlenění právního jazyka jako samostatné vrstvy národního jazyka. Z hlediska teorie textu jsou druhy a typy textů (tedy i právních textů) určovány především jejich komunikačními funkcemi a pravidla týkající se stavby textu nejsou vázána na určitý jazyk, nýbrž na druh/typ textu (Hirschová 1989, s. 9). Ačkoliv bylo toto východisko původně formulováno ve vztahu k jednotlivým světovým jazykům, domníváme se, že stejné pravidlo lze aplikovat i ve vztahu k různým jazykovým vrstvám národního jazyka. Právní jazyk je možné z pragmatického hlediska rozdělit do několika stylových vrstev, které zahrnují různé typy textů (komunikátů), vyznačující se společnou komunikativní funkcí (tj. předávání právní informace za účelem regulace společenských vztahů). K jejímu naplnění jsou užívány rozmanité jazykové prostředky, které zasahují do různých funkčních stylů a navzájem mohou být zcela odlišné. Domníváme se, že vzhledem k této rozmanitosti nespočívá vydělení právního jazyka jako samostatné vrstvy národního jazyka pouze v rovině jazykové, tj. na základě přesného vymezení jazykových prostředků typicky či dokonce výlučně užívaných pro vyjadřování v oblasti práva, ale je dáno komunikativní funkcí právních textů, na jejímž základě probíhá výběr jazykových prostředků pro jejich textaci. Je pravdou, že v oblasti právního jazyka lze definovat skupinu jazykových prostředků, které jsou pro tuto oblast typické a v textech z jiných oblastí společenského života se s nimi neseťkáváme (jedná se zejména o právní terminologii), dle našeho názoru však tyto prostředky tvoří pouze dílčí část z celkového rejstříku právního jazyka. Jeho těžiště leží v obecném základu národního jazyka, a za primární kritérium pro vymezení právního jazyka jako samostatné vrstvy národního jazyka proto považujeme hledisko funkční, tedy společnou komunikativní (regulativní) funkci právních textů. Právní jazyk v obecném pojetí bychom tedy mohli definovat jako jazyk právních textů v závislosti na jejich obsahu a funkci, kterými je dán výběr jazykových prostředků pro jejich textové ztvárnění. Obsahem a funkcí je přitom míněn již uvedený přenos právních informací za účelem regulace společenských vztahů.

Při definici právního jazyka lze vycházet z J. Kořenského (1997, s. 84), který jej vymezuje jako „svěbytný jazyk, který je jakousi projekcí logických pravidel operování s právními pojmy jakožto dlouhodobě a kontinuálně se vytvořivší nomenklaturou definovanou na východiscích římského práva ve smyslu kontinentální tradice a právní tradice souostrovní, anglosaské“. Právní jazyk lze podle J. Kořenského považovat za specifický *funkční jazyk* v rámci národního jazyka,

realizující se v různých oblastech společenské činnosti. Na právní jazyk lze podle J. Kořenského (op. cit., s. 85) nahlížet také z hlediska *stylistického a obsahového*. Z pohledu stylistického lze právní jazyk charakterizovat jako složku administrativního stylu (k zařazení právního jazyka do soustavy funkčních stylů podrobněji viz kapitola *Vnitřní struktura právního jazyka*). A konečně z hlediska obsahového se právní jazyk člení jednak vertikálně, jednak horizontálně. Pod vertikálním členěním právního jazyka rozumíme rozlišení jazyka práva jako vědního oboru, jazyka práva jako oboru vysokoškolského studia, jazyk právní informatiky, jazyk praktické metaprávní komunikace (komentářové texty, judikatury apod.), přes jednotlivé texty právních předpisů, až po oblast mluvené právní komunikace. *Horizontální členění* právního jazyka je založeno na věcné diferenciaci jednotlivých právních oborů (trestní právo, občanské právo apod.) → 1.6

V souvislosti s vymezením právního jazyka vymezuje J. Kořenský pojem *právní komunikace*. Jestliže vyjdeme z definice komunikace jako „vysílání a příjem informace mezi aspoň dvěma partnery při splnění určitých podmínek a zapojení dalších faktorů, a to jazykem nebo jinak“ (Lotko 2003, s. 61), pak pod pojmem právní komunikace rozumíme vysílání a příjem informace v oblasti práva, tj. „široký komplex vztahů (interakcí) mezi subjekty normotvůrce, autora textu právního předpisu, subjekty aplikace a subjekty, jejichž společenské jednání v dimenzích daných sémantickou stránkou právní normy je společensky regulováno“ (Kořenský 1995, s. 267).

Výše uvedenou charakteristiku doplňuje V. Knapp (1988, s. 95), podle něhož je právní jazyk součástí každého spisovného jazyka. Je odborným jazykem, jímž jsou zachyceny a přenášeny právní texty. Stejně jako J. Kořenský i V. Knapp zdůrazňuje, že právní jazyk netvoří homogenní systém, ale lze se setkat s jeho různými podobami a variantami. Kromě spisovného právního jazyka tak existují i nespisovné právní jazyky, např. různé mluvené profesionální jazyky, např. soudcovský, a existují i právní slangy, např. studentský (viz kapitola *Právní projev podle příjemce*). → 1.7.2

M. Tomášek (2003, s. 25) stejně jako J. Kořenský konstatuje, že na definici právního jazyka lze nazírat z více hledisek. Z hlediska *funkčního* je prostředkem komunikace v rámci práva jako normativního systému, tj. slouží jako prostředek přenosu právní informace. Z hlediska *systémového* je součástí každého spisovného jazyka a tvoří jednu z jeho složek. Z *obsahového* hlediska je právní jazyk znakový systém, kde jednotlivými znaky jsou slova (právní termíny), slovní spojení (ustálené obraty – jazykové šablony) nebo celé věty.

Z ruských lingvistů zabývajících se různými aspekty právního jazyka lze jmenovat V. B. Isakova (2000, s. 65), který nahlíží na právní jazyk také především z hlediska jeho rozvrstvení: «Язык права – один из стилей современного русского официального языка, объединяющий в свою очередь несколько субстилей: язык законодательства, язык подзаконных правовых актов, язык правоприменительной практики (который также подразделяется на несколько видов), язык юридической науки, язык юридического образования, язык юридической журналистики и др.»

Následující definice odráží funkci jazyka jako nástroje pro vyjádření práva: «Язык права – система вербальных и других знаков, наделённых конкретным объёмом, содержанием, смыслом и значениями в зависимости от отражаемых элементов и признаков права, правовых принципов, норм и законов.» (yurotdel.com, cit. 14. 1. 2009)

Právní jazyk tedy lze chápat jako specifický odborný jazyk v rámci příslušného národního jazyka, jehož vnitřní diferenciaci je založena především na systému práva (Kořenský 1997, s. 85).

1.4 Právní text

Právní komunikace neprobíhá na úrovni izolovaných slov či vět, ale v rámci jednotek vyšších. Tyto jednotky můžeme označit jako *právní texty*. Text obecně je jazykový komunikát, písemný i ústní, mluvený i psaný, základní jednotka, jíž se realizuje akt sdělování. Podstatným rysem textu, kromě integrující jednotné funkce, je i soudržnost obsahová, popř. určitý, pro daný typ textu specifický způsob organizace obsahu a vyjádření této obsahové soudržnosti formálními prostředky (Hirschová 1989, s. 5). Z obecné definice textu pak vychází i definice právního textu u V. Knappa (1988, s. 66), který vymezuje právní text jako souhrn gramaticky a sémanticky ztvárněných jazykových výrazů, jimiž se vytváří právo, a takových, které o právu vypovídají.

1.5 Vztah jazyka a práva, právní lingvistika

Právo je sociálně-normativní hierarchizovaný systém, který prostřednictvím jazyka reguluje chování lidí, přičemž zvláštností jazyka jako systému je jeho znakovost a zvláštností práva jako systému je jeho státně mocenský charakter. Vzájemný vztah jazyka a práva má binární charakter, neboť jazyk reprezentuje právo ve znakových formách a právo má regulativní vliv na jazyk. Reprezentace práva prostřednictvím jazyka má objektivní charakter, neboť vyplývá ze samé podstaty jazyka. Vliv práva na jazyk je naopak subjektivní kategorií, neboť jazyk jako fenomén je na právu nezávislý, právo může působit pouze na nositele toho kterého jazyka.

Vztah jazyka a práva je již dlouhou dobu středem zájmu lingvistů i teoretiků práva. S úvahami na toto téma se můžeme setkat již v období Starověkého Říma, v 18. století filozof David Hume formuloval myšlenku, že práva a normy jsou čistě jazykovými formami a že svět práva vznikl na jazykových základech. Systematická spolupráce mezi lingvistikou a právní vědou na zkoumání vzájemného vztahu jazyka a práva se zrodila v Německu na počátku 19. století. Od té doby se neustále rozšiřuje a obohacuje o nová a nová témata, v posledních le-

tech jsou jedním z nejdůležitějších faktorů zvyšujícího se zájmu o právní lingvistiku integrační procesy v Evropě, které s sebou přinášejí harmonizaci právních systémů členských států Evropské unie, což znamená nejen sjednocování právních předpisů po stránce obsahové, ale rovněž jazykové.

Věda zabývající se vztahem jazyka a práva je označována jako *právní lingvistika* (rus. *юрислингвистика/юридическая лингвистика*, méně často *правовая лингвистика*). Termín *Rechtslinguistik* byl poprvé použit v Německu v roce 1976 Adalbertem Podlechem, který nově vzniklou disciplínu charakterizoval jako „souhrn všech metod a výsledků bádání, které se týkají otázek vztahu jazyka a právních norem a odpovídají požadavkům současné lingvistiky“ (A. Podlech, cit. podle M. M. Muščininová 2000, s. 18). Dnešní chápání právní lingvistiky je mnohem širší, například M. M. Muščininová (2000, s. 19 n.) uvádí následující oblasti vzájemného prolínání jazyka a práva, tj. oblasti, které jsou již tradičně předmětem zkoumání právní lingvistiky: (a) *komunikace u soudu* – jazykové chování účastníků soudního řízení; (b) *právní argumentace* – způsoby a možnosti argumentace prostřednictvím přirozeného jazyka s ohledem na jeho mnohoznačnost, variantnost a neurčitost; (c) *soudní lingvistika* – výzkum a formulace metod vyšetřování prostřednictvím lingvistiky; (d) *jazykové normy v právu* – právní předpisy regulující soudní projevy, požadavky na soudní překlady apod.; (e) *právní síla jazykových projevů* – účinnosti zákonů a dalších normativních aktů, jejich příznakovost, kritéria invektivy, urážky apod.; (f) *kritéria výkladu právních textů* – vzájemné působení čistě jazykových zákonitostí a mimojazykových faktorů (právní kultura, komunikativní situace, znalosti účastníků soudního řízení); (g) *jazykové požadavky na právní formulace*, zejména s ohledem na jejich srozumitelnost a jednoznačnost.

Na vzniku ruské právní lingvistiky jako samostatné vědní disciplíny měl zásluhu zejména N. D. Golev, pod jehož redakcí od konce 90. let 20. století vychází sborník *Jurislingvistika*², od roku 1999 do dnešního dne bylo publikováno 9 čísel sborníku. V prvním čísle sborníku byla formulována definice právní lingvistiky a předmět jejího výzkumu jako samostatného fenoménu. Hlavními aspekty ruské právní lingvistiky je vytvoření a fungování speciálního právního jazyka, právní regulace konfliktů spojených s používáním jazyka (urážky, manipulace, výzvy k násilí atd.) a regulace sociálně-jazykových vnitrostátních i mezistátních vztahů (problémy státního jazyka, jazyka mezinárodních vztahů atd.). Právní lingvistika je také teoretickou a metodologickou základnou pro soudní a vyšetřovací expertizy sporných jazykových projevů a pro expertizy návrhů zákonů.

V České republice dosud nebyla publikována odborná literatura, která by se zabývala systematickým výzkumem vzájemného vztahu jazyka a práva, právní lingvistika jako samostatná vědní disciplína dosud nebyla zformována. Tématu právního jazyka se věnují pouze izolované odborné statě, k jejichž autorům se

² Elektronické verze sborníku jsou dostupné z <http://pusic.ucoz.ru/index/0-5/>

z řad lingvistů i teoretiků práva řadí například J. Kořenský, F. Hladiš, M. Tomášek, A. Gerloch či V. Knapp. Pojem právní lingvistika se objevuje pouze v souvislosti s disciplínou vyučovanou na právnických fakultách českých vysokých škol.

1.6 Vnitřní struktura právního jazyka

1.6.1 Vymezení pojmů označujících právní texty

V ruské i české odborné literatuře se v souvislosti s charakteristikou jazyka užívaného v oblasti práva objevuje několik navzájem odlišných pojmů. Prvním z nich je pojem *юридический язык*, kterému v češtině odpovídá pojem právní jazyk. Ve stejném významu jako *юридический язык* jsou v ruské odborné literatuře užívány pojmy *язык права* a méně častý *правовой язык*. Všechny výše uvedené pojmy jsou užívány k označení jazyka v oblasti práva obecně a vztahují se na všechny typy psaných i mluvených právních textů.

Dalším užívaným pojmem je *язык закона*, jehož českým ekvivalentem je pojem *jazyk právních předpisů*. Ten je užíván výhradě ve vztahu k jazyku, kterým jsou psány zákony a další normotvorné akty. Analýza jazyka právních předpisů je také hlavním předmětem této práce.

V odborné literatuře se můžeme setkat s tím, že jsou pojmy *právní jazyk* (*язык права*) a *jazyk právních předpisů* (*язык закона*) zaměňovány (např. Šín, Sandevuar viz definice jazyka právních předpisů str. 36). Považujeme však za nutné od sebe tyto dva pojmy důsledně odlišovat, neboť pojem právní jazyk je širší a ve vztahu k pojmu jazyk právních předpisů nadřazený, z čehož vyplývá jejich odlišná kvalitativní charakteristika.

B. Wróblewsky (1948, s. 194, cit. podle M. Tomášek 2003, s. 24) upozorňuje na nezbytnost rozlišování pojmů *právní jazyk* a *právnícký jazyk*. Zatímco pojem právní jazyk je odvozen od slova *právo*, a váže se tedy k právu jako k označované skutečnosti, pojem právnícký jazyk je odvozen od slova *právník* a slouží s ohledem na své uživatele pouze k předávání omezeného počtu právních informací. V češtině se v této souvislosti můžeme dále setkat s pojmem *právnícká mluva*, v ruštině mu pak odpovídá pojem *язык юридической профессии*.

1.6.2 Vnitřní struktura právního jazyka

Právní jazyk slouží jako nástroj pro přenos právních informací, je prostředkem komunikace mezi vysílatelem a adresátem právní informace. Přenos právní informace mezi oběma subjekty práva se proto označuje pojmem *právní komunikace*. Proces komunikace zpravidla probíhá tak, že příjemce obdrží sdělení, zná jazykový kód, který odesílatel používá, a díky tomuto kódu je schopen sdělení

porozumět. Stejně jako v obecné teorii komunikace i v právní komunikaci jsou její průběh a forma dány celou řadou faktorů, které se na komunikaci podílí a na jejichž základě jsou pak zvoleny takové jazykové prostředky, aby bylo dosaženo vytčeného cíle komunikace. Jedná se zejména o *mluvčího*, který vystupuje v procesu předávání právní informace jako *aktivní subjekt komunikace*, dále se jedná o *sdělení*, tzn. *objekt komunikace*, posledním článkem právní komunikace je pak *příjemce*. U některých typů právních projevů (např. právní předpisy) může být role příjemce v procesu komunikace oslabena a vystupuje v roli *pasivního subjektu komunikace*. Tento typ právní komunikace lze označit jako *masovou komunikaci*, neboť sdělení je určeno současně velkému počtu osob, které jsou pro masového komunikátora anonymní, komunikace probíhá jednosměrně bez přímé zpětné vazby, vztah komunikátora a příjemce sdělení je asymetrický ve prospěch komunikátora (D. McQuail 2007, s. 60 n.). Jedná se zejména o texty právních předpisů, které jsou formulovány jako obecné dokumenty a za jejichž adresáty jsou považovány všechny osoby, pro které z daného právního předpisu vyplývá povinnost dodržovat v něm uvedené právní normy. Vzhledem k vysokému počtu adresátů není možné při tvorbě právního předpisu zohledňovat každého jejího konkrétního adresáta, případně skupinu adresátů, vyznačující se podobnou charakteristikou.

Právo je jedním z regulativních systémů společnosti, jejíž správné fungování je mimo jiné přímo závislé na co nejširší znalosti a dostupnosti práva. Z tohoto důvodu probíhá právní komunikace na mnoha úrovních, přičemž dochází k interakci různých typů mluvčích a adresátů. Na základě výběru vhodných jazykových znaků z rejstříku právního jazyka a poměru se znaky ze všeobecného jazykového základu pak vzniká právní projev v některé ze stylových vrstev právního jazyka.

O rozvrstvení právního jazyka hovoří například T. I. Tarasovová (2002, s. 98 n.): «Язык права включает в себя все стили общения в области юриспруденции в любых ситуациях, для разных целей, аудиторий, при выполнении разных социальных и профессиональных функций, в разные исторические моменты, в связи с определённым событием или фактом или без такового.» nebo «С точки зрения практической стилистики внутри самого языка права можно выделить разные функциональные подстили (подрегистры) в зависимости от целей высказывания, ситуации, видов профессиональной или иной деятельности, с которыми они ассоциируются, состава участников, а также многих других факторов. Стилистические различия внутри языка права находят отражения в лексико-грамматических и синтаксических особенностях, с помощью которых достигаются цели высказывания в разных юридических контекстах.»

Také Z. Šín (2000, s. 173) hovoří o tom, že právní jazyk má několik variant, jimiž jsou zejména jazyk právních předpisů (jazyk legislativní), jazyk soudního rozhodování, jazyk právního zastupování aj.

Vnitřní strukturou právního jazyka se podrobně zabývá M. Tomášek (2003, s. 29 n.), který jednotlivé stylové vrstvy právního jazyka klasifikuje z následující-

cích tří hledisek: (a) *pragmatického*, které udává vztah uživatelů jazykových znaků k těmto znakům; (b) *syntaktického*, které vyjadřuje vzájemný vztah jazykového znaku uvnitř jazykového systému, (c) *sémantického*, které vyjadřuje vztah jazykového znaku k označované skutečnosti.

Podrobněji se nyní zaměříme na členění právního jazyka z hlediska pragmatického, neboť toto hledisko klasifikace je pro účely obecné charakteristiky právního jazyka nejvhodnější.

1.7 Stylové vrstvy právního jazyka z hlediska pragmatického

Zařazení právního projevu do jedné ze stylových vrstev právního jazyka na základě pragmatického hlediska vyplývá ze základní funkce právního jazyka, a sice přenášení právních informací prostřednictvím jazykového kódu. Jak bylo uvedeno výše, existuje několik prvků, které tento proces ovlivňují. V závislosti na jejich charakteristice M. Tomášek (2003, s. 30 n.) právní projevy z pragmatického hlediska dále člení na:

1.7.1 Právní projevy podle mluvčího

Neprve je třeba upozornit na rozdíl mezi pojmy *autor právního projevu* a *mluvčí*. V oblasti právních projevů bývá autor často pouze anonymním tvůrcem textu a jako aktivní subjekt (mluvčí) zde vystupuje stát, státní orgán, soud apod. Autor se při tvorbě právního předpisu řídí tím aktivním subjektem (mluvčím), pro kterého tento projev vytváří, a na základě toho volí jazykové prostředky. Výběr jazykových prostředků je ovlivněn také tzv. *stylovou normou* (i když nebývá většinou kodifikována a je pouze odrazem určitého úzu), která určuje, jaké jazykové prostředky je dovoleno využívat a jaké nikoliv.

V závislosti na použitých jazykových prostředcích vznikají podle M. Tomáška právní projevy v několika stylových vrstvách, a sice:

(a) *Stylová vrstva právní normy* – Tato vrstva je základní stylovou vrstvou právního jazyka a jsou od ní odvozeny vrstvy další. Komunikáty této stylové vrstvy se řadí k administrativnímu stylu, jejich hlavní funkcí je funkce regulativní a operativní, vázaná na funkci sdělovací. Charakteristická je výhradně písemná podoba komunikátů, vysoká standardizace a dodržování norem v oblasti obsahové i formální, zejména přesnost, věcnost, jednoznačnost, jasnost a zřetelnost předávané informace, explicitnost projevu s minimem redundantních prvků a potlačením konotací. Žánrově jsou komunikáty této stylové vrstvy omezeny na texty zákonů a dalších právních aktů (vyhlášek apod.), u kterých funkci aktivního subjektu komunikace plní orgány výkonné moci. Jako ukázkou stylové vrstvy

právní normy v ruštině uvádíme výňatek z *Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации*.

Ukázka právního textu č. 2

Статья 52. Отказ от защитника

1. Подозреваемый, обвиняемый вправе в любой момент производства по уголовному делу отказаться от помощи защитника. Такой отказ допускается только по инициативе подозреваемого или обвиняемого. Отказ от защитника заявляется в письменном виде. Если отказ от защитника заявляется во время производства следственного действия, то об этом делается отметка в протоколе данного следственного действия.
2. Отказ от защитника не обязателен для дознавателя, следователя, прокурора, суда в случаях, предусмотренных пунктами 2-7 части первой статьи 51 и частью четвертой статьи 247 настоящего Кодекса.
3. Отказ от защитника не лишает подозреваемого, обвиняемого права в дальнейшем ходатайствовать о допуске защитника к участию в производстве по уголовному делу. Допуск защитника не влечет за собой повторения процессуальных действий, которые к этому моменту уже были произведены.

Zdroj: *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 5 декабря 2001 г.* [cit. 5. 2. 2009] URL: <<http://www.consultant.ru/popular/upkrf/>>

(b) *Stylová vrstva aplikační* – Tato vrstva uvádí právní normy do aplikační praxe. V podmínkách kontinentálního práva se jedná o právní projevy, které aplikují právní normu na konkrétní situaci, tj. rozhodnutí soudů ve věci nebo rozhodnutí státních orgánů (rozsudky, usnesení, rozhodnutí ve věci apod.) Texty aplikační stylové vrstvy jsou vytvářeny v souladu s příslušnou právní normou, jsou tedy naplněním určitého modelu konkrétním jazykovým a obsahovým materiálem. Komunikáty této stylové vrstvy se řadí k administrativnímu stylu. Je pro ně charakteristická primárně písemná podoba, sekundárně také ústní (ústní interpretace soudních rozhodnutí). Při výstavbě textů této stylové vrstvy platí stejné požadavky jako při formulování textů právních předpisů, ovšem s tím, že stylová norma je zde volnější a může se přibližovat zvykovému užívání nejrůznějších jazykových prostředků (např. v odůvodnění soudního rozhodnutí). Jako příklad uvádíme rozsudek moskevského soudu městské části Teplyj Stan, který rozhodoval ve věci rozdělení společného jmění manželů. Plný text rozsudku je uveden v příloze č. 1 této práce.

→ příl. 1

Ukázka právního textu č. 3

№ 2м-33-55/06

Решение принято в окончательной форме 22. 05. 2006 года.

РЕШЕНИЕ

Именем Российской Федерации

17 мая 2006 года Мировой судья судебного участка № 58 района «Теплый Стан» ЮЗАО г. Москвы Мищенко О. А.

при секретаре Максимкиной О. С.,

рассмотрев в открытом судебном заседании гражданское дело № 2м-33-55/06 по иску К-вой Д. Р. к К-ву Р. В., о разделе имущества, нажитого супругами в период брака,

установил:

Стороны состояли в зарегистрированном браке с 15 августа 1998 года. Имеют несовершеннолетнего ребенка – К-ва А. Р. – 05. 07. 2002 года рождения. Решением мирового судьи судебного участка № 58 района Теплый Стан ЮЗАО г. Москвы от 21 марта 2006 года, вступившим в законную силу 03. 04. 2006 года, брак между сторонами был расторгнут.

Истица обратилась в суд с иском к ответчику о разделе имущества нажитого супругами в период брака, мотивируя свои требования тем, что в период брака сторонами было нажито следующее имущество: квартира по адресу г. Москва, Ленинский проспект, право собственности на которую было оформлено на ответчика. Приобретение квартиры осуществлялось на основании договора уступки права на квартиру от 11 марта 2002 года. 21. 06. 2004 года ответчик получил свидетельство о праве собственности на квартиру, полностью выплатив инвестиционный взнос в размере 1510836 рублей 47 копеек. (...)

В соответствии с ч. 1 ст. 39 СК РФ при разделе общего имущества супругов и определения долей в этом имуществе доли супругов признаются равными, если иное не предусмотрено договором между супругами. (...)

На основании изложенного, ст. 39 СК РФ, ст. ст. 56, 98, 100 ГПК РФ, руководствуясь ст. ст. 194–198 ГПК РФ суд,

решил:

Произвести раздел имущества, нажитого супругами в период брака, и признать за К-вой Д. Р. право собственности на ½ долю квартиры, расположенной по адресу: г. Москва, Ленинский проспект. Признать за К-вым Р. В. право собственности на 1/2 долю квартиры, расположенной по адресу: г. Москва, Ленинский проспект. (...)

Решение может быть обжаловано в апелляционном порядке в Черемушкинский районный суд ЮЗАО г. Москвы в течение 10 дней со дня принятия решения в окончательной форме через мировую судью судебного участка № 58 района «Теплый Стан» ЮЗАО г. Москвы.

Мировой судья

О. А. Мищенко.

Zdroj: *Адвокат Екатерина Кляйман* [cit. 23. 1. 2009]

URL: <<http://www.gorsud.msk.ru/decisions/decision12.htm>>

(c) *Stylová vrstva popularizační* – Tato oblast zahrnuje všechny komunikáty, které obecně souvisejí s popularizací odborných poznatků, tedy i s rozšiřováním znalostí platného práva mezi veřejností prostřednictvím tisku, rozhlasu, televize apod. Adresáty jsou zde zpravidla laické, čemuž se podřizuje forma zpracování textu, dochází k jeho beletrizaci. Právní projevy této stylové vrstvy řadíme k odbornému stylu, resp. k jeho populárně naučnému/popularizačnímu podstylu, který se k dosažení potřebného efektu mísí s prvky stylu uměleckého a publicistického. Dominantní funkcí zůstává funkce sdělovací. Popularizační pojetí interpretace práva se samozřejmě projevuje i ve výběru jazykových prostředků, který spočívá v omezení odborné terminologie, volnější stylové normě, charakteristickým rysem jsou také publicistické a prvky hovorového jazyka. Projevy bývají zaměřeny didakticky, k těmto účelům se používají grafy, nákresy, uplatňují se expresivní výrazy, termíny a pojmy se vysvětlují. Pro popularizační stylovou vrstvu jsou charakteristické mluvené i psané projevy. Jako ukázky stylové vrstvy jsme zvolili text z elektronické právní poradny, schéma zobrazující právní vztahy vyplývající ze zkušební doby při nástupu do zaměstnání a úryvek textu z české příručky *Minimum k soudu*.

Ukázka právního textu č. 4

„У нас на предприятии есть нехорошая традиция. По несколько лет не дают отгулять очередной отпуск. Как мне добиться от начальства если не отгулять положенное время, то хотя бы оплаты его и по какому тарифу?“

Ответ: Данная нехорошая „традиция“ называется - нарушение трудового законодательства, причем это одно из наиболее грубых нарушений. В соответствии со ст. 2 КЗоТ РФ каждый работник имеет право на оплачиваемый ежегодный отпуск независимо от формы собственности организации, предприятия. Порядок предоставления отпуска регулируется ст. ст. 66-76 КЗоТ РФ. Ежегодный отпуск должен быть предоставлен вам 1 раз в каждом году работы. Ст. 74 КЗоТ РФ запрещает непредоставление ежегодного отпуска в течение двух лет подряд. В соответствии со ст. 75 КЗоТ замена отпуска денежной компенсацией не допускается, кроме случаев увольнения работника, не использовавшего отпуск. Таким образом, вам необходимо либо потребовать предоставления отпуска, либо оставить все как есть, но компенсации за неиспользованный отпуск вы получить не сможете. Я бы вам посоветовал обратиться с письменным заявлением в прокуратуру района, где находится ваше предприятие, пусть даже и анонимно, поверьте мне, они разберутся с этим вопросом.

Zdroj: *Tvoyo pravo online* [cit. 23. 1. 2009]

URL: <<http://tvoyopravo.narod.ru/vopros-otvet/labour/vacation.html>>

Ukázka právního textu č. 5

Zdroj: [cit. 18. lo. 2008] URL: <<http://web.archive.org/web/20060210203730/law.rambler.ru/schemes/norubs/38525/index.html>>

Ukázka právního textu č. 6 § 29 Освобождение от оплаты

Справедливость не может вынудить участника от своего праху только потому, что моментально не имеет денег и не может заплатить требуемый судебный взнос. Судья может по предложению присудить участнику полностью или частично освобождение от оплаты, обосновав это обстоятельствами участника и нежеланием или очевидно безуспешным применением права – так гласит закон.

Про такую же решение суда, а то и требуется иметь на зрелище, являются решающими упомянутые обстоятельства участника, а не обстоятельства предмета спора. В практике это означает то, что суд точно присудит освобождение в процессе разбирательства, которая является на материнское дозволение, студентам, а не только успеет тот, кто хочет заплатить на взнос 80.000 Kč, а судья рассуждает о выстраивании соучастия к виле, ее же стоимость представляет два миллиона.

Zdroj: Jahelka, I: *Minimum k soudu. Od doktora Jahelky do každé kapsy, do každé kabelky.* Olympia: Praha 1997.

(d) *Stylová vrstva právní rétoriky* – Současná stylistická teorie vyděluje samostatný řečnický funkční styl (Čechová 2008, s. 98), do kterého řadíme i stylovou vrstvu právní rétoriky. Ve vztahu k ostatním stylovým vrstvám zaujímá právní rétorika osobité místo, protože se jedná téměř výlučně o projevy mluvené. Její hlavní funkcí je shrnutí poznatků získaných v průběhu řízení a jejich účelné využití k tomu, aby byl rozhodující orgán přesvědčen ve prospěch, případně neprospěch jedné ze zúčastněných stran. Vrstva právní rétoriky tvoří výjimku z požadavku neexpresivnosti obecně kladeného na právní projevy, neboť se pro jejich výstavbu vedle odborných a neutrálních výrazů využívají i prvky uměleckého a publicistického stylu. Svými charakteristickými rysy má tato stylová vrstva proto blízko k mluvené publicistice. Bez ohledu na to musí být užívané jazykové prostředky srozumitelné a gramaticky jednoznačné, je však dovoleno užívat např. řečnických otázek a oslovení. Sugestivnosti se dosahuje používáním jazykových prostředků z různých stylů, beletrizujícími prvky mohou být slovní hříčky, spojení a konstrukce, které upoutávají svým obsahem i formou. Na rozdíl od jiných stylových vrstev právního jazyka se zde užívá i mimojazykových prostředků, jako jsou gesta a mimika.

Stylová vrstva právní rétoriky tvoří bezesporu jazykově nejpestřejší oblast právního jazyka, ve které se kromě funkce sdělovací v silné míře uplatňuje také funkce persvazivní. Ta je naplňována zejména využíváním shora popsaných jazykových prostředků, kromě toho jsou kladeny značné požadavky také na osobnost mluvčího s důrazem na jeho komunikační kompetence³, neboť jedním ze základních stylových faktorů je zde přímý kontakt s adresátem. T. I. Tarasovová (2002, s. 104) k tomu uvádí: «Адвокаты выигрывают дело не потому, что их подзащитный в более выгодном положении или менее виновен, а потому, что они лучше владеют языком, следовательно, и аудиторией, знают необходимые правила речевого поведения в заданной ситуации судебного слушания, контролируют характер и развитие всего общения в зале суда. В результате такой адвокат производит наиболее благоприятное впечатление на присяжных и получает искомый вердикт.» Ke stejnému závěru dochází také F. Philbrick (cit. podle T. I. Tarasovová 2002, s. 102), který se jako jeden z prvních zabýval vystoupeními advokátů u soudu: „Lawyers are students of language by profession ... They exercise their power in court by manipulating the thoughts and opinions of others, whether by making speeches or questioning witnesses. In these arts the most successful lawyers reveal (to those who can appreciate their performance) a highly developed skill.“⁴

³ Komunikační kompetence zahrnuje znalosti mluvčího i adresáta o adekvátnosti jazykových prostředků k zakódování určitého sdělení za určitých okolností, tj. znalost podmínek a způsobu užití jazyka vhodné k určitým účelům.

⁴ „Právníci jsou studenty jazyka z povolání... Procvičují si schopnosti u soudu tak, že manipulují s myšlenkami a názory druhých, ať už svými vlastními vystoupeními nebo při vyslychání svědků. Ti nejnáslednější projevují (v očích těch, kteří umí jejich vystoupení ocenit) vysokou míru dovednosti.“ (překlad L. K.)

Жако прїкклад стыловэ врсты прáвнї рэторїкы увáдїме вїнáтек з првнї чáстї зáвэ-
речнэ речї адвокáтá Александрá Васїлjevá, ктерý в суднїм процесу обхájовáл Игорá
Рjабокончэ, обвиненнóго з úносу вїцепрезїдентá сполечнóстї Lukoil Сергеевá Куку-
ры в роце 2002. Плнý текст 1. чáстї зáвэречнэ речї увáдїме в прїлозе ч. 2 тэоу прáце. → прїл. 2

Укázка прáвнїго текстó ч. 7

Увáжáемый суд, увáжáемые учáстнїкї судэбнóго процессá!

Жако извэстнó, долг и обjáзнáность зáщїтнїкá в уголовнóм процессе – зáщїтáть
прáвá и интересы подсудимóго. В настóящем уголовнóм деле зáщїтá, к сожáленїю,
оказáлáсь вїнужденнóй отстáивáть не тóлько прáвá конкретнóго челóвекá,
но и прáво жакáк тáкое, прáво жакáк несомнннóю и вáжнэйшóю ценнóсть нáшего
обществá. Термїном «зáконнóсть» обóзначен одїн из основнých прїнцїпов
уголовнóго судопроїзводствá. И к сожáлению, одїн из самých спорнých. Обвиненїе
довóльно чáсто склоннó понїмáть этот термїн тáк, жакáк емóу вóгодно и удóбно в
тот или иной момент судопроїзводствá. Жакóбы зáконнóстї жомет бьтэ мөнше,
жомет бьтэ и бóльше. Онá жомет соблòдáтьсá не в полнóй мере, жомет ослáбэ-
вáть, á жомет и укреплáтьсá. Но при лóбых действїях следствїя, обвиненїя или
судá жакóбы онá вóгдá априори прїсутствóет и степень ее прїсутствїя нїкáк не
отрáжáется нá конечнóм резултьáте.

Этот тот сáмый подхóд, о котóром нáроднáя мудрость глáсїт: «Зáкон что дьшлó
– кудá повернул, тудá и вьшлó». Нельзá соглáшáтьсá с тáким подхóдом кáтегорї-
чески. Зáкон действóет лїбо не действóет. Прáво есть или его нет. Промежóтóчно-
го состоянїя не бьвáет. Ну, á если зáкон не действóет, настóпáет проїзвол и бэз-
зáконїе. Если прáвá нет, тóгда общество дэгрáдїрует. Дэгрáдїрует и эконóмїкá.
Истїнá вродэ бьтэ вóсем нáм хорóшо извэстнáя, и гдэ-тó бáнáльнáя, и дáже – избїтáя,
но жакáк тóлько делó дохóдїт до ее прáктїческóго прїмененїя, прїорїтетом у
їных прáвопрїменїтелей стáновїтсá не нóрмá зáконá, á сїюмїнóтнáя целесо-
брáзность. Прїчем целесобрáзность, жáще вóсего понїмáемáя жакáк собствнннýй
интерес.

С аргументáцией, дóстóйнóй сожáленїя, в однóм из судэбнých зáседáнїй вь-
стóпáл, в чáстнóстї, прэдствáвїтель потерпевшего Кукуры. Он скáзáл прїмернó
следующее: «Жакáк жомно вестї речь об опознáнїи потерпевшїм Кукурóй учáсткá
местнóстї в деревне Шáбель, если по совершннóмóу объектївнým прїчїнám потер-
певшему делáть этó трóдно. Вэдь у него бьл мешок нá голóве. Этó просто цїнїзм
– трéбóвáть от Кукуры жакїх-тó опознáнїй. Посмотрїте, жакáк зáщїтá цеплáется к
опознáнїям, котóрые прóводїлїсь с учáстїем «Кунцевїчá» и «Мїхáїлóвá». Á
вот прóверкá покáзáнїй нá местé для потерпевшего Кукуры – этó в сáмый рáз».

Прїмернó с тех же изврáщеннó-прáвовых позїцїй подхóдїт к прóблэмám до-
кáзывáнїя по настóящему делу и обвиненїе: если нóрмá зáконá мешáет – нáдо
поискáть пути ее обхóдá.

Блэстáющїй прїмер тáкого мánеврá мы нáблòдáли 27 июля 2005 г., жогдá полу-
чїв откáз судá в зáявленнóм хóдáтáїствé об оглáшенїи покáзáнїй обвиняемóго
Рjабоконя, дáннých їм нá допрóсе 15 áвгустá 2003 гóдá, и о послéдующем прóсмó-
тре вїдеозáписї, гóсударствнннýй обвинїтель туд же встáл и зáявлїл, что теперь
он жочет обоснóвáть тó же сáмóе хóдáтáїствó уже не нóрмám стáтьї 276 УПК РФ,
á... нóрмám стáтьї 285 УПК РФ. И сáмóе изумїтельнóе – суд, їгнóрїруя тó обсто-

ятельство, что норма ст. 276 УПК в соотношении со ст. 285 УПК является специальной, и именно она подлежит применению в данном частном случае, согласился с требованиями прокурора и постановил произвести просмотр видеозаписи! Вот так даже в суде обвинение объезжает закон на кривой лошадке!

Ну, и что, риторически спрошу я вас, уважаемые представители государственного обвинения, добьетесь вы осуждения моего подзащитного на основе частью откровенно «липových» (например, опознания со стороны «Кунцевича и «Михайлова»), а в другой части – на основе заведомо незаконных, недопустимых и неприемлемых доказательств, и что? И это будет означать победу добра над злом? Торжество правосудия? Да нет. Это просто будет очередная демонстрация нашего закоренелого правового нигилизма, нашего варварского правосознания. Это будет небольшая, но ядреная фигура из трех пальцев в ту сторону, откуда еще со времен перестройки ожидается пришествие правового государства. Это будет означать, что срок лишения свободы (и немалый) получил человек, вина которого в совершении преступлений не доказана. (...)

Zdroj: *Записки адвоката. Дело о похищении вице-президента «Лукойла» Кукуры С. Т.* [cit. 28. 10. 2008] URL: <http://kraft.advoc.biz/ig/sud_speech_1.htm>

1.7.2 Právní projevy podle příjemce

Pasivní subjekt komunikace se v některých případech při tvorbě právních projevů obecně příliš nezohledňuje, neboť právní předpisy zprostředkovávají právní informaci nezbytnou pro to, aby se příjemce nedostal do rozporu s právní normou. Za potenciální příjemce se tedy považují všichni, kdo ovládají příslušný jazyk. Vychází se proto z předpokladu, že podobně jako pravidlo „neznalost zákona neomlouvá“, platí i pravidlo „neznalost jazyka neomlouvá“. Na druhé straně ale někdy i sám autor předpokládá, že právní projev bude určen pouze omezenému okruhu příjemců. Tomuto předpokladu pak přizpůsobí text právního předpisu jak v rovině obsahové, tak v rovině jazykové, výběrem jazykových prostředků. Z pragmatického hlediska vyděluje M. Tomášek (2003, s. 32 n.) s ohledem na příjemce právních projevů následující stylové vrstvy právního jazyka:

(a) *Odborná stylová vrstva* – Jejím úkolem je vědecky poznávat, vykládat a systematicky začleňovat normy a zásady práva. Jazyk zde vystupuje jako prostředek vědecké práce, což se projevuje i ve výběru jazykových prostředků. Požadavky kladené na výstavbu těchto textů se plně shodují s požadavky uvedenými v podkapitole *Stylová vrstva právní normy*. Komunikáty této stylové vrstvy spadají do odborného stylu, jejich hlavní funkcí je funkce sdělovací. Kromě komentářů k zákonům a komentářové literatury sem patří také odborné právní studie, odborné články, referáty apod. V následujících ukázkách právních textů odborné stylové vrstvy uvádíme komentář k článku 106. Zákoníku práce Ruské federace a výňatek z odborné stati.

→ 1.7.1 a

Ukázka právního textu č. 8

Статья 106. Понятие времени отдыха

Комментарий к статье 106

§ 1. Раздел V ТК РФ основан прежде всего на нормах соответствующей гл. КЗоТа 1971 г. В отдельные положения внесены коррективы (ср., например, ст. 112 ТК и ст. 65 КЗоТа).

§ 2. В соответствии с ч. 5 ст. 37 Конституции РФ каждый имеет право на отдых. Работавшему по трудовому договору гарантируются установленные федеральным законом продолжительность рабочего времени, выходные и праздничные дни, оплачиваемый ежегодный отпуск. Из приведенной статьи Конституции следует, что отдых работникам гарантируется не только предоставлением его отдельных видов, но и обязательностью соблюдения установленной законом продолжительности рабочего времени, поскольку рабочее время и время отдыха взаимодействуют по принципу „сообщающихся сосудов“: время отдыха увеличивается при уменьшении времени работы. Исходя из этого, в ст. 106 сформулировано понятие времени отдыха.

§ 3. 40-часовая рабочая неделя закреплена в ст. 1 Конвенции МОТ N 47 „О сокращении рабочего времени до сорока часов в неделю“. 40-часовая рабочая неделя как нормальная и вместе с тем максимальная продолжительность рабочей недели установлена ч. 2 ст. 91 ТК.

§ 4. Принципиальное значение имеет право работника использовать время отдыха (любой его вид) по своему усмотрению.

Zdroj: *Комментарий к Трудовому кодексу Российской Федерации*.
Проспект, Москва 2008, с. 121-122.

Ukázka právního textu č. 9

Юридическая ответственность – один из основных институтов, опосредующих охранительную функцию права. Поэтому традиционно она рассматривалась как один из видов негативной реакции государства на правонарушение. В этих рамках разрабатывались различные подходы, которые, несмотря на их отличия, объединяло главное, а именно - признание ее ретроспективности, обязательной связи с предшествующим ей противоправным поведением. Однако в шестидесятые годы в отечественной юриспруденции и в первую очередь в науке уголовного права правильность такого подхода ставится под сомнение. Обосновывается необходимость иной трактовки юридической ответственности, расширения сложившегося понятия за счет включения в него, наряду с ретроспективным, и позитивного аспекта.

Zdroj: Иванов, Р. Л.: Некоторые вопросы юридической ответственности.
In: *Вестник Омского университета*, 1998, ч. 1, с. 94–97.

(b) *Pedagogická stylová vrstva* – Je vydělována jako jeden z podstylů odborných jazykových projevů (Čechová 2008, s. 222) a je představována učebními texty. Hlavním úkolem právních učebních textů je zprostředkovat právní informace studentům práv v předem vymezené posloupnosti, míře a hloubce, ale také kontrolovat postup osvojení informací. Kromě textů psaných učebním stylem do této vrstvy spadají i projevy mluvené, tj. výklad přednášejícího, u obou uvedených forem se tedy předpokládá zprostředkující role učitele. Zřetelně zde převládá funkce odborněsdělovací, která je doplněna funkcí regulativní, spočívající v usměrňování učebního procesu. Tím se liší od regulativní funkce textů právních předpisů, jejímž cílem je regulace chování členů společnosti. Při tvorbě právních projevů pedagogické stylové vrstvy je nutno pečlivě zvažovat dosažené znalosti studentů a dodržovat didaktické zásady práce, zejména dbát na dostatečné vysvětlování pojmů, definice, případně odkazy na předchozí výklad. V této vrstvě nachází široké uplatnění tzv. *právní metajazyk*⁵. Následující ukázka pochází z vysokoškolské učebnice rodinného práva.

Ukázka právního textu č. 10

Глава 1

Понятие и предмет семейного права

§ 1. Предмет и метод семейного права. § 2. Основные начала (принципы) семейного права. § 3. Система и источники семейного права. § 4. Основания применения к семейным отношениям гражданского законодательства и норм международного права. § 5. Осуществление и защита семейных прав. § 6. Сроки исковой давности в семейном праве.

§ 1. Предмет и метод семейного права

1.1 Предмет семейного права. Семейное право как отрасль права характеризуется особым предметом и методом правового регулирования. В правоведе под предметом правового регулирования принято понимать совокупность еди-

⁵ V právních projevech se lze setkat s celou řadou pojmů, které je třeba pro správný výklad práva nejdříve vysvětlit a potom určit, jaký úsek objektivní skutečnosti zahrnují. V takovém případě se právní projevy nevztahují k objektivní skutečnosti jako takové, ale k právnímu jazyku jako k jazykovému kódu. Hovoří se proto o *právních projevech druhého sémantického stupně* neboli *právním metajazyce*. Projevem právního metajazyka jsou především právní definice, konkrétně ta jejich část, již se pojem vymezuje, např.: «Брак – исторически обусловленная, санкционированная и регулируемая обществом форма отношений между женщиной и мужчиной, устанавливающая их права и обязанности по отношению друг к другу и к детям.» Protikladem právních projevů druhého sémantického stupně jsou *právní projevy prvního sémantického stupně*. Jedná se o takové právní projevy, které mají podobu právních norem, vztahují se k materiálnímu světu a upravují práva a povinnosti subjektů, které se v něm vyskytují. Objektivní skutečnost buď popisují, pak plní tzv. deskriptivní funkci, nebo předepisují, jaká má být, a plní funkci preskriptivní. Příkladem právního projevu prvního sémantického stupně je například následující právní norma: «Брак прекращается вследствие смерти или вследствие объявления судом одного из супругов умершим.» (Tomášek 2003, s. 36 n.)

ных по своей сущности общественных отношений, которые регулируются нормами данной отрасли права. Предмет правового регулирования отвечает на вопрос, что регулирует, на что воздействует та или иная отрасль права. В связи с этим анализ предмета семейно-правового регулирования должен включать, во-первых, раскрытие существа и наиболее важных особенностей общественных отношений, образующих в своей совокупности данный предмет, и, во-вторых, общую характеристику участников указанных отношений.

Семейное право как отрасль права регулирует определенный вид общественных отношений – семейные отношения, которые возникают из факта брака и принадлежности к семье. В семейных отношениях заключена одна из важнейших сторон жизни человека, здесь находят свою реализацию его существенные интересы. В то же время и семья влияет на жизнь общества, так как играет решающую роль в продолжении человеческого рода, в воспитании детей, в становлении личности. С учетом значимости семейных отношений для каждого человека и общества в целом они регулируются не только нормами морали, обычаями, религиозными установлениями, но и нормами права, образующими обособленную сферу законодательства – семейное законодательство. Правовое регулирование семейных отношений направлено прежде всего на охрану прав и интересов членов семьи, на формирование между ними отношений, построенных на чувствах взаимной любви и уважения, взаимопомощи и ответственности друг перед другом, на создание в семье необходимых условий для воспитания детей.

Zdroj: Пчелинцева Л. М.: *Семейное право России: Учебник для вузов*. Москва: Норма, 2004, s. 9.

(c) *Stylová vrstva nespisovných projevů* – Do této stylové vrstvy patří projevy nepřipravené, spontánní a téměř vždy mluvené, spadající do oblasti neoficiální komunikace. Je pro ně charakteristická volná stylová norma, na rozdíl od předcházejících stylových vrstev využívají osobitou terminologii, slangové výrazy nebo argotické výrazy. Patří sem jednak *profesionální vrstva*, tzn. jazyk pracovního prostředí, tj. právní praxe, právní projevy pro praktickou denní potřebu, dále je to *slangová vrstva*, do které patří jazyk studentů, projevující se značnou tendencí k expresivitě, užívání metafor a metonymií, a konečně do stylové vrstvy nespisovných jazyků spadá *argotická vrstva*, zahrnující mluvu zločinců nebo vězňů. Je pro ni typická tendence k vytváření nesrozumitelných projevů, aby byl omezen okruh příjemců na minimum.

Podrobněji se budeme věnovat oblasti právního slangu. E. Lotko (2003, s. 102) definuje slang jako jeden z typů sociolektů lexikální vrstvy příznačné pro komunikaci v zájmovém prostředí i komunikace v pracovním prostředí. Slangismus je pak slangový synonymní výraz citově příznakový (ve srovnání s oficiálními termíny nebo profesionalismy).

F. Hladiš (2000, s. 83 n.) provedl výzkum mezi studenty Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci týkající se profesní a slangové právní mlu-

vy v češtině, zejména v oblasti slovní zásoby a jejího utváření. Došel k závěru, že mluvený právnícký jazyk je určován faktory charakterizujícími mluvený jazyk vůbec. Mluvená právnícká slovní zásoba kopíruje spisovnou slovní zásobu, v právní mluvě neexistuje výraz, který by neměl svůj protějšek ve spisovné slovní zásobě. Nejrozšířenějším postupem při tvoření profesních a slangových výrazů je vyjádření dvouslovných nebo víceslovných spojení jedním výrazem, tzv. univerbizace, u pojmenování pracovníků, např. *prackař* – soudce rozhodující pracovněprávní věci, *krajánek* – soudce krajského soudu, *vrchnák* – soudce vrchního soudu, nebo pro označení institucí či pojmenování jednotlivých oblastí práva, např. *okresňák* – okresní soud, *kraják* – krajský soud. Velké množství výrazů existuje také pro vyjádření průvodních okolností soudního jednání, např. *neznámoš* – neznámý pachatel, *předběžko* – předběžné opatření, *souhrňák* – souhrnný trest. Druhým typem utváření profesionálních nebo slangových výrazů je přenášení či změna významu, nebo jen mluvnické podoby, např. *apelačka* – apelace, *červeňák* – návrh na vzetí do vazby (podle červené barvy formuláře), *jésemko* – společné jmění manželů a *ofák* – advokát ustanovený ex offio. Z vězeňského slangu se jedná o výrazy jako *klepačka* – vražda, *mlejn* – soud, *klifton* – vyšetřovatel a *prokouš* – prokurátor.

Příklady ruského právníckého slangu, které jsme excerpovali z internetových zdrojů (<http://slait.livejournal.com/>, <http://forum.garant.ru/>, cit. 20. 11. 2008), lze podobně jako český právnícký slang rozdělit do několika skupin podle jejich charakteristiky a způsobu tvoření. Jedná se o výrazy vzniklé univerbizací, které se dále dělí do několika podskupin: (1) pojmenování pracovníků, např. *арбитражник* – арбитражный управляющий; *судебник* – судебный исполнитель; *финик* – сотрудник финансового управления; *ценник* – сотрудник управления ценных бумаг; (2) označení subjektů právních vztahů, např. *физик* – физическое лицо; *чпеп* – частный предприниматель; *юрен/юрик* – юридическое лицо; (3) označení státních institucí, např. *вася* – высший арбитражный суд; *мас* – арбитражный суд города Москвы; *фасмо* – федеральный арбитражный суд московского округа; *общак* – суд общей юрисдикции; *геолого-набеговая служба* – государственная налоговая служба; *девятка* – девятый арбитражный апелляционный суд; (4) označení vzniklá ze zkratek, např. *гаец/гаишник* – работник ГАИ (Государственная автомобильная инспекция); *ОГОГО* – общество с ограниченной ответственностью (ООО); *СС/эсэсовец* – сельский совет/работник сельсовета; (5) označení vzniklá zkrácením původně jednoslovných názvů, např. *обяз* – обязательство; *нотарь* – нотариус; (6) označení motivovaná korespondujícími anglickými názvy, např. *ильф* – международная юридическая компания (ILF – International Law Firm); *кэш/кешак* – наличные денежные средства (cash – hotovost); *ЛТД-ха/ЛТД-шка* – общество с ограниченной ответственностью (Ltd. – Limited); (7) ostatní, např. *апел* – апелляционная жалоба; *безнал* – оплата по безналичному расчёту; *встречка* – встречная жалоба; *вышка* – высшая мера наказания, смертная казнь; *дочка* – дочернее предприятие; *каска/коса/косая* – кассационная жалоба; *мама* – материнское предприятие; *нал*,

налик – наличные денежные средства, оплата наличными; несчастный фонд – фонд социального страхования от несчастных случаев на производстве; *норматив* – нормативный акт; *отписка* – ответ на жалобу; *просилка* – исковое заявление; *телега* – телеграмма; *типовуха* – типовая форма; *юрадрес* – юридический адрес.

Další skupinu tvoří označení vzniklá přenesením či změnou významu výrazů z běžného jazyka často s negativní konotací. U následujících příkladů je slovníkový význam vždy uveden v závorce. Jedná se například o *башлять* (башли – hov. prachu, prašule; башлять – podplácet) – влиять на решение дела путём задействия личных симпатий чинурика; *букварь* (slabikář = základní dokument gramotnosti) – Гражданский кодекс; *вонючка* (zool. skunk; smradloch) – жалоба; *глухарь* (hluchý člověk, hluchoun) – глухое дело, дело без доказательств, которое невозможно довести до суда; *дохляк* (дохлый – chciplý, pošlý, zdechlý) – ненадёжный клиент; *кормушка* (krmítko, žlab, koryto) – государственный бюджет; *поганка* (bot. prašivka) – фиктивное предприятие; *чинуш* (hanl. ouřada, škrabák, byrokрат) – государственный служащий, вымогающий взятки; obdobně pak *чинур(н)ик* – человек, кормящийся из кормушки, а также откатом и башлянием.

Některé výrazy mohou mít povahu frazeologismů, např. *забомбить писюльками* – обжаловать что-либо; *ирпенские птенцы* – работники налоговой службы; *реанимация юридических мертвецов* – разрешение пересмотра дел по вновь открывшимся обстоятельствам.

Do této stylové vrstvy bychom dále zařadili také vrstvu právnického humoru, který představují anekdoty a vtipy s právní tematikou, které mohou mít kreslenou i psanou podobu. I když není nezbytně nutné, aby po jazykové stránce zahrnovaly nespisovné výrazy, domníváme se, že vzhledem k jejich povaze je jejich zařazení do stylové vrstvy nespisovných projevů nejvhodnější.

Ukázka právního textu č. 11

– Профессор, а какой вид акционерного общества, когда ваша доля как инвестора должна быть больше, иначе другой инвестор не создаст с вами АО, ежемесячные выплаты из бюджета АО для вас значительно меньше, а в случае банкротства АО имущество делится в лучшем для вас случае пополам при том, что другому инвестору вы будете пожизненно выплачивать вашу долю за то, что вас когда-то угораздило создать с ним АО?

– Это абсурд, студент.

– Это не абсурд, профессор, а брак, в том числе и ваш. А вы нам тут лекции о экономике читаете.

Zdroj: *Юридический юмор* [cit. 4. 2. 2009]

URL: <http://community.livejournal.com/law_fun/2008/01/11/>

Ukázka právního textu č. 12

Zdroj: *Юридический юмор* [cit. 4. 2. 2009]
URL: <http://community.livejournal.com/law_fun>

Jak vyplývá z výše uvedeného členění, na vnitřní strukturu právního jazyka se podílejí právní projevy náležející do různých stylových vrstev národního jazyka. Právní jazyk je realizován v celé řadě typologicky odlišných komunikátů, mezi nimiž jsou jak komunikáty stylově vyhraněné, náležející k jednomu funkčnímu stylu (např. stylová vrstva právní normy, odborná stylová vrstva), tak komunikáty, ve kterých se mísí prvky různých funkčních stylů (např. stylová vrstva právní

tétoriky, stylová vrstva popularizační). V různých typech právních projevů tak může být kromě základní funkce regulativní a operativní vázané na funkci sdělovací doplňkově realizována také funkce persvazivní a estetická. V některých typech právních komunikátů pak dochází k průniku několika funkcí, přičemž nejpatrnější je tento jev u stylové vrstvy právní rétoriky, ve které se prolíná funkce sdělovací s funkcí persvazivní a estetickou. Kromě projevů spisových zahrnuje vnitřní struktura právního jazyka také projevy nespisovné. Bez ohledu na užívané jazykové prostředky je však pro všechny právní projevy charakteristický společný cíl, a sice přenos právní informace.

1.8 Jazyk právních předpisů

1.8.1 Vymezení pojmů

Na úvod této kapitoly považujeme za nutné upřesnit některé pojmy, se kterými budeme pracovat. Jedná se zejména o přesné vymezení pojmů *právní norma* a *právní předpis*. Právní norma je „obecně závazné pravidlo chování stanovené a sankcionované mocenskou autoritou (orgány státu) a je určena k ochraně, upevnění a řízení společenských vztahů tím, že za podmínek jí stanovených určuje účastníkům subjektivní práva a povinnosti, jejichž zachování a plnění je zajištěno státním donucením“ (Kubů 2007, s. 70). Od právní normy je třeba důsledně odlišovat právní předpis, který je definován jako „obecně závazný písemný normativní právní akt legislativního orgánu (...), akt, který byl zákonným způsobem publikován (...)“ (Šín 2003, s. 14). Rozdíl mezi právní normou a právním předpisem je kvalitativní. Zatímco normy lze chápat jako pravidla lidského chování, právní předpis je formálním a všeobecně závazným dokumentem, vyjadřujícím obsah právních norem, přičemž platí, že jeden právní předpis může obsahovat několik právních norem, a naopak jedna právní norma může být vyjádřena více právními předpisy. Právní norma je tedy do určité míry abstraktní pojem, který nabývá hmotné podoby textovou realizací v konkrétním právním předpisu. Ekvivalentem pojmu právní předpis jsou pojmy *právní normativní akt*, *normativní akt*, *právní řád* a *obecně závazný právní předpis*. V ruštině jim odpovídá pojem *правовой нормативный акт*, případně pouze *нормативный акт*. Normativní akty jsou výsledkem legislativní činnosti orgánů veřejné moci a jsou základním pramenem práva tzv. kontinentálního typu právní kultury. K normativním aktům patří v České republice Ústava, Listina základních práv a svobod, ústavní zákon, zákony, vyhlášky a nařízení vlády, obcí a krajů. Na území Ruské federace jsou za normativní akty považovány Konstituce RF, federální konstituční zákony, federální zákony a zákony subjektů RF.

1.8.2 Vymezení jazyka právních předpisů

Při definici jazyka právních předpisů lze vycházet z definice právního jazyka, uvedené v kapitole *Vymezení právního jazyka*, neboť jazyk právních předpisů tvoří jednu z jeho stylových vrstev. Jedná se tedy rovněž o spisovný odborný jazyk určený pro přenos právní informace. Zatímco pro právní jazyk je vzhledem k jeho bohatému stylovému rozvrstvení charakteristický poměrně bohatý rejstřík výrazových prostředků zasahující do všech funkčních stylů spisovného i nespisovného jazyka, rejstřík výrazových prostředků jazyka právních předpisů je mnohem užší. Výběr podмноžiny výrazových prostředků jazyka právních předpisů z celkové množiny výrazových prostředků právního jazyka je přitom podmíněn zejména regulativní a normativní funkcí právních předpisů a z toho vyplývajícími požadavky, které jsou na jazyk právních předpisů kladeny. V odborné literatuře se můžeme setkat s několika definicemi jazyka právních předpisů, které zahrnují různé přístupy pohledu na jazyk právních předpisů (lingvistické, komunikativní, státně-mocenské): → 1.3

Příkladem může sloužit následující definice: «Язык закона (язык нормативных правовых актов) – совокупность лексических, синтаксических и стилистических средств, посредством которых формируется текст закона или нормативного правового акта. Это всегда литературный язык, то есть нормативный естественный язык, отвечающий всем орфографическим, пунктуационным, грамматическим правилам, сложившимся на данный момент языковым нормам.» (<http://www.wikipedia.org/>, cit. 14. 1. 2009)

Definice jazyka právních předpisů u A. A. Ušakova (1968, s. 33) v sobě odráží vztah práva a státní moci: «Язык законов – это официальный язык, язык государственной власти. Он зависит от классового существа самой власти.» P. Sandevuar (<http://www.vuzlib.net/>, cit. 14. 1. 2009) zase zdůrazňuje roli jazyka právních předpisů jako hlavního nástroje tvorby práva: «Язык права – важнейший элемент юридической техники, поскольку он связан непосредственно с выражением права.» Z. Šín (2000, s. 173) vnímá jazyk právních předpisů z hlediska procesu komunikace, když uvádí, že „právní jazyk je prostředkem komunikace mezi právo tvorným subjektem a adresáty právních norem“.

Na základě výše uvedeného bychom jazyk právních předpisů vymezili jako souhrn jazykových prostředků určených k přenosu právní informace mezi státem jako normotvorným subjektem a adresáty právních norem prostřednictvím různých typů normativních aktů za účelem regulace sociálního chování subjektů ve společnosti. Na rozdíl od právního jazyka obecně, kde jsou nositeli právní informace různé typy právních textů (mluvené × psané, učební × popularizační apod.), v tomto případě slouží k přenosu právní informace výhradně právní předpisy.

1.8.3 Začlenění jazyka právních předpisů do systému funkčních stylů

Jazyk jako sociální jev plní různé funkce spojené s nejrůznějšími oblastmi lidského života. K realizaci těchto funkcí se postupem času zformovaly navzájem odlišné jazykové styly, které jsou charakterizovány zvláštními lexikálními, morfologickými a částečně i syntaktickými prostředky užívanými výhradně či převážně v tom kterém jazykovém stylu. Výběr a uspořádání těchto prostředků vyhovuje určité funkci a cíli komunikace. Ze zobecnění okruhu výrazových prostředků plnících jednu a tutéž funkci nebo funkce přibližně stejné pak vychází vymezení jednotlivých funkčních stylů.

Podle E. Minářové (1996, s. 12) je funkční styl „záměrný a uvědomělý výběr výrazových prostředků (zvláště jazykových) a jejich stylizační a kompoziční uspořádání, které odpovídá určité funkci komunikátu a všem dalším faktorům“. I. B. Golubová (2004, s. 17) pak charakterizuje jednotlivé funkční styly jako «исторически сложившиеся и социально осознанные системы речевых средств, используемых в той или иной сфере общения и соотносимых с той или иной сферой профессиональной деятельности».

S ohledem na odlišné funkce komunikátů a na výběr jazykových prostředků, prostřednictvím kterých je příslušné funkce dosahováno, se tradičně vyděluje pět funkčních stylů (např. Rožental' 2001, s. 12): (a) *odborný styl* (научный), (b) *administrativní styl* (официально-деловой), (c) *publicistický styl* (публицистический), (d) *umělecký styl* (художественный), (e) *hovorový styl* (разговорный). Ačkoliv podstatnou část jazykového materiálu v libovolném funkčním stylu tvoří „univerzální“, mezistylové jazykové prostředky, pro každý z nich je charakteristický individuální princip výběru, spojování a organizace prostředků národního jazyka, jejichž užití vede k naplnění komunikační funkce.

Jestliže nás bude zajímat začlenění jazyka právních předpisů do soustavy funkčních stylů, autoři zabývající se stylistickým rozvrstvením jazyka (např. J. V. Bečka, M. Krobotová, E. Minářová) ho řadí k administrativnímu stylu, přičemž vycházejí zejména ze základních funkcí administrativního stylu, a to z funkce řídicí, která je dále vázána na funkci sdělovací a operativní. Právní texty jsou stejně jako ostatní projevy spadající do administrativního stylu charakterizovány náročností na dodržování norem v oblasti věcné i formální, musí být věcně správné, účelné a dokonale formulovány, typický je zastřený vztah ke konkrétnímu adresátovi.

Vymezení příslušnosti právních textů k administrativnímu stylu však není dlouhodobou záležitostí. Až do poloviny 50. let nebyl administrativní styl samostatně vydělen, jako o samostatném stylu se o něm poprvé zmiňuje F. Trávníček (1953, s. 46 n.). Do té doby byla stylová oblast administrativních textů, tzn. i právních textů, podvažována za dílčí podoblast, úsek nebo podtyp sféry odborné. A. Jedlička (1970, s. 37) v rámci odborného stylu vydělil úsek *administrativně právní* (úřední), do kterého spadaly i právní texty, a dále úsek *obchodní* (hospodářský).

V současné stylistické teorii (např. M. Čechová 2008, s. 230 n.) je administrativní styl chápán jako styl zcela osobitý a vyhraněný. Patří mezi styly objektivní a je poplatný třem výše uvedeným funkcím. I dnes je ovšem zřejmá návaznost

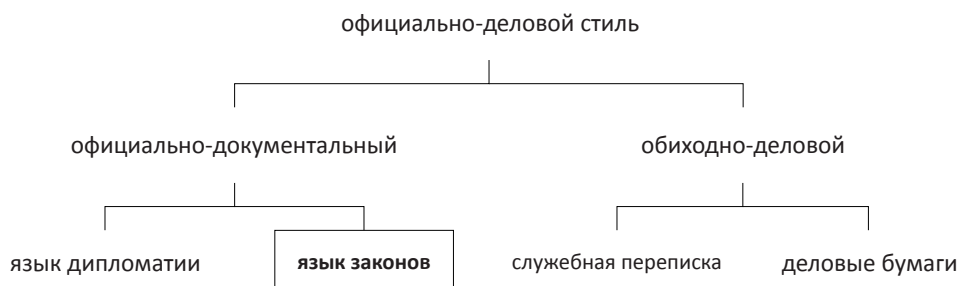
administrativních textů na příslušnou odbornost, protože vznikají v těsné souvislosti s odbornou činností. Kromě toho se administrativní komunikáty svými základními vlastnostmi téměř shodují s komunikáty odbornými. Oběma těmito oblastem je vlastní nocialita projevu, jednoznačnost sdělení a objektivita sdělovaného.

Současný administrativní styl se řadí ke stylům knižním a má převážně písemnou podobu. Jeho méně častá ústní forma je typická pro vystoupení na slavnostních shromážděních a zasedáních, řadí se k ní také vystoupení významných státních a společenských představitelů apod. Primární funkcí administrativního stylu je funkce sdělovací a řídicí, která se realizuje v dokumentech, jako jsou zákony, usnesení, výnosy, nařízení, smlouvy, žádosti, úřední dopisy atd. Od ostatních funkčních stylů se administrativní styl liší svou ustáleností, standardizovaností a uzavřeností. Ačkoliv se administrativní styl realizuje ve velkém množství oficiálních dokumentů, všem je společná přesnost formulací, která je dána potřebou dosažení maximální adekvátnosti jejich porozumění.

Jak bylo uvedeno výše, administrativní styl má primárně podobu písemnou, avšak setkáváme se i s administrativními projevy mluvenými. Ty se na rozdíl např. od hovorového stylu vyznačují pečlivou výslovností a intonací. Nepřípustné je chybné kladení přízvuku či nespisovná výslovnost. V mluvených projevech je do určité míry přípustná jistá emocionální zabarvenost a mezistylové lexikální výpůjčky, ovšem za zachování podmínky spisovnosti užívaného jazyka.

V závislosti na sféře užití I. B. Golubová (2004, s. 64) administrativní styl dále dělí na podstyly (a) *diplomatický*, který se realizuje v dokumentech, jako jsou mezinárodní nóty, komuniké, konvence, memoranda a mezinárodní dohody; (b) *zákonodárny*, který představují zákony, konstituce, výnosy, nařízení atd. a (c) *administrativně-kancelářský*, který se realizuje v obchodní korespondenci, obchodních listinách, smlouvách, příkazech a dalších administrativních dokumentech. V rámci administrativního stylu se dále vydělují dva samostatné žánry: (a) *официально-деловой*, kterému odpovídají podstyly diplomatický a zákonodárny a (b) *обиходно-деловой*, kterému odpovídá administrativně-kancelářský podstyl. Vnitřní členění administrativního stylu je zobrazeno v následujícím grafu.

Graf A
Vnitřní členění administrativního stylu

Ačkoliv většina současných odborných publikací věnovaných stylistice řadí jazyk právních předpisů jednoznačně do stylu administrativního, můžeme se v této souvislosti setkat i s návrhy na vydělení samostatného funkčního stylu. Například E. V. Zakablukovskij (2003, s. 10) hovoří o *legislativním stylu*, který definuje jako «литературный стиль, присущий правовым актам как письменным литературным произведениям». Specifika legislativního stylu jsou podle E. V. Zakablukovského dána povahou právních aktů, které vyjadřují vůli zákonodárného subjektu a upravují společenské vztahy. Podobně A. N. Šepelev (<http://tsu.tmb.ru/>, cit. 23. 9. 2008) vyděluje jazyk právních předpisů jako samostatný funkční styl, ačkoliv ho přímo nepojmenovává. Vychází přitom ze základní funkce jazyka práva, která ho odlišuje od všech dalších funkčních stylů, a sice funkce *долженствования*, tj. vynuceného děje. Cílem jazyka právních předpisů je dle A. N. Šepeleva předávání právní informace čtenáři či posluchači a zároveň formování jeho právního myšlení a právní kultury.

Se zařazením jazyka právních předpisů do administrativního funkčního stylu souvisí také vnější, formální úprava textů právních předpisů. Ta je závazná a jednotná pro všechny právní předpisy. Jednotná struktura právních předpisů má význam pro zpřehlednění obsahu právního předpisu, pro systematické uspořádání právních norem, které jsou v něm obsaženy, i pro jejich systematický výklad. Právní předpisy se člení na jednotlivé bloky na základě jejich významu s použitím nadpisů a číslování jednotlivých částí – hovoříme o tzv. *vnitřní struktuře právního předpisu*. Hierarchické členění právního předpisu spočívá na logickém vztahu obecného a zvláštního, tzn. že rozsáhlejší právní předpis lze členit na menší jednotky. Platí pravidlo, čím složitější je právní předpis, tím propracovanější je také jeho členění. Za základní strukturní prvky obsahové části textu právního předpisu jsou u normotvorných aktů Ruské federace považovány: (a) *преамбула*, (b) *часть*, (c) *раздел*, (d) *подраздел*, (e) *глава*, (f) *параграф*, (g) *статья*, (h) *пункт статьи*, (i) *часть статьи/пункта*, (j) *подпункт*, (k) *абзац*. Kromě uvedených strukturních prvků musí každý právní předpis obsahovat ještě další náležitosti (*реквизиты правового акта*), což jsou «элементы правового акта, которые предназначены для отражения юридических свойств и (или) идентификации (обозначения) правового акта и не содержат регулятивных положений (предписаний)» (Zakablukovskij 2003, s. 10). Rejstřík povinných náležitostí právního aktu se liší podle druhu právního aktu, základními náležitostmi jsou také vyobrazení státního znaku, označení typu právního aktu, název právního aktu, podpis zplnomocněné osoby nebo osob, datum přijetí právního aktu a číslo právního aktu.

1.9 Jazykové prostředky textů ruských právních předpisů

Jazyk právních předpisů užívá pro něj typických jazykových prostředků na všech jazykových úrovních, v oblasti morfologie, lexika i syntaxe. Obecnou charakteristiku jazyka právních předpisů lze ztotožnit s obecnou charakteristikou jazyka administrativních komunikátů, jak ji uvádí např. D. E. Rozental' (2001, s. 29). Jedná se zejména o tyto charakteristické znaky jazyka právních předpisů: (a) stručnost/zhuštěnost a kompaktnost sdělení, ekonomie při užívání jazykových prostředků; (b) standardizované uspořádání materiálu, častý výskyt klišé; (c) hojné užívání terminologie, nomenklaturních pojmenování, speciální slovní zásoby a frazeologizmů, častý výskyt složenin a zkratk; (d) častý výskyt podstatných jmen slovesných a sekundárních jmenných předložek; (e) oznamovací charakter sdělení, výskyt nominativních vět a výčtů; (f) přímý slovosled; (g) absence emocionálně-expresivních výrazových prostředků; (h) tendence k užívání souvětí odrážejících logickou posloupnost výkladu; (i) nízká individualizace stylu.

1.10 Požadavky na jazyk právních předpisů

Jak bylo uvedeno v první kapitole, právo je systém právních norem jako obecně závazných pravidel chování, stanovených a vynutitelných státními mocí. Tato závazná pravidla bývají zpravidla zakotvena v textech právních předpisů, přičemž primárním nástrojem zhmotnění právních norem je specifický útvar národního jazyka, tzv. právní jazyk, resp. jedna z jeho stylových vrstev jazyk právních předpisů. Základním předpokladem pro správnou interpretaci a aplikaci právních norem je výběr takových jazykových prostředků, které zaručují soulad mezi vůlí normotvůrce a její textovou podobou. Chybná interpretace právní normy, způsobená užitím takových jazykových prostředků, které by narušily soulad mezi záměrem a textovou podobou právní normy, by mohla mít dalekosáhlé důsledky jak pro jednotlivce, tak pro společnost. Již D. Crystal a D. Davy, kteří se jako jedni z prvních zabývali právním jazykem ve své knize *Investigating English Style* uvedli, že „kdokoliv vytváří právní dokument, musí věnovat nejvyšší pozornost tomu, aby se ujistil, že tento dokument vyjadřuje přesně to, co má vyjadřovat, a zároveň neposkytuje ani nejmenší prostor pro nesprávnou interpretaci“ (1969, s. 193). Právní předpis v širokém slova smyslu, tj. písemná forma právních norem, je tedy zásadně vždy text, jehož společenská funkce vyžaduje a vždy vyžadovala mimořádně vysokou pozornost jeho řečové stránce (Kořenský 1995, s. 267).

Z výše uvedeného je zřejmé těsné sepětí mezi záměrem normotvůrce, tj. zamýšleným obsahem a účelem právní normy, a jazykovými prostředky, kterými bude tento obsah textově vyjádřen. Na požadavky na jazyk právních předpisů lze tedy nahlížet ze dvou základních hledisek. Prvním je (a) *hledisko linguistic-*

ké, z něhož vyplývá kvalitativní charakteristika jazykových prostředků právního předpisu. Základním požadavkem je užití spisovného jazyka a dodržování pravidel gramatiky a syntaxe. Je. S. Šugrinová (<http://nadzor.pk.ru/>, cit. 28. 1. 2009) dále definuje tři základní požadavky, které by měly být při tvorbě textu právního předpisu dodrženy: (1) *citová neutralnost* – text právního předpisu musí být napsán klidným a vyrovnaným stylem, nesmí vyvolávat žádné doplňující asociace a emoce, vylučuje se slavnostní charakter jazykových prostředků a naprosto nepřípustné je užití rétorických otázek nebo stylistických figur; (2) *soudržnost a logická návaznost* – právní předpis musí představovat ucelený systém, každý jeho prvek musí logicky navazovat na prvek předcházející nebo doplňovat a konkretizovat prvek následující, (3) *přesnost, jasnost, stručnost a jednoduchoost* – k označení popisovaných skutečností se používají slova a slovní spojení v přímém významu, bohaté je užívání terminologických výrazů. Jasnosti textu se dosahuje užíváním takové slovní zásoby, která je známá a srozumitelná co nejširšímu okruhu adresátů právního předpisu, stručnost pak předpokládá dodržování pravidel ekonomie užívaných jazykových prostředků.

V. B. Isakov (2000, s. 65) formuluje požadavky na jazykovou stránku právních předpisů takto: «Юридическому языку свойственны точность, ясность, использование слов и терминов в строго определенном смысле..., простота и надежность грамматических конструкций, исключаящие двусмысленность. Это свойство связано с тем, что правовая норма по своей природе – команда. Совершенно очевидно, что команда, если она выражена неточным и двусмысленным языком, не будет понята и выполнена так, как этого хочет законодатель. Одно из важных качеств юридического языка – его эмоциональная нейтральность. Даже самые неординарные с моральной точки зрения события и факты юрист должен описать в нейтральных выражениях, не оказывая эмоционального давления и не раскрывая своей юридической оценки.» Obecněji formuluje požadavky na jazyk právních předpisů A. Ju. Chvorostov (2007, s. 114 n.), který jako kritéria pro formulování textu právních předpisů uvádí adekvátnost, determinovanost, výstižnost, formálnost a funkčnost. Podobný výčet požadavků uvádí také E. V. Zakablukovskij (2003, s. 10): (1) oficiální charakter, dokumentálnost, (2) neutralnost (absence expresivnosti), (3) bezličný (individuální) charakter, (4) svaznost, poslédovatel'nost', točnost mysli a prostota, (5) dolženstvujуще-предписывающий характер, (6) standardizovanost' jazyka, lakoničnost' a kompaktnost', (7) jarko vyražennaja kompozicionnost' (strukturirovanost') teksta.

Při formulaci požadavků na text právního předpisu je možné vycházet také ze Z. Šína (2000, s. 172), pro kterého je předpokladem srozumitelnosti právního předpisu správný, moderní, spisovný jazyk, oproštěný od archaismů, od dobových frázi a pojmů, jejichž obsah bývá nejasný a málo srozumitelný. Pro formulaci textu právního předpisu jsou potřebné koncizní, přesné a jednoznačné formulace bez složitých souvětí, bez neuspořádaného slovosledu a dvojznačných výrazů.

Při tvorbě textu právního předpisu však není dostačující řídit se pouze požadavky na formální správnost použitých jazykových prostředků, jak o nich bylo pojednáno výše, ale zároveň je třeba brát v úvahu také druhé hledisko. Tímto je (b) *hledisko funkční*, které při stanovení požadavků na jazyk právních předpisů zohledňuje záměr normotvůrce, z něhož následně vyplývá výběr konkrétních jazykových prostředků, které jsou schopny tento záměr zprostředkovat. Funkční hledisko zasahuje do sémantického plánu jazykových prostředků, neboť při textaci právní normy je třeba pečlivě volit mezi jejich různými, často velmi jemnými významovými rozdíly.

Funkční hledisko podrobně rozpracovává J. Kořenský (1995, s. 267), který formuluje požadavky kladené na jazyk právních předpisů vzhledem ke komunikativní funkci, které má být aplikací právního předpisu dosaženo. Při stanovení těchto požadavků vychází z hypotézy, že „právní předpis (...) musí být po stránce jazykové posuzován nikoliv jako ‚do sebe uzavřený text‘, jehož řečové kvality mají být hodnoceny podle obecně platných zásad jazykové správnosti, ale důsledně jako text se specifickou, zcela vyhraněnou funkcí odvozenou od klasifikační hierarchie právních norem“. Kořenský pracuje s pojmem *funkčně komunikativní struktura*, která je nejvyšším kritériem vhodnosti zvolených jazykových prostředků a kterou se rozumí řečově realizační zásady textace právního předpisu, odvozené od konkrétní funkčně komunikativní struktury dané normy. Základními složkami funkčně komunikativní struktury, které je při tvorbě textu právního předpisu třeba vzít v úvahu, přitom jsou jednak záměrová fáze právo-
tvorného subjektu, a jednak zaměření na adresáta právní normy, které předpokládá zohlednění jeho osobnostní struktury, typologických dispozic a dalších podmínek. Verbalizací právní normy je vytvářen prostor pro různou míru interpretace právní normy u jejích adresátů a normotvorný akt je úspěšný pouze v tom případě, jestliže je verbalizací právní normy v souladu s jejím komunikativním záměrem vytvořen takový interpretační prostor, jehož vytvoření bylo záměrem zákonodárce.

Stejně stanovisko vyjadřuje také V. M. Savickij (1987, s. 5): «Нужно отыскать именно такую фразу, с таким выбором, с такой расстановкой слов и с такой эстетической ритмикой, которые полностью, во всех оттенках соответствовали бы тому, что хотел сказать законодатель. Сделать это не просто, но необходимо.»

1.10.1 Legislativní technika

Problematicke požadavků kladených na tvorbu právních předpisů a jejich implementaci se systematicky věnuje i jedna z disciplín právní vědy, a sice *legislativní technika* (юридическая техника). *Большой юридический словарь* (2006, s. 846) ji definuje jako «совокупность определённых приёмов, правил, методов, применяемых как при разработке содержания и структуры правовых актов, как и при их претворении в жизнь». Oblasti působnosti legislativní

techniky přesně vymezuje L. A. Morozova (2002, s. 309), která pod pojmem legislativní technika chápe «совокупность правил, приёмов, специфических средств подготовки, оформления, публикации и систематизации нормативных правовых актов и иных юридических документов». Zkoumání legislativní techniky se zaměřuje jak na postupy a pravidla týkající se vnější stránky právní normy, tak na postupy a pravidla týkající se vnitřní struktury a obsahu právních norem. Pro účely tvorby a implementace práva definuje legislativní technika soubor jazykových, logických a gnoseologických pravidel, která jsou utvářena v zájmu sdělnosti právních předpisů a rovněž v zájmu dosažení jejich jednotné formy. Jen pro doplnění uvádíme, že k jazykovým pravidlům řadí legislativní technika pravidlo jasnosti, přesnosti, neutrálnosti, ekonomie právních textů, jednoznačnosti užívaných termínů, správnosti syntaktických konstrukcí, stálosti způsobu vyjadřování právních norem a další.

1.10.2 Jazyk právních předpisů jako předmět právní úpravy

Na rozdíl od jiných vědních disciplín, jako jsou např. přírodní vědy nebo technické obory, ve kterých termíny označují konkrétní předměty a mohou být vyjádřeny nejen jazykově, ale také například graficky, právní jazyk označuje abstraktní pojmy a vztahy mezi nimi. Právní pojmy a právní normy tedy mohou být vyjádřeny pouze prostřednictvím jazyka a jazyk jako systém znaků je tak jediným „pracovním nástrojem“ právníka, nástrojem, který musí být dobře přizpůsoben k tomu, aby plnil své funkce.

Proces tvorby práva předpokládá logické formulování textu zákona, jednotný a čistý styl a zároveň jeho jednoduchost, srozumitelnost a dostupnost širokým vrstvám obyvatelstva. Jen stěží bychom našli oblast společenského života, ve které nesprávně použité slovo, nepřesně formulovaná fráze či rozpor mezi obsahem a jeho textovým vyjádřením mohly mít tak závažné důsledky jako v oblasti práva. Právní jazyk jako jeden z nástrojů regulace společenských vztahů hraje natolik závažnou roli, že je zcela pochopitelné a přirozené, že on sám je v jednotlivých právních systémech ve větší či menší míře předmětem právní úpravy.

S vymezením jazyka právních předpisů jako jednoho z typů státních dokumentů se můžeme setkat již v legislativě Ruského impéria v průběhu 19. století. Taková úprava je obsažena například v prvním svazku sbírky *Сводъ Основныхъ Государственныхъ Законовъ Россійской Имперіи* (<http://civil.consultant.ru/>, cit. 18. 1. 2009), který byl poprvé publikován v roce 1832.

Obzvláště velká pozornost byla systematické úpravě jazyka právních předpisů věnována v legislativě prvních let existence Sovětského svazu. Toto období se vyznačovalo snahou o přiblížení jazyka právních předpisů běžnému obyvatelstvu, z čehož vyplývaly snahy o jeho maximální zjednodušení a sblížení s jazykem každodenní komunikace. Usnesení Centrálního výkonného výboru SSSR z 29. července 1929 obsahovalo výzvu ke kodifikaci v oblasti zákonodárství a upozorňovalo na nutnost «попутного упрощения изложения законов,

РАЗДѢЛЪ ПЕРВЫЙ. Основные Государственные Законы.

Ст. 1. Государство Россійское едино и нераздѣльно. 1906 Апр. 23, собр. узак. 603, ст. 1.

2*). Великое Княжество Финляндское, составляя нераздѣльную часть Государства Россійскаго, во внутреннихъ своихъ дѣлахъ управляется особыми установленіями на основаніи особаго законодательства. Тамъ же, ст. 2.

3. Русскій языкъ есть языкъ общегосударственный и обязательенъ въ армию, во флотъ и во всѣхъ государственныхъ и общественныхъ установленіяхъ. Употребленіе мѣстныхъ языковъ и нарѣчій въ государственныхъ и общественныхъ установленіяхъ опредѣляется особыми законами. Тамъ же, ст. 3.

поскольку это возможно в пределах кодификационной работы (...) особенно обратить внимание на то, чтобы законы излагались понятным для широких трудящихся масс языком». (*Стиль и язык закона*, <http://www.referama.ru/>). V podobném duchu se nesl i Dekret Rady národních komisařů z 6. února 1925 obsahující nařízení «признать необходимым установление строжайшего наблюдения за более понятным для крестьянской массы изложением законов» (*Стиль и язык закона*, <http://www.referama.ru/>).

V současné době upravuje v Ruské federaci postavení jazyka právních předpisů *Федеральный закон Российской Федерации О государственном языке Российской Федерации* a *Закон Российской Федерации О языках народов Российской Федерации*. Z citovaných zákonů vyplývá, že na území Ruské federace je jediným jazykem oficiálního zveřejňování aktů federálního zákonodárství a normativních aktů subjektů Ruské federace, jakož i mezinárodním smluv státní jazyk Ruské federace, tedy ruský jazyk. V republikách, které jsou součástí Ruské federace, mohou být právní předpisy kromě ruského jazyka zveřejňovány také v národním jazyce těchto republik. Právní úpravě jazyka právních předpisů se dále věnují také *Методические рекомендации по юридико-техническому оформлению законопроектов*, publikované Státní dumou Federálního shromáždění Ruské federace v roce 2003. Speciální zákony upravující způsob tvorby normativních právních aktů přijímají také jednotlivé subjekty Ruské federace, za všechny je

možné jmenovat například zákon Irkutské oblasti *О законах и иных областных нормативных правовых актах*, jehož 24. článek uvádí: «Тексты законов области излагаются простым и ясным языком. Как правило, не допускается употребление устаревших слов и выражений, образных сравнений, эпитетов. В законах области даются определения малоизвестных юридических, технических и других специальных терминов».

V oblasti českého zákonodárství jazykovou stránku právních předpisů upravují *Legislativní pravidla vlády České republiky*. Účelem legislativních pravidel vlády je sjednotit postup ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy při přípravě právních předpisů a přispět ke zvýšení úrovně tvorby právního řádu. Výslovně je uvedeno, že „návrh právního předpisu musí být terminologicky přesný a jednotný a zároveň jazykově a stylisticky správný, v textu právního předpisu se používá sloveso v oznamovacím způsobu přítomného času, zpravidla v jednotném čísle, cizí slova lze použít jen výjimečně, jsou-li součástí používané právní terminologie, nebo... nelze-li je vhodně nahradit českými výrazy“. Kromě uvedeného *Legislativní pravidla vlády ČR* upravují také užívání výrazů *obdobně a přiměřeně*, užívání legislativních zkratk, způsob odkazování, užívání citací a poznámek pod čarou a další.

1.11 Vývoj jazyka právních předpisů

1.11.1 Obecné zákonitosti vývoje jazyka

Jazyk jako prostředek komunikace ve společnosti není jevem neměnným, ale neustále se vyvíjí. Jazyk je jev společenský, a proto hlavním cílem vývojových změn v jazyce je zajistit, aby výrazové prostředky, kterými jazyk v daném období disponuje, co možná nejpřesněji a nejadekvátněji popisovaly stavy, procesy a vztahy ve společnosti.

Změny v jazyce jsou výsledkem vzájemného působení dvou skupin faktorů (Valginová 2001, s. 12 n.): (a) *vnitřních* (též vnitřní zákonitosti vývoje jazyka), které mají svůj základ v samotném jazyce, v jeho systému a v jeho vnitřních zákonitostech. K těmto vnitřním faktorům patří zejména zákon jazykové systémosti, analogie, tradice, ekonomie a antinomie; (b) *vnějších* (též vnější zákonitosti vývoje jazyka), kterými jsou např. rozvoj vědy a techniky, růst vzdělanosti, změna státního zřízení, rozvoj mezinárodních vztahů, územní přesuny obyvatelstva apod. Základy změn leží v samotném jazyce, v jeho vnitřních zákonitostech vyplývajících ze systémosti jazyka. Vnější faktory pak fungují jako zvláštní stimul, který změny v jazyce vyvolává, nebo je naopak potlačuje. Takovým způsobem je existence jazyka a jeho vývoj pevně spjat s vývojem společnosti, avšak nepodřizuje se mu beze zbytku díky své vlastní vnitřní systémové uspořádanosti.

Intenzita vývoje jazyka nebyla a není ve všech historických obdobích stejná. Obecně platí, že v dobách bohatých na významné historické události, ať už se

jedná o změnu ekonomické, politické nebo sociální struktury společnosti, jsou tyto procesy mnohem intenzivnější než v obdobích „klidu“.

Také jazyk právních předpisů je jako veškerý spisovný jazyk jevem historickým – jednak všeobecně v závislosti na vývoji lidské společnosti, zejména pak – vzhledem k společenské povaze práva – v závislosti na vývoji politického systému společnosti a jednak na historickém vývoji spisovného jazyka, jehož je součástí. Právní jazyk se v tomto vývoji neustále modernizuje, vnikají do něho nové výrazy, které rozhojňují jeho slovník nebo nahrazují výrazy zastaralé, vnikají do něho nové slovní obraty a vazby, překonané výrazy z právního jazyka mizí atd. (Knapp 1988, s. 100).

Vzájemný vztah mezi jazykovou stránkou právního jazyka a společenskou situací zdůrazňuje také T. I. Tarasovová (2002, s. 99), která uvádí, že «для профессии (юриста) и, следовательно, для языка этой профессии имеет большое значение политический строй, уровень развития демократии, система образования, роль профессии в обществе, отношение к ней самого общества, правовая культура и многие другие социально-экономические факторы. Помимо этого, существует прямая зависимость между языком и правовой системой, действующей в данном обществе».

1.11.2 Vývoj jazyka ruských právních předpisů

Vhodným a dostatečně názorným příkladem bouřlivých změn v oblasti jazyka právních předpisů může sloužit situace, která nastala v Rusku ve 20. letech 20. století. Stimulem pro změny se stala Velká říjnová socialistická revoluce v roce 1917, která vyústila v kompletní přeměnu státního i politického zřízení a jejíž důsledky se projeví ve všech oblastech společenského života včetně oblasti práva a právního jazyka vůbec.

O těchto změnách v průběhu uvedeného období, i když zřetelně v dobovém kontextu, hovoří A. A. Ušakov (1968, s. 33 n.): «Право, возникнув как орудие угнетения и подавления трудящихся, после Октябрьской революции превратилось в свою противоположность – в орудие подавления эксплуататоров и освобождения трудящихся. С появлением советского права началась новая эпоха не только в истории права, но и в истории законодательного языка. Характерное для языка законов прошлого сознательное искажение смысла закона, умышленный разрыв между мыслью и словом, между законодателем и читателем, приводивший на практике к криво толкам и недоразумениям, при Советской власти исключаются, ибо закон становится выражением государственной воли, воли трудящихся. Уже первые дни существования Советской власти показали, что она глубоко заинтересована в знании законов всеми. Законодательный язык перестал быть языком тайных присутствий и канцелярий. В его формировании стали участвовать широкие народные массы, в прошлом отстраненные от управления делами государства.»

Jak bylo již zmíněno v kapitole věnující se právní úpravě jazyka právních předpisů, v tomto období byl vztah k právu a právnímu jazyku určován snahou o vytvoření beztřídní společnosti, což se na úrovni jazyka právních předpisů mělo projevit jejich maximální možnou srozumitelností, a tedy dostupností co nejširším vrstvám obyvatelstva. Ve formování nového stylu sovětského zákonodárství sehrály významnou roli názory V. I. Lenina, který již před rokem 1917 zformuloval požadavky na jazyk právních předpisů socialistické společnosti: «Мы должны выставлять свои социаль-демократические законопроекты, писанные не канцелярским, а революционным языком» a usiloval tak o upuštění od starých útvarů oficiálního jazyka. Nezbytnost formulovat sovětské zákony přesným a všeobecně srozumitelným jazykem se stala tématem politickým, na nezbytnost změn upozorňovali například A. V. Lunačarskij, M. I. Kalinin nebo P. I. Stučka.

Se zánikem starého politického režimu vymizela z jazyka právních předpisů celá řada výrazů, které s ním byly až dosud spjaty a vyplývaly z jeho samotné existence. V textech právních předpisů se například přestaly užívat názvy státních a politických představitelů a úředních činitelů (*император, царь, сенатор, губернатор, полицейский, присяжный, поверенный, пристав, урядник* atd.), rejstřík historismů obohatily také četné výrazy a obraty, které odrážely absolutistický charakter Ruského impéria («Божьей милостью, Мы Николай II, Император и Самодержец Всероссийский, Царь Польский, Великий князь Финляндский» atd., atd.). Místo starých, již nevyhovujících právních termínů a výrazů se objevilo mnoho nových slov. Jednalo se o tzv. „sovětismy“, které označovaly nově vzniklé skutečnosti sovětského práva a nové typy společenských vztahů. Typickým příkladem může být termín *совет*, z dalších pak slovník spojení *народный суд* či *исправительные работы*. V tomto období se objevilo také velké množství nových zkratk a složenin, např. *РСФСР, СССР, ЦК, нэп, профсоюз* apod. Ke změnám došlo i v oblasti syntaxe, přičemž hlavním úkolem bylo její co možná největší zjednodušení. Všechny uvedené změny přispěly ke sblížení jazyka sovětských zákonů s národním jazykem a jeho přesnost a srozumitelnost se staly nejdůležitějším principem jazykové stránky legislativní činnosti Sovětského svazu. V roce 1929 byl proveden sociologický výzkum, který si kladl za cíl zjistit, nakolik je jazyk sovětské legislativy srozumitelný běžným obyvatelům. Na základě výsledků tohoto výzkumu pak byla ustavena komise pro úpravu jazyka právních předpisů, jejímž členy se staly i pracovníci Institutu pro literaturu a jazyk Akademie věd SSSR.

Na jazykovou stránku právních předpisů měla v tomto období kromě změn vyplývajících z nové politické a společenské situace vliv také reforma ruského pravopisu z roku 1918. Reforma byla připravována profesionálními lingvisty již dlouho před revolucí, a tedy bez jakéhokoliv politického podtextu, avšak k její realizaci došlo až po nástupu nové moci. Reforma upravovala pravidla ruského pravopisu ve všech sférách jeho užití a v oblasti jazyka právních předpisů plynule navazovala na tendence popsané shora, tj. snahy o zjednodušení právního jazyka a jeho přiblížení lidovým masám. V důsledku provedené reformy došlo ke

sblížení ruské abecedy s reálným fonologickým systémem ruštiny a v konečném důsledku se změny dotkly také výslovnosti a gramatiky.

Pro ilustraci nastíněných změn uvádíme dvě ukázky textů právních předpisů. První pochází z doby před říjnem 1917 a druhé z období existence Sovětského svazu. První ukázkou (č. 14) je úryvek z prvního svazku oficiální sbírky platných normativních aktů Ruského impéria *Сводъ законовъ Россійской Имперіи*, která byla poprvé publikována v roce 1832. Druhou ukázkou (č. 15) pak je úryvek z Konstituce SSSR z roku 1977.

V případě *Своду законů Ruského impéria* byl analyzován úryvek v rozsahu tří stran. Cílem nebyl vyčerpávající jazykový rozbor vybraného textu, ale pouze nastínění nejméně výraznějších rozdílů, kterými se tento úryvek po jazykové stránce liší od současného jazyka právních předpisů. Podrobná analýza textů by naplnila samostatnou práci, což ovšem není hlavním záměrem našeho výzkumu.

Vybraná ukázka *Celního zákona* pochází z doby před reformou pravopisu z roku 1917. Hlavní rozdíly mezi současnou jazykovou podobou právních předpisů a jazykem vybraného textu datovaného rokem 1910 tedy logicky vyplývají především z odlišných pravidel pravopisu těchto dokumentů a jsou důsledkem zmíněvané pravopisné reformy. Jedná se zejména o: (1) psaní **ѣ** místo současného **e**: *о привозѣ, о приѣмѣ поѣздовѣ, въ мѣстѣ* atd.; (2) psaní **і** místo současného **и**: *русскіе, возвращающіеся, для приѣма, на станціи* atd.; (3) psaní **ѣ** na konci slova: *иностранныхъ товаровъ, по желѣзнымъ дорогамъ* atd.; (4) koncovky **-ья/-ія** místo dnešních **-ые/-ие**: *спѣдующія свѣдѣнія, потаенныя или труднодоступныя помѣщенія, какія-либо вещи, касающіяся* atd.; (5) koncovky **-аго/-яго** místo dnešních **-ого/-его**: *поѣзднаго списка, означенаго списка, таможеннаго надзора, принимающаго поѣздъ* atd.

Kromě výše uvedeného je možné v úryvku vysledovat i používání dnes již neužívaných tvarů, např.: (6) ukazovací zájmena **сей**, případně **оний**, které je v dnešní době považováno za zastaralé a nevyskytuje se ani v běžné, každodenní mluvě, ani v textech odborných, s výjimkou ustálených spojení *сию минуту, ни то, ни сѣ* apod. Namísto tohoto zájmena se v současné ruštině užívá zájmeno **этот**, případně zájmenné slovo **данный** a některá další: *въ мѣстѣ, назначаемомъ для сего Управляющимъ; въ случаѣ непредставленія сихъ листовъ; оная производится на основаніи; сїи мѣста* atd.; (7) koncovka 7. pádu jednotného čísla podstatných a přídavných jmen ženského rodu **-ою/-ею** místo současného **-ой/-ей**: *таможенною, желѣзною дорогою, итструкціею, таможенною выгрузкою, пошлиною* atd.; (8) obdobně jako v bodě (7) koncovka 7. pádu jednotného čísla zájmen ženského rodu **ею** místo současného **ей**: *Поѣздная прислуга русскихъ и иностранныхъ желѣзныхъ дорогъ, въ случаѣ основательнаго подозрѣнія въ ввозѣ ею контрабанды, можетъ быть подвергнута, по распоряженію Управляющаго таможенною, осмотру на пограничной станціи.*; (9) výskyt spojení *товарныя мѣста имѣють быть отправлены* namísto současného *товарные места должны быть отправлены*; *могутъ быть хранимы какія-либо вещи* namísto současného *могут храниться какие-либо вещи*; (10) archaismy v současné době nepoužívané: *номер, чрезъ, впередъ, чинъ, повѣрка, предшедшій, почитаться* atd.

227. Относительно таможенныхъ формальностей при приходѣ въ порты и отходѣ изъ нихъ судовъ яхтъ-клубовъ, а также отвѣтственности за невыполненіе этихъ формальностей, должны быть соблюдаемы правила, опредѣленные въ Высочайше утвержденныхъ уставахъ сихъ клубовъ. Тамъ же, ст. 89.

228. Съ иностранными судами и грузами, задержанными въ качествѣ морскихъ призовъ, поступаетъ по правиламъ, установленнымъ Высочайше утвержденнымъ, 27 Марта 1895 года (11515), Положеніемъ о морскихъ призахъ. 1903 Юн. 8 (23102) прав., ст. 90.

229. Къ иностраннымъ товарамъ и предметамъ, не признаннымъ морскимъ призомъ [Выс. утв., 27 Марта 1895 г. (11515), Пол. морск. приз., ст. 81 и 82], примѣняются соотвѣтствующія правила, изложенныя въ статьяхъ 204 и 206. Тамъ же, ст. 91.

ГЛАВА ЧЕТВЕРТАЯ.

О привозѣ иностранныхъ товаровъ по желѣзнымъ дорогамъ.

Отдѣленіе первое.

О приѣмѣ поѣздовъ.

230. Заграничные и русскіе, возвращающіеся изъ-за границы, поѣзда должны оставаться — для приѣма ихъ на русской пограничной станціи — въ мѣстѣ, назначаемомъ для сего Управляющимъ таможеню по соглашенію съ управленіемъ желѣзной дороги. 1903 Юн. 8 (23102) прав., ст. 92.

231. Прибытіе изъ-за границы товарныхъ поѣздовъ на пограничную станцію разрѣшается только днемъ отъ восхода до заката солнца. Изъятія изъ сего правила допускаются въ особо уважительныхъ случаяхъ, по ходатайству желѣзнодорожныхъ управленій, съ разрѣшенія Департамента Таможенныхъ Сборовъ. Тамъ же, ст. 93.

232. При приѣмѣ товарныхъ поѣздовъ, таможенному надзору представляется уполномоченнымъ на то желѣзною дорогою лицомъ поѣздной списокъ въ *двухъ* экземплярахъ вмѣстѣ съ таможенными грузовыми документами на привозимые въ сихъ поѣздахъ грузы (ст. 241). Тамъ же, ст. 94.

233. Поѣздной списокъ долженъ заключать въ себѣ слѣдующія свѣдѣнія:

1) номеръ поѣзда и день и часъ его прихода;

2) число и номера вагоновъ и платформъ, въ поѣздѣ находящихся, и

3) число представляемыхъ таможенныхъ грузовыхъ документовъ (ст. 241). Тамъ же, ст. 95.

234. Въ случаѣ непредставленія поѣздного списка или таможенныхъ грузовыхъ документовъ (ст. 241), а также въ случаѣ обнаруженія, при приѣмѣ поѣзда, неточностей означеннаго списка въ отношеніи показанія числа сихъ документовъ, составляются акты, за подписью агента желѣзной дороги и чина таможеннаго надзора, принимающаго поѣздъ. Тамъ же, ст. 96.

235. По прибытіи товарнаго поѣзда, таможенному надзору принимаются мѣры охраны вагоновъ и платформъ впредь до разгрузки или перегрузки оныхъ. Способы такой охраны опредѣляются особою инструкціею, издаваемой Департаментомъ Таможенныхъ Сборовъ, по соглашенію съ Управленіемъ Желѣзныхъ Дорогъ. 1903 Юн. 8 (23102) прав., ст. 97.

236. При приѣмѣ пассажирскаго поѣзда, багажнымъ кондукторомъ представляются таможенному надзору багажный списокъ и желѣзнодорожные документы, сопровождающіе багажные мѣста, а въ случаѣ привоза товарныхъ мѣстъ съ пассажирскимъ поѣздомъ цѣлыя товарныя вагоны, сверхъ того, поѣздной списокъ (ст. 232) и вагонные листы (ст. 241, п. 2). Желѣзнодорожные документы на багажные мѣста возвращаются багажному кондуктору немедленно по приѣмѣ сихъ мѣстъ. Тамъ же, ст. 98.

237. Багажный списокъ долженъ заключать въ себѣ:

1) указаніе станцій отправленія и назначенія привозимыхъ по багажнымъ квитанціямъ мѣстъ;

2) нумера багажныхъ наклеекъ;

3) число мѣстъ по каждому номеру наклейки;

4) общее число мѣстъ прописью, и

5) подпись багажнаго кондуктора. Тамъ же, ст. 99.

238. Поѣздной прислугѣ русскихъ и иностранныхъ желѣзныхъ дорогъ воспрещается имѣть въ поѣздахъ какіе-либо предметы, кромя вещей, служащихъ для личнаго ихъ употребленія въ пути или для служебныхъ цѣлей. Тамъ же, ст. 100.

239. Поѣздная прислуга русскихъ и иностранныхъ желѣзныхъ дорогъ, въ случаѣ основательнаго подозрѣнія въ провозѣ ею контрабанды, можетъ быть подвергнута, по распоряженію Управляющаго таможеню, осмотру на пограничной станціи. Тамъ же, ст. 101.

240. Пограничнымъ таможенямъ предоставляется производить, во всякое время, осмотры находящихся на пограничномъ путевомъ дворѣ паровозовъ, тендеровъ и вагоновъ, не исключая и почтовыхъ, и если въ нихъ окажутся устроенными потаенныя или труднодоступныя для осмотра помѣщенія, въ которыхъ могутъ быть хранимы какія-либо вещи, то такіе паровозы, тендеры и вагоны не допускаются таможенному надзору къ движенію чрезъ пограничную станцію впредь до производства въ нихъ надлежащихъ исправленій. Тамъ же, ст. 102.

Отдѣленіе второе.

О таможенныхъ грузовыхъ документахъ по желѣзнодорожному привозу.

241. Таможенными грузовыми документами на грузы, привозимые по желѣзнымъ дорогамъ, признаются:

1) накладныя, и

2) вагонные листы. 1903 Юн. 8 (23102) прав., ст. 103.

Rozdíly byly zaznamenány také na syntaktické úrovni textu. Jednalo se například o odlišný slovosled v rámci konstrukcí s přídavnými jmény slovesnými: *зa-граничные и русские, возвращающиеся из-за границы, поезда...*; *число платформ, в поезде находящихся*; *письменное разрешение на отход поезда или уборку отдельных, входящих в состав поезда, вагонов*; *постановление, в предыдущей статье изложенное* či umístění shodného přívlastku v pozici přívlastku neshodného u zájmenе **ихъ**: *для приема их на русской пограничной станции nebo кроме вещей, служащих для личного их употребления*. V neposlední řadě se jednalo také o interpunkci ve větě jednoduché: *при приемъ товарныхъ поездов, таможенному надзору представляется; в случае обнаружения, при приемъ поезда, неточностей*; a dále složitá souvětí, která znesnadňují vnímání textu, jehož pochopení tak vyžaduje opakované čtení: *Въ случае непредставления поездаго списка или таможенныхъ грузовыхъ документовъ (с. 241), а также в случае обнаружения, при приемъ поезда, неточностей означеннаго списка в отношении показанія числа сихъ документовъ, составляются акты, за подписью агента желъзной дороги и чина таможеннаго надзора, принимающаго поездъ*.

Ukázka právního textu č. 15

КОНСТИТУЦИЯ (Основной Закон) СОЮЗА СОВЕТСКИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ РЕСПУБЛИК Принята на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета СССР девятого созыва 7 октября 1977 г.
ОСНОВЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СТРОЯ И ПОЛИТИКИ СССР

Глава 1. Политическая система

Статья 1. Союз Советских Социалистических Республик есть социалистическое общенародное государство, выражающее волю и интересы рабочих, крестьян и интеллигенции, трудящихся всех наций и народностей страны.

Статья 2. Вся власть в СССР принадлежит народу. Народ осуществляет государственную власть через Советы народных депутатов, составляющие политическую основу СССР.

Все другие государственные органы подконтрольны и подотчетны Советам народных депутатов.

Статья 3. Организация и деятельность Советского государства строятся в соответствии с принципом демократического централизма: выборностью всех органов государственной власти снизу доверху, подотчетностью их народу, обязательностью решений вышестоящих органов для нижестоящих. Демократический централизм сочетает единое руководство с инициативой и творческой активностью на местах, с ответственностью каждого государственного органа и должностного лица за порученное дело.

Статья 4. Советское государство, все его органы действуют на основе социалистической законности, обеспечивают охрану правопорядка, интересов общества, прав и свобод граждан.

Государственные и общественные организации, должностные лица обязаны соблюдать Конституцию СССР и советские законы.

Pokud se týká druhého úryvku, hlavní rozdíly mezi tímto textem a texty současných právních předpisů leží téměř výhradně v rovině lexikální. Jak již bylo uvedeno vznik tohoto právního dokumentu spadá do období existence Sovětského svazu, což se na lexikální úrovni textu projevuje hojným výskytem slov a slovních spojení vystihujících sovětskou realitu a její principy: *бесклассовое коммунистическое общество, борьба народов, братское сотрудничество, государственная собственность, диктатура пролетариата, классовый антагонизм, колхоз, колхозно-кооперативная собственность, коммунизм, крестьянин, ленинская политика мира, марксистско-ленинское учение, международное социалистическое разделение труда, мировой социализм, нерушимый союз рабочих, общественная собственность, рабочие, рабочий класс, революционное движение, созидательная деятельность, социализм, союзное гражданство, стирание классовых различий, строительство социализма, товарищеская взаимопомощь, трудовые коллективы, трудящиеся, трудящиеся массы, централизованное управление*; velmi častá jsou také slovní spojení s následujícími přídavnými jmény *коммунистический*: *нравственность, воспитание, строительство*; *советский*: *люди, народ, патриотизм, человек, гражданство*; *социалистический*: *демократия, система хозяйства, собственность, завоевания, интернационализм, строй, федерализм, общежитие, общество, Отечество, содружество, соревнование*; k popisu třídního nepřítel a boje s ním byly užity následující výrazy: *империалистическая интервенция, интеллигенция, капиталист, эксплуатация человека человеком* atd. V oblasti syntaktické nebyly výsledovány žádné zásadní posuny ve srovnání se současným stavem.

K výraznému posunu užívaných jazykových prostředků na lexikální úrovni došlo také na počátku 90. let 20. století, opět v souvislosti se změnou politické, ekonomické i sociální situace v Rusku. Konkrétním změnám v oblasti právního jazyka v tomto období se podrobněji budeme věnovat v kapitole *Ruská právní terminologie*. → 2.0

1.12 Shrnutí

Právo je jedním z normativních systémů společnosti a jeho hlavní funkcí je regulace sociálního chování členů společnosti. Vzhledem k tomu, že ruský právní systém se řadí ke kontinentálnímu právnímu systému, který se opírá především o psané prameny práva, je zde primárním nositelem právní informace jazyk, konkrétně právní jazyk. Právní jazyk je definován jako specifický odborný jazyk v rámci příslušného národního jazyka, jehož vnitřní diferenciací je založena na systému práva. Právní informace nejsou přenášeny izolovaně, ale v rámci větších, psaných i mluvených komunikačních celků, které lze označit jako právní texty. Právní komunikace probíhá na mnoha úrovních za vzájemné interakce různých typů mluvčích a adresátů. Vznikají tak právní texty (právní projevy) v různých stylových vrstvách, odlišující se navzájem jak svou funkcí (regulativ-

ní, sdělovací, persvazivní), tak rejstříkem jazykových prostředků užívaných k jejich výstavbě. Na základě vnitřní diferenciací právního jazyka lze vydělit např. právní projevy stylové vrstvy aplikační, popularizační, stylovou vrstvu právní normy, stylovou vrstvu právní rétoriky apod. Všechny tyto projevy však mají jeden společný cíl, a sice přenos právní informace.

Jazyk právních předpisů pak představuje jednu ze stylových vrstev právního jazyka obecně. Jedná se o souhrn jazykových prostředků užívaných k přenosu právní informace mezi státem jako normotvorným subjektem a adresáty právních norem prostřednictvím různých typů normativních aktů za účelem regulace sociálního chování subjektů ve společnosti, přičemž se jedná výlučně o písemné právní projevy. Z hlediska stylistického se právní předpisy řadí ke stylu administrativnímu, z čeho vyplývá také charakteristika jazyka právních předpisů na všech jazykových úrovních. Jedná se zejména o neutrálnost a neosobní charakter textu, častý výskyt jazykových šablon a klišé, jmenný charakter textu, vysokou koncentrací sekundárních předložek, přímý slovosled, výskyt polovětných konstrukcí a souvětí, standardizované uspořádání textu apod. Vzhledem k závažnosti funkce právních předpisů je ve vztahu k nim definován soubor pravidel a požadavků, jejichž dodržování má zajistit efektivní aplikaci a interpretaci právních předpisů v praxi. Výčet požadavků na jazyk právních předpisů je záležitostí zejména odborné lingvistické literatury zabývající se právním jazykem, požadavky na jazyk právních předpisů jsou však částečně zakotveny rovněž v platné legislativně Ruské federace. Uvedenou problematikou se přímo zabývá jedna z disciplín právní vědy, tzv. legislativní technika (юридическая техника). Právní jazyk jako prostředek komunikace (stejně jako jazyk obecně) není jevem neměnným. Vzhledem ke společenské povaze práva dochází ke změnám uvnitř jazyka právních předpisů zejména v souvislosti se změnami ve společnosti, a to zejména na úrovni lexikální, méně pak na úrovni morfologické a syntaktické. V průběhu posledních sta let se stimuly vedoucími k výše popsaným změnám staly zejména rok 1918 a události následující po Velké říjnové socialistické revoluci a 90. léta 20. století spojená s opětovnou změnou politického systému a s přechodem na tržní ekonomiku.

RUSKÁ PRÁVNÍ TERMINOLOGIE

- 2.0 Odborná terminologie je základní složkou vyjadřování ve všech oblastech vědy a techniky. Vzhledem k tomu, že právo je jednou z těchto odborných oblastí, souhrn výrazů užívaných k pojmenování právních skutečností je označován pojmem právní terminologie. Právo se řadí k normativním systémům společnosti, plní funkci sociální kontroly a regulace chování členů společnosti. Právo jako systém obecně závazných pravidel chování a právní terminologii lze tedy chápat jako dva navzájem provázané celky, neboť právní terminologie je důležitou složkou tvorby, interpretace i aplikace práva a podílí se tak na správném fungování právního systému.

V této kapitole se proto budeme zabývat ruskou právní terminologií jako jednou z konstitutivních složek výstavby právních projevů. Úvodní část kapitoly je věnována obecnému pojednání o odborné terminologii, jejímu vymezení a výčtu charakteristických znaků, odlišujících odbornou terminologii od slov z běžné slovní zásoby, a dále začlenění odborné terminologie do systému slovní zásoby národního jazyka. Druhá část kapitoly se zabývá ruskou právní terminologií se zaměřením na její vnitřní členění z hlediska tematického a strukturního, požadavky kladenými na právní terminologii v návaznosti na její funkci a s tím související problematikou homonymie, synonymie a plysemie. Nejrozsáhlejší část kapitoly je pak věnována podrobné analýze slovotvorných postupů při tvorbě ruské právní terminologie. Závěrečná část je zaměřena na komparaci slovotvorných postupů v oblasti ruské a české právní terminologie.

Analýza slovotvorných postupů ruské a české právní terminologie byla provedena na materiálu excerpovaném ze slovníku *Большой юридический словарь* (cca 7000 hesel) na materiálu českého *Právníckého slovníku* (cca 4500 hesel) a dále na materiálu *Rusko-českého a Česko-ruského právníckého slovníku*. Teoretickým východiskem provedené analýzy byla zejména práce B. Rudincové *Типы pojmenování в současné русшине (zejména в подникателске области)*.

2.1 Obecná charakteristika terminologie

Existence terminologie jako prostředku sloužícího k vyjadřování a přenosu odborných pojmů je přímo závislá na rozvoji vědy a techniky. V návaznosti na intenzivní rozvoj vědecko-technických poznatků v průběhu několika posledních desetiletí a v návaznosti na vznik nových odvětví lidské činnosti proto neustále vzrůstá také role odborného vyjadřování. Oblast odborné terminologie patří v současnosti k nejdynamičtějším a nejrychleji se rozvíjejícím vrstvám slovní zásoby spisovného jazyka a je hlavním zdrojem jejího obohacování. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* uvádí, že více než 90 % nových slov, která se v jazyce objevují, tvoří odborné termíny (2003, s. 544).

Většina autorů se shoduje v tom, že termín je slovo nebo slovní spojení, které pojmenovává pojem z oblasti vědy a techniky. V jednotlivých definicích termínu však autoři v různém rozsahu specifikují jeho charakteristické znaky. Například E. Lotko (2003, s. 116) chápe termín jako „výraz pro jistý pojem v soustavě pojmů vědního nebo výrobního oboru, který se vyznačuje kognitivním (racionálně pojmovým) významem, založeným na teoretickém poznání“. Z této definice lze vyvodit jeden z dalších charakteristických rysů termínu, a sice že je výsledkem uvědomělého a záměrného slovtvorného procesu. Termínem může být slovo, které již existuje v běžné slovní zásobě daného jazyka a termínem se stává například na základě přenesení významu, ale může jím být také slovo vytvořené uměle při pojmenování nově vzniklé reálie.

Také J. Filipec a F. Čermák (1985, s. 14 n.) vymezují termín jako lexikální jednotku (specifický lexikální znak) označující, popř. pojmenovávající pojem. Dále uvádějí, že ve významu termínu je potlačena, popř. zcela chybí pragmatická, postojová a modální složka, což má důsledky pro specifickou stylistickou funkci termínů. Termíny jsou primární složkou odborného stylu, mají tedy vymezenou distribuční oblast a nevyskytuje se v nich přenesené užití významu. Vzhledem k tomu, že k vlastnostem termínů patří přesnost, jednoznačnost a ustálenost, je u nich nežádoucí homonymie, polysémie a synonymie.¹

Z ruských autorů lze citovat například P. A. Lekanta (2002, s. 51), který definuje termín jako označení pojmu z určité oblasti vědy, techniky nebo kultury. Specifičnost termínu pak spočívá v tom, že «он обладает строго дефинитивным (определительным) значением в своей отрасли знания, логизированностью

¹ V některých případech může stejné slovo nebo slovní spojení vystupovat jako termín v terminologických systémech různých oborů. V těchto případech se nejedná o polysémii, ale o *mezioborovou terminologickou homonymii*. Příkladem terminologické homonymie v ruštině je například termín *редукция*, který má v různých oblastech tyto významy: (a) развитие, ведущее к упрощению строения организма (биол.), пар. *редукция клеток*, (b) восстановление из окисла элемента в чистом виде, освобождение от окисления (хим.), (c) сокращение, уменьшение силы движения, напряжения (тех.), пар. *вентиль для редукции давления пара*, (d) о звуках речи – ослабление в отношении силы голоса или долготы (лингв.), пар. *редукция безударных гласных в русском языке*, (e) вставление куска кости взамен извлеченной поврежденной части (мед.). K dalším homonymním termínům patří par. *волна, реакция, ассимиляция* apod. (*Энциклопедия Кругосвет*, <http://www.krugosvet.ru/>, cit. 15. 4. 2009)

семантики, конвенциональностью (сознательной договоренностью) в употреблении и является членом данной терминологической системы».

Jak bylo již uvedeno, termín pojmenovává určitý pojem z odborné oblasti. Jeho hlavní funkcí je tedy *funkce nominativní* (номинативная функция). Kromě této funkce lze u termínu dále vydělit *funkci definiční* (дефинитивная функция), která se realizuje prostřednictvím definice termínu a která odráží obsah odpovídajícího pojmu z odborné oblasti a jeho charakteristické znaky, na jejichž základě je termín zařazen do systému termínů daného terminologického systému (Novikov 1999, s. 269).

Termín je jazyková jednotka vysoce autonomní, nezávislá na kontextu, a jako taková musí splňovat určitá kritéria. Patrně nejobsáhlejší charakteristiku termínu podává B. Poštolková (1983, s. 62 n.), která jako základní vlastnosti termínů uvádí zejména jejich: (a) *ustálenost a systémovost*, (b) *mezinárodnost a významovou průzračnost*, (c) *přesnost a nosnost* (možnost vytvářet terminologické odvozeniny od základního názvu), (d) *nocionálnost a neexpresivnost* (absence subjektivního hodnocení a emocionálního zabarvení), (e) *jednoznačnost* a (f) *ústrojnost a úkonost* (kodifikovaná terminologie musí vyhovovat kritériím spisovného jazyka a zároveň dobře sloužit komunikačním potřebám v odborné oblasti).

Termíny určitého oboru tvoří jeho terminologický systém, který je definován jako «совокупность слов и словосочетаний, при помощи которых обозначаются в определённой научной области отдельные предметы, представления, понятия. В своей совокупности они выражают систему понятий данной научной области и поддаются нормированию» (Корецкий 1974, s. 109). J. Píša (1967, s. 167) vymezuje zařazení odborného termínu do terminologického systému daného oboru takto: „Termín je pojmenování pojmu, jehož obsah je paradigmaticky vymezen vzhledem k pojmovému systému konkrétního vědního či technického oboru na základě jistých znaků, jež sdílí s ostatními pojmy (genus proximus), a souboru znaků, které jej současně odlišují druhově (differentiae specificaе).“

Od termínů je třeba odlišovat *nomenklaturu* (номенклатура), kterou tvoří systematický soubor pojmenování, zvláště v přírodních vědách – chemická nomenklatura, botanická nomenklatura (Lotko 2003, s. 79), např. *берёза пушистая* (bříza rýřitá), *василёк синий* (chrpa modrá), *олень благородный* (jelen lesní), *собака домашняя* (pes domácí), *хлорная кислота* (kyselina chloristá) a dále *professionalismu* (профессиональная лексика), což jsou výrazy užívané určitou profesionální skupinou. Je pro ně charakteristická převážně ústní podoba a obraznost významu. K professionalismům patří výrazy z různých vědních oborů, např. *корешки нерва* (nervové kořeny), *глазное яблоко* (oční bulva), *большой/малый таз* (velká/malá pánev) v oblasti medicíny, *коробка скоростей* (převodovka), *зона молчания* (hluchý prostor/mrtvé pásmo), *белый шум* (bílý šum) v oblasti techniky a další.

Z hlediska funkčně-sociální charakteristiky ruského jazyka se oblast odborné terminologie řadí ke skupině tzv. *словніи zásoby s omezenou sférou užití* (лексики ограниченного употребления), jejíž užívání je omezeno vztahem k určité

skupině lidí, které spojuje stejná profese, sociální faktory, společné zájmy apod. Do této skupiny patří kromě odborné terminologie také žargonismy, argotismy a profesionalismy (Lekant 2000, s. 51 n.).

Protikladem slovní zásoby s omezenou sférou užití je tzv. *běžně užívaná slovní zásoba* (общеупотребительная/общенародная лексика). Jedná se o slovní zásobu, která tvoří vývojově stabilní jádro lexikální zásoby a je známá všem uživatelům národního jazyka bez ohledu na způsob života, bydliště, zaměstnání nebo sociální postavení. Představují ji základní pojmenování přírody, prostoru, času, lidského těla, obydlí, rodinných vztahů apod. Součástí této oblasti slovní zásoby jsou v ruštině i dialekty (Lekant 2000, s. 43 n.).

Rozdíl mezi termíny a slovy z běžné slovní zásoby jednoznačně specifikoval D. S. Lotte (1961, s. 14): «любой научно-технический термин в противовес обычному слову должен иметь ограниченное, твердо фиксированное содержание, которое должно принадлежать термину независимо от контекста, в то время как значение обычного слова уточняется лишь в определенном контексте в сочетании с другими словами.»

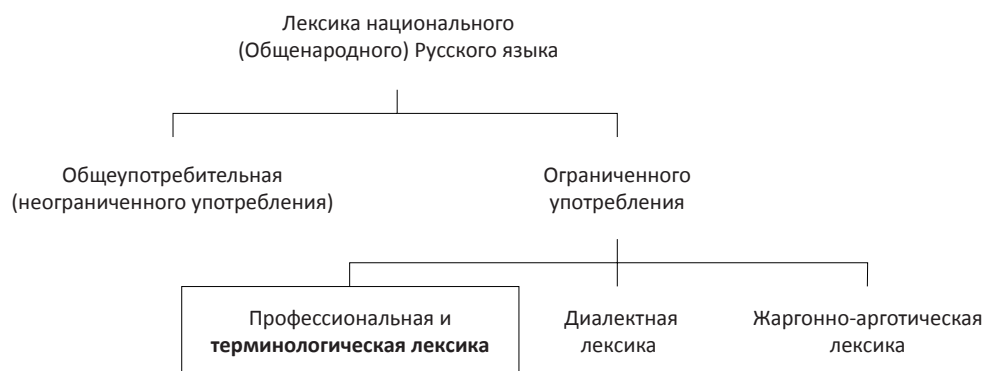
Zařazení odborné terminologie do systému slovní zásoby ruského jazyka znázorňuje následující graf.

Graf B

Rozvrstvení slovní zásoby ruského jazyka z hlediska funkčně-sociálního

Zdroj: Фомина, М. И.: *Современный русский язык. Лексикология*.

Высшая школа: Москва 2001, с. 210.

Pro doplnění bychom zde chtěli poukázat na rozdílnou klasifikaci slovní zásoby v češtině. J. Filipец a F. Čermák (1985, s. 14–15) člení slovní zásobu češtiny na základě kritéria spisovnosti/nespisovnosti. V rámci *spisovné slovní zásoby* vydělují jednak *základní lexikální zásobu*, a dále *odbornou slovní zásobu*, kterou představuje terminologie různých odborných úseků. Protikladem spisovné slovní zásoby je *nepisovná slovní zásoba*, mezi kterou se řadí různé typy *nářečí* – místní a skupinová, zájmová, pracovní (slangy).

2.2 Právní terminologie

Podle A. Pigolkina (cit. podle Voplenko a Davidová 2001, s. 64) je právní termín «слово (или) словосочетание, которое употреблено в законодательстве, является обобщённым наименованием юридического понятия, имеющим точный и определённый смысл и отличающимся смысловой однозначностью, функциональной устойчивостью».

Большой юридический словарь (2006, s. 847) definuje právní termín jako «элемент юридической техники; словесное обозначение государственно-правовых понятий, с помощью которых выражается и закрепляется содержание нормативно-правовых предписаний государства.»

Právní terminologie je výsledkem právního pohledu na společenské jevy, a je proto spojením znalostí popisované skutečnosti s normotvornou činností. Právo je úzce spojeno s každodenním životem a často přejímá slova z běžné slovní zásoby. Z tohoto důvodu je právní terminologie je velmi pestrá. Do terminologického systému právního jazyka patří (např. Miloslavská 2000, s. 104):

(a) Oborové termíny, tj. výrazy výlučně právní (специально-юридические термины), např. *право выкупа, обвиняемый, подсудимый, умышленное правонарушение, необходимая оборона, исковая давность* apod.

(b) Odborné výrazy z jiných vědních oborů (специально-технические термины), např. *недоброкачественная продукция, правила техники безопасности*. Tato skupina termínů je v právní terminologii široce zastoupena vzhledem k tomu, že právní úpravě podléhá převážná většina oblastí života společnosti. Právní terminologie proto zahrnuje výrazy z oblasti ekonomické, finanční, lékařské a dalších.

(c) Výrazy, které jsou součástí obecného základu spisovného jazyka, ale jsou zároveň používány i v právním jazyce (общеупотребительные термины), přičemž jejich význam může být: (1) stejný jako v obecném základu, např. *брак, семья, развод, наследство, контракт, алиби, заработная плата, беженец, свидетель, работник* a další; (2) lišit se od významu v obecném základu, např. termín *эмансипация*, který je v oblasti práva definován jako «объявление несовершеннолетнего полностью дееспособным» a v obecném základu je užíván ve významu «освобождение от зависимости, угнетения, неравноправности», v současnosti zejména ve významu emancipace žen: «Решение суда Лилля, принятое в апреле, вызвало протесты со стороны правозащитных организаций, посчитавших его победой фундаменталистов и ударом по *эмансипации женщин*.» (<http://lenta.ru/>, cit. 16. 5. 2009)

K zastoupení jednotlivých typů termínů v ruském právním jazyce uvádí D. I. Miloslavská (2000, s. 104) následující: «Русская юридическая терминология почти полностью опирается на общеупотребительные слова (...) Отмечается, что специальных юридических терминов в законодательстве не так много, юридический термин создаётся законодателем, когда в общелитературном языке нет подходящего слова для обозначения соответствующего понятия.»

Jako každá oblast odborné terminologie je i právní terminologie předmětem zájmu právních teoretiků i lingvistů. V odborné literatuře se lze setkat s určitou nejednotností týkající se klasifikace právní terminologie. L. Ju. Fominová (2007, s. 118) právní terminologii dělí podle sféry užívání na *terminologii právní vědy* a *terminologii právní praxe*. Z hlediska toho, zda se právních termínů užívá v procesu tvorby, aplikace nebo interpretace práva, dále vyděluje následující tři skupiny právních termínů: (a) *terminologie normativních právních aktů*, (b) *terminologie užívaná při aplikaci práva*, (c) *terminologie užívaná při interpretaci práva*. Autorka však zároveň upozorňuje na tu skutečnost, že uvedená klasifikace je do značné míry relativní, neboť v právní praxi se jednotlivé kategorie právních termínů navzájem prolínají a často je velice obtížné je od sebe odlišit. Klasifikace právní terminologie není prozatím dostatečně teoreticky propracována a u různých autorů se lze setkat s různými pohledy na tuto problematiku.² V této práci budeme užívat obecného označení *právní terminologie*, také vzhledem k tomu, že materiál pro analýzu ruské právní terminologie jsme čerpali z různých pramenů.

Z tematického hlediska se právní terminologická slovní zásoba člení do několika skupin v závislosti na odvětví práva, v němž se užívá. Na základě tohoto kritéria je možné vyčlenit právní terminologii pracovního práva, např. *работник, работодатель, трудовые отношения, трудовой договор, сверхурочная работа, забастовка, время отдыха*, trestního práva, např. *преступление, наказание, штраф, арест, вымогательство, хулиганство, обязательные работы*, rodinného práva *брак, брачный договор, ребенок, отцовство, опека, усыновление* nebo finančního práva, např. *акция, облигация, выпуск ценных бумаг, листинг, государственный регистрационный номер, брокерская деятельность, дилер, фондовая биржа*. K dalším odvětvím a pododvětvím práva s vlastní terminologií se dále řadí např. ústavní, občanské, obchodní, mezinárodní, dědické, správní právo a další.

V předchozí kapitole byly uvedeny požadavky, které jsou obecně kladeny na odbornou terminologii. Právní termíny musí stejně jako termíny z jakékoliv jiné odborné oblasti z jazykového hlediska i s ohledem na daný obor tato základní kritéria splňovat. Nyní se podrobněji budeme zabývat těmi, která jsou dle našeho názoru pro právní terminologii nejpodstatnější, a všimneme si některých rozdílů, které vykazuje právní terminologie ve vztahu k terminologii jiných vědních oborů. → 2.1

Přesnost a jednoznačnost

Právní termín musí přesně odrážet pojmenovávanou skutečnost, vyjádřenou definicí termínu. Jednoznačnost zajišťuje maximální určitost vyjadřování. Rozeznáváme dva typy jednoznačnosti termínu:

² Například T. N. Rachmaninová (cit. podle L. Ju. Fominová 2001, s. 117) používá paralelně pojmy *terminologie normativně-právních aktů* a *právní terminologie*, jednotlivé pojmy však blíže nespécifikuje a navzájem nerozlišuje. S. P. Chižňak (cit. podle L. Ju. Fominová 2001, s. 117) v rámci právní terminologie vyděluje *zákonnou terminologii*, což je terminologie užívaná v oblasti aplikace práva, a *terminologii právní vědy*.

(a) *Absolutně jednoznačné termíny* – které označují pouze jednu skutečnost, a jako takové se vyskytují pouze v rámci jednoho terminologického systému, ve sféře ruského práva se jedná např. o termíny *опекун* – *poručník* z oblasti rodinného práva, a dále víceslovná terminologická spojení, jako je např. *перекрёстный допрос* – *křížový výslech* z oblasti trestního práva nebo *недоброкачественная/недобросовестная конкуренция* – *nekalá soutěž* z oblasti obchodního práva. Je třeba poznamenat, že množství takových jednotek vzhledem ke všem jazykovým prostředkům, užívaným v oblasti práva, bývá relativně malý.

(b) *Relativně jednoznačné termíny* – které jsou jednoznačné uvnitř konkrétního terminologického systému. Jedná se o jazykové jednotky, které mají v rámci obecné slovní zásoby zpravidla neutrální základní význam, v přeneseném významu jsou používány v některé z oblastí odborného stylu a získávají tak terminologický charakter. Jako příklad relativně jednoznačného termínu lze uvést substantivum *порядок*. *Словарь русского языка* S. I. Ожегова (1989, s. 565) uvádí jako základní význam tohoto slova «правильное, налаженное состояние, расположение чего-либо; Держать вещи в порядке». Tomuto významu odpovídá české substantivum *pořádek*. V právním jazyce je však toto slovo používáno v několika významech. Jednak ve významu původním, např. *общественный порядок* – *veřejný pořádek*, dále ve významu *řád*, slovní spojení *правовой порядок* se tedy používá ve významu *právní řád*, a konečně *порядок* ve významu, který označuje způsob rozhodování nebo provedení právního úkonu. Tato spojení mají již čistě terminologický charakter a jsou příznačná právě pro právní styl. Jedná se o spojení typu *в судебном порядке* – *soudní cestou*, *в уголовном порядке* – *trestní cestou*, *в нотариальном порядке* – *notářsky* atd.

S požadavkem přesnosti a jednoznačnosti úzce souvisí také *synonymie*, *homonymie* a *polysémie* v oblasti právní terminologie. Jestliže tyto vlastnosti znaku jsou v obecném jazyce považovány za přirozené, v jakémkoliv terminologickém systému včetně právního se hodnotí jako nežádoucí. I přes tuto skutečnost lze v právním jazyce pozorovat určitou asymetrii jazykového znaku, která se projevuje právě v synonymii, homonymii a polysémii.

Uvedenou problematiku zpracoval S. P. Chižňak (1990, s. 67–71) v lingvistické analýze právní terminologie, kterou provedl na materiálu více než sedmi tisíc právních termínů, přičemž došel k následujícím závěrům:

(a) *Homonymie* – která je definována jako „existence dvou nebo více stejně znějících slov téhož jazyka, která však mají různý, nepříbuzný význam“ (Čermák 2001, s. 244), není v oblasti právní terminologie příliš častým jevem. Pro odlišení homonymních termínů se zpravidla užívají tzv. slova-identifikátory, která blíže specifikují význam daného termínu. Příkladem homonymie v právní terminologii je například dvojice termínů *брак* ve významu «добровольный, равноправный союз женщины и мужчины, заключаемый для создания семьи и порождающий взаимные права и обязанности супругов» (*Большой юридический словарь* 2006, s. 66) a *брак продукции* nebo též *производственный брак* ve významu «продукция, изготовленная с нарушением или отступлением от

стандартов, технических условий» (op. cit., s. 66). V češtině těmto homonymním ruským termínům odpovídají dva odlišné výrazy *manželství* a *vada/zmetek*.

(b) *Synonymie* – je chápána jako „souznačnost, oblast existence dvou nebo více forem, zvláště slov podobného významu“ (Čermák 2001, s. 287). S případy synonymie se v oblasti právní terminologie setkáváme také pouze zřídka, přičemž se vždy jedná o absolutní synonymii, tj. výskyt jazykových dublet. Mezi dubletami zpravidla nebývá žádný rozdíl v emocionálně-expresivním zabarvení, jejich protiklad je založen v původu jednotlivých termínů, kdy spolu v systému právní terminologie koexistují domácí a převzatý termín, např. *избиратели – электорат* (angl.), *недострахование – декувер* (fr.), *переводный вексель – тратта* (it.), *правонарушение – деликт* (lat.), *прелюбодеяние – адюльтер* (fr.), *самоубийство – суицид* (lat.), *случай – казус* (lat.), *счёт-фактура – инвойс* (angl.) a další. Domácí a převzatý termín jsou buď významově rovnocenné (viz výše), nebo mezi nimi může docházet k určitému významovému posunu, např. *убийца* ve významu *человек, убивший, преступно умертвивший кого-н.* vs. *киллер* ve významu *наёмный убийца*.

(c) *Polysémie* – je definována jako „vícevýznamovost zvláště lexému nebo morfému, jev spočívající v tom, že jazykové jednotky mají více navzájem souvisejících a strukturovaných významů“ (Lotko 2003, s. 90). Do určité míry polysémní je samotný termín *право*, které označuje jednak právo ve smyslu *nárok, oprávnění*, např. *право на жизнь – právo na život, право наследования – dědické právo* nebo je používáno k označení právního odvětví, v uvedeném významu se používají slovní spojení *гражданское право – civilní právo*, slovní spojení *уголовное право* označuje *trestní právo* apod. Ještě výrazněji se polysémie projeví u ruského termínu *обвинённый*, a to i na základě jeho překladu do češtiny, protože tomuto jedinému ruskému termínu odpovídají v české právní terminologii termíny dva, přičemž je mezi nimi z právního hlediska podstatný rozdíl. Termín *обвинённый* označuje v ruském trestním právu jednak *obviněného*, tj. osobu, proti které se vede trestní stíhání a které bylo sděleno obvinění, a dále *obžalovaného*, tj. osobu, proti které se vede trestní stíhání a bylo již nařízeno hlavní líčení. Z uvedeného vyplývá, že pro správnou interpretaci je třeba brát v úvahu kontext.

S polysémií se lze v oblasti práva dále setkat v těch případech, kdy má jeden termín různé významy v závislosti na oblasti práva, ve které je užit. Tento typ mnohoznačnosti se dle C. P. Chižňaka (1990, s. 69) označuje jako „*оборová внутросистемová polysémie*“. Například termín *залог* má jiný význam v oblasti občanského práva a jiný význam v trestním právu³, termín *заочное рассмотрение дела*

³ *Большой юридический словарь* (2006, s. 239) uvádí následující definice termínu *залог*: (a) *в гражданском праве* один из основных способов обеспечения исполнения обязательств. В силу з. кредитор по обеспеченному з. обязательству (залогодержатель) имеет право в случае неисполнения должником этого обязательства получить удовлетворение из стоимости заложенного имущества преимущественно перед другими кредиторами лица, которому принадлежит это имущество (залогодатель), за изъятиями, установленными законом. В качестве особых видов з. ГК РФ выделяет ипотеку, залог товаров в обороте, залог вещей в ломбарде; (b) *в уголовном процессе* мера пресечения, состоящая в во внесении

má různý význam v trestním a občansko-právním procesu. Oborová polysémie je omezena funkčně a daný termín se stává jednoznačným v závislosti na konkrétní oblasti práva.

K dalším polysémním výrazům v oblasti právní terminologie patří například termíny *акт, алиби, акцессия, амортизация, апелляционная жалоба, арест, билет, государство, достоинство, законодательство, касса, корона, конверсия, мера, нотис, опьянение, показание, премия, распоряжение, реституция, рефинансирование, секвестр, терроризм* a další.

Ustálenost a normalizovanost

Naplňování tohoto požadavku zásadním způsobem ovlivňuje úspěšnost aplikace a interpretace práva. Každý právní termín je užíván v jasně vymezeném významu a v kontextu ho nelze nahradit termínem jiným, ani blízce významově příbuzným. Právní terminologický systém je vysoce stabilní a v případě, že by docházelo k nesystematickým změnám v oblasti právní terminologie, jestliže by do tohoto systému nekontrolovaně vstupovaly nové lexikální jednotky a jiné z něj zase mizely, bylo by ohroženo správné fungování celého právního systému. Zde je však třeba podotknout, že ustálenost neznamená neměnnost. Vývoj jazyka na všech jeho úrovních a ve všech oblastech je přirozeným jevem. Vzhledem k povaze a funkci práva ve společnosti je však nanejvýš důležité, aby v oblasti právní terminologie všechny změny probíhaly uvědoměle a účelně.

Terminologická soustava každého vědního oboru je stabilní v tom směru, že je to takový systém znaků, jejichž obsah a vzájemné vztahy jsou ohraničeny poznatkami daného odvětví. S novými poznatky je pak logicky spjato rozšiřování terminologického systému o nové lexikální jednotky pojmenovávající tyto skutečnosti. Změny v terminologickém systému právního jazyka jsou tedy stejně jako u terminologických systémů jiných vědních oborů vyvolávány mimojazykovými, tzv. vnějšími faktory, jak o nich hovoří například A. Ju. Kornejovová (2003, s. 262), tj. v důsledku změn v sociální, ekonomické nebo politické sféře společenského života. Vzhledem k tomu, že tyto procesy se aktivizují zejména v tzv. přechodných obdobích historického vývoje, lze změny ve složení právní terminologie dobře ilustrovat v souvislosti s přechodem od centrálně plánovaného hospodářství k tržní ekonomice na počátku 90. let 20. století. V tomto období se například v oblasti obchodní právní terminologie objevila celá řada nových pojmenování, přičemž se velkou měrou jedná o termíny přejaté z cizích jazyků, např. *аудит, ваучер, лизинг, приватизация, акция*. Objevily se také zcela nové termíny domá-

подозреваемым или обвиняемым либо другим физическим или юридическим лицом на депозитный счет органа, избравшего данную меру пресечения, денег, ценных бумаг или ценностей в целях обеспечения явки к следователю, прокурору или в суд обвиняемого, подозреваемого и предупреждения совершения им новых преступлений (ст. 106 УПК). Сумма 3. определяется органом, избравшим данную меру пресечения, в соответствии с обстоятельствами дела. В случае уклонения обвиняемого, подозреваемого от явки 3. обращается в доход государства определением суда.

cího původu, případně se zvýšila frekvence užívání již existujících termínů, např. *предприниматель, цена, налог, частная собственность* apod.

Změny právní terminologie však probíhají i v opačném směru. V jejím rejstříku se vyskytují výrazy, které se postupně přestávají užívat. V právnickém slovníku sice i nadále zůstávají definovány, v platné legislativě však hrají pouze pasivní roli. Jedná se o výrazy, které jsou svou podstatou spjaty s určitým historickým obdobím, a skutečnosti, které označují, s nástupem nové vývojové etapy společnosti mizí a jejich právní úprava se tak stává nadbytečnou. Se staršími historickými obdobími jsou spjaty například dnes už neužívané termíny *аманат, вече, барщина, вотчина, гласные, князь, ленник, обжа, поле, розги, тать* a další, v nedávné době z rejstříku právní terminologie zmizely výrazy těsně spjaté se sovětskou realitou, např. *бесклассовое общество, общественная собственность, централизованное управление* (podrobněji viz kapitola *Vývoj jazyka ruských právních předpisů*). → 1.11.2

Nosnost

Nosnost termínu můžeme charakterizovat jako schopnost tvořit od daného termínu pomocí slovotvorných prostředků (zejména odvozováním, skládáním) nová slova a slovní spojení. Nosné jsou zejména jednotky jednoslovné, které poskytují možnost dalšího tvoření. Například od ruského termínu *право* byla vytvořena odvozováním a skládáním celá řada nových termínů – *правовая помощь, правомочие, правонарушение, правообладатель, правосудие, правосубъектность, правотворчество* a další. Víceslovná pojmenování nosná nejsou, protože neposkytují mnoho možností pro tvorbu nových pojmenování. Snáze se ale vytvářejí, vyznačují se vysokým stupněm opisnosti, přesnosti a jsou schopna vyjadřovat pojmovou systémovost, tj. vztahy nadřazenosti a podřazenosti.

Neexpresivnost

Tento požadavek vyplývá již ze samotné funkce odborného stylu, který má zejména sdělovat poznatky. Jeho prvořadou funkcí je tedy předávat informace a estetická funkce sdělení ustupuje do pozadí. Mezi právními termíny se proto nevyskytují termíny vyjadřující subjektivní hodnocení a v procesu slovotvorby se neuplatňují takové slovotvorné prostředky, které by novým pojmenováním přidávaly emocionální zabarvení, např. sufixy *-ок, -чик, -ико, -шек, -ушка, -енька, -ице, -ина* apod.

Mezinárodnost a srozumitelnost

Neustále vzrůstající mezinárodní spolupráce ve vědních a technických oborech se na jazykové úrovni projevuje internacionalizací odborné terminologické slovní zásoby. Ve vědách jako chemie, fyzika nebo biologie usnadňují mezinárodně užívané termíny vzájemnou komunikaci odborníků bez ohledu na jejich mateřský jazyk. V oblasti právní terminologie by však nadměrná tendence k internacionalizaci působila přesně opačným směrem, tj. v neprospěch srozumitelnosti textu v rovině interpretační. Tento stav je ve vztahu k jiným vědním oborům dle našeho názoru dán okruhem adresátů právních textů. Ten je kromě odborníků tvo-

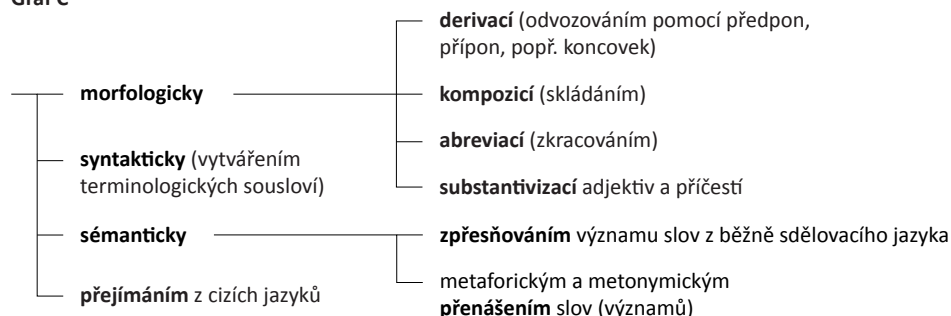
řeny také širokými vrstvami obyvatelstva, které v zákonech, vyhláškách a dalších typech právních textů hledají řešení různých životních situací. Vzhledem k tomu, že mezinárodní termíny jsou často významově neprůhledné a běžnému uživateli jazyka bez přesného vysvětlení obsahu nesrozumitelné, jejich nadměrné užívání by ještě více zkomplikovalo již tak nesnadnou orientaci v oblasti legislativy. Pro laika je nepochybně snazší odvodit význam domácího termínu než termínu cizího, jehož definici je často nutné hledat v odborné literatuře (*уступка требования* vs. *цессия*). Z tohoto důvodu považujeme za nezbytné zachovávat vyvážený poměr mezi přejatou terminologií a terminologií domácího původu.

I v oblasti právní terminologie se lze samozřejmě setkat s internacionalismy, tj. termíny latinského nebo řeckého původu, které jsou užívány v mezinárodním měřítku a vyskytují se v terminologické slovní zásobě různých světových právních systémů, např. *discriminatio* (lat.) → *diskriminace* (čes.), *дискриминация* (rus.), *discrimination* (angl.), *Diskrimination* (něm.), *discrimination* (fr.), *discriminación* (špan.), *discriminazione* (it.). Tyto termíny však tvoří pouze část z celkového rejstříku a na základě provedené analýzy lze uvést, že převážná většina ruské právní terminologie je domácího původu. Závěry provedené analýzy potvrzují také výsledky výzkumu S. P. Chižňaka (1990, s. 69), podle něhož 74 % veškeré právní terminologie tvoří termíny domácího původu.

2.3 Způsoby tvoření právní terminologie

Jak bylo uvedeno v úvodní kapitole, neustálý rozvoj lidského poznání s sebou přináší nové pojmy a s tím spojenou nezbytnost najít v národním jazyce pro tyto pojmy odpovídající pojmenování. Každý národní jazyk disponuje pro vytváření nových pojmenování celou řadou postupů a způsobů. Odborná terminologie úzce souvisí s národním jazykem a odborný jazyk nemá pro tvorbu termínů zvláštní prostředky, užívají se proto tytéž postupy jako při tvorbě slov obecného jazyka. Při klasifikaci způsobů tvoření nových právních termínů budeme vycházet z B. Poštolkové (1983, s. 34–61) s tím, že jsme její klasifikaci v oblasti morfologického tvoření odborné terminologie doplnili o substantivizaci adjektiv a přičestí. Nové právní termíny lze tvořit následujícími způsoby:

Graf C

Podrobnou analýzu tvoření ruské právní terminologie provedl S. P. Chižňak (1990) na materiálu více než 7000 ruských právních termínů. Vzhledem k tomu, že se jedná o jednu z nemnoha prací zabývajících se touto problematikou, uvádíme výsledky jeho analýzy jako doplnění této práce v příloze číslo 3.

→ příl. 3

2.4 Morfologický způsob tvoření právních termínů

Tvoření nových pojmenování z již existujících jazykových prostředků je jedním ze základních způsobů obohacování slovní zásoby. Dříve než se budeme zabývat jednotlivými způsoby morfologického tvoření právní terminologie, považujeme za vhodné uvést alespoň základní pojmy z oblasti slovotvorby.

Slova tvořená stejným způsobem a za stejných podmínek a se stejným obecným významem vytvářejí *slovotvorný typ* (Hauser 1980, s. 108), který je po formální stránce reprezentován jednotným formantem – v oblasti příponového odvozování je takovýmto formantem například sufix *-тель* s variantou *-итель*. Jednotlivé slovotvorné typy se vydělují zejména v oblasti sufixace, prefixální odvozeniny se spojují do slovotvorných typů podle obecného významu předpony, která modifikuje základní význam slova, např. skupina prefixů přidávající odvozeným pojmenováním význam opačný *анти-*, *без-/бес-*, *де-/дез-*, *дис-*. Složeniny pak tvoří typy na základě stejného poměru částí složeniny a jejich povahy, např. *казнокрад*, *мусоровоз* nebo *счетовод*, které lze charakterizovat jako substantivní kompozita se zadním deverbálním členem utvořená ze spojení předmětu a slovesa (*вести счёт*, *возить мусор*). Několik slovotvorných typů spojených obecným významem pak tvoří *slovotvornou kategorii* (op. cit., s. 109), kterou představují např. názvy konatelské, názvy činitelské, názvy nositelů vlastností apod.

Slovotvorné kategorie se podle významového poměru mezi základovým a nově utvořeným slovem dělí do tří skupin (op. cit., s. 110):

Kategorie transpoziční – je charakterizována společným základním významem fundujícího a odvozeného slova, obsah jedné pojmové kategorie je transponován do kategorie druhé – odvozená slova se liší od fundujících slov pouze příslušností k jinému slovnímu druhu, např. *богатый* → *богатство*, *финансировать* → *финансирование* atd. Ke kategorii transpoziční se řadí (a) *názvy dějů* označující děj jako osamostatněnou substanci a spojují v sobě význam dějovosti a gramatické kategorie substantiva (*читать* → *чтение*); (b) *názvy vlastností* vznikající přenesením obsahu pojmenování vyjádřeného adjektivem do substantivní podoby (*выгодный* → *выгодность*).

Kategorie mutační – zahrnuje ty deriváty, které označují jinou skutečnost než slovo základové, jejich odvozováním dochází k podstatné změně výchozího obsahu. Pojmenovávaný jev je nejdříve zařazen do určité pojmové třídy a pak je v jejím rámci determinován určitým příznakem, např. *компьютер* → *компьютерщик*, *лес* → *лесник*, *уголовный* → *уголовник* atd. (Rudincová 2000, s. 17). Tato kategorie je nejpočetnější a řadí se k ní (a) *jména konatelská* označující osoby za-

bývající se nějakou činností, ovšem ne podle této činnosti, ale podle předmětu, ke kterému se tato činnost vztahuje (*кирпич* → *кирпичник*); (b) *jména činitelská* pojmenovávající osoby podle činnosti, která je pro ně typická (*избирать* → *избиратель*); (c) *názvy prostředků* pojmenovávající neživotné substance, které slouží k vykonávání nějaké činnosti jako nástroj (*будить* → *будильник*); (d) *názvy výsledků děje* pojmenovávající neživotné substance, které vznikly v důsledku nějaké činnosti, nebo děje (*убыть* → *убыток*); (e) *názvy nositelů vlastností* označující živé bytosti i věci podle jejich charakteristického příznaku (*подлинный* → *подлинник*); (f) *názvy míst* pojmenovávající vnější i vnitřní prostory na základě výskytu substancí nebo podle dějů (*стоять* → *стоянка*, *корова* → *коровник*) a (g) *názvy obyvatelské* pojmenovávající osoby podle místa, odkud pocházejí nebo kde bydlí (*Москва* → *москвич*, *город* → *горожанин*).

Kategorie modifikační – zahrnuje taková odvozená slova, která se od základového slova liší pouze určitým příznakem, a řadí se k ní přechýlené názvy, zdrobňeliny, názvy mládat a názvy hromadné (*дом* → *домик*, *студент* → *студентка*, *медведь* → *медвежонок*).

V excerpovaném materiálu je v rámci sufixace zastoupena kategorie transpoziciční, kterou představují slovtvorné kategorie názvů děje a názvů vlastností, a kategorie mutační zastoupená slovtvornými kategoriemi názvů činitelských, konatelských a názvů nositelů vlastností.

2.4.1 Derivace

Derivace je proces tvoření nových slov pomocí morfémů, které se připojují k již existujícím výrazům. Pro tyto morfémy se užívá termín afixy. Afixace je nejproduktivnější způsob tvoření nových slov. Možné jsou 3 typy afixace: *sufixace* – odvozovací morfém stojí za základem (*ответственн-ость*), *prefixace* – odvozovací morf stojí před základem (*раз-оружение*), *prefixačně-sufixační postup*, kdy dochází k současnému připojení prefixu i sufixu (*за-тыл-ок*). V této kapitole se budeme zabývat prvními dvěma typy derivace, sufixací a prefixací.

Sufixace

N. S. Valginová (1987, s. 172 n.) člení všechny produktivní ruské sufixy do čtyř základních skupin. Vzhledem k tomu, že substantiva jsou flektivním slovním druhem, bývá zpravidla součástí sufixu i koncovka, která určuje slovní druh odvozeného slova, jeho morfologické vlastnosti a deklinaci.

(a) Suffixy, jejichž prostřednictvím se tvoří pojmenování předmětů (*-льник/лка, -щик/-чик, -льня, -ие/-ье, -ка, -ник, -ина, -тор, -ло*); (b) suffixy, jejichž prostřednictvím se tvoří pojmenování osob (*-щик/-чик, -льщик, -тель/-итель, -ик/-ник, -овец, -ец, -ист, -ач, -ант/-янт/-ент, -тор, -анец/-янец, -ин/-анин/-янин/-чанин, -ич/-ович/-евич*). Pojmenování osob ženského rodu se tvoří přechýlováním od pojmenování rodu mužského pomocí sufixů (*-ка, -ница, -щица/-чица/-льщица, -ша, -ична/-ична, -овна/-евна*); (c) suffixy, jejichž prostřednictvím se

tvoří substantiva s abstraktním významem (-*ость/-ность*, -*мость/-емость*, -*ние/-ние/-ение*, -*ация/-яция/-фикация*, -*ка*, -*ие/-ье*, -*ство/-ество*, -*изм*, -*ура*, -*аж*); (d) sufixy, jejichž prostřednictvím se tvoří pojmenování vyjadřující subjektivní hodnocení (-*ик/-чик*, -*ка/-очка*, -*ица*, -*це/-цо/-ице/-ецо*, -*ушко/-юшко/-ушка/-юшка/-ышко*, -*ишко/-ишка*, -*онька/-енька*, -*онка/-енка*, -*ище/-ища*).

Na základě provedené excerpce jsme analyzovali pojmenování druhé a třetí skupiny, neboť takto vytvořená pojmenování jsou v oblasti právní terminologie nejfrekventovanější a tvoří převážnou část jednoslovných právních termínů. Deriváty řadící se k první skupině se v právní terminologii vyskytují pouze okrajově, pojmenování čtvrté skupiny se v excerpovaném materiálu nevyskytla vůbec, neboť jejich výskyt je vzhledem k požadavku neexpresivnosti právního jazyka v právní terminologii nepřipustný.

V oblasti *sufixálního tvoření pojmenování osob* jsme excerpovali celkem 104 jednoslovných právních termínů, u nichž lze vydělit celkem 10 sufixů – 6 sufixů cizího původu (-*ант/-ент*, -*арий*, -*ат/-ар*, -*ер/-ёр/-ор*, -*ист*, -*тор/-атор*) a 4 sufixy domácího původu (-*ец/-енец/-лец*, -*ик/-ник*, -*тель*, -*щик/-чик*). Pomocí sufixů cizího původu byla tvořena pojmenování zejména od přejatých základů (*негоциант*, *протестат*, *пеналист* atd.), pomocí ruských sufixů pak pojmenování od domácích základů (*истец*, *наблюдатель*, *выборщик*) s výjimkou termínů *фрахтователь* a *фрахтовщик* (od něm. *Fracht* – nájem). Nejpočetněji, ve 20 případech, byly zastoupeny deriváty se sufixem -*тель* a v 17 případech -*ант/-ент*, dále ve 12 případech sufix -*ер/-ёр/-ор*, v 11 případech -*ик/-ник*, v 11 případech -*ист*, v 11 případech -*щик/-чик*, v 6 případech -*арий*, v 6 případech -*ат/-ар*, v 5 případech -*ец/-енец/-лец* a v 5 případech -*тор/-атор*.

Kategorie pojmenování osob podle jejich charakteristické činnosti nebo vlastnosti, podle zaměstnání nebo podle příslušnosti k organizaci představuje v oblasti právní terminologie rozsáhlou skupinu pojmenování, přičemž jednotlivé slovtvorné typy v ní byly zastoupeny následujícími výrazy:

-ант/-янт/-ент Pomocí těchto sufixů se tvoří jak jména činitelská odvozená od sloves, např. *спекулянт* → *спекулировать*, tak jména konatelská, odvozená od substantiv, např. *консигнант* → *консигнация*. V excerpovaném materiálu se vyskytly následující právní termíny s uvedenými sufixy: *апеллянт*, *декларант*, *деликвент*, *депонент*, *диспонент*, *домицилиант*, *индосант*, *коммерсант*, *контрактант*, *ликвидант*, *негоциант*, *протестант*, *реквирент*, *трассант*, *эмитент*.

-арий Tímto sufixem se tvoří jména konatelská od substantiv, např. *цессия* → *цессионарий*, z dalších pak *бенефициарий*, *депозитарий*, *комплементарий*, *парламентарий*, *узуфруктарий*.

-ат/-ар Pojmenování s těmito sufixy nejsou v oblasti právního jazyka příliš rozšířená, patří k neproduktivním slovtvorným typům. V excerpovaném materiálu jsme zaznamenali pouze pět případů derivátů se sufixem -*ат* (*индосат*, *ликвидат*, *лицензиат*, *протестат*, *трассат*) a jeden případ se sufixem -*ар* (*лицензиар*). Sufix -*ат* se vyděluje jak u jmen činitelských na pozadí sloves s kmenem na -*ирова-*, např. *ликвидировать* → *ликвидат*, tak u jmen konatel-

ských na pozadí substantiv přejatých z latiny, např. *лицензия* → *лицензиат*. Pojmenování se sufixem *-ар* se vyskytují pouze u jmen konatelských a jsou odvozena od substantivního základu, např. *лицензия* → *лицензиар*. Jak uvádí B. Rudincová (2000, s. 76), motivace těchto pojmenování není vždy průhledná, často nelze jednoznačně určit, zda se jedná o slovo přejaté do ruštiny jako celek nebo o ruský derivát.

-ец/-енец/-лец Tento slovtvorný typ patří rovněž k málo produktivním způsobům tvoření nových pojmenování, konkrétně činitelských názvů. V oblasti právní terminologie byly tímto způsobem odvozeny například termíny *беженец*, *издвигенец*, *истец*, *кормилец* nebo *продавец*.

-ер/-ёр/-ор Pomocí těchto sufixů se tvoří pojmenování od cizojazyčných základů přejatých z latiny, francouzštiny a angličtiny. Tímto způsobem jsou odvozována jak jména činitelská, např. *кредитовать* → *кредитор*, tak jména konatelská, např. *депозит* → *депозитор*. K této skupině názvů patří v ruské právní terminologii následující pojmenování: *дебитор*, *диспашёр*, *дистрибьютор*, *импортёр*, *комиссионер*, *концессионер*, *парламентёр*, *прокурор*, *спонсор*, *экспортёр*.

-ик/-ник Tento sufix se vyděluje jednak v pojmenováních označujících nositele vlastností, která jsou odvozena od adjektiv, např. *родственный* → *родственник*, jednak u jmen činitelských odvozených od sloves, např. *защитить* → *защитник* a také u jmen konatelských odvozených od substantiv, např. *долг* → *должник*. K dalším právním termínům odvozeným pomocí tohoto sufixu patří: *академик*, *заложник*, *ленник*, *наёмник*, *наследник*, *пособник*, *посредник*, *соответственник*.

-ист Tento sufix slouží ke tvoření názvů konatelských, fundujícími slovy jsou zpravidla přejatá substantiva, např. *аваль* → *авалист*. Jak upozorňuje B. Rudincová (2000, s. 73), v mnoha případech je u slov s tímto sufixem těžké odlišit, zda bylo přejato do ruštiny jako celek, či zda se jedná o slovo odvozené až v samotné ruštině. V excerpovaném materiálu se vyskytly následující právní termíny s příponou *-ист*: *аукционист*, *журналист*, *канцелярист*, *конституционалист*, *криминалист*, *пеналист*, *прокуррист*, *рецидивист*, *террорист*, *турист*.

-тель Pomocí tohoto sufixu se tvoří jména činitelská, přičemž fundujícími slovy jsou zpravidla slovesa, např. *дарить* → *даритель*. V excerpovaném materiálu se vyskytly následující termíny odvozené pomocí tohoto sufixu: *держатель*, *дознаватель*, *заседатель*, *избиратель*, *изготовитель*, *издатель*, *исполнитель*, *наблюдатель*, *наниматель*, *поручитель*, *расточитель*, *родитель*, *свидетель*, *следователь*, *составитель*, *спасатель*, *страхователь*, *фрахтователь*, *хранитель*.

-тор/-атор Těmito sufixy se tvoří činitelské názvy osob, které se opírají o slovesa především s latinským nebo řeckým základem a jejichž kmen končí na *-ирова/-ова-*. Do této skupiny v právní terminologii patří pouze nepočtená skupina termínů, např. *арендатор*, *инкассатор*, *провокактор*.

-щик/-чик Pomocí těchto sufixů jsou tvořena jak jména činitelská od slovesných základů, např. *перевозить* → *перевозчик*, tak jména konatelská odvozená od substantiv, např. *пай* → *пайщик*. Tyto deriváty byly v excerpovaném materi-

álu zastoupeny následujícími právními termíny: *весовщик, вкладчик, выборщик, заёмщик, заказчик, застройщик, издольщик, откупщик, фрахтовщик*.

Jak vyplývá z uvedených příkladů, v kategorii pojmenování osob se v oblasti ruské právní terminologie nevyskytují přechýlená substantiva označující osoby ženského pohlaví. Účastníci právních vztahů bez ohledu na pohlaví se pojmenovávají výhradně substantivy ve tvaru mužského rodu, a to podle typu právního vztahu, do kterého vstupují.

Substantiva s abstraktním významem se vzhledem k obecné charakteristice a povaze právních textů vyznačují vysokou frekventovaností. Excerpovaný materiál zahrnoval celkem 293 jednoslovných právních termínů s abstraktním významem, u nichž lze vydělit 4 sufixy cizího, zejména latinského původu (*-ация/-ция/-ия, -изм, -инг, -ура*) a 4 sufixy ruské (*-ка, -ние, -ость, -ство*). Vůbec nejpočetněji, ve 111 případech, byl zastoupen sufix *-ация* a jeho varianty *-ция/-ия*, dále v 50 případech sufix *-ние*, ve 48 případech *-ство*, ve 34 případech *-ость*, ve 24 případech *-изм*, ve 14 případech *-ка*, v 7 případech *-инг* a v 5 případech *-ура*. Přejaté sufixy se opět vyskytly výhraně ve spojení s přejatými základy (*виндикация, конфессионализм, легислатура*), u ruských sufixů však lze v této skupině pojmenování vysledovat jak spojení s domácím základem (*дознание, беременность*), tak se základem přejatým (*ассигновка, коллегиальность*). Termíny odvozené uvedenými sufixy byly v excerpovaném materiálu reprezentovány následujícími příklady:

-ация/-ция/-ия Odvozeniny utvořené pomocí tohoto původem latinského sufixu označující názvy děje byly v excerpovaném materiálu zastoupeny vůbec nejpočetněji. Jedná se o deriváty odvozené od přejatých základových sloves, jejichž kmen končí na (a) *-урова-* (*адаптировать* → *адаптация, аннексировать* → *аннексия*). Tímto způsobem byly vytvořeny například termíny *аккламация, бонификация, вктивимизация, дискриминация, иммиграция, кодификация, нотификация, приватизация, ратификация, сертификация, тарификация, эмансипация* apod.; nebo (b) *-ова-* (*администровать* → *администрация*), tímto způsobem byly dále utvořeny například termíny *аккредитация, инвентаризация, контрактация, легализация, мобилизация, натурализация, организация, презентация, ревизия, секуляризация* apod. Některá z těchto slov, ačkoliv jsou latinského původu, byla přejata do ruštiny z jiných jazyků, např. *инаугурация* z angl. *inauguration*.

Některá substantiva tohoto slovtvorného typu nemají v současné ruštině základová slovesa. Do této skupiny se řadí jednak názvy různých vědeckých směrů a nauk, např. *виктимология, графология, дактилоскопия, криминология, металлография, психиатрия, суицидология, танатология, токсикология, трасология* a některé další izolované právní termíny, např. *олигофрения, психопатия, клептомания, порнография, баратрия, девиация, дефляция, диспозиция, инквизиция, инстанция, кассация, квитанция, коммерция, компетенция, кондиция, корпорация, резиденция, резолюция, рецепция, экстрадикция*. U některých termínů se příslušný děj vyjadřuje opisem, např. *конфедерация* → *объединять в кон-*

федерация, люстрация → *подвергать люстрации, резолюция* → *принять резолюци, сатисфакция* → *давать сатисфакцию*, u dalších pak ruština pro označení děje užívá domácí sloveso, případně jiné sloveso cizího původu, např. *ревокация* → *отменять/аннулировать, субституция* → *заменять*.

-изм Tato přípona byla přejata z latiny, připojuje se k cizojazyčným základům. Deriváty s tímto sufixem pojmenovávají různé filozofické, náboženské a politické směry, ekonomická učení apod. Z hlediska onomaziologického se tato pojmenování řadí k názvům vlastností. V ruské právní terminologii jsou pojmenování s příponou *-изм* zastoupena následujícími termíny: *абсентеизм, авторитаризм, алкоголизм, бандитизм, вандализм, гангстеризм, гомосексуализм, гуманизм, наркотизм, насизм, нормативизм, парламентаризм, плюрализм, конституционализм, конфессионализм, садизм, секуляризм, терроризм, федерализм, фашизм, эксгибиционизм*. Některá z těchto pojmenování byla vytvořena také prefixálně-sufixálním způsobem, např. *бикамерализм, биметаллизм, бипатризм*.

-ка Odvozováním pomocí tohoto sufixu vznikají dějová substantiva, fundujícími slovy jsou tedy slovesa, např. *котировать* → *котировка*. K právním termínům odvozeným tímto způsobem pak patří např. *ассигновка, бонитировка, буксировка, забастовка, командировка, маркировка, находка, перевозка, подписка, расписка, рассрочка, ссылка, упаковка*.

-ние/-ение Mezi pojmenováními utvořenými pomocí tohoto sufixu převládají v ruské právní terminologii verbální substantiva, tj. substantiva označující zpředmětněný děj, která jsou odvozena ze slovesných základů ruských i přejatých, např. *пользовать* → *пользование, фрагтовать* → *фрагтование*. Podobu verbálních substantiv mají následující právní termíny: *ведение, голосование, деэвакуирование, завещание, заявление, изгнание, кларирование, лицензирование, мучение, наблюдение, отчуждение, пансирование, правление, ремитирование, страхование, трассирование, хеджирование* apod.

-ость/-ность Připojením tohoto sufixu k fundujícímu slovu vznikají pojmenování označující názvy vlastností, a to přenesením obsahu vyjádřeného adjektivem do substantivní podoby, např. *легальный* → *легальность, национальный* → *национальность*. K těmto pojmenováním v právní terminologii patří například tyto termíny: *беременность, виктимность, гласность, деликвентность, занятость, инвалидность, коллегиальность, легитимность, народность, обязанность, ответственность, преступность, собственность, халатность* a další.

-ство/-ество Většinu právních termínů s těmito sufixy představují pojmenování označující zpředmětněné vlastnosti, která jsou odvozena od adjektiv nebo substantiv, např. *взяточник* → *взяточничество, достойный* → *достоинство*, a dále názvy děje, u nichž jako fundující slovo vystupuje sloveso, např. *вмешиваться* → *вмешательство*. K uvedenému slovotvornému typu v oblasti právní terminologie patří například tato pojmenování: *банкротство, взяточничество, дезертирство, заместительство, иждивенчество, лесбианство, мошенничество, наёмничество, отцовство, партнёрство, ростовщичество, свидетельство, тушеадство, убийство, ходатайство* atd. Mnohá pojmenování s tímto sufixem

označují různé typy institucí, např. *ведомство, издательство, казначейство, консульство, королевство, правительство*.

-ура Odvozováním pomocí tohoto sufixu vznikají pojmenování od neslovesných základů přejatých z latiny, např. *адвокатура, инвеститура, легислатура, прокуратура, процедура*.

U dějových substantiv přejatých z angličtiny jako celek lze vydělit sufix **-инг** (*гэмблинг, дампинг, демпинг, инжиниринг, киднепинг, листинг, лизинг*). Sufix **-инг** však není prozatím v ruštině produktivním slovotvorným formantem, který by se připojoval k domácím základům při tvorbě nových pojmenování.

Kompletní výčet excerpovaných ruských právních termínů vzniklých sufixací je uveden v příloze 4 této práce.

→ příl. 4

Nulová sufixace

Bezpříponové tvoření nových pojmenování je vydělováno jako specifický způsob sufixace, ruská lingvistická literatura pro něj používá označení *nulová sufixace* (*Русская грамматика* 1980, s. 138). V české lingvistice je bezpříponová derivace označována jako *transflexe*, tj. odvozování slov změnou tvaroslovného paradigmatu (Filipec – Čermák 1985, s. 104). Tento způsob tvoření slov se řadí k transpozici slovotvorné kategorii, odvozováním tedy dochází ke změně slovnědruhové a mluvnické charakteristiky slova, základní význam odvozeného slova se však ve vztahu ke slovu fundujícímu nemění. Nulovou sufixací vznikají názvy dějové označující zpředmětněný děj a svým vznikem jsou vázány výhradně na slovesa. V oblasti ruské právní terminologie byly tímto způsobem odvozeny následující termíny: *взрыв, вклад, вред, заём, заказ, закуп, залог, запись, зачёт, допрос, досмотр, иск, надзор, налог, обыск, оговор, опрос, осмотр, откуп, прогул, розыск, сбор* a některá další. Ve srovnání se sufixací a prefixací je nulová sufixace méně častým způsobem tvoření nových právních termínů.

Prefixace

U tohoto typu odvozování plní funkci formantu prefixy, které se jako slovotvorné prostředky připojují před slovní základ a obměňují jeho význam. Při čisté prefixaci modifikuje sufix pouze význam jména, které však z morfologického hlediska zůstává nezměněno, např. *зависимый* → *не-зависимый*. Častější než čistá prefixace je ovšem prefixace smíšená, při které se mění i morfologická charakteristika fundujícího slova, např. *завод* → *меж-завод-ск-ой*. Předponové odvozeniny bývají často přejímány jako celek, v ruském kontextu je však možné vydělit je na pozadí odvozenin se stejným kořenem, ale s jinými prefixy, např. *ин-фляция, де-фляция*.

V excerpovaném materiálu jsme zaznamenali celkem 18 prefixů, z nichž 9 bylo původem ruských (*без-/бес-, лже-, над-, пере-, под-, пред-, противо-, сверх-* a *со-*) a 9 cizích (*анти-, вице-, де-/дез-, дис-, квази-, контр-, ре-, суб-* a *супер-*). Excerpované právní termíny vzniklé prefixální derivací jsme rozdělili do několika skupin podle významu prefixu, tak jak je uvádí *Грамматика русского современного литературного языка* (1970, s. 152):

(a) Prefixy, jejichž prostřednictvím se tvoří pojmenování popírající význam základového slova nebo označující jeho protiklad, neuskutečnění, absenci něčeho. **без-/бес-** Pojmenování s touto předponou nazývají stav, v němž se projevuje neexistence toho, co je pojmenováno základem, např. *безгражданство, бездействие, безработные*, v oblasti adjektivní prefixace např. *безакцептные платежи, безбилетный проезд, безвалютный обмен, безвизовый въезд, бездокументарные ценные бумаги, безналичные расчёты, безъядерная зона, беспартийное правительство, беспощипная торговля, бесспорные факты, бестоварный расчётный документ, бесхозяйные вещи*. Některá substantiva této skupiny vznikla na základě sufikálního odvozování substantiv příponou *-ость* v rámci transpoziční kategorie. Takto vzniklá pojmenování označují zpředmětné vlastnosti, např. *беспризорный* → *беспризорность*, *безопасный* → *безопасность* *производства*. **не-** Pojmenování s tímto sufixem popírají význam základového slova nebo označující jeho protiklad, neuskutečnění, absenci něčeho, např. *недоимка, недонесение, неустойка, нехватка*, z víceslovných terminologických sousloví pak *принцип невмешательства, невозможность исполнения, недостаток товара, независимость судей, неприкосновенность жилища, несправедливость приговора* apod. Podobně jako u prefixu *-без/-бес* i v této skupině vznikla řada pojmenování odvozením od adjektiv s odpovídajícím prefixem prostřednictvím sufixu *-ость* v rámci transpoziční kategorie, např. *неверный* → *неверность*, *невменяемый* → *невменяемость* a dále také *недвижимость, недееспособность, неизбираемость, неизменяемость, неприкосновенность, несовместимость, несостоятельность, нетрудоспособность*. Tento způsob tvoření nových pojmenování je vysoce produktivní také v oblasti adjektivní prefixace, utvořené deriváty se stávají součástí víceslovných právních terminologických sousloví, např. *неделимая вещь, недобросовестная реклама, недружественный акт, незаконная охота, некоммерческая организация, нематериальные активы, неоконченное преступление, неполное рабочее время, непреодолимая сила, нетарифное регулирование* apod. **анти-** Tato předpona označuje vědomé, aktivní působení proti něčemu, např. *антидатырование, антидемпинг, антимонополия, антиномия*, v oblasti adjektivní prefixace pak např. *антидемпинговые пошлины, антикартельное законодательство, антиконкурентная практика, антимонопольная практика*. **де-/дез-** Tyto sufixy přidávají derivátům význam děje protikladného k významu základu, děje, který ruší stávající stav, nebo ho zastavuje, vyskytují se především ve slovech s příponou *-ация*, např. *дезинформация, дезорганизация, декриминализация, делимитация, демилитаризация, демонетизация, демонополизация, денатурализация, денационализация, деноминация*, dále termíny *дерегулирование* a *делистинг* (tento termín byl přejet z angličtiny jako celek). **дис-** Deriváty s tímto prefixem vyjadřují nepřítomnost nebo opak významu vyjádřovaného fundujícím slovem, např. *дисквалификация, дисконтинуитет, дискредитация, дискриминация*. **ре-** Tato předpona má v odvozených substantivech dvojí význam, v rámci prefixů této skupiny vyjadřuje děj opačný k významu základového slova, např. *реимпорт, реприватизация, реэкспорт*.

(b) Prefixy zesilující význam fundujícího slova. **сверх-** Označuje nejvyšší míru kvality jako něco, co překračuje rámec obvyklé normy, užívá se také ve významu *hlavní, nadřazený*. V excerpovaném materiálu se vyskytl pouze jeden případ jednoslovného termínu s tímto prefixem, a sice *сверхдержава*, a jeden případ adjektivní prefixace – *сверхурочная работа*. **супер-** Jedná se o prefix cizího původu, který má stejný význam jako ruská předpona *сверх-*, tj. vyjadřuje nejvyšší míru kvality. V oblasti právní terminologie se jedná o tyto jednoslovné termíny: *суперарбит, суперкарго*.

(c) Prefixy s významem opakování děje. **пере-** Deriváty s tímto prefixem implikují opakování děje nebo jevu vyjádřeného fundujícím slovem. V oblasti ruské právní terminologie mají uvedený význam tyto termíny: *перебалотировка, передоверие, переизбрание, переквалификация, перенаём, переоценка вкладов, перепланировка жилого помещения, переработка, перестрахование, переучёт векселей*. **ре-** Jedná se o prefix cizího původu, který má v této skupině stejný význam jako prefix *пере-*, tj. vyjadřuje opakovaný či obnovený děj např. *редемаркация границ, реинвестиция, реинтеграция, рефинансирование*. Tato předpona vykazuje v obou uvedených významech v současné ruštině vysokou produktivitu, zejména v oblasti odborné terminologie z podnikatelské sféry, která je rovněž součástí terminologického systému práva (Je. A. Zemskaja 1997, s. 19, cit. podle Rudincová 2000, s. 122).

(d) Prefixy s významem *proti, opačný, protivný*. **противо-** Tento prefix označuje stejný předmět, jev nebo činnost jako slovo základové, ovšem s protikladným významem, v ruské právní terminologii jím byly odvozeny například následující jednoslovné termíny, např. *противовес, противоправность, противоречие*, v oblasti adjektivní derivace pak *противозаконное вменятельство, противопожарная формация, противоправное изменение государственной границы, противоречивые интересы*. **контр-** Jedná se o předponu cizího původu, která je významově shodná s ruskou předponou *противо-*, např. *контраргумент, контрдокладательство, контрразведка, контрреплика*. Jako celek, ve kterém lze však tento prefix vydělit, byl do ruštiny z italštiny přejet termín *контрабанда* (it. *contrabando*), *контр-* = против, *-бандо* = правительственный указ.

(e) Prefixy vyjadřující podobnost, domnělost, lživost. *Грамматика современного русского литературного языка* (1970, s. 152) uvádí ve výčtu prefixů s tímto významem prefixy *на-, под-, про-, псевдо-*, které však v excerpovaném materiálu nebyly zastoupeny. Náš materiál však vykazuje deriváty s prefixem **лже-**, který přidává odvozeným slovům význam *nepravdivý, křivý*. Pojmenování s touto předponou jsou typická pro oblast soudního jednání (Rudincová 2000, s. 126) a v oblasti právní terminologie se k nim řadí termíny *лжесвидетель лжесвидетельство, лжепредпринимательство*. Do této skupiny lze zařadit také deriváty s prefixem **квази-**, přidávající pojmenování významový odstín *přibližný, zdánlivý*, podobný tomu, co je daným substantivem vyjádřeno, např. *квазиконтракты, квазикорпорации*.

(f) Prefixy s významem podřízenosti. **под-** Sufix vyjadřující podřízenost tomu, co označuje fundující slovo, neživotná substantiva většinou označují část celku, životná substantiva označují nižší hodnotu nebo funkci. V právní termi-

nologii se jedná o následující termíny: *подведомственность, подзаконность, подкомиссия, подкомитет, поднаём, поднаиматель, подотчётность, подраздел, подсистема, подсчёт*. **суб-** Jedná se o přejatou variantu ruského prefixu *под-*. Stejně jako tento prefix přidává odvozenému slovu význam podřízenosti nebo části něčeho, např. *субагент, субаренда, субдоговор, субквартирант, субкомиссия, субконтрагент, сублизинг, сублицензия, субпоставщик, субсчёта*.

(g) Prefixy vyjadřující různé prostorové a časové vztahy. **над-** *надругательство*; **пред-** *предалиби, предварительное заключение, предвидение, предвосхищение, преднамерение, предосторожность, предубеждение, предусмотрение*.

(h) Významově izolované prefixy. **вице-** Prefix označující osoby, které plní funkci zástupce někomu, v grafické podobě je předpona a základové slovo odděleno spojovníkem, např. *вице-консул, вице-председатель, вице-президент, вице-премьер*. **со-** Dodává pojmenováním odstín sounáležitosti, společenství, podílnosti: *соавторство, сожительство, созаключённый, соиспользование, соподсудимый, сопоручитель, соучастники*.

2.4.2 Kompozice (skládání slov)

Kompozice představuje specifický slovtvorný postup, který je v oblasti ruské terminologie značně frekventovaný. Uplatňuje se především v případech, kdy by odvozenina nebyla dostatečně zřetelná k vyjádření skutečnosti, o níž je třeba vyprávět jedním slovem, ovšem s vyjádřením vztahu k něčemu, co se běžně označuje jiným slovem (Šaur 2004, s. 47). V důsledku své dvoučlenné struktury poskytují kompozita, jako pojmenování se zvýšeným stupněm popisnosti, přesnější informaci než deriváty (Rudincová 2001, s. 139). Členy kompozita bývají spojeny pomocí spojovacích elementů (interfixů) *-o-* nebo *-e-*; mohou mezi sebou mít koordinací vztah (*лес-о-степ, желез-о-бетон*) v případech, kdy jsou si oba členy kompozita rovný, nebo subordinací vztah (*хлеб-о-завод, птиц-е-фабрика*), jestliže jeden člen (určující) rozvíjí druhý člen kompozita (určovaný). V excerpovaném materiálu jsme zaznamenali subordinací kompozita následujících typů podle klasifikace uvedené v *Пříruční mluvnici ruštiny pro Čechy I* (1961, s. 350):

(a) Kompozita *s předním i zadním členem substantivním* – v oblasti ruské právní terminologie ke kompozitům tohoto typu patří nepočtená skupina termínů, představovaná následujícími příklady: *работоторговля, законопроект, наркобизнес*.

(b) Kompozita *s prvním členem substantivním a druhým členem deverbálním* – v rámci této skupiny lze vydělit kompozita, která na místě zadního členu obsahují derivát. První část těchto kompozit tvoří substantivum, které je v podřadném vztahu ke druhé části, kterou představují výrazy označující názvy osob podle činnosti (činitelská jména), utvořená pomocí různých sufixů, mezi nimiž převažuje sufix **-тель** – *арендодатель, благополучатель, блоготворитель, векселеприобретатель, землепользователь, работодатель, ссудодатель, лесопользователь*. V dalších případech se vyskytla také kompozita se sufixem **-чик** – *ду-*

шеприказчик, рукоприкладчик; sufixem -ник – градоначальник a sufixem -ец – землевладелец.

Tyto typy kompozit tvoří v právní terminologii často dvojice či trojice pojmenování označující různé strany jednoho právního vztahu, např. *авансодатель – авансодержатель – авансополучатель, взяткодатель – взяткополучатель, грузоотправитель – грузополучатель, залогодатель – залогодержатель, рекламодатель – рекламопроизводитель – рекламораспространитель, лизингодатель – лизингополучатель, перевододатель – переводополучатель, поклажедатель – поклажедержатель* apod.

Na místě zadního členu kompozit s předním členem substantivním také často stojí verbální substantivum na *-ние* (*водопользование, кровосмешение, лесонарушение, налогообложение, правоведение, правонарушение, самогонаварение*); odvozené substantivum se sufixem *-ство* označující názvy děje, např. *скотокрадство, лесоустройство, членовредительство, мужеложство, правотворчество, судопроизводство, судоустройство* nebo odvozené substantivum se sufixem *-ость* označující názvy vlastností, např. *обороноспособность, патентоспособность, правомерность, трудоспособность*.

V souvislosti se substantivními kompozity hovoří B. Rudincová (2000, s. 136) o tzv. *hybridních kompozitech*, která se skládají z cizího základu v ustálené podobě, který se jako prefixoid připojuje k domácímu slovu. V oblasti právní terminologie lze k těmto hybridním kompozitům přiřadit například termíny, na jejichž prvním místě stojí prefixoid *жиро-* (*жиробанк, жироприказ, жирорасчёты, жирочечки*); prefixoid *микро-* (*микроследы*) a prefixoid *моно-* (*монокамерализм*).

(c) Kompozita s předním členem adjektivním – tento typ kompozit představuje v oblasti právní terminologie pouze nepočetnou skupinu, kterou zastupují termíny *боеприпасы, единоналичие, слабоумие, совершеннолетие* a dále termíny, na jejichž prvním místě se vyskytuje komponent *кримино-* (*криминогенез, криминопенология, криминофамилистика*) a komponent *право-* (*правопорядок, правопреемство, правоспособность, правосубъектность*).

(d) Kompozita s předním členem pronominálním – v excerpovaném materiálu jsme zaznamenali kompozita se zájmenem *сам* naznačující reflexivně zaměřený děj, např. *самозащита, самооборона, самооговор, самоповреждение, саморегуляция, самоубийство, самоуправство* a některá další. Kompozitum se zájmenem *себе* v postavení prvního členu se vyskytlo pouze v jediném případě, a sice v terminologickém sousloví *себестоимость продукции*.

(e) Kompozita s předním členem numerálním – tato kompozita nejsou podobně jako kompozita s předním členem pronominálním v oblasti právní terminologii příliš frekventovaná. Existující kompozita tohoto typu lze rozdělit do několika skupin podle toho, jaký druh číslovky se nachází v jejich první části: (1) číslovka základní, např. *двоебрачие/двубрачие, двоеженец, двоежёнство, двумужница, двугражданство*; (2) číslovka řadová, např. *первородство, первоисточник*; (3) číslovka neurčitá, např. *многогражданство, многобрачие, многожёнство, многоженец* nebo (4) číslovka *половина* ve zkráceném tvaru *пол-*, který je s druhou částí kompozita spojen pomocí interfixu *-у-*, např. *полуправда, полуанклав*.

(f) *Apoziční kompozice* – představuje spojení dvou z formálního hlediska samostatných substantiv, z nichž jedno plní funkci členu určovaného a druhé členu určujícího. Graficky se odlišují tím, že se mezi nimi píše spojovací čárka. Určovaný člen označuje obecný pojem a stojí obvykle na prvním místě (ale není to pravidlem). Určující člen specifikuje a upřesňuje význam členu určovaného a rovněž význam spojení jako celku, zaujímá pozici druhého komponentu. Z hlediska sémanticko-syntaktických vztahů se vydělují různé typy apozičních pojmenování (Rudincová 2000, s. 142–148), z nichž se v excerpovaném materiálu vyskytly tyto: (a) *agentivní typ*, v rámci kterého určující člen označuje děj charakteristický pro osobu, instituci nebo prostředek pojmenovaný prvním členem kompozita, např. *агент-дельлькредере, банк-корреспондент, банк-эмитент, премьер-министр*; (b) *atributivní typ*, který se vyznačuje vztahem kvalitativní determinace mezi členy kompozita, přičemž první člen je zpravidla určovaný a druhý určující, např. *закон-рамка, лоро-счёт*; (c) pojmenování *apozičního typu*, skládající se z komponentů cizího původu, přičemž první komponent je nesklonný a označuje vlastnost určovaného komponentu, např. *бланко-вексель, ректо-вексель, соло-вексель, экстра-премия*; (d) pojmenování, která jsou *přejímána jako celek* a zůstávají nesklonná – v našem materiálu bylo zaznamenáno pouze jediné pojmenování tohoto typu, a sice termín převzatý z angličtiny označující souhrn znalostí, postupů apod. získaných zkušeností – *ноу-хау*.

Jak uvádí B. Rudincová (2000, s. 148), výskyt pojmenování apozičního typu se v ruských textech v poslední době zvyšuje (jedná se zejména o texty z oblasti ekonomiky a podnikání). Na jedné straně obohacují terminologickou soustavu ruštiny, na straně druhé však narušují ústrojnost jazyka, neboť jsou přijímány bez ohledu na jeho lexikálně-gramatické zákonitosti.

2.4.3 Abreviace

Abreviace patří v oblasti právní terminologie k méně častým způsobům tvoření slov. V jejím důsledku vznikají zkratková pojmenování různého typu jako projev jazykové ekonomie. V právních textech se užívají zejména (a) *zkratky iniciálové*, které v oblasti právní terminologie označují nejčastěji platné právní předpisy a názvy organizací a institucí. Iniciálové zkratky jsou tvořeny z počátečních písmen všech základových komponentů a patří k nim například: *ГК* (Гражданский кодекс), *УК* (Уголовный кодекс), *СК* (Семейный кодекс) a další, *ФКЗ* (Федеральные конституционные законы), *ФСБ* (Федеральная служба безопасности), *МСЭ* (Международный союз электросвязи), *МВД РФ* (Министерство внутренних дел Российской Федерации), *ФПА* (Федеральная палата адвокатов), *ИВС* (изолятор временного содержания), *органы ЗАГС* (органы записи актов гражданского состояния), *ОМОН* (Отряд милиции специального назначения); (b) *zkratky vytvořené smíšeným způsobem*, tj. různou kombinací slabik a iniciál základových komponentů byly vytvořeny zkratky *СИЗО* (следственный изолятор) nebo *ШИЗО* (штрафной изолятор). K dalším zkratkám

vyskytující se v oblasti právní terminologie pak patří (c) *slabičná zkratková slova*, tvořená počátečními slabikami slov původního víceslovného pojmenování, např. *колхоз* (коллективное хозяйство), *коопхоз* (кооперативное хозяйство), *лесхоз* (лесное хозяйство), *экоцид* (экологический геноцид) a dále (d) *částečná zkratková slova*, která vznikají spojením zkrácené části jednoho nebo několika slov s celým slovem. V oblasti právní terminologie se užívají částečná zkratková slova, jejichž první komponent vznikl zkrácením adjektiva *государственный*: *госаппарат*, *госарбитраж*, *госатомэнергонадзор*, *госрасходы*, *госучреждение*, *госфонд*, *госчиновник* nebo *туристический*: *турагент*, *туроператор*.

2.4.4 Substantivizace adjektiv

Některé ruské právní termíny vznikly substantivizací adjektiv nebo příděstí. Substantivizace představuje přechod od jednoho slovního druhu k jinému bez formální změny (tedy tzv. *konverzí*) v důsledku univerbizace původního víceslovného pojmenování ve tvaru *adjektivum/příděstí + substantivum*, při které dochází k vypuštění určovaného členu (substantiva) a člen určující přebírá význam i syntaktickou funkci celého spojení. Původní příznak substance se stane samostatným označením substance samé (*Příruční mluvnice češtiny* 1995, s. 137–138), např. *премиальные выплаты* → *премиальные*; *операционный зал* → *операционная* apod.

Nejvíce termínů vzniklých substantivizací adjektiv a příděstí jsme v ruštině zaznamenali v oblasti trestního práva. Jedná se o substantiva mužského rodu označující zejména osoby podezřelé ze spáchání trestného činu, oběti trestných činů, popř. další účastníky trestního řízení, např. *заключённый*, *обвиняемый*, *оправданный*, *осуждённый*, *подозреваемый*, *подсудимый*, *понятой*, *пострадавший*, *потерпевший*. Z dalších substantivizovaných adjektiv a příděstí se v právní oblasti ve funkci termínů užívají substantiva mužského rodu označující osoby podle zaměstnání nebo funkce – *безработные*, *военнопленный*, *военнослужащий*, *одаряемый*, *патрульный*, *поверенный*, *служащий*, *управляющий*, substantiva pluralia tantum označující peněžní částky – *комиссионные*, *отступные* nebo substantiva rodu ženského označující oficiální listiny a dokumenty – *закладная*.

2.5 Syntaktické tvoření právních termínů

V pojmenovacím procesu se kromě jednoslovných jednotek uplatňují také víceslovná pojmenování, tzv. *terminologická sousloví*. Jsou to usouvztažněná spojení slov, která tvoří gramatický a lexikální celek. Od volných spojení se liší ustáleností, slova jsou v něm vázána a nemohou být nahrazena synonymy, dále se liší reprodukovatelností, jednotným významem a pojmenovací funkcí. Tato pojmenování jsou většinou motivovaná, skládají se z určovaného a určujícího

komponentu, mezi nimiž existuje determinační vztah – určující člen specifikuje význam určovaného členu. Víceslovné termíny tvoří podle S. P. Chižňaka (1990, s. 67–71) přibližně 80 % všech právních termínů. Vzhledem k tomu, že k výhodám těchto pojmenování patří velká popisnost, schopnost vyjadřovat pojmovou systémovost a vztahy koordinace a subordinace, jsou terminologická sousloví nejčastějším prostředkem tvoření nových odborných pojmenování (Hauser 1980, s. 36).

Na místě určujícího členu jsou v ruské právní terminologii vysoce frekventovaná adjektiva *адвокатский, административный, банковский, бюджетный, валютный, государственный, гражданский, дипломатический, законодательный, избирательный, конституционный, международный, национальный, парламентский, политический, правовой, судебный, таможенный, трудовой, уголовный* a *юридический*, na místě určovaného členu se opakovaně vyskytují substantiva *дисциплина, банк, договор, закон, иск, лицензия, облигация, право, свобода* nebo *совет*.

Podle počtu plnovýznamových slov se dělí terminologická sousloví na dvoučlenná a vícečlenná. V oblasti ruské právní terminologie dominují *двouchлenná terminologická sousloví*, v nichž se na místě určovaného členu nachází substantivum označující předměty, děje, vlastnosti, které jsou předmětem právní úpravy, osoby jako účastníky právních vztahů a další. Místo určujícího komponentu nejčastěji zaujímá adjektivum ve funkci shodného přívlastku (Adj + S_{nom}), např. *деятельное раскаяние, крайняя необходимость, необходимая оборона, одиночная камера, преступное деяние, прямое доказательство, сверхурочная работа, следственный изолятор, уголовная ответственность* atd.

Na místě shodného přívlastku se lze setkat také s adjektivními složeninami, mezi jejichž členy může být koordinační nebo subordinační vztah, např. *взаимно-инвестиционный фонд* (vzájemný investiční fond), *воспитательно-трудова* *колония* (nápravné zařízení), *врачебно-трудова комиссия* (lékařská posudková komise), *гражданско-правовая ответственность* (občanskoprávní odpovědnost), *научно-исследовательские работы* (vědecko-výzkumná činnost), *уголовно-процессуальная деятельность* (trestněprocesní činnost), *судебно-медицинская экспертиза* (soudní lékařská expertiza).

Častá jsou také terminologická sousloví, ve kterých na místě určujícího členu stojí substantivum, které plní funkci neshodného přívlastku. Taková terminologická sousloví mohou být:

(a) *Bezpředložková s genitivní vazbou* – tj. taková terminologická sousloví, v nichž místo určujícího členu zaujímá substantivum ve funkci neshodného přívlastku (S_{nom} + S_{gen}), např. *арест имущества, достоверность доказательства, нормы права, право помилования, презумпция невинности, снятие судимости, состав преступления* nebo (S_{nom} + S_{lok}), např. *измена родине* nebo (S_{nom} + S_{instr}), např. *торговля людьми* atd.

(b) *Předložková* – ve kterých je vzájemný vztah mezi určovaným a určujícím komponentem terminologického sousloví vyjádřen různými předložkami. Předložková terminologická sousloví nejsou v právní terminologii příliš frek-

ventovaná, uvedené příklady reprezentují všechny zjištěné syntaktické typy: předložka *в* ve spojení s lokálem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{в} + S_{\text{lok}}$), např. *соучастие в преступлении*; předložka *для* ve spojení s genitivem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{для} + S_{\text{gen}}$), např. *предъявление для опознания*; předložka *до* ve spojení s genitivem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{до} + S_{\text{gen}}$), např. *доведение до самоубийства*; předložka *к* ve spojení s dativem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{к} + S_{\text{dat}}$), např. *приготовление к преступлению, прикосновенность к преступлению, присоединение к договору*; předložka *на* ve spojení s akuzativem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{на} + S_{\text{ak}}$), např. *разрешение на строительство, право на защиту, налог на продажу* nebo ve spojení s lokálem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{на} + S_{\text{lok}}$), např. *восстановление на работе*; předložka *от* ve spojení s genitivem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{от} + S_{\text{gen}}$), např. *отказ от иска*; předložka *по* ve spojení s dativem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{по} + S_{\text{dat}}$), např. *пенсия по старости/инвалидности*; předložka *под* ve spojení s akuzativem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{под} + S_{\text{ak}}$), např. *заключение под стражу*; předložka *с* ve spojení s instrumentálem substantiva ($S_{\text{nom}} - \text{с} + S_{\text{instr}}$), např. *борьба с преступностью/терроризмом*.

Méně často se vyskytují *tříčlenná nebo vícečlenná terminologická sousloví* s různou syntaktickou strukturou, např. *злоупотребление должностными полномочиями* ($S_{\text{nom}} - \text{Adj} + S_{\text{instr}}$), *изоляторы временного содержания* ($S_{\text{nom}} - \text{Adj} + S_{\text{gen}}$), *нарушение неприкосновенности жилища* ($S_{\text{nom}} - S_{\text{gen}} + S_{\text{gen}}$), *невинное причинение вреда, пожизненное лишение свободы, последнее слово подсудимого, совместная собственность супругов* ($\text{Adj} + S_{\text{nom}} - S_{\text{gen}}$), *задедомо ложный донос* ($\text{Adv} - \text{Adj} + S_{\text{nom}}$), *освобождение от уголовной ответственности* ($S_{\text{nom}} - \text{от} + \text{Adj} - S_{\text{gen}}$), *пенсия за выслугу лет* ($S_{\text{nom}} - \text{за} + S_{\text{ak}} - S_{\text{gen}}$), *перевод на другую постоянную работу* ($S_{\text{nom}} - \text{на} + \text{Adj} - \text{Adj} - S_{\text{ak}}$) apod. V některých případech se vícečlenná terminologická sousloví mohou postupně rozvíjet a tvořit několikastupňovou strukturu, např. *толкование норм права – аутентическое толкование норм права*.

Zvláštním typem pak jsou víceslovná terminologická sousloví, v nichž je determinující člen vyjádřen přídělníkem ve funkci volně připojeného shodného přívlastku: *лицо, повторно совершившее преступление; убийство, совершенное по найму* apod.

2.6 Sémantický způsob tvoření právních termínů

Tento způsob tvoření nových termínů používá pro pojmenování nových pojmů již existující slova na základě shodnosti některých znaků nebo na základě věcné souvislosti. V oblasti odborné terminologie se ve spojení s tímto způsobem obohacování slovní zásoby hovoří o tzv. *terminologizaci*, která je definována jako „jazykový proces, při kterém slovo, výraz z běžné řeči nabývá v odborném jazyce odborný význam a ráz termínu“ (Lotko 2003, s. 117) Proces terminologizace probíhá v zásadě dvěma způsoby:

(a) *Zpřesňováním významu slov* z běžně sdělovacího jazyka, kdy se význam terminologizovaných slov v podstatě nemění, dochází pouze k jeho významovému

zpřesnění. Tento způsob terminologizace je v oblasti právní terminologie běžný a velice rozšířený. Právní úpravě podléhá celá řada jevů a skutečností z každodenního života, a pro tyto účely je nezbytné přesně vymezit jejich význam, který se může s původním významem slova úplně či částečně překrývat (viz kapitola *Právní terminologie*). Precizovaný význam takto vzniklých právních termínů je zakotven buď přímo v zákoně nebo v právnickém slovníku. → 2.2

Jako příklad terminologizace výrazu z běžného sdělovacího jazyka do oblasti právní terminologie lze uvést termín *отцовство*. *Словарь русского языка* S. I. Ožegova (1989, s. 468) uvádí u tohoto hesla následující definici: «кровное родство между отцом и его детьми». Z uvedeného vyplývá, že otec je zde chápán pouze z biologického hlediska, jako pokrevní otec, zatímco další formy otcovství jsou opomenuty. *Семейный кодекс РФ*, stejně jako *Большой юридический словарь* však rozlišují mezi otcovstvím biologickým a právním (tj. osvojením dítěte manželem matky, který není biologickým otcem dítěte) a řeší rovněž otázku rodičovství, resp. otcovství v případě narození dítěte z dárcovské spermie či dárcovského embrya.⁴ Podobně jako ruská legislativa také český *Zákon o rodině* nechápe otce pouze jako otce biologického, ale stanovuje postup pro určení otcovství za různých podmínek.⁵ V obou jazycích tedy došlo v právní oblasti k terminologizaci výrazu *отцовство* – *otcovství* rozšířením jeho významu (*Průruční mluvnice češtiny* 1999, s. 150). Podobným způsobem byly terminologizovány například tyto výrazy *бездействие, дорога, жертва, жилище, вещь, война, груз*,

⁴ Отцовство – факт биологического и (или) социального происхождения ребенка от определенного мужчины. О. удостоверяется в органах загса записью о рождении. Если ребенок родился от лиц, состоящих в браке между собой, а также в течение трехсот дней с момента его расторжения, признания недействительным или с момента смерти супруга, отцом ребенка признается супруг (бывший супруг), если не доказано иное. О. супруга удостоверяется записью о браке. О. лица, не состоящего в браке с матерью ребенка, устанавливается путем подачи в орган загса совместного заявления отцом и матерью ребенка, а в случае смерти матери, признания ее недееспособной, невозможности установить место ее нахождения или лишения ее родительских прав – по заявлению отца ребенка с согласия органа опеки и попечительства, при отсутствии такого согласия – по решению суда. В случае рождения ребенка у родителей, не состоящих в браке, и при отсутствии совместного заявления родителей или заявления отца происхождения ребенка от конкретного лица (О.) устанавливается в судебном порядке по заявлению одного из родителей, опекуна (попечителя) ребенка или по заявлению лица, на иждивении которого он находится, а также по заявлению самого ребенка по достижении им совершеннолетия. Примером социального О. является усыновление ребенка мужем матери, который не является его биологическим отцом. При оплодотворении донорской спермой или имплантации донорского эмбриона родителями считаются и регистрируются не доноры, а лица, давшие согласие на указанную операцию. Более того, им запрещено оспаривать факт О., как и факт материнства, на основании отсутствия между ними и ребенком биологического родства. (*Большой юридический словарь* 2006, s. 501)

⁵ Narodí-li se dítě v době od uzavření manželství do uplynutí třetího dne po zániku manželství nebo po jeho prohlášení za neplatné, považuje se za otce manžel matky. Narodí-li se dítě ženě znovu provdané, považuje se za otce manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třetího dne potom, kdy její dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.; Za otce se jinak považuje muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů učiněným před matričním úřadem nebo soudem.; Za otce se považuje muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dnů, pokud jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují.; Je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce podle zvláštního právního předpisu, považuje se za otce muž, který dal k umělému oplodnění ženy podle tohoto zvláštního právního předpisu souhlas, pokud by se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak. (*Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině*, § 51–54)

плоды, отпуск, профессор, ребёнок, ректор, родители, смерть, судно, товар, тюрьма a další.

Mnohé ze slov běžné slovní zásoby nabývají terminologického významu v rámci terminologického sousloví, jehož součástí se stávají, jedná se např. o právní termíny *зона свободной торговли, азартная игра, институт права, необходимая оборона, рабочее время, свобода мысли и совести, свобода печати, третьи лица, физическое/юридическое лицо* a další.

(b) *Metaforickým a metonymickým přenášením významů slov*, kdy k pojmenování nové skutečnosti dochází prostřednictvím výrazu primárně označujícího skutečnost něčím podobnou (metafora) nebo přenesením pojmenování na skutečnost, která je s původní skutečností spjata nějakou prostorovou, časovou, kvalitativní, funkční, příčinnou a jinou souvislostí, či soumezností (*Пříruční мluvnice češtiny* 1995, s. 97–98), např. *Словарь русского языка* I. S. Оžегова (1989, s. 39) definuje významy slova *бабка* jako «1. то же, что бабушка, 2. надкопытный сустав ноги у живонных». V oblasti ruské právní terminologie není tento způsob tvoření nových termínů na rozdíl od předcházejícího způsobu příliš častý, právní termíny vytvořené na základě metafor nebo metonymie se vyskytují spíše ojediněle. V excerpovaném materiálu jsme zaznamenali pouze jediný případ, a sice terminologické sousloví *мёртвая рука* užívané v římském právu ve významu «неотчуждаемое право собственности на недвижимость, принадлежащую корпорации» a *право мёртвой руки* definované jako «норма феодального права в странах Западной и Центральной Европы, согласно которой феодал имел право изъять после смерти крестьянина часть его имущества или её стоимость в деньгах. Особое М. р. п. действовало в отношении церкви: оно означало запрет отчуждения церковных земель» (*Большой юридический словарь* 2006, s. 399).

«И вот мы, желая для пользы королевства принять против этого соответствующее средство, по совету прелатов, графов и других верных королевства нашего, находящихся в нашем совете, постановили, чтобы никакой церковник или кто бы то ни было другой не смел покупать или продавать земли или какие-либо держания или под видом дарения, или срочной аренды, или какого бы то ни было другого титула от кого-либо принимать, или каким-нибудь другим способом, искусством и измышлением присваивать себе под страхом конфискации их, благодаря чему земли и держания эти всеми способами переходили в *мертвую руку*.» (<http://www.law.edu.ru/>, cit. 12. 5. 2009)

Vzájemné ovlivňování běžné slovní zásoby a terminologické slovní zásoby probíhá rovněž opačným směrem, tj. ve směru od odborné terminologie k běžně sdělovacímu jazyku. Tento proces je označován pojmem *determinologizace* (též *lexikální banalizace*), kterou E. Lotko (2003, s. 27) definuje jako „proces, kdy se ze slova – termínu stává slovo stylově neutrální, z původních termínů se stávají slova běžně užívaná i v neterminologickém vyjadřování“. K determinologizaci odborného termínu tedy dochází v důsledku jeho častého užívání v běžném

sdělovacím jazyce (v hovorové řeči, v publicistickém nebo uměleckém stylu), v důsledku čehož se termín s omezenou sférou užití stává součástí běžné slovní zásoby.

M. Tomášek (2003, s. 45) přisuzuje determinologizaci právních termínů sociální charakter a její příčiny spatřuje zejména v povinné znalosti právních norem občany, ve veřejném charakteru jednání soudů, v publicistice a v popisu právních skutečností v literárních a filmových dílech, v televizních či rozhlasových pořadech. V této souvislosti hovoří dokonce o *banalizovaném subsystému*, který je součástí každého odborného terminologického systému. Tímto způsobem přešly z terminologické slovní zásoby do vrstvy běžně mluveného jazyka termíny jako *алиби, алименты, бюджет, вымогатель, диктатура, доказательство, следствие, преступление, ревизор, рецидивист, свидетель* a další.

K determinologizaci mnohých termínů dochází také ve spojení se slovy z běžné slovní zásoby, kdy na základě metaforizace výrazu původně z odborné oblasti dochází ke ztrátě jejich terminologického významu. N. S. Valginová (2001, s. 107) jako příklady tohoto typu determinologizace, který je typickým prostředkem vyjadřování zejména pro oblast publicistiky, uvádí slovní spojení *анатомия любви, география подвига, склероз совести, коррозия души*, v oblasti právní terminologie např. *раковая опухоль преступности*.

«Таким образом, произошел переход не к рыночной, а к криминализованной экономике. Государство должно дать этому обратный ход и ликвидировать *раковую опухоль преступности*, чтобы создать стабильный предпринимательский климат и тем самым стимулировать инвестиции и производство.» (<http://www.rusref.nm.ru/>, cit. 15. 5. 2009)

2.7 Tvoření termínů přejímáním z jiných jazyků

Jak bylo již uvedeno v předcházejícím textu, slovní zásoba se mění také přejímáním slov z cizích jazyků. To je podmíněno politickými, ekonomickými a kulturními kontakty mezi jazykovými společenstvími. Přejatá slova přicházejí nejčastěji s novými skutečnostmi, které je třeba pojmenovat, případně označují předměty a jevy typické pro určitý prostor nebo čas, mohou však mít také funkci stylistického synonyma. Nejčastěji se cizí slova objevují v oblasti terminologické, pro niž jsou výhodná mezinárodní srozumitelností, nezátížeností druhotnými významy a často též větší schopností vytvářet odvozeniny (*Příruční mluvnice češtiny* 1999, s. 100).

V procesu užívání se většina přejatých slov přizpůsobuje přejímajícímu jazyku, tzn. že přejatá slova podléhají v procesu adaptace nejrůznějším změnám fonetickým, morfologickým i sémantickým. Stále více se přizpůsobují zákonům vývoje přejímajícího jazyka, jeho funkčním a stylistickým pravidlům, samy se stávají fundujícími slovy pro tvoření nových pojmenování pomocí domácích slovotvorných prostředků, např. *фрахт* (od něm. Fracht) → *фрахтовать, фрах-*

тование, фрахтователь, фрахтовщик, фрахтовый брокер, фрахтовая ставка nebo лизинг (od angl. leasing) → лизингодатель, лизингополучатель, лизинговая сделка. V internetových zdrojích se vyskytlo také sloveso odvozené od tohoto přejatého substantiva – лизинговать, nebylo ovšem ještě začleněno do soustavy spisovné zásoby ruského jazyka: «Отменить пошлины на самолеты, не имеющие аналогов в России, и разрешить ИФК лизинговать их гораздо полезнее, чем давать прямые бюджетные невозвратные деньги.»

(<http://www.dcenter.ru/>, cit. 20. 5. 2009)

V procesu formování ruské právní terminologie sehrála v oblasti cizojazyčných přejímek hlavní úlohu latina. Ruský právní systém je postaven na principech práva římského, takže spolu s těmito principy byla často přebírána i pojmenování označující odpovídající právní skutečnosti. K právním termínům přejatým z latiny patří jednak rozsáhlá skupina pojmenování se sufixy *-ия/-ация/-яция/-ция* (viz kapitola *Suffixace*), např. *диверсия, кассация, концессия, санация* atd. a některé další termíny, např. *абортус, алиби, алименты, агент, адвокат, арест, архив, бонус, вердикт, вето, виза, генерал, декан, декрет, делегат, деликт, демократия, депозит, депонент, дивидент, диктатура, домициль, иммунитет, импорт, инвалид, институт, карцер, клаузула, кодекс, консенсус, консул, кооператив, пенсия, пленум, репорт*. V menší míře byla zdrojem přejímek také řečtina, ze které pocházejí například termíny *автономия, автократия, амнистия, ангария, архив, деспотия, династия, диплом, ипотека, мания, синдикат, хартия*. Právní termíny odvozené od latinských nebo řeckých slovních základů představují specifickou vrstvu odborné terminologie, tzv. internacionalismy – mezinárodní slova označující odborné pojmy a užívaná jednotně terminologickými systémy evropských a části neevropských jazyků. → 2.4.1

Zatímco z latiny i řečtiny byly do ruštiny přejaty především takové výrazy, které lze zařadit do oblasti výlučně právní terminologie, přejímky z ostatních jazyků tvoří zejména odborné výrazy z jiných vědních oborů užívané v oblasti práva. S ohledem na tradičně bohaté vazby Ruska a Francie byla častým zdrojem přejímek francouzština, ze které do ruské právní terminologie proniklo několik desítek výrazů zasahujících do různých oblastí právní úpravy. V excerpovaném materiálu se vyskytly následující právní termíny francouzského původu: *абандон, абонемент, аванс, авуары, агреман, адюльтер, аллонж, амбалаж, атташе, аттестат, аукцион, аффект, баналитеты, бланк, бордеро, вализа, декувер, демарш, департамент, дипломат, директива, диспаша, досье, дуайен, картель, комитет, коммюнике, коносамент, куртаж, лотерея, медаль, партизан, паспорт, преамбула, процедура, рантье, репорт, талон, тантьема, тариф, франшиза, циркуляр, шантаж, шпионаж*.

Kromě francouzštiny byly zdrojem přejímek také další evropské jazyky, množství výrazů přejatých z těchto jazyků je však ve srovnání s předchozími skupinami nepoměrně menší. K méně početným přejímkám patří například termíny přejaté z němčiny: *вексель, егерь, индоссамент, лекаж, маклер, орден, ордер, полиция, преискурант, штраф, фрахт, юрист*, italštiny: *авария, авизо, ависта,*

валюта, банда, делькредер, дизажио, жи́ро, карантин, каско, касса, контрабанда, мафия, римесса, тариф, тратта, штамп, španělštiny: карго, эмбарго, holandštiny: биржа, бодмерея, тальман nebo švédštiny: омбудсман. Pokud se v právní terminologii lze setkat s přejímkami z dalších jazyků, jedná se spíše o izolované případy.

Jako zcela zvláštní skupinu právních termínů cizího původu lze vydělit termíny přejaté z angličtiny, která je hlavním zdrojem nové ruské právní terminologie posledních dvou desetiletí. Podle S. Žaži (1999, s. 30) tvoří terminologická pojmenování z angličtiny 65 % všech neologismů, které pronikly do ruštiny za posledních 20–30 let, 15 % je francouzského původu, 10 % bylo přejato z němčiny a pouze 10 % pak připadá na ostatní jazyky. Tento stav je plně v souladu se všeobecnou tendencí v oblasti obohacování ruské slovní zásoby, kterou nastartovala změna politického a společenského systému v Rusku na počátku 90. let 20. století. L. P. Krysin (1997, cit. podle B. Rudincová 2001, s. 55) uvádí několik faktorů, které se podílely na aktivizaci přejímání slov z angličtiny v současné ruštině: (a) zesílení a rozšíření politických, podnikatelských, obchodních, kulturních a jiných styků s anglicky mluvícími zeměmi, (b) sblížení ruské vědy a techniky s internacionální terminologií, která je v současnosti tvořena především na bázi angličtiny, (c) otevřená orientace na modely západního světa v celé řadě oblastí, zejména bankovníctví, ekonomice apod.

Z hlediska tematického je možné přejímky z angličtiny rozdělit do několika skupin, přičemž platí, že nové termíny přejaté z angličtiny nepojmenovávají skutečnosti výlučně právního charakteru, ale jedná se převážně o pojmenování označující pojmy z jiných vědních oborů. Nejpočetněji jsou zastoupeny termíny vztahující se k oblasti finanční: *билль-брокер, брокер, букмекер, ваучер, дилер, дисконт, офшор, варрант, клиринг, ковернот, колл, свинг, своп, слип, спрэд, сюрвейр, транша, чек* a oblasti obchodní: *гудвил, демпинг, дистрибьютор, инжиниринг, клеймсы, корнер, индент, концерн, пул, реверс, рентинг, тендер, траст, трест, хайринг, хеджер*. Tyto termíny pronikly do ruštiny v souvislosti s přechodem na tržní ekonomiku, v jehož důsledku bylo nezbytné pojmenovat celou řadu nových skutečností ve sféře finanční a komerční, pro něž ruština neměla vlastní pojmenování. V podobném rozsahu jsou zastoupeny také přejímky označující pojmy z oblasti námořní přepravy: *баратрия, берс-нот, букингнот, дампинг, демередж, димайз-чартер, диспач, лейдейс, марджин, рэндж, таймшит*, méně početnou skupinu pak tvoří přejímky z oblasti trestního práva: *берглэри, гэмблинг, киднепинг, роббери, рэкет, хакер, харассмент*, oblasti ochrany osobnosti a autorského práva: *копирайт, ноу-хау, роялти, прайвеси* a některé další výrazy, např. *аффидевит, барристер, гранты, дисмисл, импичмент* a *лоббизм*.

2.8 Česká právní terminologie ve srovnání s ruštinou

Čeština disponuje při tvoření právní terminologie stejnými prostředky jako ruština. Základním slovtvorným postupem je odvozování, podstatně méně se uplatňuje skládání. Zkracování a substantivizace se vzhledem k celkovému objemu právních termínů vyskytují spíše ojediněle. Víceslovná terminologická souloví se realizují syntaktickým, neslovtvorným způsobem, přičemž z hlediska frekvence je tento způsob srovnatelný s odvozováním. Český právní terminologický systém je obohacován také výrazy přejatými z cizích jazyků a sémanticky, tj. změnou významu již existujícího pojmenování. V následujícím textu se postupně zaměříme na každý z těchto postupů v konfrontaci s ruštinou. Při srovnání jsme vycházeli z českých ekvivalentů ruských excerpovaných termínů. Vzhledem k tomu, že složení hesel definovaných právníckými slovníky obou jazyků není totožné, považovali jsme tento způsob za nejvhodnější. Analýza je doplněna o další právní termíny excerpované z českého *Právníckého slovníku* (2001), který zahrnuje více než 4500 hesel.

2.8.1 Suffixace

Stejně jako ruština užívá i čeština bohatý rejstřík sufixů, mezi nimiž jsou zastoupeny jak sufixy domácí, tak přejaté. České ekvivalenty excerpovaných ruských právních termínů vykazují celkem 16 sufixů, z toho bylo 9 cizího a 7 domácího původu, jejich prostřednictvím se tvoří pojmenování označující názvy osob, např. *-ant* (deklarant, likvidant); *-ář/-ionář* (cesionář, beneficiář, depozitář); *-át* (indosát, trasát); *-átor* (likvidátor, prokurátor); *-ent* (delikvent, deponent); *-er/-ér* (dispašer, exportér); *-ik* (akademik); *-ista* (konstitucionalista, prokurista); *-ník* (dlužník, licenčník); *-or* (kreditor, sponzor); *-ák* (žoldák, rodák); *-ce* (dárce, výrobce); *-č* (rodič, volič); *-ec* (pojištěnec); *-tel* (držitel, vykonavatel); *-ýř* (pachtýř). Při tvoření abstraktních pojmenování pak čeština vykazuje celkem 14 sufixů, 9 z nich bylo přejatých a 5 původem českých, např. *-ace* (administrace, interpelace, simulace); *-ice* (dispozice, rekvizice); *-uce* (prostituce); *-ce* (presumpce, sankce); *-xe* (anexe); *-ze* (konverze, revize); *-ie* (toxikologie, daktyloskopie); *-ismus* (pluralismus, federalismus); *-ura* (advokatura, procedura); *-í* (remitování, trasování, ověřování); *-ita* (legitimita, publicita); *-ka* (splátka, stávka); *-ost* (příčetnost, věrohodnost); *-ství/-ctví/-ovství* (kuplířství, dědictví, otcovství). Z poměru mezi ruskými a českými sufixy vyplývá, že při odvozování pojmenování se stejným významem čeština využila téměř dvojnásobný počet sufixů. Díky bohatšímu rejstříku slovtvorných formantů v oblasti odvozování je tento způsob slovtvorby v češtině ve srovnání s ruštinou častější, zatímco ruština, jak bude prokázáno níže, ve větší míře využívá i další způsoby pro tvoření nových pojmenování.

Ruština i čeština jsou flektivní jazyky, a proto v nich převažují pojmenování vzniklá odvozováním, tj. pojmenování motivovaná. Ačkoliv se jedná o jazyky typologicky blízce příbuzné, východiska, prostředky i typy motivace se v obou

jazycích mohou odlišovat (Žaža 1999, s. 12), přičemž tento jev lze pozorovat i v oblasti právní terminologie. V některých případech jsou motivace pojmenování i formální prostředky pro její vyjádření shodné, např. *должник* – *dlužník*, *законность* – *zákonnost*, *обвинение* – *obvinění*, jindy je v obou jazycích pro označení stejné skutečnosti užito odlišné základové slovo i slovotvorný formant, např. *кормилец* – *uživovatel*, *заложник* – *rukojmí*, *страхователь* – *pojištěnec*, *заблуждение* – *omyl*, *вменяемость* – *příčetnost*. Významově totožné termíny se od sebe často odlišují také rozsahem, ruskému jednoslovnému termínu v češtině často odpovídá analytické pojmenování, např. *командировка* – *služební cesta*, *буксировка* – *vlečení lodi*, *исживенец* – *užívaná osoba*, *прикосновенность* – *spoluúčast na trestném činu*, *подсудность* – *příslušnost k soudu*.

Ruským právním termínům odvozeným od cizích základů většinou v češtině odpovídají termíny, které byly rovněž odvozeny od cizích základů, např. *дистрибьютор* – *distributor*, *симуляция* – *simulace*, *гуманизм* – *humanismus*, *диспозитивность* – *dispozitivnost* apod. V některých případech je však ekvivalentem ruského termínu domácí pojmenování, např. *арендатор* (lat.) – *nájemce*, *браконьерство* (fr.) – *pytláctví*, *коммерсант* (fr.) – *obchodník*, *фрахтователь* (něm.) – *nájemce lodi*, *хеджирование* (angl.) – *zajištění*. V excerpovaném materiálu jsme zaznamenali také případy, kdy ruskému domácímu pojmenování v češtině odpovídá termín odvozený od cizího základu, např. *соствязательность* – *kontradiktornost*, *должность* – *funkce*, *гласность* – *publicita*.

Přehled excerpovaných ruských sufixů a jejich českých ekvivalentů je uveden v příloze č. 5 této práce.

→ příl. 5

2.8.2 Prefixace

Český materiál vykazoval při překladu excerpovaných ruských termínů do češtiny celkem 19 prefixů, což téměř odpovídá počtu ruských prefixů (18). Podobné bylo i rozložení prefixů z hlediska jejich původu, v češtině 11 domácích k 8 prefixům cizího původu (latinského), když v ruštině tento poměr činil 9:9. Domácí prefixy byly zastoupeny následujícími pojmenováními: *bez-* (bezvízový vstup, bezvalutová výměna); *ne-* (nepříčetnost, neslučitelnost); *přes-* (práce přesčas); *při-* (připojištění); *pře-* (přepřacování, přecenění); *proti-* (protidůkaz, protiváha); *pod-* (pododdíl); *před-* (předpojatost, předvídání); *místo-* (místopředseda); *spolu-* (spoluautorství, spolupachatel); *sou-* (soužití); přejaté sufixy pak v následujících termínech: *anti-* (antinomie, antimonopol); *de-/dez-* (dekriminalizace, dezinformace); *dis-* (diskvalifikace); *re-* (reexport, reeskonto); *kontra-* (kontrarozvědka); *kvazi-* (kvazismouva); *sub-* (subkomise); *vice-* (vicepremiér).

Stejně jako v případě sufixace i u prefixace lze mezi češtinou a ruštinou při tvoření prefixálních derivátů pozorovat odlišné typy motivace a formální prostředky pro její vyjádření. Jednomu ruskému prefixu tak v češtině může odpovídat několik českých prefixů, případně pojmenování vytvořená jinými postupy.

Nejzřetelnější rozdíly jsou patrné u ruského prefixu *пере-*, kterému v českém materiálu odpovídaly prefixy *pře-* (přepřacování), *při-* (přípojištění) a *re-* (rekvalifikace) a dále víceslovná terminologická sousloví např. *перебалотировка* (opětovné hlasování), zcela odlišnou motivaci mají termíny *перенаём* (postoupení nájmu) a *передоверие* (substituční plná moc).

Jak bylo již uvedeno, v některých případech ruskému prefixálnímu termínu v češtině odpovídají (a) analytická pojmenování, např. *нетрудоспособность* – *pracovní neschopnost*, *субдоговор* – *vedlejší smlouva*, *лжесвидетель* – *křivý svědek*; (b) pojmenování vytvořená jinými slovotvornými postupy, např. *надругательство* – *hanobení*, *квазидоговор* – *smlouva na oko*; (c) v jednom případě dějové kompozitum *переизбрание* – *znovuzvolení*.

Kompletní výčet excerpovaných ruských prefixů a jejich českých ekvivalentů je uveden v příloze č. 6 této práce.

→ příl. 6

2.8.3 Nulová sufixace

V ruštině i češtině patří tento způsob tvoření nových slov k méně častým, vznikají tak dějová jména odvozená od slovesných základů. Českými ekvivalenty ruských pojmenování tohoto typu jsou v češtině jednak pojmenování odvozená nulovou sufixací, např. *взрыв* – *výbuch*, *вклад* – *vkład*, *запись* – *zápis*, *допрос* – *výslech*, *досмотр* – *dohled*, *надзор* – *dozor* nebo *опрос* – *výslech*, a ve stejné míře také sufixální odvozeniny, např. *заём* – *půjčka*, *залог* – *záruka*, *зачёт* – *započítání*, *иск* – *žaloba*, *оговор* – *potluva*, *розыск* – *pátání* nebo *сбор* – *poplatek*. Kromě uvedených českých ekvivalentů ruských pojmenování se v českém materiálu dále vyskytly následující právní termíny vzniklé nulovou sufixací: *objev*, *plat*, *odpad*, *hluk*, *obchod*, *podnik*, *podvod*, *slib*, *soud*, *únos*, *útok*, *útisk*, *příkaz* a v rámci víceslovných pojmenování *návod k trestnému činu*, *návrh na vyrovnání*, *návrat do práce*, *rozpor se zákonem*, *zánik manželství*.

2.8.4 Kompozice

Podle K. Chlupáčové (1976, s. 21) mají v ruštině kompozita v oblasti slovotvorby větší váhu než v češtině, zejména v oblasti terminologie, což dokazují také výsledky provedené analýzy. Čeština vykazuje stejné typy kompozit jako ruština (*Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice 2004*, s. 48 n.), jejich zastoupení v excerpovaném materiálu však bylo odlišné.

Ruským kompozitům s předním i zadním členem substantivním v češtině odpovídají neuniverbizovaná slovní spojení s přívlástkem neshodným, např. *работоторговля* – *obchod s otroky*, *законопроект* – *návrh zákona*, v českém materiálu se vyskytlo pouze jedno kompozitum tohoto typu, a sice *vlastizrada*. Ruským kompozitům se zadním členem deverbálním označujícím jména činitelská na *-тель*, *-чик*, *-ник*, *-ец* odpovídají v češtině výhradně jednoslovné termíny utvo-

řené odvozováním, případně vícečlenná terminologická sousloví, např. *арендодатель* – *nájemce*, *взятополучатель* – *podplácený*, *векселеприобретатель* – *nabyvatel směnky*, *душеприказчик* – *vykonavatel poslední vůle*, *рекламораспространитель* – *šířitel reklamy*. Ekvivalenty ruských kompozit se zadním členem na *-ние*, *-ость* a *-ство* jsou v češtině rovněž kompozita, a to u termínů *кровосмешение* – *krvsmilství*, *членовредительство* – *sebezmrzačení*, *оборонеспособность* – *obranyschopnost* a *трудоcпособность* – *práceschopnost*. Ostatní výrazy této skupiny se do češtiny překládají pomocí víceslovných spojení nebo jednoslovných výrazů vzniklých odvozováním, např. *правонарушение* – *delikt*, *судопроизводство* – *organizace soudů*, *правомерность* – *oprávněnost*.

Čeština pravidelně tvoří kompozita s předním členem pronominálním nebo numerálním, ruskému *сам-* odpovídá český komponent *sebe-*, např. *себеобрана*, *себeregулаце*, *себевражда*, ruský termín *себестоимость продукции* se však do češtiny překládá víceslovným spojením *vlastní náklady výroby*. České právo užívá termín *самосудце*, kterému v ruštině odpovídá termín *единоличный судья*. Ruským kompozitům s numerálním komponenty ruského původu *двое-* a *много-* v češtině odpovídají pojmenování s latinskými prefixy *bi-* a *poly-*, např. *бигамие*, *бигамиста*, *полигамие*, *полигамиста*. Z lexikálního hlediska se v těchto případech tedy nejedná o kompozita, ale o prefixální odvozeniny. Další ruským numerálním kompozitům odpovídají v češtině také buď kompozita, např. *полуправда* – *polopravda*, *первородство* – *prvorozenství*, nebo vícečlenná slovní spojení, např. *двухгражданство* – *dvojí občanství*, *первоисточник* – *původní zdroj*. Z hlediska slovtvorby jsou v obou jazycích ekvivalentní pojmenování s komponenty *микро-/mikro-*, např. *микроследы* – *mikrostopy*, *моно-/моно-*, např. *монокамерализм* – *monokameralismus*, *кримино-/krimino-*, např. *криминогенез* – *kriminogeneze*, a částečně také *жиро-/žiro-*, např. *жиробанк* – *žirobanka*, ale *жироприказ* – *žirový příkaz* apod. Odlišně se pak tvoří pojmenování s předním komponentem *право-*, např. *правопорядок* – *právní řád* a některá další izolovaná pojmenování, např. *боеприпасы* – *munice*, *единоначалие* – *zásada jediného vedoucího*, *совершеннолетие* – *zletilost*. Kromě uvedeného byla v českém materiálu dále zaznamenána následující kompozita různých typů: *правомос*, *рубопис*, *себевражда*, *сполувластниत्व*.

V oblasti kompozit jsme v ruštině dále vydělili spojení apozičního typu, se kterými se však v češtině setkáváme zřídka. V excerpovaném materiálu se jednalo pouze o termín převzatý z angličtiny *know-how*. Tam, kde se v ruštině vyskytuje apoziční kompozice, dává čeština přednost víceslovným spojením s přívlastkem shodným, např. *банк-корреспондент* – *korespondenční banka*, *премьер-министр* – *ministerský předseda*, *закон-рамка* – *rámcový zákon*, případně kompozitům s předním členem adjektivním, např. *ректо-вексель* – *rektasměnka*, *соло-вексель* – *solasměnka*.

2.8.5 Abreviace

V této oblasti lze na straně ruštiny pozorovat větší tendence ke tvorbě zkratk a zkratkových slov než v češtině. Podobně jako ruština užívá i čeština iniciálové zkratky k označení právních předpisů a různých typů institucí a organizací, např. *ObčZ* (občanský zákoník), *OSŘ* (občanský soudní řád), *TrZ* (trestní zákon), *ŽZ* (živnostenský zákon); *ČNB* (Česká národní banka), *ESLP* (Evropský soud pro lidská práva), *MMR* (Ministerstvo pro místní rozvoj), *NKÚ* (Nejvyšší kontrolní úřad), *OSVČ* (osoba samostatně výdělečně činná). Smíšené zkratky ani slabičná zkratková slova však v českém materiálu zaznamenána nebyla, český excerpovaný materiál obsahoval pouze jeden příklad částečného zkratkového slova, které vzniklo univerbizací slovního spojení *ekologický systém* → *ekosystém*. Ruským zkratkám různého typu v češtině zpravidla odpovídají dvoučlenná nebo vícečlenná slovní spojení, např. *лесхоз* – *lesní hospodářství*, *экоцид* – *ekologická genocida*, *госарбитраж* – *státní arbitráž*, *турагент* – *turistický agent*, *госатомэнергонадзор* – *státní dozor nad energetickou a atomovou bezpečností*.

2.8.6 Substantivizace adjektiv a přičestí

V češtině ruským substantivizovaným adjektivům a přičestím odpovídají také převážně substantivizovaná adjektiva: *obviněný*, *zproštěný* (viny), *odsouzený*, *podezřelý*, *obžalovaný*, *postižený*, *poškozený*, *nezaměstnaní*, *hlídkující*, *nezletilí*, *obdarovaný*, *vedoucí*, *odstupné*, případně substantiva, např. *vězeň*, *svědek*, *zástupce/zmocněnec*, *úředník*. Pro některé z uvedených ruských termínů nemá čeština jednoslovný ekvivalent a odpovídají jim víceslovná spojení, např. *военнообязанный* – *osoba povinná vykonávat vojenskou službu*. Jindy je při překladu do češtiny zřejmý způsob vzniku substantivizovaného pojmenování (univerbizací víceslovného pojmenování), a to v případech, kdy u českého ekvivalentu ruského substantivizovaného adjektiva k univerbizaci nedošlo, např. *закладная* (původně *закладная граммота*) – *zástavní list*. Rozdíly mezi ruštinou a češtinou lze pozorovat i v opačném směru, kdy českému substantivizovanému adjektivu odpovídá v ruštině víceslovné pojmenování, např. *porodné* – *пособие по родам/по случаю рождения ребёнка*.

2.8.7 Syntaktické tvoření právních termínů v češtině

Stejně jako v ruštině mají i v češtině mezi právními termíny převahu víceslovné termíny vytvořené spojením dvou, tří a více slov nad termíny jednoslovnými, což svědčí o pojmové rozpracovanosti a systémovosti práva a právního terminologického systému. I v češtině převažují substantivní terminologická sousloví se substantivem jako dominujícím členem. V rámci dvoučlenných terminologických sousloví se uplatňují především pojmenování, v nichž na místě určujícího

členu stojí adjektivum, které ze syntaktického hlediska plní funkci shodného přívlastku: *alternativní sankce, dělitelné plnění, exekuční řízení, lživá výpověď, odštěpný závod, pracovní spory, přezkumné jednání, relativní neplatnost, válečný zločin*. Méně často se lze setkat s terminologickými souslovími, v nichž se na místě určujícího členu vyskytuje substantivum ve funkci neshodného přívlastku. Tato pojmenování mohou být stejně jako v ruštině: (a) bezpředložková: *akcept směnky, druh práce, kapitalizace pohledávky, náležitosti závěti, opilst zaměstnanec, prominutí dluhu, příkázání věci, skládka odpadů, využití území, zánik nájmu*; (b) předložková, přičemž velice frekventovaná je v češtině předložka *na* ve spojení s akuzativem, např. *akcie na jméno, dovolená na zotavenou, návrh na vyrovnání, právo na informace, příspěvek na bydlení, směnka na řad, vstup na pozemky*; z dalších předložkových spojení např. *přijetí pro čest, daň z piva, nájemné z bytu, práce v noci, jednání ve shodě, odpovědnost za vady, smlouva o úvěru*. Z víceslovných terminologických sousloví definuje *Právnícký slovník* (2001) například termíny: *adresovaný právní úkon, bankovní uložení věci, bezpečnost a ochrana zdraví při práci, čas jako právní skutečnost, doba plnění obchodních závazků, dobrá víra v zápis do obchodního rejstříku, dozor nad zachováním zákonnosti v přípravném řízení trestním, klouzavá doložka u smlouvy o dílo, odpovědnost za škodu na odložených věcech* apod.

České ekvivalenty analyzovaných terminologických sousloví se z hlediska struktury často shodují se svými ruskými protějšky: *деятельное раскаяние – účinná lítost, преступное деяние – trestní jednání, прямое доказательство – přímý důkaz; арест имущества – obstavení majetku, презумпция невинности – presumpce nevinny, снятие судимости – zahrazení viny*. Stejně často se však vyskytují případy, kdy jsou mezi oběma jazyky ve struktuře určitého typu pojmenování rozdíly: (a) víceslovnému pojmenování v ruštině odpovídá v češtině pojmenování jednoslovné: *одиночная камера – samovazba, измена родине – vlastizrada*; (b) ruskému bezpředložkovému pojmenování s přívlastkem neshodným odpovídá v češtině pojmenování s přívlastkem shodným: *нормы права – právní normy*; (c) ruskému pojmenování s přívlastkem shodným odpovídá v češtině pojmenování s přívlastkem neshodným: *сверхурочная работа – práce přesčas*; (d) ruskému předložkovému pojmenování s přívlastkem neshodným odpovídá v češtině pojmenování bezpředložkové: *разрешение на строительство – stavební povolení, отказ от иска – zpětvzetí žaloby, пенсия по старости/инвалидности – starobní/invalidní důchod*; (e) ruskému bezpředložkovému pojmenování s přívlastkem neshodným odpovídá v češtině předložkové pojmenování: *торговля людьми – obchodování s lidmi*. Rozdíly mezi ruštinou a češtinou lze nalézt také v rozsahu ekvivalentních termínů, např. *злоупотребление должностными полномочиями – zneužití pravomoci, пенсия за выслугу лет – výsluhová penze, изоляторы временного содержания – vazební vězňice pro dočasný pobyt zadržovaných* apod. Konstrukcemi, v nichž je determinující člen vyjádřen příčestím ve funkci volně připojeného shodného přívlastku, čeština nedisponuje, odpovídající významy jsou vyjadřovány jednoslovnými nebo víceslovnými termíny, např. *лицо, повторно совершившее преступление – recidivista; убийство, совершенное по найму – nájemná vražda*.

2.8.8 Sémantické tvoření právních termínů

Podobně jako v ruštině i v češtině patří tento způsob obohacování právní terminologie v současnosti k okrajovým. Mnohé české právní termíny vznikly terminologizací slov z běžné slovní zásoby, např. *budova*, *cizinec*, *dítě*, *jazyk*, *majetek*, *park*, *ubytování* apod., jiné se naopak determinologizovaly a staly se součástí běžné slovní zásoby, např. *alibi*, *dědictví*, *svědectví*, *vyděrač*, *výživné*, *zločin* apod. Významově se terminologizované i determinologizované české právní termíny shodují s ruskými právními termíny této kategorie.

2.8.9 Přejímání slov z jiných jazyků

Ve srovnání s ruštinou je u češtiny patrnější sklon ke tvoření nových pojmenování z domácích základů. Důvodem jsou jednak bohaté slovotvorné možnosti a zdroje češtiny (zejména bohatý rejstřík přípon a předpon) a rovněž pozůstatky obranného reflexu z minulosti a rezervovaný vztah k přejímání slov především ze západních jazyků (Žaža 1999, s. 31). Ačkoliv se terminologické systémy obecně vyznačují vysokým podílem přejatých termínů, lze tuto tendenci pozorovat i při srovnání ruské a české terminologie.

Český právní systém patří stejně jako ruský ke kontinentálnímu typu právní kultury, která se vytvořila pod vlivem římskoprávní tradice. I v češtině je proto patrný silný vliv latinské právní terminologie na formování českého právního terminologického systému. Pro všechny excerpované ruské právní termíny latinského původu lze v češtině najít ekvivalent rovněž latinského původu, např. *мобилизация* – *mobilizace*, *депозит* – *depozitum*, *виза* – *vízum*, ovšem v některých případech kromě tohoto latinského termínu existuje v češtině paralelně termín domácího původu označující stejnou skutečnost, který je v odborném vyjadřování upřednostňován, např. *алименты* – *alimenty* vs. *výživné*, *вердикт* – *verdict* vs. *rozsudek*, *кодекс* – *codex* vs. *zákoník*. Sklon ke tvoření domácích pojmenování v češtině na úkor pojmenování přejatých je patrný také u přejímek z jiných jazyků, např. *вексель* – *směnka*, *касса* – *pokladna*, *ордер* – *příkaz*, *циркуляр* – *oběžník*, *шантаж* – *vydírání*, *штраф* – *pokuta*, *штамп* – *razítko*, *юрист* – *právník* apod.

Přejímky z angličtiny jsou stejně jako v ruštině také v češtině záležitostí zejména posledních dvou desetiletí. Zatímco v ruštině z důvodu odlišného grafického systému prošly grafickou a zvukovou adaptací, čeština užívá přejaté anglické termíny v původní grafické podobě a zachovává přitom i původní výslovnost, např. *impeachment* (angl.) → *импичмент* (rus.) vs. *impeachment* (čes.), *goodwill* (angl.) → *гудвил* (rus.) vs. *goodwill* (čes.), *swap* (angl.) → *своп* (rus.) vs. *swap* (čes.) nebo *pool* (angl.) → *пул* (rus.) vs. *pool* (čes.). Stejně jako u přejímek z dalších jazyků čeština dává v mnoha případech přednost domácímu pojmenování, např. *harrasment* (angl.) → *харасмент* (rus.) vs. *obtěžování* (čes.), *royalty* (angl.) → *роялти* (rus.) vs. *autorský honorář* (čes.), *claims* (angl.) → *клеймсы* (rus.) vs. *vzniklé nároky* (čes.) nebo *covernote* (angl.) → *ковернот* (rus.) vs. *krycí list* (čes.).

2.9 Shrnutí

Existence odborné terminologie vyplývá z nezbytnosti pojmenovávat nové skutečnosti vědy a techniky. Právní termín je definován jako slovo nebo slovní spojení, které je zobecněným pojmenováním právního pojmu, k jeho charakteristickým znakům patří zejména jasný a přesný význam a funkční ustálenost. Právní terminologie je výsledkem právního pohledu na společenské jevy, prostřednictvím psaných a mluvených právních projevů se významně podílí na regulaci chování členů společnosti. Vzhledem k funkci právní terminologie se na její tvorbu a užívání vztahuje soubor pravidel, jejichž dodržování hraje zásadní roli při zajištění efektivní aplikace a interpretace práva. K základním požadavkům na právní terminologie patří zejména výše uvedená přesnost a jednoznačnost, ustálenost a normalizovanost a dále také nosnost, neexpresivnost a srozumitelnost. Bez ohledu na tyto požadavky se však v oblasti ruské právní terminologie lze setkat i s jevy nežádoucími, konkrétně s problémy homonymie, synonymie a polysemie. Všeobecná tendence však směřuje k potlačení těchto nežádoucích jevů.

Právo (právní úprava) zasahuje do celé řady oblastí života společnosti, právní terminologie, pojmenovávající právní skutečnosti každodenní lidské existence, je proto velice rozmanitá, a to jak z hlediska tematického (právní terminologie pracovního práva, trestního práva, rodinného práva apod.), tak z hlediska strukturního (čistě oborové termíny, odborné výrazy z jiných vědních oborů, výrazy z obecného základu spisovného jazyka). Rozmanité jsou rovněž prostředky, jejichž prostřednictvím se právní termíny tvoří. Vzhledem k tomu, že odborná terminologie úzce souvisí s národním jazykem, užívají se při tvoření právní terminologie stejné slovo tvorné postupy jako při tvoření slov obecného jazyka, tj. postup morfologický, syntaktický, sémantický a rovněž přejímání slov z jiných jazyků. Nejproduktivnějšími z výše uvedených slovo tvorných postupů je v oblasti ruské právní terminologie postup morfologický, zejména pak sufixální a prefixální derivace, a také postup syntaktický, na jehož základě vznikají víceslovná pojmenování, tzv. terminologická sousloví. Ta tvoří v souladu s výzkumem S. P. Chižňaka (1990, s. 67–71) až 80 % všech ruských právních termínů. Další slovo tvorné postupy (abreviace, kompozice, sémantický postup) se uplatňují méně. Tradičním způsobem obohacování ruského terminologického systému je rovněž přejímání pojmenování z jiných jazyků. Vzhledem k tomu, že princip ruského práva je postaven na základech římského práva, jsou v ruském právním terminologickém systému nejpočetněji zastoupeny zejména přejímky z latiny, v obdobích posledních dvou desetiletí byl ruská právní terminologie obohacena o mnoho výrazů přejatých z angličtiny. Vyskytují se také přejímky z dalších jazyků (francouzštiny, němčiny, italštiny apod.), jejich zastoupení je však ve srovnání s latinou a angličtinou menší.

Ze srovnání způsobů obohacování právní terminologie mezi ruštinou a češtinou vyplynulo, že čeština užívá při tvoření nových právních termínů stejné postupy jako ruština. I zde je neproduktivnější sufixální a prefixální derivace a syn-

taktické tvoření nových právních termínů s tím, že v oblasti derivace se v češtině uplatňuje bohatší rejstřík sufixů a prefixů. Na rozdíl od ruštiny se však méně uplatňují další slovtvorné postupy, např. skládání nebo abreviace. Tam, kde se v ruštině vyskytují složeniny, zkratky nebo zkratková slova, dává čeština často přednost víceslovným pojmenováním. V oblasti přejímání právních termínů z jiných jazyků lze v češtině pozorovat silnější tendenci ke tvoření domácích pojmenování. Tento stav je připisován pozůstatkům obranného reflexu a rezervovanému vztahu k přejímání slov z jiných jazyků. Rozdíly mezi ruštinou i češtinou pak lze pozorovat i v rovině grafické a zvukové adaptace přejatých termínů.

MODALITA V TEXTECH RUSKÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ

- 3.0 Modalita je konstitutivním znakem každé výpovědi. Podstata modalit je spatřována ve vyjadřování vztahů mezi složkami komunikačního procesu, tj. mezi mluvčím, větou a objektivní skutečností. Modální stránka výpovědi odráží jednak postoj mluvčího k objektivní skutečnosti a rovněž vztah vypovídané události k objektivní skutečnosti, tj. oblast *volných, intenčních, možnostních a nutnostních vztahů k obsahu sdělení*.

Základním rysem právních textů, a textů právních předpisů především, je jejich direktivní a obligatorní charakter (k charakteristice textů právních předpisů blíže v kapitole *Stručná charakteristika textů právních předpisů*). Právní předpisy upravují práva a povinnosti členů společnosti, vyznačují se vysokým stupněm závaznosti. Z jazykového hlediska je hlavním prostředkem vyjadřování direktivnosti a závaznosti v textech právních předpisů právě oblast modalit. → 3.3

Cílem této kapitoly je proto analýza oblasti modalit v textech ruských právních předpisů. První část se zabývá problematikou modalit jako celku, jsou popsány různé pohledy na modalitu a je uvedena klasifikace modalit, ze které budeme vycházet. Druhá část se zabývá realizací jednotlivých typů modalit v textech ruských právních předpisů, jsou analyzovány modální výrazy a jejich významové odstíny, užívané v těchto textech. Pozornost je věnována otázce syntaktické funkce modálních výrazů ve větě. Závěrečná podkapitola obsahuje srovnání získaných poznatků se způsoby vyjadřování modalit v českých právních předpisech.

Pro analýzu bylo excerpováno celkem 689 konstrukcí obsahujících modální výraz nebo výraz s modálním významem (392 ruských a 297 českých). Excerpovaný materiál dále zahrnuje 100 konstrukcí bez modálních výrazů, které byly do analýzy rovněž zahrnuty.

S ohledem na širší problematiku modalit je cílem následujícího textu postihnout alespoň základní charakteristiku vyjadřování modálních významů v textech ruských právních předpisů tak, aby se provedené závěry mohly stát výchozím bodem pro další zkoumání v této oblasti.

3.1 Obecná charakteristika modalit

Oblast modalit zahrnuje složitý komplex otázek, které jsou různými jazykovědci různě chápány a různě interpretovány. Stanoviska jednotlivých autorů se rozcházejí jak v otázce vymezení modalit a jejího rozvrstvení, tak v otázce užívané terminologie.

V zahraniční literatuře se mluví o modalitě subjektivní a objektivní, když se tím většinou rozumí užívání sloves buď v rámci modalit voluntativní, nebo modalit jistotní, přičemž někteří autoři termínem objektivní modalita označují i oblast modalit postojové. U dalších autorů je možné se setkat s rozdělením na modalitu logicko-gramatickou (v naší terminologii odpovídá modalitě voluntativní) a modalitu komunikativně gramatickou (modalita jistotní); vyskytují se rovněž termíny modifikace a modalizace, popř. modalita infereční a neinferenční.

Ani mezi českými lingvisty nepanuje v této oblasti shoda. M. Dokulil (Dokulil 1954, s. 255–262) hovoří o modalitě v širším a užším smyslu. Do modalit v širším smyslu zahrnuje vztah obsahu výpovědi ke skutečnosti (objektivní modalitu), a dále vztah subjektu k obsahu výpovědi (subjektivní modalitu). Modalitou v užším smyslu rozumí pouze vztah obsahu výpovědi ke skutečnosti, oblast vztahu subjektu k výpovědi jen potud, pokud tento základní modální vztah podmiňuje. Stejně stanovisko ke klasifikaci modalit zaujímají také R. Mrázek (Mrázek 1958, s. 134 n.) a M. Kubík (Kubík 1968, s. 53 n.), který toto rozlišení provedl na ruském materiálu. Ve výše uvedeném pojetí subjektivní modalita odpovídá modalitě postojové, modalita objektivní odpovídá modalitě jistotní a voluntativní. H. Křížková (Křížková 1974, s. 3) mluví o modalitě subjektivní a objektivní. U J. Bauera a M. Grepla (1972, s. 18 n.) se dále můžeme setkat s rozlišením modalit postojové, voluntativní, jistotní a oblasti negace. Jen pro doplnění uvádíme, že podrobný přehled dosavadního stavu bádání o modalitě slovanské věty a o různých pohledech na modalitu a její klasifikaci podává S. Žaža ve sborníku *Otázky slovanské syntaxe III* (Žaža 1973, s. 15 n.).

Nejednotnost pohledu na problematiku modalit dokládá i velké množství různých definic pojmu modalita, z nichž uvádíme alespoň některé:

„Modalita je stavba výpovědi vyjadřující postoje mluvčího k obsahu promluvy, věty, zvl. vzhledem k realitě a jejím podmínkám, a to pomocí prostředků lexikálních, gramatických a prozodických, např. modální slovesa nevyjadřují děj, ale vztah obsahu výpovědi ke skutečnosti v pojetí mluvčího (*musím, mohu...*)“ (Lotko 2003, s. 74)

„Do roviny modální výstavby výpovědi patří především vyjadřování jednoho ze čtyř druhů základního postoje mluvčího k sdělované skutečnosti (konstatování, otázka, rozkaz nebo přání).“ (Bauer, Grepl 1972, s. 11)

„Modálnost je gramaticky (a v tom i lexikálno-syntakticky a intonačně) vyjadřený postoj hovoriaceho k reálnosti výpověde (jej predikačného jadra alebo niektorej jej časti).“ (Ďurovič 1956, s. 9)

«В предложении обозначается что то, о чём сообщается, или реально осуществляется в настоящем, прошедшем или будущем, или же мыслится как ирреальное, т. е. возможное, желаемое, должное или требуемое. Весь этот комплекс грамматических значений называется объективно-модальными значениями, или объективной модальностью.» (*Грамматика современного русского литературного языка* 1970, с. 542)

I přes odlišné postoje se všichni autoři shodují v tom, že každá výpověď má ve vztahu ke skutečnosti nějaký modální status, a proto je modalita považována za *konstitutivní, relevantní kategorií vytvářející predikativnost*.

3.2 Obecná klasifikace modality

Při popisu užití různých typů modality a modálních výrazů v textech ruských právních předpisů budeme vycházet z klasifikace M. Grepla (1973, s. 24). Tento přístup jsme si zvolili, neboť se domníváme, že toto pojetí modality v české lingvistice převládá. M. Grepl dělí obecný pojem modalita na tři aspekty, a sice na modalitu *postojovou (obecnou)*, na modalitu *voluntativní* a na modalitu *jistotní*. Modalita *postojová* je považována za modalitu výpovědně konstitutivní, tzn. je podstatným znakem každé výpovědi. Zbývající dva typy modality jsou výpovědně nekonstitutivní (fakultativní), mohou, ale nemusejí být ve výpovědi realizovány. Pokud se realizují, navrstvují se na modalitu *postojovou*.

Modalita postojová – rovněž nazývaná jako větná, intenční, záměrová, primární, obecná, větně konstitutivní, komunikativně intenční, modálnost v širokém smyslu. – Jejím prostřednictvím vyjadřuje mluvčí ve výpovědi svůj postoj ke sdělované skutečnosti, dává výpovědi status oznámení, otázky, rozkazu či přání a realizuje tím svůj komunikační záměr. Prostředky, kterými se postoj mluvčího ke sdělované skutečnosti vyjadřuje, jsou jednak gramatické, a jednak zvukové. Základním mluvnickým prostředkem je slovesný způsob (modus): indikativ, kondicionál a imperativ. Zároveň se slovesnými způsoby se k vyjádření postoje mluvčího využívá také různých modifikací koncové intonace výpovědi. V psaném jazyce se druh intonace věty naznačuje tečkou, otazníkem a vykřičníkem. Vedle těchto základních prostředků se na jazykové výstavbě postoje mluvčího v některých typech výpovědí podílejí také tzv. obsahové částice, např. tázací zájmena nebo příslovce. Modelově lze vytvořit abstraktní modální schéma platné pro všechny čtyři modální typy výpovědi (*Part*) + *modus* + *druh koncové intonace*, které je podle J. Bauera a M. Grepla (1972, s. 18) platné v zásadě pro všechny slovanské jazyky, liší se pouze míra podílu a relevantnosti jednotlivých komponentů při vyjadřování jednotlivých modálních statusů. Realizací zmíněných forem v promluvě vznikají čtyři typy jednoduchých vět podle postoje, který je v nich vyjádřen. V ruštině, stejně jako v češtině, jsou to věty oznamovací, tázací, rozkazovací a přací. Podrobný popis jednotlivých modálních statusů neuvádíme, neboť není pro naše účely nutný.

Modalita voluntativní – nutnostní, dispoziční, dějová, slovesná, diktální, konatelská, sekundární, modálnost v užším smyslu. – Voluntativní modalita se definuje jako vztah činitele děje k jeho realizaci, vyjadřuje, zda je děj chápán mluvčím jako nutný, možný, zamýšlený apod. Nutnost nebo možnost vykonat nějaký děj může vycházet buď ze samého činitele, tzn. původce děje je totožný s původcem modality, např. *Petr může opět chodit.* (= už se uzdravil a je zase schopen chůze), nebo je určena někým jiným, často i mluvčím, tzn. původce děje není totožný s původcem modality, např. *Petr musí zůstat.* (= já chci, aby Petr zůstal).

Vyjadřování modálních významů tohoto typu modality a jejich odstínů patří zčásti do syntaxe a zčásti do lexikologie. Odstíny nutnosti, možnosti a úmyslu se v ruštině vyjadřují následujícími způsoby (*Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II* 1960, s. 52):

(a) *пříто* – tj. pomocí rozkazovacího způsobu: *Потрудись! Не сердитесь!*; (b) *непříто* – tj. formou vět oznamovacích. (1) Pomocí modálních výrazů, tzv. modálních modifikátorů (Křížková 1974, s. 3): *Ты должен потрудиться. Не надо сердиться. Мне не хочется писать.*; (2) bez zvláštních modálních výrazů: *Мне ещё письмо писать. Что нам делать?*

Podrobněji se zaměříme na konstrukce s modálními modifikátory, neboť právě tyto zaujímají při vyjadřování modálních odstínů v textech ruských právních předpisů nejdůležitější postavení. K modálním modifikátorům v ruštině patří modální slovesa a modální predikativa, tj. predikativní příslovce a přídavná jména. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II* (1960, s. 52) modální modifikátory dále dělí modální modifikátory z hlediska významu na *základní modální výrazy*, které mají výlučně modální význam a žádný či téměř žádný věcný význam, např. *должен, могу, можно, надо, нельзя*, a výrazy, ve kterých se modální význam spojuje s věcným významem, např. *намерен, готов, склонен, стоит, предстоит, стремиться, желать, пора, охота* apod.

(a) Modální slovesa – (1) osobní modální slovesa – ruština má jen 4 osobní modální slovesa: *могу, хочу, намереваюсь, смею*. Místo některých osobních modálních sloves lze užít spojení modálního podstatného jména se slovesem *иметь*: *иметь возможность, иметь право, иметь намерение* apod., nebo ustálený předložkový výraz *быть в состоянии, быть не в силах*. – (2) neosobní slovesa – patří k nim často užívaná modální slovesa *приходится, следует, полагается, предстоит* a některá další. (b) Predikativní příslovce – *надо, нужно, необходимо, должно, можно, возможно/невозможно*. (c) Predikativní přídavná jména – *должен, обязан, вынужден, способен, намерен*.

Všechny modální výrazy se užívají nejčastěji ve spojení s *infinitivem* – *Надо помогать. Не стоит говорить. Пора вставать*. Tato spojení se považují ze syntaktického hlediska za jeden nerozvitý větný člen – složený predikát, tj. přísudek ve větě dvojčlenné, nebo základní člen jednočlenné věty (Flídrová, Žaža 2005, s. 41). Některé modální výrazy (*надо, нужно, необходимо, невозможно*) mohou u sebe místo infinitivu mít vedlejší větu: *Необходимо, чтобы наши друзья узнали об этом*.

Modálních výrazů ve spojení s infinitivem se užívá (*Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy II* 1960, s. 53): (a) ve větách dvoječlenných: *Я могу писать. Он обязан помогать.* (b) ve větách jednočlenných: *Ему хочется писать. Придётся стоять. Нельзя ждать.* Jednočlenné věty lze dělit podle toho, zda je nebo není v nich vyjádřen činitel děje: (1) činitel modálně pojímaného děje je vyjádřen: *Мне надо быть дома в восемь часов.*; (2) činitel modálně pojímaného děje není vyjádřen, přičemž nevyjadřování činitele je pro ruštinu příznačné: *Пришлось идти пешком. Нельзя опоздать.*

Modalita jistotní – také pravdivostní, persuasivní, sekundární, modalita v užším smyslu. – Prostřednictvím jistotní modality se vyjadřuje míra přesvědčení mluvčího o reálné platnosti obsahu jeho výpovědi. Realizuje se pouze ve větách oznamovacích a tázacích a k jejímu vyjádření slouží: (a) částice, ke kterým v ruštině patří *де, мол, дескать, авось, вряд ли, едва ли*: *Забыл, мол, потому и не пришёл. Подождём, авось дождь перестанет.*; (b) vsuvky, např. *очевидно, несомненно, кажется, должно быть*: *Они, вероятно, ещё не приехали. Наверно, он придёт. Ночью был дождь, должно быть.*

Základní pojetí modality můžeme ještě doplňkově rozšířit o **oblast negace**. Modálnost každého sdělení se projevuje také v tom, zda sdělení dostává podobu kladné nebo záporné věty. Kladná věta vyslovuje platnost sdělovaného obsahu, zatímco věta záporná větný obsah popírá. Souhlas nebo nesouhlas mluvčího s obsahem celé výpovědi nebo pouze některých jejích částí prostupuje všechny druhy modality.

3.3 Stručná charakteristika textů právních předpisů

Jestliže chceme posoudit využití jednotlivých typů modality v textech ruských právních předpisů, musíme alespoň stručně připomenout charakteristiku a funkci těchto textů. Texty právních předpisů patří k textům společensky nejzávažnějším, neboť upravují práva a povinnosti subjektů ve společnosti. Jejich základní funkcí je tedy funkce regulativní a direktivní. Jedná se o texty vysoce standardizované, nasycené termíny, definicemi, abstraktním lexikem a různými typy klišé. Vyznačují se rovněž objektivností, přesností a jednoznačností, což přispívá k jejich správnému výkladu. Naopak zcela vyloučeny jsou jakékoliv projevy subjektivního hodnocení, expresivity nebo emocionálního zabarvení. Z tohoto důvodu jsou z textů právních předpisů zcela vyloučeny některé slovní druhy, jako jsou např. částice nebo citoslovce.

Opětovně je třeba zdůraznit také neosobní charakter právních předpisů. Právní předpisy nesměřují ke konkrétnímu adresátovi, nýbrž jsou adresovány všem subjektům, kterých se daná právní úprava může dotýkat. Tito potenciální adresáti jsou označováni obecnými právními termíny (v ruském zákoníku práce

např. *работник, работодатель, стороны договора* apod.). Také autor právních předpisů je anonymní a ustupuje do pozadí, přičemž autorem zde rozumíme osobu, která je pověřena grafickým zpracováním právního předpisu. Tato osoba nemusí být autorem v pravém slova smyslu, jak je tomu u jiných typů textů (publicistických, uměleckých atd.), ale pouze prostředníkem mezi zákonodárnou mocí a adresátem. Jejím úkolem je zprostředkovat sdělovanou skutečnost adresátovi, nemůže však vyjadřovat svůj osobní postoj k této skutečnosti. Jestliže text obsahuje modální odstíny, pak se týkají zákonodárné moci, a nikoliv autora právního předpisu.

3.4 Typy modalit v textech ruských právních předpisů

S ohledem na charakteristiku právních textů můžeme nyní přistoupit ke zhodnocení zastoupení jednotlivých typů modalit v textech právních předpisů:

(a) *Modalita jistotní* – Tento typ modalit můžeme s ohledem na výše uvedené, zejména s ohledem na požadavek objektivnosti, zcela vyloučit, neboť je založena na vyjádření postoje mluvčího (autora) k reálné platnosti obsahu sdělení, hlavními prostředky k jejímu vyjádření jsou především modální částice a vsuvky. Vyjadřují nejistotu, pravděpodobnost, cizí mínění apod., což je v právních předpisech nepřipustné, proto se v nich jistotní modalita nemůže realizovat.

V rámci (b) *modalit obecné (postojové)* se v právních předpisech můžeme setkat pouze s větami oznamovacími, zbývající tři modální typy, tj. věty tázací, rozkazovací a přací, nejsou vzhledem k obsahu těchto textů zastoupeny. Obsahem právních předpisů je konstatování skutečností, které jsou předmětem právní úpravy, jejich obsah je prezentován jako daný a závazný, nejsou přípustné žádné pochybnosti o jeho platnosti.

Jako jediná z uvedených tří typů modalit se v textech právních předpisů plně uplatňuje pouze (c) *modalita voluntativní*. Jejím prostřednictvím je popisovaná skutečnost prezentována jako nutná, možná, nepřipustná apod., což plně koreponduje s regulativní a předpisující funkcí právních předpisů.

3.5 Modální výrazy v textech ruských právních předpisů z hlediska lexikálního a syntaktického

V kapitole *Obecná klasifikace modalit* byl uveden přesný výčet modálních modifikátorů, které lze v ruštině užít k vyjádření různých modálních odstínů v rámci voluntativní modalit. Naším úkolem nyní bude zhodnotit, které z těchto výrazů se vyskytují v textech ruských právních předpisů, a charakterizovat je z hlediska lexikálního a syntaktického. → 3.2

3.5.1 Osobní modální slovesa

V textu ruského zákoníku práce se vyskytuje pouze jedno ze čtyř ruských základních modálních sloves, a sice *мочь*, které vyjadřuje možnost, v záporném tvaru nemožnost či nepřípustnost uskutečnění popisovaného děje. Ze syntaktického hlediska je součástí složeného přísudku a může po něm následovat:

(a) infinitiv plnovýznamového slovesa: *В случае пропуска по уважительным причинам установленного срока суд может восстановить этот срок и рассмотреть индивидуальный трудовой спор по существу.; После составления примирительной комиссией протокола разногласий стороны коллективного трудового спора могут в течение трех рабочих дней пригласить посредника.; Продолжительность перевода на другую работу для замещения отсутствующего работника не может превышать одного месяца в течение календарного года.; Эти особенности не могут ухудшать положение работников по сравнению с установленными настоящим Кодексом.;*

(b) trpný infinitiv: *Работа за пределами нормальной продолжительности рабочего времени может производиться как по инициативе работника (совместительство), так и по инициативе работодателя.; Для однородных работ могут разрабатываться и устанавливаться типовые (межотраслевые, профессиональные и иные) нормы труда.; Участие работника в забастовке не может рассматриваться в качестве нарушения трудовой дисциплины и основания для расторжения трудового договора (...); Не могут вводиться изменения существенных условий трудового договора, ухудшающие положение работника по сравнению с условиями коллективного договора, соглашения.;*

(c) analytická forma pasiva, která se skládá ze spony *быть* a krátkého tvaru slovesného adjektiva: *Трудовой договор может быть прекращен и по другим основаниям, предусмотренным настоящим Кодексом и иными федеральными законами.; Другие улучшающие условия для обеспечения деятельности указанных профсоюзных органов могут быть предусмотрены коллективным договором.; Никто не может быть принужден к участию или отказу от участия в забастовке.; Условия оплаты труда (...), не могут быть ухудшены по сравнению с установленными настоящим Кодексом, законами и иными нормативными правовыми актами.;*

(d) spona *быть* ve spojení se substantivem nebo adjektiem v instrumentálu, příp. komparativem adjektiva: *Неурегулированные разногласия могут быть предметом дальнейших коллективных переговоров или разрешаться в соответствии с настоящим Кодексом, иными федеральными законами.; Соглашения по договоренности сторон, участвующих в коллективных переговорах, могут быть двусторонними и трехсторонними.; Месячная заработная плата работника (...), не может быть ниже минимального размера оплаты труда.*

Jak již bylo uvedeno, místo některých osobních modálních sloves lze užít spojení modálního podstatného jména a slovesa *иметь*. V excerpovaném materiálu se vyskytla spojení *иметь возможность* ve spojení se substantivem a *иметь право/не иметь права* ve spojení s infinitivem nebo substantivem, a to vždy ve větách, ve kterých je původce modality shodný s původcem děje.

Při charakteristice tohoto typu spojení z hlediska větněčlenského se lze setkat se dvěma odlišnými přístupy. M. Kubík a S. Žaža (Kubík a kol. 1983, s. 117) definují spojení *иметь право/иметь возможность* jako ustálená spojení, sloužící k vyjádření posesivního vztahu mezi dvěma subjekty, přičemž tyto konstrukce považují za modifikaci dvoučlenných větných modelů s existenčním slovesem být, např. *У меня насморк*. Z hlediska syntaktického je definují jako spojení plnovýznamového slovesa a přímého předmětu, předložková konstrukce nebo infinitiv rozvíjející substantiva *право* a *возможность* pak plní funkci neshodného přívlastku, např. *Каждый имеет равные возможности для реализации своих трудовых прав.; Представители работников имеют право также вносить по этим вопросам в органы управления организацией соответствующие предложения и участвовать в заседаниях указанных органов при их рассмотрении.*

Naproti tomu P. Adamec (Kubík a kol. 1983, s. 135) v souvislosti s konstrukcemi obsahujícími spojení *иметь право/иметь возможность* hovoří o složeném slovesném přísudku, který kromě těchto komponentů obsahuje ještě infinitiv plnovýznamového slovesa. Konstrukce typu *иметь право не выплачивать, не иметь права задерживать* tedy chápe jako jeden větný člen v rámci dvoučlenných větných modelů. Tímto větným členem je již zmíněný složený slovesný přísudek, skládající se podle P. Adamce (op. cit., s. 135) z tzv. modifikátoru (v našem případě verbonominálního spojení s modálním významem) a infinitivu plnovýznamového slovesa, např. *Работодатель имеет право не выплачивать работникам заработную плату за время их участия в забастовке, за исключением работников, занятых выполнением обязательного минимума работ (услуг).; Работодатель имеет право обратиться в суд по спорам о возмещении работником вреда, причиненного организации, в течение одного года со дня обнаружения причиненного вреда.; Работодатель не имеет права задерживать перечисление указанных средств.*

V této práci se budeme přiklánět ke klasifikaci P. Adamce, a to vzhledem k tomu, že spojení *иметь право/иметь возможность* jsou ekvivalenty neplnovýznamových osobních modálních sloves (viz *Obecná klasifikace modality*), která nemohou sama o sobě ve větě plnit funkci jednoduchého slovesného přísudku, vyskytují se pouze ve spojení s infinitivem plnovýznamového slovesa, případně jiným slovesným tvarem a ve větě vystupují vždy jako součást složeného přísudku. → 3.2

Poněkud problematickým se pak ale jeví určení syntaktické funkce předložkových konstrukcí ve spojeních typu *иметь право на рабочее место* apod. Při řešení tohoto problému jsme vycházeli jednak ze závěrů uvedených výše, tj. že spojení *иметь право/иметь возможность* jsou ekvivalenty osobních modálních sloves a jako taková mohou být ze syntaktického hlediska pouze součástí složeného slovesného přísudku, a dále ze skutečnosti, že spojení předložky a podstatného jména v těchto konstrukcích je nahraditelné infinitivem plnovýznamového slovesa, např. *право на рабочее место* → *право работать*, *возможность для реализации своих трудовых прав* → *возможность реализовать свои трудовые права*. Z tohoto důvodu budeme i konstrukce *иметь право/иметь возможность* + předložková konstrukce považovat za jeden větný člen – složený slovesný přísudek¹, např. *Каждый работник имеет право на: рабочее место (...); Работники имеют*

право на профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации, включая обучение новым профессиям и специальностям (...).

Modifikací spojení *иметь право/не иметь права* jsou konstrukce s predikativním příslovcem *вправе/не вправе* ve spojení s infinitivem. Z hlediska syntaktického se rovněž jedná o složený slovesný přísudek, např. *Органы местного самоуправления вправе принимать акты, содержащие нормы трудового права, в пределах своей компетенции.; Ни одна из сторон коллективного трудового спора не вправе уклоняться от участия в примирительных процедурах.*

3.5.2 Predikativní příslovce

Z predikativních příslovčí se v excerpovaném materiálu vyskytlo pouze predikativní příslovce *невозможно*, a to ve větě jednočlenné s nevyjádřeným činitelem modálního děje. Toto příslovce ve spojení s infinitivem plnovýznamového slovesa vyjadřuje obecnou nemožnost či neuskutečnitelnost děje. Ze syntaktického hlediska tvoří spolu s infinitivem složený větný člen jednočlenné věty: *Прекращение трудового договора в случаях, указанных в части первой настоящей статьи, производится, если невозможно перевести работника с его письменного согласия на другую имеющуюся у работодателя работу.*

3.5.3 Predikativní přídavná jména

Z predikativních přídavných jmen byla ve zkoumaném materiálu k vyjádření nutnosti a možnosti užita predikativní přídavná jména *должен* a *обязан*:

(a) *Должен* ve větách dvoučlenných. Kladná forma vyjadřuje nutnost a obligatornost děje, záporná forma naopak vyjadřuje zákaz či nežádoucnost děje. Ze syntaktického hlediska je součástí složeného přísudku, který je tvořen predikativním výrazem a infinitivem plnovýznamového slovesa: *До применения дисциплинарного взыскания работодатель должен затребовать от работника объяснение в письменной форме.; При сменной работе каждая группа работников должна производить*

¹ U P. Adamce (Kubík a kol. 1983, s. 35–36) se lze setkat ještě s dalším pojetím větněčlenské analýzy verbonominálních konstrukcí: „Так, например, словоформа информации в предложении *Вычислительный центр ведёт обработку информации (...)* определяется на основании критерия функционально-семантического (объектная семантика) как дополнение. Соответственно словоформа *обработку* может быть определена (...) на основании семантического критерия (семантика действия) – как составная часть аналитического сказуемого.“ Z uvedeného vyplývá, že verbonominální spojení je zde chápáno jako jeden sémantický celek, a tudíž jako samostatný větný člen – analytický slovesný přísudek a rozvíjející větný člen jako předmět. Z výše uvedených důvodů však stejný přístup k syntaktické klasifikaci konstrukcí typu *иметь право на рабочее место* není možný. K této problematice se výstižně vyjádřil také L. Kralčák (cit. podle Gregor 2007, s. 60): „Analytické verbonominálne spojenia sú v absolútnej väčšine predikáty, čo značí, že sú analytickými ekvivalentmi plnovýznamových slovíes. No popri týchto spojeniach sa vyčleňuje osobitá skupina AVNS, ktoré sa vyznačujú sémantickým príznakom modálnosti (+Mo) a sú ekvivalentmi neplnovýznamových modálných slovíes; vo výpovedi vystupujú ako funktoři, ktoré majú schopnosť spájať sa s neurčitkom plnovýznamového slovesa a modálne modifikovať jeho význam. Ide teda o modálne funktoři.“

работу в течение установленной продолжительности рабочего времени в соответствии с графиком сменности.; Стороны должны предоставлять друг другу не позднее двух недель со дня получения соответствующего запроса имеющуюся у них информацию, необходимую для ведения коллективных переговоров.; Время ученичества в течение недели не должно превышать нормы рабочего времени, установленной для работников соответствующих возраста, профессии, специальности при выполнении соответствующих работ.; Постановления Правительства Российской Федерации, содержащие нормы трудового права, не должны противоречить настоящему Кодексу, иным федеральным законам и указам Президента Российской Федерации.; Продолжительность вахты не должна превышать одного месяца.

Podobně jako u slovesa мочь i zde se v případech, kdy původce děje není shodný s původcem modality, vyskytuje trpný infinitiv a analytická forma pasiva: *Оплачиваемый отпуск должен предоставляться работнику ежегодно.; Записи в трудовую книжку о причинах прекращения трудового договора должны производиться в точном соответствии с формулировками настоящего Кодекса (...); В случае признания увольнения или перевода на другую работу незаконными работник должен быть восстановлен на прежней работе органом, рассматривающим индивидуальный трудовой спор.; Неиспользованная в связи с этим часть отпуска должна быть предоставлена по выбору работника в удобное для него время в течение текущего рабочего года или присоединена к отпуску за следующий рабочий год.; При удержании из заработной платы по нескольким исполнительным документам за работником во всяком случае должно быть сохранено 50 процентов заработной платы.; Работодатель и Служба по урегулированию коллективных трудовых споров должны быть предупреждены о возобновлении забастовки не позднее чем за три рабочих дня.*

(b) *Обязан ve větách dvoučlenných, vyjadřuje povinnost či závaznost popisovaného děje, vyskytuje se ve spojení s infinitivem. Původce děje je vždy totožný s původcem modality: В случае истечения срочного трудового договора в период беременности женщины работодатель обязан по ее заявлению продлить срок трудового договора до наступления у нее права на отпуск по беременности и родам.; Все работники организации, в том числе ее руководитель, обязаны проходить обучение по охране труда и проверку знаний требований охраны труда в порядке, установленном Правительством Российской Федерации.; Комиссия по трудовым спорам обязана рассмотреть индивидуальный трудовой спор в течение десяти календарных дней со дня подачи работником заявления.*

3.5.4 **Пřídavná jména s modálním významem**

(a) *Невозможный* v krátkém tvaru ve funkci jmenné části přísudku s nulovou sponou. Toto přídavné jméno vyjadřuje nemožnost či neuskutečnitelnost děje. Ze syntaktického hlediska plní funkci přísponové části jmenného přísudku s nulovou sponou: *В случае, если предоставление другой работы по объективным причинам работнику невозможно, время простоя работника до устранения опасности для его жизни и здоровья оплачиваются работодателем в соответ-*

ствии с настоящим Кодексом и иными федеральными законами.; В организациях, приостановка работы в которых в выходные невозможна по производственно-техническим и организационным условиям, выходные дни предоставляются в различные дни недели поочередно каждой группе работников согласно правилам внутреннего трудового распорядка организации.

(b) *Обязательный* v plném nebo krátkém tvaru ve funkci jmenné části přísudku jmenného s nulovou sponou nebo se sponovým slovesem являться: В трудовом договоре обязательно указание на то, что работа является совместительством.; График отпусков обязателен как для работодателя, так и для работника.; Настоящий Кодекс, законы и иные нормативные акты, содержащие нормы трудового права, обязательны для применения на всей территории Российской Федерации для всех работодателей (юридических или физических лиц) независимо от их организационно-правовых форм и форм собственности.; Истребование от работника объяснения в письменной форме для установления причины возникновения ущерба является обязательным.

(c) *Запрещённый* v krátkém tvaru ve funkci jmenné části přísudku s nulovou sponou, vyjadřuje nepřípustnost děje. *Принудительный труд запрещён.*

3.6 **Další způsoby vyjadřování modality v textech ruských právních předpisů**

Kromě modálních výrazů lze v textech ruských právních předpisů nalézt i jiná slovesa, která slouží k vyjadřování možnosti, nutnosti, záměru apod. Jedná se o slovesa dvojího druhu:

(a) Plnovýznamová slovesa, která formálně nejsou řazena k modálním výrazům, ale z jejichž obsahu vyplývá, že děj, který označují, je chápán jako možný, nemožný, žádoucí apod. Z těchto sloves má k modálním slovesům svým významem nejbližší sloveso *обязать* (ve významu *наложить на кого-нибудь какую-нибудь обязанность*), dále se vyskytla slovesa *допускать*, *запрещать*, *подлежать*, *разрешать* a *освобождать*. Ze syntaktického hlediska tato slovesa plní funkci slovesného přísudku, může po nich následovat infinitiv či podstatné jméno.

При заключении трудового договора с работодателем – физическим лицом работник обязуется выполнять не запрещенную законом работу, определенную этим договором.; К педагогической деятельности допускаются лица, имеющие образовательный ценз, который определяется в порядке, установленном типовыми положениями (...).; Не допускается применение дисциплинарных взысканий, не предусмотренных федеральными законами, уставами и положениями о дисциплине.; Преследование работников за использование ими допустимых законодательством способов самозащиты трудовых прав запрещается.; Перерывы для кормления ребёнка (детей) включаются в рабочее время и подлежат оплате в размере среднего заработка.; В этом случае работа в нерабочий праздничный день оплачивается в ординарном размере, а день отдыха оплате не подлежит.;

Со дня направления уведомления работодатель освобождается от ответственности за задержку выдачи трудовой книжки.; Работникам (...) не разрешается работать за пределами установленной для них продолжительности рабочего времени по профессии или должности (...).

Na posledním příkladě je možné ukázat, jakým způsobem je možné vyjádřit obsah věty pomocí modálního výrazu: *Работникам (...) не разрешается работать за пределами установленной для них продолжительности рабочего времени по профессии или должности (...).*

(b) Ostatní plnovýznamová slovesa, z jejichž obsahu nevyplývá žádný modální odstín, avšak z jejich kontextu i ze samotné povahy právních předpisů je zřejmé, že děj, který označují, je chápán jako obligatorní, nezbytný apod. V jejich blízkosti se často nachází kvantifikátor, který určitým způsobem omezuje popisovaný děj nebo jeho platnost. Jedná se zejména o různé druhy příslovečného určení (dále PU). Jestliže původce děje není shodný s původcem modality, vyskytuje se trpný infinitiv slovesa. *Работодатель принимает решения с учетом мнения соответствующего профсоюзного органа в случаях, предусмотренных настоящим Кодексом. (PU podmínky, ve smyslu должен/обязан учесть мнение); Ученический договор заключается в письменной форме в двух экземплярах. (PU způsobu, ve smyslu должен быть заключён); Акт произвольной формы вместе с материалами расследования хранится в течение 45 лет. (PU času, ve smysлу должен хранить-ся); Графики сменности доводятся до сведения работников не позднее чем за один месяц до введения их в действие. (PU času, ve smysлу должны доводиться).*

Výjimkou nejsou ani věty bez doplňkového kvantifikátoru. Závaznost popisovaného děje pak vyplývá pouze z obligatorního charakteru právních předpisů. Proklamovaná nezbytnost se zde vyjadřuje plnovýznamovým slovesem ve 3. os. sg. nebo pl. indikativu prézenta. *При заключении трудового договора лицо, поступающее на работу, предъявляет работодателю (...). (ve smysлу должно предъявлять); В трудовую книжку вносятся сведения о работнике (...). (ve smysлу должны вноситься); Работодатель создаёт необходимые условия для работы примирительной комиссии. (ve smysлу должен создавать); Работодатель предупреждает о предстоящей забастовке Службу по урегулированию коллективных трудовых споров. (ve smysлу должен/обязан предупредить).*

3.7 Sémantické odstíny konstrukcí s modálními výrazy

Při popisu modálních výrazů v předcházející kapitole jsme se soustředili zejména na jejich zařazení k jednotlivým skupinám modálních výrazů a na jejich syntaktickou funkci. Až na stručné zmínky zůstala zcela stranou otázka sémantická.

Věty s modálními výrazy obsahují informaci o tom, zda je realizace či nerealizace obsahu predikátu chápána jako nutná, tj. někým nebo něčím vynucená, možná, tj. někým nebo něčím umožněná, nebo záměrná, tj. úmyslná, chtěná (*Складба spisovné češtiny* 1972, s. 278 n.). Informace o nutnosti, možnosti nebo

úmyslu realizovat či nerealizovat obsah predikátu se podávají zejména pomocí lexikálních prostředků. Naším úkolem nyní bude zhodnotit, jaké lexikální, ale také gramatické prostředky slouží k vyjádření nutnosti, možnosti či záměru v textech ruských právních předpisů.

Na základě provedené analýzy je možné konstatovat, že se v textech ruských předpisů realizují pouze modální odstíny nutnosti a možnosti. Modální odstín záměru se nevyskytl ani v jediném případě (z lexikálního hlediska nebyla zastoupena modální slovesa *хотеть, намереваться*, predikativní přídavné jméno *намерен*, ani žádné další výrazy s tímto významem). Tento jev je zcela pochopitelný, neboť modální dispozice záměru se vyznačuje aktivním postojem konatele k realizaci či nerealizaci děje a je stimulována jen vlastním vnitřním rozhodnutím, což by bylo v přímém rozporu s předpisujícím charakterem právních předpisů.

Na rozdíl od záměru modální odstíny nutnosti a možnosti obvykle nejsou dány pouze vůlí konatele něco realizovat či nerealizovat. U obou těchto odstínů modalit je modální dispozice konateli jakoby přidělována jakožto pasivnímu příjemci, a sice ve smyslu *nemít jinou možnost než...*, *mít možnost...*, *mít právo...*, *mít povinnost...* apod. V právních textech je tímto vnějším stimulem zákonodárná moc a jí určené normy chování. V případě modálního odstínu nutnosti se jedná o nutnost postulovanou společensky, tj. stimulovanou společenskými normami, které jsou závazné a jejichž nedodržování je postižitelné různými druhy sankcí. Věty s tímto modálním odstínem se řadí k tzv. *normativním větám*.

3.7.1 Modální oblast nutnosti a možnosti

Modální oblast *nutnosti* vyjadřuje nepřípustnost alternativního řešení, tzn. vylučuje se možnost dělat opak toho, co se ve větě říká, a zároveň se zdůrazňuje nezbytnost daného řešení jako jediného řešení: *При передаче персональных данных работника работодатель должен соблюдать следующие требования (...)*. – Při sdělování osobních údajů o zaměstnanci musí zaměstnavatel dodržovat následující pravidla (...).

Modální kategorie *možnosti* naopak připouští alternativní řešení, konatel má možnost volby mezi realizací či nerealizací nějaké činnosti: *Трудовой договор может быть расторгнут работодателем в случаях (...)*. – Pracovní smlouvu může zaměstnavatel vypovědět v těchto případech (...).

Vtah mezi oběma oblastmi je založen na protikladu vyloučení nebo nevyloučení opačného alternativního jednání. Negací možnostních výrazů se ruší předpoklad alternativního řešení, vylučuje se možnost volby mezi realizací a nerealizací činnosti: *Нормальная продолжительность рабочего времени не может превышать 40 часов в неделю*. – Délka pracovní doby nesmí/nemůže přesáhnout 40 hodin týdně. Negací nutnostních výrazů se naopak ruší předpoklad jediného řešení a konatel má možnost volby. Jestliže zahrneme do analýzy i výrazy s modálním významem uvedené v kapitole *Další způsoby vyjadřování modalit v textech ruských právních předpisů* pod bodem (a), lze negací nutnosti demonstrovat na

→ 3.6 a

následujícím příkladě: *Полный брак по вине работника оплате не подлежит.*
– Zmetek zaviněný zaměstnancem nepodléhá mzdě.

V této souvislosti je třeba se zmínit o ruském modálním příslovci *должен*, které v kladném tvaru vyjadřuje nutnost uskutečnění nějakého děje (viz příklad výše). Při jeho negaci v textech právních předpisů však nedochází ke zrušení předpokladu jediného řešení s významem *nemuset*, záporný tvar tohoto predikativního příslovce zde naopak vyjadřuje nutnost nerealizace (zákaz) nějakého děje, vždy ve významu *nesmět*: *Продолжительность вахты не должна превышать одного месяца.* – Délka strážní služby nesmí přesáhnout jeden měsíc.

3.7.2 Vyjadřování nutnosti a možnosti z hlediska gramatického

Modálním odstínům nutnosti a možnosti odpovídají kategorie rozkazu, zákazu a dovolení. Standardními prostředky pro vyjádření rozkazu jsou zejména 2. os. imperativu nezáporných sloves, popř. 2. os. indikativu modálních sloves *musíš/musíte*, pro zákaz 2. os. imperativu záporných sloves, popř. 2. os. indikativu modálních sloves *nesmíš/nesmíte*, svolení k činnosti se vyjadřuje pomocí modálních sloves *moci/směti* (Čejka 1978, s. 341 n.). S ohledem na všechny dosud uvedené příklady je však zřejmé, že v případě právních předpisů toto tvrzení neplatí.

Můžeme vycházet z J. Krause (1975, s. 261 n.), který uvádí, že v textech výrazně direktivního, vybízejícího a regulativního charakteru je podíl imperativů jako primárních prostředků sloužících k vyjádření společenské regulace nízký (indikativ 97,9 %, imperativ 0 %, kondicionál 2,1 %). Nositelem modálních významů je v těchto textech 3 os. sg. nebo pl. indikativu přezenta. S ohledem na neosobní charakter právních předpisů je konatel děje pojímán buď jako všeobecný, nebo jako skupina či kategorie lidí, pro které jsou uváděné normy, zákony apod. závazné (v našem případě se jedná např. o označení *zaměstnavatel, zaměstnanec, strany, odbory* apod.). Jak je zřejmé ze všech uvedených příkladů, toto tvrzení platí v textech právních předpisů beze zbytku: *Все работники организации, (...) обязаны проходить обучение по охране труда (...); Работодатель обеспечивает отработку работником суммарного количества рабочих часов в течение соответствующих учетных периодов (...).*

3.7.3 Vyjadřování nutnosti a možnosti v textech ruských právních předpisů

V excerpovaném materiálu byly zaznamenány následující významové modální odstíny:

(a) *Nutnost realizace děje (rozkaz)* – vyjadřuje se konstrukcí s kladným modálním výrazem (modálním výrazem budeme rozumět všechny výrazy obsahující modální odstín) a kladným infinitivem základového predikátu. Nutnost realizace děje byla vyjádřena predikativními příslovci *обязан* a *должен*, přídavným jménem s modálním významem *обязательный*, a rovněž plnovýznamovými slo-

vesy s modálním významem *обязываться* a *подлежать*. V češtině jim odpovídají výrazy být *повинен*, *muset*, *бýt повиннý/завязнý*, *завязоват се* a *подлѣгат něčemu* (ve smyslu povinnosti) apod.

Работодатели обязаны принять к рассмотрению направленные им требования работников. – Zaměstnavatelé jsou povinni posoudit požadavky, které jim zaměstnanci předloží.; *При этом представитель должен быть определен от каждой профсоюзной организации.* – Přičemž ze všech odborových organizací musí být určen zástupce.; *Требования охраны труда обязательны для исполнения юридическими и физическими лицами при осуществлении ими любых видов деятельности (...).* – Právnícké a fyzické osoby jsou povinny dodržovat požadavky na bezpečnost práce při jakékoliv činnosti (...).; *При заключении трудового договора (...) работник обязуется выполнять не запрещенную законом работу, определенную этим договором.* – Při uzavření pracovní smlouvy se (...) zaměstnanec zavazuje konat práci podle této smlouvy, jestliže není ze zákona zakázána.; *Заявление работника (...), подлежит обязательной регистрации указанной комиссией.* – Žádost zaměstnance (...) musí být touto komisí zaregistrována.

(b) *Нутност нереализации дѣя (заказ)* – se primárně vyjadřuje negovaným možnostním modálním výrazem s kladným infinitivem základového predikátu, jak je tomu např. u modálního slovesa *мочь* nebo u predikativních příslovcí *должен*, *вправе* a *невозможно*. Dále bylo k vyjádření nutnosti nerealizace dje užito verbonominální spojení *не иметь права*, přídavná jména s modálním významem *невозможный* a *запрещенный* a plnovýznamová slovesa *запрещать* v kladném tvaru a *допускать*, *разрешать* a *подлежать* v záporném tvaru, všechna tři slovesa ve zvrtném tvaru. V češtině jim odpovídají výrazy *nesmět*, *nebýt oprávněn*, *není možné/nelze*, *бýt zakázán*, *je zakázáno*, *není dovoleno* apod.

Сверхурочные работы не должны превышать для каждого работника четырех часов в течение двух дней подряд и 120 часов в год. – Práce přesčas nesmí u jednotlivých zaměstnanců přesáhnout 4 hodiny během 2 po sobě následujících dní a 120 hodin za rok.; *Ни одна из сторон (...) не вправе уклоняться от участия в примирительных процедурах.* – Žádná ze stran (...) není oprávněna vyhýbat se účasti ve smířčích jednáních.; *Прекращение трудового договора в случаях (...), производится, если невозможно перевести работника с его письменного согласия на другую имеющуюся у работодателя работу.* – K vypovězení pracovní smlouvy dochází (...), jestliže není možné převést pracovníka na základě jeho písemného souhlasu na jinou práci u zaměstnavatele.; *Работодатель не имеет права получать и обрабатывать персональные данные работника (...).* – Zaměstnavatel nemá právo získávat a zpracovávat osobní údaje zaměstnance (...).; *В непрерывно действующих организациях и на отдельных видах работ, где невозможно уменьшение продолжительности работы (...).* – V organizacích s nepřetržitým provozem a na jednotlivých pracovních místech, kde není možné zkrátit pracovní dobu (...).; *Принудительный труд запрещен.* – Nucená práce je zakázána.; *Преследование работников за использование ими допустимых законодательством способов самозащиты трудовых прав запрещается.* – Je zakázáno pronásledovat zaměstnance, kteří bránili svá zaměstnanecká práva zákonem dovolenými způ-

soby; *Работникам (...), не разрешается работа за пределами установленной для них продолжительности рабочего времени (...)*. – Zaměstnanci (...) nesmí vykonávat práci nad rámec své pracovní doby (...); *К работе не допускаются: беременные женщины (...)*. – Práci nesmí vykonávat: těhotné ženy (...); (...) *а день отдыха оплате не подлежит*. – (...) a den pracovního klidu nepodléhá mzdě.

Zde je třeba upozornit na dvojí význam záporného tvaru modálního slovesa *мочь*, které má v kladném tvaru jednak význam moci ve smyslu být schopen něco udělat, a dále smět ve smyslu mít možnost něco udělat, přičemž tato možnost je podmíněna dovolením jiného subjektu. Z uvedeného vyplývá i dvojí význam negovaného tvaru tohoto modálního slovesa: (1) nemožnost, neschopnost realizace děje daná vnějšími podmínkami, v češtině se v tomto významu užívá modálního slovesa *нечеси*: *В организациях (...), где по условиям производства (работы) не может быть соблюдена установленная для данной категории работников ежедневная или еженедельная продолжительность рабочего времени (...)*. – nemůže být dodržena; (2) nemožnost realizace děje vyplývající z jeho zákazu, v češtině *нельзя*: *Размеры доплат не могут быть ниже установленных законами и иными нормативными правовыми актами*. – nesmí být nižší. V textu převažovalo užití modálního slovesa ve významu nesmět, ve významu nemoci se vyskytlo pouze ve 2 případech z 38.

(c) *Možnost realizace (dovolení realizace)* – se vyjadřuje modálním výrazem možnosti a kladným infinitivem základového predikátu, přičemž v pozici modálního výrazu stálo modální sloveso *мочь*, predikativní příslovce *вправе*, verbonominální spojení *иметь возможность/право*, plnovýznamová slovesa s modálním významem *освободить* a *допускать* v kladném tvaru a *подлежать* v záporném tvaru. V češtině těmto výrazům odpovídají slova a slovní spojení *moci, být oprávněn/mít právo, mít možnost, být osvobozen (od čeho), je přípustné, nepodléhat (čemu)* apod.

Трудовой договор может быть расторгнут работодателем в случаях: – Заместитель может выговорить работника в этих случаях; (...) *работник вправе перенести его в суд*. – (...) zaměstnanec je oprávněn postoupit věc soudu.; *Каждый имеет равные возможности для реализации своих трудовых прав*. – Každý má stejné možnosti realizovat svá pracovní práva.; *Орган, возглавляющий забастовку, имеет право приостановить забастовку*. – Orgán řídicí stávkou má právo ji přerušit.; (...) *работодатель освобождается от ответственности за задержку выдачи трудовой книжки*. – (...) zaměstnavatel je zbaven odpovědnosti za zpoždění při vydání pracovní knížky.; *По соглашению сторон трудового договора допускается возмещение ущерба с рассрочкой платежа*. – Na základě dohody smluvních stran je možné nahradit škodu ve splátkách.

(d) *Možnost nerealizace (dovolení nerealizace)* – vyjádřená konstrukcí s kladným modálním výrazem a negovaným infinitivem základového predikátu se vyskytla pouze v jediném případě, a sice u modálního výrazu *иметь право – быть oprávněn/мít право*, např. *Работодатель имеет право не выплачивать работникам заработную плату за время их участия в забастовке (...)*. – Zaměstnavatel má právo nevyplácet/nemusí vyplácet zaměstnanci mzdu za dobu, kdy se účastnil stávkou (...).

3.8 Oblast negace

Oblast negace prostupuje všechny druhy modalit. Zápor je základní modalitou, která vyjadřuje záporné, odmítavé, popírající stanovisko k obsahu věty. Na základě vyhodnocení excerpovaného materiálu jsme došli k závěru, že v oblasti voluntativní modalit převládají věty kladné nad větami zápornými. Kladné věty s modálními výrazy byly zastoupeny v 80 %, věty se záporným tvarem modálního výrazu tvořily pouze 20 % excerpovaného materiálu.

Z hlediska gramatického převažoval zápor mluvnický úplný, tj. se zápornou částicí не v postavení před modálním výrazem, např. *Работодатель, представители работодателя не имеют права препятствовать работникам в осуществлении ими самозащиты трудовых прав.*

Další typy záporu se vyskytly pouze omezeně – částečný mluvnický zápor pouze v jediném případě: *Работодатель имеет право не выплачивать работникам заработную плату (...).* – Zaměstnavatel nemusí zaměstnancům vyplácet mzdu (...); slovní zápor pouze v 4 případech, a sice u predikativního příslovce *невозможно* a přídavného jména *невозможный*, která jako záporný protiklad ke tvarům *возможно/возможный* tvoří pouze zápor lexikální: (...) *если невозможно перевести работника с его письменного согласия на другую имеющуюся у работодателя работу.* – (...) jestliže není možné/nelze převést zaměstnance s jeho souhlasem na jinou práci u zaměstnavatele.; *В случае, если предоставление другой работы по объективным причинам работнику невозможно (...).* – V případě, že není možné/nelze z objektivních důvodů nabídnout jinou práci (...).

3.9 Modalita v textech českých právních předpisů ve srovnání s ruštinou

Stejně jako v ruštině i v češtině slouží k vyjadřování modálních odstínů nutnosti, možnosti, příp. záměru převážně modální výrazy. V této kapitole se budeme zabývat jednak charakteristikou systému českých modálních výrazů, ale zejména se soustředíme na srovnání jejich užití v ruských a českých právních textech, resp. v textech ruského a českého zákoníku práce.

3.9.1 Systém českých modálních výrazů

V češtině se stejně jako v ruštině používají pro vyjadřování modálních odstínů převážně prostředky lexikální. Na rozdíl od ruštiny je v češtině rozhodující jejich syntaktické chování (*Příruční mluvnice češtiny* 1995, s. 533–534). Modální výrazy se na základě tohoto kritéria dělí na modální modifikátory, ke kterým patří: (a) vlastní modální slovesa – *muset, mít, moci, smět a chtít* (hodlat); (b) modální slovesa v širším smyslu – *umět, dovést, vydržet, dokázat, zdráhat se, zpěčovat*

se, odmítat, bránit se (v českém textu se žádné z uvedených sloves nevyskytlo); (c) modální výrazy jako *lze, dá se/dají se, jde/jdou* (= *může se/mohou se*). Modální modifikátory se stejně jako ruská modální slovesa a modální predikativa pojí pouze s infinitivem následujícího slovesa a tvoří s ním složený větný člen – složený přísudek.

Za nositele modálního významu jsou považovány také tzv. modální specifikátory – *je/není třeba, je/není možno, je nutné/nutno, je zakázáno, být oprávněn, být/nebýt povinen, být/nebýt schopen, mít nárok, mít oprávnění, mít právo, nemít povinnost*, ale také slovesa *sluší se, hodí se, stojí za to* a mnohá další. Tyto výrazy se primárně pojí s vedlejší větou, ale zároveň také s její infinitivní nominalizací.

3.9.2

Modální výrazy v českých právních předpisech

Ze srovnání ruských a českých modálních výrazů je zřejmé, že v obou jazycích se uplatňují rozdílná kritéria pro jejich klasifikaci, z čehož vyplývají také odlišnosti v chápání modálních výrazů. V češtině je základním kritériem jejich syntaktické chování, na jehož základě se modální výrazy dělí na 2 skupiny – modální modifikátory a modální specifikátory. Do obou skupin jsou zařazeny modální výrazy bez ohledu na jejich slovní druh. V ruštině se kromě syntaktického kritéria uplatňuje také kritérium slovnědruhovité, které je určující a na jehož základě jsou modální výrazy rozděleny do 3 skupin na modální slovesa, modální příslovce a modální přídavná jména. Rozdílné je rovněž chápání širší modálních výrazů. V češtině nejsou jednotlivé skupiny modálních výrazů pevně ohraničeny, jejich výčet není pevně stanoven a lze jej doplňovat o nové výrazy. Je také možný přesun modálního výrazu z jedné skupiny do druhé v závislosti na jazykovém vývoji. Jedná se zejména o přesun modálních výrazů ze skupiny modálních specifikátorů do skupiny modálních modifikátorů v důsledku toho, že se některé z nich dnes častěji pojí s infinitivem než s vedlejší větou. Jedná se např. o výrazy *je třeba, nutno, možno, nezbytné* apod. (*Příruční mluvnice češtiny* 1995, s. 534). V ruštině je oblast modálních výrazů pevně vymezena, jejich rejstřík nelze rozšiřovat, i když někteří autoři hovoří i o širším pojetím modálních výrazů (Křížková 1974, s. 4). Důsledkem toho je rejstřík modálních výrazů v češtině bohatší než v ruštině, což je zřejmé i z textů, které byly předmětem našeho zkoumání. Úplný výčet ruských i českých modálních výrazů, které se vyskytly v analyzovaných textech, včetně jejich syntaktické funkce, je uveden v přílohách 7 a 8 této práce.

→ příl. 7, 8

V českém textu bylo užito všech vlastních modálních sloves s výjimkou slovesa *chtít*. Za významově shodné je možné považovat pouze české *moci* a ruské *мочь* (o významovém rozdílu českého *nemoci* a ruského *не мочь* viz kapitola *Vyjadřování nutnosti a možnosti v textech ruských právních předpisů*). Ekvivalenty zbývajících českých modálních sloves se v ruském textu buď nevyskytly vůbec (*smět/nesmět*) nebo jim v ruštině odpovídají jiné konstrukce:

→ 3.7.3 b

(a) Českému *muset* odpovídají v ruštině různé modální výrazy, např. *должен, обязан, надо, нужно, необходимо* atd. V právních textech je ekvivalentem české

ho muset predikativní příslovce *должен*: (...) *работодатели, работники и их представители должны совместно вырабатывать меры защиты персональных данных работников*. – (...) zaměstnavatelé, zaměstnanci a jejich zástupci musí společně vypracovat opatření na ochranu osobních údajů zaměstnanců.; *До применения дисциплинарного взыскания работодатель должен затребовать от работника объяснение в письменной форме*. – Před zahájením disciplinárního řízení musí/je povinen zaměstnavatel od zaměstnance vyžádat písemné vysvětlení.

(b) České modální sloveso *mít* má v češtině téměř stejný význam jako konstrukce se slovem *muset*. Ruština užívá slovesa *иметь* omezeně, a to pouze ve významu *vlastnit* ve spojení konstrukcí s abstraktními podstatnými jmény. Pro vyjádření českého modálního slovesa *mít* se v ruštině užívají konstrukce s modálními výrazy *надо, нужно, должен, следует, обязан*, např. *работодатель должен/обязан предупредить работника* – má zaměstnavatel upozornit zaměstnance; *письменное заявление о расторжении трудового договора должно быть доставлено другой стороне* – písemné oznámení o zrušení pracovního poměru má být doručeno druhé straně.

Kromě modálních sloves bylo v textu použito velké množství modálních výrazů (modálních predikátorů). Jejich úplný výčet a srovnání s ruskými predikativními příslovci a přídavnými jmény nepovažujeme na nutné a pro podrobnější srovnání odkazujeme na přílohy 7 a 8 této práce.

→ příl. 7, 8

Stejně jako v ruském textu i v českém textu se vyskytly výrazy, které sice jsou nositelem modálního odstínů, ale nelze je přiřadit je k vlastním modálním výrazům. Jednalo se o:

(a) přídavná jména *možný, potřebný, zakázaný a závazný* ve funkci jmenné části přísudku jmenného se sponou. Stejně jako v ruštině je můžeme i v češtině označit jako přídavná jména s modálním významem. *Наpracování podle věty první a druhé je možné pouze (...); К платности выборов нужна участие alespoň jedné половины zaměstnanců (...); В pracovněprávních vztazích je zakázána přímá i nepřímá diskriminace (...); Pracovní řád je závazný pro zaměstnavatele a pro všechny jeho zaměstnance*.

(b) plnovýznamová slovesa s modálním významem *umožňovat, neumožňovat a zavazovat se/zavázat se* ve funkci slovesného přísudku: *Pokud to umožňuje provoz zaměstnavatele, stanoví se nepřetržitý odpočinek (...); Если же это не позволяет техника вычисления зарплаты, предоставит ему (...); Работодатель в договоре по абзацу 1 обязует, что работнику предоставит (...)*.

(c) podobně jako v ruštině se i v češtině uplatňují další způsoby vyjadřování modality – konstrukce bez modálního významu: *Договор о выполнении работы закрывается письменно или устно*. (PU způsobu, ve smyslu *может быть заключено письменно или устно*); *Длительность рабочей недели не превышает 40 часов в неделю*. (PU míry, ve smyslu *может быть*); *Протокол о результатах выборов сохраняет работодатель по истечении пяти лет со дня выборов*. (PU času, ve smyslu *должен сохранить*); *Начало и конец этих перерывов устанавливает работодатель по согласованию с соответствующим профсоюзным органом*. (PU podmínky, ve smyslu *может установить*); *Число членов всегда нечетное*. (ve smyslu *должен быть*); *Один экземпляр договора о расторжении трудового договора выдает работодатель работнику*. (ve smyslu *должен выдать*); *Один экземпляр этой справки вручается при-*

slušnému odborovému orgánu nebo radě zaměstnanců. (ve smyslu je povinen doručit); Zaměstnavatel vede v knize úrazů evidenci o všech pracovních úrazech (...). (ve smyslu je povinen vést).

3.9.3 Syntaktická struktura konstrukcí s českými modálními výrazy

V ruštině i v češtině je možné spojení modálních výrazů s infinitivem nebo s vedlejší větou. Ani v ruském, ani v českém textu se však nevyskytl případ, kdy by za modálním výrazem následovala vedlejší věta, zastoupeno je výhradně spojení s infinitivem, popř. spojení modálního výrazu s předložkou a substantivem. V českém textu se vyskytly téměř všechny syntaktické struktury predikátu jako v ruštině, a sice spojení modálního výrazu s:

(a) infinitivem plnovýznamového slovesa u modálních sloves *moci, nemoci, smět, nesmět, muset, nemuset* a *mít* a modálních výrazů *lze/nelze, je třeba, je/není možno, je nutno/nutné, je zakázáno, být/nebýt povinen, být/nebýt schopen* a *být oprávněn, mít právo, mít oprávnění, nemít povinnost*: *Zaměstnavatel může zrušit pracovní poměr okamžitě jen výjimečně, a to pouze tehdy (...); Manželovi lze mzdu vyplatit jen na základě písemného zmocnění.; Návrh je třeba podat písemně nejpozději do osmi dnů ode dne vyhlášení výsledků voleb.; Volbu je možno vykonat pouze osobně.;*

(b) sponou *být* a přídavným nebo podstatným jménem u modálních sloves *muset* a *nesmět*: *Ujednání o jiném postupu pro nadnárodní informace musí být písemné (...); Mzda nesmí být nižší než minimální mzda.; Výkon práv a povinností (...) nesmí být v rozporu s dobrými mravy.;*

(c) analytickou formou pasiva u modálních sloves *moci, nemoci, smět, nesmět, muset, mít* a modálního výrazu *mít oprávnění*: *V pracovní smlouvě může být sjednána zkušební doba, která činí (...); Sjednaná zkušební doba nemůže být dodatečně prodloužována.; Těhotné ženy a (...) smějí být vysílány na pracovní cestu (...);*

(d) stejně jako v ruštině se i v češtině modální výrazy typu *mít právo, mít nárok* pojí s předložkou *na* a substantivem: *Zaměstnanci mají právo na zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci (...); Zaměstnanec (...) má nárok na náhradu mzdy ve výši průměrného výdělku za výpovědní dobu.;*

(e) čeština dále umožňuje spojení modálního výrazu se 2. pádem substantiva v konstrukci *je/není třeba*: *Je-li k odvrácení škody hrozící zaměstnavateli neodkladně třeba zákroku (...); Projednání není třeba, dokud celková doba převedení nepřesáhla 22 pracovních dnů v kalendářním roce.*

Výjimku tvoří spojení modálního výrazu s trpným infinitivem – češtině i v ruštině se konstrukce s trpným infinitivem (zvrtnou formou slovesnou) i konstrukce s analytickou formou pasiva (*být + příčestí trpné*) užívají k deagentizaci děje, tj. v případech, kdy je konatel děje (agens) odsunut z místa podmětu, resp. není vyjádřen vůbec (*Příruční mluvnice češtiny* 1995, s. 522). Obě konstrukce jsou ve většině případů synonymní, v češtině je užití reflexivní formy vyloučeno tehdy, kdy by mohlo dojít k nežádoucí homonymii se zvrtným slovesem. V češtině lze mezi oběma konstrukcemi pozorovat určitý stylistický rozdíl. Tvary se zvrtnou

formou slovesnou jsou neutrální, zatímco analytická forma pasiva je považována za více či méně knižní.

I přes synonymitu obou konstrukcí se v českém textu nevyskytlo spojení modálního výrazu s trpným infinitivem ani v jediném případě. Tam, kde je v ruštině užito modálního výrazu ve spojení s trpným infinitivem, odpovídá v českém textu tomuto spojení modální sloveso s analytickou formou pasiva. V excerpovaných textech se nevyskytly 2 zcela ekvivalentní konstrukce, proto budeme daný jev demonstrovat alespoň na překladu z ruštiny do češtiny. Nejprve uvádíme ruskou větu převzatou ze *Žákoníku práce RF*, a pak její možné překlady do češtiny:

В соглашение могут включаться взаимные обязательства сторон (...). – Do dohody mohou být zahrnuty vzájemné povinnosti stran (...). – spíše než *se mohou zahrnovat*; (...) *оплата труда может производиться и в иных формах (...).* – (...) mzda může být vyplacena i v jiné formě (...). – spíše než *se může vyplácet*; *По желанию работника сверхурочная работа (...) может компенсироваться (...).* – Na přání zaměstnance může být práce přесčas kompenzována. – spíše než *se může kompenzovat*; *Оплачиваемый отпуск должен предоставляться работнику ежегодно.* – Placená dovolená musí být zaměstnanci poskytnuta každý rok. – spíše než *se musí poskytovat*.

Zvratná forma slovesná se v českém textu vyskytla pouze v určitém tvaru bez spojení s modálním výrazem, např. *Догода о проведени práce se uzavира писемне nebo úстне.*; *Pracovní poměr se zakládá smlouvou mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem.*; *При ровномёрném rozvržení pracovní doby на jednotlivé týdны se stanovená týденни pracovní doba rozvrхuje, aby (...).*

3.9.4 Oblast negace

V oblasti negace byl v českém textu zaznamenán stejný poměr kladných a záporných vět jako v ruském textu, a to v poměru 80 % k 20 %.

3.10 Shrnutí

Základní funkcí právních předpisů je regulace společenského chování. V právních předpisech se postulují práva a povinnosti subjektů vstupujících do právních vztahů. Z lingvistického hlediska je důležité věnovat pozornost prostředkům, kterými jsou tato práva a povinnosti vyjadřována.

V textech ruských právních předpisů je zastoupena jednak modalita postojová, jejímž prostřednictvím vyjadřuje mluvčí svůj vztah ke sdělované skutečnosti tím, že jí dává status oznámení, otázky, rozkazu nebo přání. Vzhledem k charakteru a funkci právních předpisů je tento typ modalita v právních předpisech realizován pouze větami oznamovacími, když však dochází ke transpozici slovesného způsobu a indikativ zde fakticky plní funkci imperativu. Rozmanitěj-

šími jazykovými prostředky je realizována modalita voluntativní, která definuje popisovaný děj jako nutný, možný, příp. záměrný. K jejímu vyjádření je v ruštině definován systém modálních výrazů, tzv. modálních modifikátorů. I když je jejich rejstřík v ruštině ve srovnání s češtinou poměrně omezený, v textech ruských právních předpisů se vyskytují zdaleka ne všechny. S ohledem na neosobní charakter právních předpisů v nich není vůbec zastoupen významový odstín záměru. V důsledku toho se nevyskytují modální modifikátory *хотеть, намереваться* či *намерен*.

Kromě modálních výrazů se modální odstíny nutnosti a možnosti v textech ruských právních předpisů dále vyjadřují lexikálními prostředky, které sice nejsou řazeny k vlastním modálním výrazům, ale mají modální význam. Děj, který označují, je proto také chápán jako závazný. Jedná se zejména o přídavná jména, popř. slovesa tvořená od stejného základu jako modální modifikátory (např. *возможный, обязательный, обязывать* apod.) Společensky uznávaná závaznost právních předpisů však umožňuje i případy, kdy je k vyjádření rozkazu, zákazu či dovolení užito plnovýznamové sloveso bez modálního významu. V těchto případech dochází k transpozici slovesného způsobu a nositelem obligatornosti je indikativ prézenta.

Z hlediska syntaktického jsou modální modifikátory ve spojení s různými typy infinitivu plnovýznamového slovesa součástí složeného přísudku. Ostatní výrazy s modálním významem mohou být součástí jmenného přísudku se sponou nebo beze spony, příp. slovesného přísudku. U verbonominálních spojení typu *иметь право* apod. je možné také spojení s předložkou a substantivem.

Ve srovnání s češtinou disponuje ruština přibližně polovičním počtem modálních výrazů. Jejich syntaktické chování ve větě je až na malé výjimky shodné – v češtině se nevyskytuje spojení modálního modifikátoru a trpného infinitivu. Určité rozdíly byly zaznamenány v oblasti sémantické (*не мочь = nemoci/nesmět*) nebo vyplývaly z jejich systémového uspořádání (*мuset = должен, mít = надо/нужно/должен/обязан/следует*). Obecně však lze říci, že k vyjadřování modality se v ruských a českých právních předpisech užívají téměř shodné prostředky, což je dle našeho názoru dáno jejich typologickou příbuzností.

RUSKÉ PRÁVNÍ DEFINICE

- 4.0 Právní texty patří k textům společensky nejzávažnějším, protože upravují práva a povinnosti členů společnosti, ať už se jedná o jednotlivce, státní a soukromé organizace či sám stát. Aby nedocházelo k chybnému výkladu právních textů, což by mohlo negativně ovlivnit fungování společnosti, je nezbytné, aby se autor při jejich tvorbě řídil určitými pravidly a aby text právního předpisu splňoval požadavky, které jsou na právní texty obecně kladeny, zejména požadavky na jejich objektivnost, logičnost, přesnost a jednoznačnost. Jedním z prostředků, jak uvedeného cíle dosáhnout, je přesné vymezení pojmů, se kterými se v právních textech pracuje, tzn. užívání definic v právních textech. V následujícím textu se budeme zabývat definicemi, které se vyskytují v ruských a českých právních předpisech. Nejdříve je však třeba vymežit jejich obecné chápání, jejich charakteristické znaky a typy definic, se které se v právních předpisech vyskytují.

Praktická část tohoto oddílu je zaměřena na charakteristiku ruských právních definic a na jejich srovnání s právními definicemi v českých právních předpisech. Nejdříve uvedeme klasifikaci ruských právních definic z hlediska způsobu jejich výstavby, dále se zvláště zaměříme na charakteristiku definienda a definiens. V další kapitole je pak uvedena charakteristika definic z hlediska morfologicko-syntaktického a na závěr budou právní definice popsány z pohledu jejich logicko-syntaktické struktury.

Analyzováno bylo celkem 340 ruských právních definic, které byly excerpovány z těchto pramenů: *Воздушный кодекс РФ, Гражданский кодекс РФ, Закон О защите прав потребителей РФ, Закон О рекламе РФ, Закон О рынке ценных бумаг РФ, Семейный кодекс РФ, Трудовой кодекс РФ* a *Уголовный кодекс РФ*.

4.1 Obecná charakteristika definic

Problematikou definic a pravidly definování se již tradičně zabývá logika, ze které jsme převzali vymezení termínu definice u J. Štěpána (2001, s. 9), podle něhož se definicí rozumí „jazykový prostředek, jímž vymezujeme či objasňujeme význam výrazu již existujícího nebo stanovujeme význam výrazu nově zaváděného“. Z pohledu logiky vymezují definici také V. Knapp a A. Gerloch (2000, s. 174), a to jako „logickou rovnost, na jejíž jedné straně (a to podle vžitě konvence na levé) je definiendum, tj. pojem, který se definuje, a na druhé straně je definiens, tj. to, čím se definiendum vymezuje“. Definiendum přitom obsahuje neznámý znak a definiens, které určuje význam definienda, se musí skládat jen ze známých výrazů a nesmí obsahovat znak, který uvažovanou definicí definujeme. Hlavním účelem definice je pak jednoznačné přiřazení významu definovanému výrazu prostřednictvím významu výrazu, jímž definujeme. Z tohoto důvodu je nutné, aby byla definice souměrná, tzn. že v každém kontextu je možné nahradit definiens definiendem a naopak, aniž by se změnil smysl celku.

Z formálního hlediska lze obvyklou strukturu definiční rovnosti vyjádřit prostřednictvím schématu $\text{definiendum} =_{df} \text{definiens}$, přičemž symbol $=_{df}$ představuje vazbu vyjadřující významovou rovnost definovaného výrazu s výrazem definujícím. Ze strukturního hlediska tak definice představuje dvousložkový model, jehož jednou částí je definiendum a druhou pak definiens uvozené výrazem vyjadřující definiční rovnost. Ta může být v přirozeném jazyce vyjádřena různými způsoby (různými typy predikátu), které budou podrobně analyzovány v jedné z následujících kapitol.

Definice jsou považovány za výrazy metajazykové (viz kapitola *Právní projevy podle příjemce*), tzn. že se v právním jazyce vyššího sémantického stupně definuje pojem vytvořený právním jazykem nižšího sémantického stupně. Například v definici výrobce v ruském *Žákoně o ochraně práv spotřebitele* je metajazykovým výrazem ta její část, ve které se uvádí, že výrobce je «организация независимо от её организационно-правовой формы, а также индивидуальный предприниматель, производящие товары для реализации потребителям». (ЗОЗПП ФР, преамбула) → 1.7.2

Pro tvorbu definic platí v logice určitá pravidla, která je třeba dodržet, aby definice byla správná. Podle J. Štěpána (2001, s. 28) musí korektní definice kromě již zmíněného požadavku souměrnosti splňovat následující požadavky: (a) definiens má objasňovat smysl definienda, tj. neodkazovat pouze na jiné slovo; (b) definiens má vyjadřovat podstatné znaky definovaného pojmu, tj. poskytovat o něm relevantní informace; (c) definiens nemá obsahovat neurčité, nepřesné nebo metaforické výrazy; (d) definiens nemá obsahovat výrazy, které vyjadřují negativní znaky, pokud definovaný termín není sám negativní (negativní definice).

Při nedodržení pravidel správného definování dochází k porušení definiční rovnosti mezi levou a pravou částí definice, které se podle J. Štěpána (2001), nejčastěji projevuje následujícími způsoby: (a) definice je příliš úzká nebo příliš široká, tj. rozsah definiens je menší nebo větší než rozsah definienda; (b) definice

je posunující či zkřížená, tj. definiendum a definiens se rozsahově protínají, každé však obsahuje mimo společnou část něco navíc; (c) definice kruhem, tj. určitý pojem je definován jím samým. Vyčerpávající klasifikaci chybného definování z různých hledisek rozpracovávají například I. S. Kulikovová a D. V. Salminová (2002) na příkladu definování lingvistických termínů.

4.2 Charakteristika právních definic

Vzhledem k tomu, že předmětem této práce je charakteristika právního jazyka, budeme ve vztahu k definicím vyskytujícím se v textech právních předpisů užívat označení *právní definice*. V odborné literatuře je možné se setkat také s označením *zákonné definice* či *legální definice*, ruským ekvivalentem českého výrazu právní definice jsou různé kombinace adjektiv *юридический/правовой* a substantiv *дефиниция/определение*.

Právní definice vymezují termíny a terminologická spojení, které jsou předmětem právní úpravy a se kterými pracují texty právních předpisů. Jak uvádí N. N. Voplenko a M. L. Davydovová (2001, s. 66), jejich základní funkcí je «внести ясность в процесс правового регулирования, обеспечить единообразное понимание всех велений законодателя», samotná právní definice je pak vymezena jako «установление и формальное закрепление смысла того или иного термина, с помощью которого обозначается соответствующее явление, имеющее юридическое значение». Právní definici vymezuje také E. V. Zakablukovskij (2003, s. 18), ovšem pouze ve zúženém pohledu ve vztahu k definici rodem a druhem: «Правовая дефиниция – это краткое определение какого-либо понятия, адекватно раскрывающее содержание понятия, называющее его родовые и (или) видовые признаки, включающее его характеристики в сжатой и обобщающей форме.»

N. N. Voplenko a M. L. Davydovová (2001, s. 66) chápou definici jako samostatný typ normativně-právního aktu a přisuzují jí v rámci právního předpisu pomocnou roli. Tento svůj postoj zdůvodňují tvrzením, že právní definice nejsou nedílnou součástí předpisované normy chování a daná norma by byla platná i bez existence příslušné definice. U právních definic autorky vydělují tři dílčí složky: (a) obsahovou, kterou představuje popis příznaků definovaného termínu; (b) funkční, spočívající v zabezpečení jednotného chápání všech předepisovaných pravidel chování; (c) formální, projevující se umístěním definice v textu právního předpisu a způsobem výstavby definice. L. Kubů (2007, s. 77) v této souvislosti hovoří o tzv. *definiční právní normě*, ve které zákonodárce nepodává standardní lexikální definici slova, ale autoritativně stanovuje, se se definovaným výrazem rozumí v procesu realizace a aplikace práva.

Podle V. Knappa a A. Gerlocha (2000, s. 175) je v legislativě žádoucí používat legálních definic pouze tam, kde je zájem na zcela přesném, normativním fixování významu použitého výrazu. Jestliže se v právním předpise vyskytuje nad-

měrné množství definic, právní předpis se stává nepružným. V této souvislosti řada autorů upozorňuje na tendenci ke zneužívání definic v textech právních předpisů, které se mimo jiné projevuje definováním obecně známých pojmů, u kterých to není nezbytné. Například článek 1 *Vodního zákona Ruské federace* definuje vodu jako «*химическое соединение водорода и кислорода, существующее в жидком, твердом и газообразном состояниях*» a článek 1 zákona *O požární bezpečnosti* definuje požár jako «*неконтролируемое горение, причиняющее материальный ущерб, вред жизни и здоровью граждан, интересам общества и государства*» a konečně návrh zákon *O ochraně zvířat* počítal s definicí domácího zvířete jako «*партнёра человека по совместному отдыху и получению взаимного удовольствия*».

4.3 Типология правовых definic podle způsobu výstavby

Definice se obecně třídí podle různých hledisek a různých kritérií, což samozřejmě platí i pro definice vyskytující se v textech právních předpisů. Pro účely této práce není nezbytné detailně charakterizovat všechny druhy zákonných definic, podrobněji budeme se budeme zabývat pouze těmi, s nimiž budeme v dalším textu pracovat. Pro naši práci je relevantní zejména hledisko *způsobu výstavby definic*, na jehož základě O. Weinberger s O. Zichem (1964, s. 134–137), stejně jako V. Knapp s A. Gerlochem (2000, s. 179–180), vyčleňují několik typů zákonných definic. Jedná se o následující typy definic:

(a) *Klasické definice (definice rodem a druhem)* – vymezují definiendum tak, že je nejdříve zařadí pod nejbližší rod, a potom se uvedou jeho specifické zvláštnosti, kterými se definovaný předmět odlišuje od všech ostatních předmětů náležejících pod stejný nejbližší rod, např. *Воздушное судно – летательный аппарат, поддерживаемый в атмосфере за счёт взаимодействия с воздухом, отличного от взаимодействия с воздухом, отраженным от поверхности земли или воды.* (ВК РФ, ст. 32)

rodový fragment

druhový příznak

(b) *Výčtové definice* – jsou založeny na principu vysvětlení rozsahu pojmu, tzn. výčtu prvků, které jsou obsahem definovaného pojmu, např. *Обработка персональных данных работника – получение, хранение, комбинирование, передача или любое другое использование персональных данных работника.* (ТК РФ, ст. 84)

(c) *Definice záporem* – jsou založeny na označení toho, co obsahem definovaného pojmu není. I. S. Kulikovová a D. V. Salminová (2002, s. 189) na jedné straně uvádějí, že formální logika, na jejímž principu jsou definice vystavěny, připouští kladné i záporné definice, na druhé straně však dodávají, že definice by neměla být záporná, neboť sama podstata definice je kladná, protože spočívá v určení existujících příznaků definovaného objektu. Záporné definice proto označují jako pseudodefinice. Ať už je názor odborníků na tuto problematiku jakýkoliv,

faktem zůstává, že se v textech včetně právních, i když v omezené míře, záporné definice vyskytují, např. *Риск не признаётся обоснованным, если он заведомо был сопряжен с угрозой для жизни многих людей, с угрозой экологической катастрофы или общественного бедствия.* (УК РФ, ст. 41)

(d) *Genetické definice* – vymezují designát definovaného pojmu tím, že přesně vymezí jeho vznik, např. *Договор считается заключённым в момент получения лицом, направившим оферту, её акцепта.* (ГК РФ, ст. 433)

Dalším kritériem pro klasifikaci definic je *způsob vyjádření*. Z tohoto hlediska se vydělují následující typy definic (Knapp, Gerloch 2000, s. 181–182):

(a) *Explicitní definice* – jsou to takové logické rovnosti, v nichž na levé straně stojí pouze definovaný pojem a na pravé straně jsou uvedeny znaky, které jej vymezují. Explicitní definice odpovídají chápání definic v užším smyslu a řadí se k nim všechny definice uvedené v předcházejícím členění v bodech (a–d).

(b) *Kontextové definice* – vymezují takové právní pojmy, které se v právní praxi vyskytují velmi často a jejichž význam je ustálen, takže při jejich užívání nehrozí nebezpečí nedorozumění nebo nejasností. Jedná se např. o termíny *soud, trest, promlčení, pracovní poměr* apod., přičemž stejné pravidlo se vztahuje i na ruské ekvivalenty těchto českých termínů. Tyto termíny nebývají zpravidla v textu zákona definovány explicitně, přesto však lze jejich definici odvodit z kontextu, v němž jsou v zákonodárství používány. O specifických příkladech kontextových definic bude pojednáno níže.

(c) *Definice abstrakcí* – definice, které jsou logickou abstrakcí vyvozeny z kontextu jiných zákonných definic. Například z definice *Степень родства определяется числом рождений, отделяющих родственников одного от другого.* (ГК РФ, ст. 1145) lze logickou abstrakcí vyvodit definici příbuzenství jako vztahu, v němž jedna osoba pochází od druhé anebo více osob pochází od společného předka, přičemž v žádném zákonném předpise termín příbuzenství není explicitně definován.

Jen pro doplnění uvádíme, že na základě dalších charakteristik se definice dělí na definice *nominální* a *reálné* a definice *syntetické* a *analytické* (Štěpán 2001, s. 9–10).

4.4 Lexikální charakteristika definienda

V této kapitole se soustředíme na lexikální charakteristiku definovaného výrazu, a to z hlediska jeho složení, z hlediska jeho původu a z hlediska toho, zda definovaný výraz označuje abstraktní či konkrétní jev. Výstupem této kapitoly je pouze základní lexikální charakteristika definienda, neboť podrobná analýza ruské právní terminologie bude předmětem jedné z dalších samostatných kapitol.

Definiendum jako neznámý výraz, který je definicí přesně a jasně vymezován, je v právních definicích představován širokou škálou termínů a terminologických sousloví. Z hlediska jejich složení se v ruských právních definicích ve funkci definienda lze setkat s: (a) jednoslovnými termíny, které byly v našem materiálu zastoupeny 28 %, což odpovídá 68 případům z celkových 245. Z jednoslovných termínů se vyskytly např. *акция, владелец, грабёж, доверенность, задаток, изготовитель, клад, неустойка, оскорбление, разбой, рубль, соглашение, убийство, эмитент* atd.; (b) víceslovnými terminologickými souslovími¹, sestávajícími ze dvou či více plnovýznamových slov, přičemž jejich základem je určovaný komponent (substantivum) dále rozvíjený jedním či více určujícími komponenty. Terminologická sousloví jsme dále rozdělili do několika podskupin podle počtu určujících komponentů:

Nejpočetněji, ve 36 % případů, byla zastoupena *terminologická sousloví dvoučlenná*, z nichž jeden je člen hlavní a druhý závislý (určující). Jednotlivé části terminologického sousloví se nacházejí ve vzájemném vztahu atributivní determinace, přičemž (a) na místě určujícího členu se nachází adjektivum, které plní funkci shodného přívlastku, např. *мнимая сделка, ничтожные условия, заработная плата, исковая давность, принудительный труд, служебный подлог, тарифный разряд, тяжкое преступление, ценная бумага, юридическое лицо* atd., nebo (b) na místě určujícího členu se nachází substantivum, které je ve vztahu k určovanému členu přívlastkem neshodným v rámci bezpředložkové či předložkové vazby, např. *время отдыха, лишение свободы, состав наследства, товарищество на вере, условия труда, эксцесс исполнителя* atd.

Jako samostatnou skupinu jsme dále vydělili *terminologická sousloví sestávající ze tří komponentů*, která tvořila 19 % excerpovaného materiálu. Jejich jednotlivé složky se opět nachází ve vztahu atributivní determinace, která je v rámci slovního spojení vyjádřena různou kombinací shody a řízenosti, např. *аэродром совместного базирования, безопасные условия труда, внутренняя воздушная перевозка, день открытия наследства, зависимое хозяйственное общество, залог товаров в обороте, личный закон беженца, наследник второй очереди, общество с дополнительной ответственностью, состояние необходимой обороны, стороны трудовых отношений* atd.

Na základě stejných syntaktických vztahů jsou pak uspořádána *terminologická sousloví sestávající ze čtyř a více komponentů*, která v našem materiálu tvořila celkem 13 %, např. *высший орган общества с ограниченной ответственностью, долевая общая собственность на имущество, международный полёт воздушного судна, неправомерный доступ к охраняемой законом компьютерной информации, правила внутреннего трудового распорядка организации, участники регулируемых гражданским законодательством отношений* atd.

¹ Terminologická sousloví jsou usouvztažněná spojení slov, která tvoří nejen gramatický, ale i lexikální celek. Od volných spojení se liší ustáleností, slova v něm jsou vázána a nemohou být nahrazena synonymy. (cit. podle B. Rudincová 2000, s. 149–150)

Z provedené analýzy vyplývá, že na místě definienda v ruských právních definicích převažují dvou a víceslovná terminologická sousloví nad termíny jednoslovnými. Podle našeho názoru tento stav vyplývá ze skutečnosti, že předmětem právní úpravy je velice rozmanitá a složitá škála právních skutečností a vztahů mezi nimi a jednoslovné termíny jsou schopny tuto rozmanitost významově zachytit pouze v omezeném počtu případů. V právních definicích se lze proto setkat nejen s velkým počtem terminologických sousloví, ale v některých případech také s definiendem vyjádřeným složitějšími syntaktickými konstrukcemi (4 % z celkového objemu excerpovaných termínů). Jedná se zejména o: (a) víceslovná terminologická sousloví, v nichž je určující člen vyjádřen volně připojeným přívlastkem shodným: *Днём смерти гражданина, объявленного умершим, считается день вступления в законную силу решения суда об объявлении его умершим.* (ГК РФ, ст. 45); *Преступлением, совершенным по неосторожности, признаётся деяние, совершенное по легкомыслию или небрежности.* (УК РФ, ст. 26); *Преступлением, совершенным умышленно, признаётся деяние, совершенное с прямым или косвенным умыслом.* (УК РФ, ст. 25); (b) víceslovná terminologická sousloví, v nichž je určující člen vyjádřen vedlejší větou přívlastkovou: *К юридическим лицам, в отношении которых их участники имеют обязательственные права, относятся хозяйственные товарищества и общества, производственные и потребительские кооперативы.* (ГК РФ, ст. 48); *К юридическим лицам, в отношении которых их учредители (участники) не имеют имущественных прав, относятся общественные и религиозные организации (объединения), благотворительные и иные фонды, объединения юридических лиц (ассоциации и союзы).* (ГК РФ, ст. 48)

Z hlediska významového je specifickým případem definiendum, ve kterém je výslovně uvedeno, že obsah definovaného výrazu je platný pouze pro účely daného právního předpisu a nemusí být nutně platný i v rámci jiných právních předpisů. Omezení platnosti definice termínu na konkrétní právní předpis bývá vyjádřeno frázemi *для целей настоящего Кодекса, в статьях настоящей главы, в статьях настоящего Кодекса* atd. Uvedené formulace se vyskytly například v těchto definicích: *Крупным размером в статьях настоящей главы признаётся стоимость имущества, превышающая двести пятьдесят тысяч рублей, а особо крупным – один миллион рублей.* (УК РФ, ст. 158); *Крупным размером в настоящей статье, а также в статьях 228.1 и 229 настоящего Кодекса признаётся количество наркотического средства, психотропного вещества или их аналога, превышающее размеры средней разовой дозы потребителя в десять или более раз (...).* (УК РФ, ст. 228)

Z hlediska lexikálně gramatického v ruských právních definicích převažují na pozici definienda abstraktní substantiva, ať už se jedná o jednoslovné termíny či terminologická sousloví. Nejpočetnější skupinu abstraktních substantiv mezi jednoslovnými termíny tvořily výrazy označující jednotlivé trestné činy, např. *вымогательство, дезертирство, изнасилование, клевета, кража, мошенничество, оскорбление, присвоение, разбой, хулиганство* apod. K dalším jednoslovným

abstraktním termínům pak patřily výrazy *гарантии, делистинг, доверенность, компенсации, оферта, передача, соглашение* apod. K víceslovným terminologickým souslovím s abstraktním významem se řadí například tato: *авиационная безопасность, государственная измена, исковая давность, наступившее условие, объективное вменение, преднамеренное банкротство, тарифный разряд, соучастие в преступлении, состояние крайней необходимости, существенное изменение обстоятельств* a mnohá další.

V menší míře pak byly zastoupeny termíny a terminologická sousloví s konkrétním významem. V rámci jednoslovných termínů se jednalo zejména o výrazy označující účastníky právních vztahů – *владелец, изготовитель, импортёр, исполнитель, опекун, организатор, подстрекатель, пособник, потребитель, продавец, работник, работодатель, рекламодатель, спонсор, эмитент* apod., z dalších pak *аэродром, аэропорт, клад, товар* a další. V nevelkém počtu se vyskytla také víceslovná terminologická sousloví s konkrétním významem, např. *бесхозная вещь, международный аэропорт, просрочивший кредитор, командир воздушного судна, наследник третьей очереди* apod.

Z hlediska *původu definienda* se v právních definicích vyskytují termíny (a) domácího původu (*договор, забастовка, клевета, мошенничество, опекун, пособник, работодатель, сделка, товар, убийство, хулиганство* apod.) a (b) termíny přejaté z jiných jazyků – vzhledem k tomu, že ruský právní řád patří ke kontinentálnímu právnímu systému a má své základy v římském právu, vyskytují se v jeho terminologickém aparátu hojně výrazy latinského původu (*акцент, арест, дезертирство, компенсация, облигация, оферта, филиал*). Kromě výrazů převzatých z latiny jsou definovanými termíny také výrazy převzaté z angličtiny (*листинг, делистинг, импортёр, спонсор*), francouzštiny (*гарантии, реклама*) italštiny (*контрабанда*) nebo němčiny (*штраф*).

4.5 Morfologická charakteristika definienda

Definiendum nemusí v rámci definice plnit pouze funkci podmětu stojícího v nominativu, ale může být i jiným větným členem ve tvaru nepřímého pádu (podrobněji viz kapitola *Charakteristika právních definic z hlediska jejich logicko-syntaktické struktury*). V našem materiálu se definiendum vyskytlo v těchto pádových tvarech:

→ 4.8

(a) V *nominativu*, pokud je přísudková část definice vyjádřena přísudkem jmenným s nulovou sponou, se sponou *есть*, sponovým slovesem *являются* a polosponovými slovesy *представлять собой, признаваться, считаться* nebo slovesným přísudkem s plnovýznamovými slovesy *закключаться в, определяться, рассматриваться как, составляться из, состоять в, состоять из* a s výrazem *то есть*, např. *Тарификация работы – отнесение видов труда к тарифным разрядам или квалификационным категориям в зависимости от сложности труда.* (ТК РФ, ст. 129); *Лишение свободы заключается в изоляции осуждённого от об-*

щества путём направления его в колонию-поселение, помещения в воспитательную колонию, лечебное исправительное учреждение, исправительную колонию общего, строгого или особого режима либо в тюрьму. (УК РФ, ст. 56); Место нахождения юридического лица определяется местом его государственной регистрации. (ГК РФ, ст. 54), Клевета, то есть распространение заведомо ложных сведений, порочащих честь и достоинство другого лица или подрывающих его репутацию (...). (УК РФ, ст. 129)

(b) V *dativi* ve spojení s plnovýznamovým slovesem *относиться к*, např. *К объектам гражданских прав относятся вещи, включая деньги и ценные бумаги, иное имущество, в том числе имущественные права; работы и услуги; информация; результаты интеллектуальной деятельности, в том числе исключительные права на них (интеллектуальная собственность); нематериальные блага.* (ГК РФ, ст. 128)

(c) V *akuzativu* ve spojení s plnovýznamovými slovesem *входить в*, např. *В состав наследства входят принадлежавшие наследодателю на день открытия наследства вещи, иное имущество, в том числе имущественные права и обязанности.* (ГК РФ, ст. 1112)

(d) V *instrumentálu*, jestliže je přísudková část definice vyjádřena sponovým slovesem *являться*, *полоспонovými* slovesy *признаваться а считаться а plnovýznamovými* slovesy *именоваться, называться, пониматься под*, např. *Акционерным обществом признаётся общество, уставный капитал которого разделён на определённое число акций.* (ГК РФ, ст. 96); *Лица, осуществляющие деятельность по ведению реестра владельцев ценных бумаг, именуется держателями реестра (регистраторами).* (ЗОРЦБ РФ, ст. 8); *Под раскрытием информации понимается обеспечение её доступности всем заинтересованным в этом лицам независимо от целей получения данной информации по процедуре, гарантирующей её нахождение и получение.* (ЗОРЦБ, ст. 30)

4.6 Morfologicko-syntaktická charakteristika definiens

Základem definiens je v ruských právních definicích vždy substantivum. Vzhledem k tomu, že definies je v rámci definice tím členem, jehož prostřednictvím se neznámý výraz vymezuje, je nezbytné, aby toto vymezení bylo rozsahově dostatečné, přesné a srozumitelné. Z provedené analýzy tedy vyplývá, že pouze ve výjimečných případech je definiens vyjádřeno holým substantivem bez dalších rozvíjejících větných členů, případně složitějších větných konstrukcí, které by vyjadřovaly všechny jeho podstatné znaky.

S definies vyjádřeným substantivem bez rozvíjejícího členu se v ruských právních definicích lze setkat pouze omezeně, například ve výčtových definicích, které byly v našem materiálu zastoupeny následujícími příklady: *Сторонами трудовых отношений являются работник и работодатель.* (ТК РФ, ст. 20) (přesná definice termínů *работник* i *работодатель* je uvedena v témž paragrafu zákona)

nebo *Соучастниками преступления наряду с исполнителем признаются организатор, подстрекатель и пособник.* (УГ РФ, ст. 33)

Ve většině ruských právních definic je základové substantivum definiens s cílem co nejpřesnějšího vymezení definienda dále rozvito. Ze syntaktického hlediska je základové substantivum řídicím větným členem, další větné členy či větné konstrukce jsou ve vztahu k němu rozvíjející. Definiens může být dále rozvito (a) řetězcem rozvíjejících větných členů, zejména neshodných přívlastků, např. *Тарифная ставка (оклад) – фиксированный размер оплаты труда работника за выполнение нормы труда (трудовых обязанностей) определённой сложности (квалификации) за единицу времени.* (ТК РФ, ст. 129); (b) volně připojeným přívlastkem shodným, např. *Особенности регулирования труда – нормы, частично ограничивающие применение общих правил по тем же вопросам либо предусматривающие для отдельных категорий работников дополнительные правила.* (ГК РФ, ст. 251); (c) vedlejší větou přívlastkovou, např. *Перевозчиком является экплуатант, который имеет лицензию на осуществление воздушной перевозки пассажиров, багажа, грузов или почты на основании договоров воздушной перевозки.* (ВК РФ, ст. 100); *Вредный производственный фактор – производственный фактор, воздействие которого на работника может привести к его заболеванию.* (ТК РФ, ст. 209); *Рабочее место – место, где работник должен находиться или куда ему необходимо прибыть в связи с его работой и которое прямо или косвенно находится под контролем работодателя.* (ТК РФ, ст. 209)

Ze syntaktického hlediska definiens obvykle tvoří jednu syntaktickou jednotku (složený větný člen) se slovesným výrazem v rámci jmenného přísudku, nebo je samostatným větným členem přímo závislým na slovesném přísudku (podrobněji viz kapitola *Charakteristika právních definic z hlediska jejich logicko-syntaktické struktury*). Za zvláštní případ lze proto považovat: (a) definiens, které má podobu vedlejší věty podmínkové uvozené spojkami *если* nebo *когда*, přičemž věta hlavní neobsahuje žádnou část definienda. Vedlejší věta (definiens) obsahuje odkazovací zájmeno zajišťující textovou kohezi s větou hlavní, např. *Преступление признаётся совершенным группой лиц, если в его совершении совместно участвовали два или более исполнителя без предварительного сговора.* (УК РФ, ст. 35); *Изменение обстоятельств признаётся существенным, когда они изменились настолько, что, если бы стороны могли это разумно предвидеть, договор вообще не был бы ими заключён или был бы заключён на значительно отличающихся условиях.* (ГК РФ, ст. 451); (b) definiens, které je rozvíjejícím větným členem závislým na přísudku jmenném (definiens v tomto případě není přísponovou částí), např. *Вещь считается врученной приобретателю с момента её фактического поступления во владение приобретателя или указанного им лица.* (ГК РФ, ст. 224)

Stejně jako definiendum může i definies stát v různých pádech: (a) v nominativu, pokud je přísudková část definice vyjádřena přísudkem jmenným s nulovou sponou, se sponou *есть*, se sponovým slovesem *являться* a s polosponovými slovesy *признаваться*, *считаться* a nebo přísudkem slovesným s plnovýznamovými slovesy *входить в*, *именоваться*, *называться*, *относиться к*, *пониматься под*,

рассматриваться как а s výrazem то есть, парř. *Время отдыха – время, в течение которого работник свободен от исполнения трудовых обязанностей и которое он может использовать по своему усмотрению.* (ГК РФ, ст. 106); (b) v genitívu ve spojení s plnovýznamovými slovesy *составляться из а состоять из, парř. Уставный капитал акционерного общества составляется из номинальной стоимости акций общества, приобретённых акционерами.* (ГК РФ, ст. 99); *Экипаж воздушного судна состоит из летного экипажа (командира, других лиц летного состава) и кабинного экипажа (бортоператоров и бортпроводников).* (ВК РФ, ст. 56); (c) v akuzativu s plnovýznamovým slovesem *представлять собой, парř. Использование воздушного пространства представляет собой деятельность, в процессе которой осуществляются перемещение в воздушном пространстве различных материальных объектов (воздушных судов, ракет и других объектов), (...)* (ВК РФ, ст. 11); (d) v lokálu u sloves *заключаться в а состоять в, парř. Ограничение свободы заключается в содержании осуждённого, достигшего к моменту вынесения судом приговора восемнадцатилетнего возраста, в специальном учреждении без изоляции от общества в условиях осуществления за ним надзора.* (УК РФ, ст. 53); *Передача под надзор состоит в возложении на родителей или лиц, из заменяющих, либо на специализированный государственный орган обязанности по воспитательному воздействию на несовершеннолетнего и контролю за его поведением.* (УК РФ, ст. 91); (e) v instrumentálu u sponového slovesa *являться а plnovýznamového определяться, парř. Срок годности товара определяется периодом времени, исчисляемым со дня его изготовления, в течение которого товар пригоден к использованию, либо датой, до наступления которой товар пригоден к использованию.* (ГК РФ, ст. 473)

4.7 **Morfologicko-syntaktická charakteristika právních definic**

I. S. Kulikovová a N. V. Salminová (2002, s. 194–195) zmiňují dva protichůdné pohledy na klasifikaci syntaktické struktury definice. Jedna část lingvistů považuje definici za zvláštní typ dvoučlenné věty, přičemž definiendum a definiens se ze sémantického hlediska nachází ve vztahu vzájemné rovnosti a zaměnitelnosti, neboť jsou obsahově shodné. Definovaný termín užitý izolovaně tak neztrácí svůj význam, pouze dochází ke koncentraci jeho významu do slova či slovního spojení. Druhá skupina lingvistů chápe definice odděleně od definovaného výrazu, pouze jako zvláštní druh slovního spojení. Mezi definiendem a definiens není pomocí predikativní části explicitně vyjádřen vztah rovnosti. Toto chápání definice se pak projevuje i v její psané podobě, kde je definiendum jasně odděleno od definiens, např. pomocí tečky: *Корень. Непроизводная основа, являющаяся носителем вещественного значения слова.*

Provedená morfologicko-syntaktická analýza ruských právních definic vychází z chápání definice jako dvousložkové syntaktické struktury, ve které je jasné

vydělena část podmětová a část přísudková. Charakteristika různých typů přísudku vychází v naší práci z R. Zimka (1963, s. 125 n.) a *Пříruční mluvnice ruštiny pro Čechy II* (1960, s. 212 n.). Na základě provedené analýzy byly prostředky pro vyjádření rovnosti mezi oběma složkami definice klasifikovány takto:

(a) *Пříсудек slovesný*, vyjádřený určitým slovesným tvarem plnovýznamového slovesa. V souladu s neosobním charakterem textů právních předpisů se plnovýznamová slovesa vyskytují pouze ve tvaru 3. osoby singuláru nebo plurálu označovacího způsobu. Slovesný přísudek představoval 9 % z celkového množství analyzovaných právních definic a byl reprezentován následujícími plnovýznamovými slovesy: *входить в, заключаться, относиться к, пониматься под, представлять собой, рассматриваться как, составляться из, состоять в, состоять из*.

В состав наследства входят принадлежавшие наследодателю на день открытия наследства вещи, иное имущество, в том числе имущественные права и обязанности. (ГК РФ, ст. 1112); *Арест заключается в содержании осуждённого в условиях строгой изоляции от общества и устанавливается на срок от одного до шести месяцев.* (УК РФ, ст. 56); *Обязательные работы заключаются в выполнении осуждённым в свободное от основной работы или учёбы время бесплатных общественно полезных работ.* (УК РФ, ст. 49); *Срок годности товара определяется периодом времени, исчисляемый со дня его изготовления, в течение которого товар пригоден к использованию, либо датой, до наступления которой товар пригоден к использованию.* (ГК РФ, ст. 472); *Авиация, используемая для проведения опытно-конструкторских, экспериментальных, научно-исследовательских работ, а также испытаний авиационной и другой техники, относится к экспериментальной авиации.* (ВК РФ, ст. 23); *К недвижимым вещам относятся также подлежащие государственной регистрации воздушные и морские суда, суда внутреннего плавания, космические объекты.* (ГК РФ, ст. 130); *Под убытками понимаются расходы, которые лицо, чьё право нарушено, произвело или должно будет произвести для восстановления нарушенного права, утрата или повреждение его имущества (реальный ущерб), а также неполученные доходы, которые это лицо получило бы при обычных условиях гражданского оборота, если бы его право не было нарушено (упущенная выгода).* (ГК РФ, ст. 15)

Представлять собой – V odborné literatuře se lze setkat se dvěma pohledy na klasifikaci tohoto slovesa. *Пříruční mluvnice ruštiny pro Čechy II* (1960, s. 222 n.) řadí toto sloveso ke slovesům polosponovým, zatímco R. Zimek (1963, s. 133) uvádí, že „není správné považovat za sponová slovesa taková, která sice mají spolu se jménem, které u nich stojí, logicky význam sponové predikace, ale jejichž vazba je akuzativní; zde je tento akuzativ skutečným objektem, slovesa sama jsou přísudková“. V této práci budeme nadále vycházet z klasifikace R. Zimka a sloveso *представлять собой* budeme chápat jako sloveso plnovýznamové, které se pojí s předmětem v akuzativu, např. *Использование воздушного пространства представляет собой деятельность, в процессе которой осуществляются перемещение в воздушном пространстве различных материальных объектов (воздушных судов, ракет и других объектов), а также другая деятельность (строительство высот-*

ных сооружений, деятельность, в процессе которой происходят электромагнитные и другие излучения, выброс в атмосферу веществ, ухудшающих видимость, проведение вырывных работ и тому подобное), которая может представлять угрозу безопасности воздушного движения. (ВК РФ, ст. 11)

Если разнородные вещи образуют единое целое, предполагающее использование их по общему назначению, они рассматриваются как одна вещь (сложное целое). (ГК РФ, ст. 134); Уставный капитал общества с ограниченной ответственностью составляется из стоимости вкладов его участников. (ГК РФ, ст. 90); Предупреждение состоит в разъяснении несовершенно-летнему вреда, причиненного его деянием, и последствий повторного совершения преступлений, предусмотренных настоящим Кодексом. (УК РФ, ст. 91); Передача под надзор состоит в возложении на родителей или лиц, их заменяющих, либо на специализированный государственный орган обязанности по воспитательному воздействию на несовершеннолетнего и контролю за его поведением. (УК РФ, ст. 91); Экипаж воздушного судна состоит из летного экипажа (командира, других лиц летного состава) и кабинного экипажа (бортоператоров и бортипроводников). (ВК РФ, ст. 56).

Ve shodě s R. Zimkem (1963, s. 133, 142) jsme do této skupiny zařadili také slovesa *именоваться* a *называться*,² v jejichž případě se podle R. Zimka jedná o pasivní reflexivní tvary plnovýznamových sloves ve spojení s instrumentálem, který se hodnotí jako příslovečné určení způsobu. *Профессиональный участник рынка ценных бумаг, осуществляющий брокерскую деятельность, именуется брокером.* (ЗОРЦБ РФ, ст. 3); *Профессиональный участник рынка ценных бумаг, осуществляющий деятельность по управлению ценными бумагами, именуется управляющим.* (ЗОРЦБ РФ, ст. 5); *Профессиональный участник рынка ценных бумаг, осуществляющий деятельность по организации торговли на рынке ценных бумаг, называется организатором торговли на рынке ценных бумаг.* (ЗОРЦБ РФ, ст. 9)

(b) *Пřísudek jmenný se sponou быть*, která je v přítomné čase vyjádřena tvarem *есть*, případně *суть*. Tvar *есть* ve funkci spony je příznačný zejména pro knižní styl, v hovoru se s ním setkáváme spíše výjimečně. Jedná se o ustrnulý tvar přítomného času spony *быть* a je možné ho užít pro vyjádření všech osob singuláru i plurálu. V odborných textech se zpravidla užívá ve významu 3. os. sg. nebo pl., tvar 3. os. pl. *суть* je považován za zastaralý. Neaktuálnost těchto tvarů potvrzují i závěry naší analýzy, neboť tvar *есть* se v našem materiálu vyskytl pouze ve 2 případech, a to pouze ve spojení s podmínkou v singuláru, což tvoří necelě 1 % excerpovaného materiálu, tvar *суть* se nevyskytl vůbec. *Штраф есть денежное взыскание, назначаемое в пределах, предусмотренных настоящим Кодексом.* (УК РФ, ст. 46); *Наказание есть мера государственного принуждения, назначаемая по приговору суда.* (УК РФ, ст. 43)

² Srov. *Příruční mluvnice pro Čechy II* (1960, s. 223–224), která řadí slovesa *именоваться* a *называться* ke slovesům sponovým.

(c) *Пříсудек jmenný se sponovými slovesy*, která jsou synonymem spony a jsou charakterizována oslabenou sémantikou, v přísudku nevyjadřují žádný vlastní věcný význam a jsou pouze nositeli gramatických kategorií. Ze syntaktického hlediska tvoří spolu s připojeným jménem jeden složený větný člen. Ke sponovým slovesům se řadí slovesa *быватъ, являться/явиться*. Ve našem materiálu je zastoupeno pouze sponové sloveso *являться*, a to ve 46 případech, což je 14 % z celkového množství excerpovaného materiálu. *Рубль является законным платежным средством, обязательным к приёму по нарицательной стоимости на всей территории Российской Федерации.* (ГК РФ, ст. 140); *Ценной бумагой является документ, удостоверяющий с соблюдением установленной формы и обязательных реквизитов имущественные права, осуществление или передача которых возможны только при его предъявлении.* (ГК РФ, ст. 142); *Сторонами трудового договора являются работодатель и работник.* (ТК РФ, ст. 20)

(d) *Пříсудек jmenný s polosponovými slovesy*, která jsou stejně jako sponová slovesa sémanticky nesamostatná a bez připojeného jmenného výrazu netvoří komunikační jednotku. Polosponová slovesa obsahují navíc určitou fázovou nebo modální modifikaci významu spony. V našem materiálu byla polosponová slovesa zastoupena slovesy *признаваться* a *считаться*, po nichž následuje přisponová část tvar instrumentálu. I přes omezený rejstřík polosponových sloves, která se v našem materiálu vyskytla, se podílejí na celkovém počtu excerpovaných příkladů 32 %, což odpovídá 109 definicím s polosponovými slovesy v přísudkové části. *Признаваться – Депозитарной деятельностью признаётся оказание услуг по хранению сертификатов ценных бумаг и/или учёту и переходу прав на ценные бумаги.* (ЗОРЦБ РФ, ст. 7); *Риск не признаётся обоснованным, если он заведомо был сопряжен с угрозой для жизни многих людей, с угрозой экологической катастрофы или общественного бедствия.* (УК РФ, ст. 41); *Считаться – Днём смерти гражданина, объявленного умершим, считается день вступления в законную силу решения суда об объявлении его умершим.* (ГК РФ, ст. 45)

(e) *Пříсудек jmenný s nulovou sponou*, který je pro ruštinu základním typem jmenného přísudku. Jeho častý výskyt vyplývá ze skutečnosti, že v ruštině neexistují ohýbané tvary indikativu prézenta jinak nejužívanější spony *быть*. S tímto tvrzením korespondují také výsledky našeho výzkumu, neboť jmenný přísudek s nulovou sponou byl v našem materiálu nejčastější typem přísudkové syntaktické struktury. Vyskytl se celkem ve 116 případech, což činí 34 % excerpovaného materiálu. V psaných projevech se predikační vztah mezi podmětovou a přísudkovou částí vyjadřuje pomlčkou. *Изготовитель – организация независимо от её организационно-правовой формы, а также индивидуальный предприниматель, производящие товары для реализации потребителям.* (ЗОЗПП РФ, Преамбула); *Аэродром – участок земли или поверхности воды с расположенными на нём зданиями, сооружениями и оборудованием, предназначенный для взлёта, посадки, руления и стоянки воздушных судов.* (ВК РФ, ст. 40)

Ve všech excerpovaných příkladech se vyskytoval přísudek jmenný s nulovou sponou a jedním podmětem, kterým je definovaný výraz v nominativu v levé části definice. Kromě tohoto typu přísudku se v odborných textech vyskytují

také definice s přísudkem stejného typu, ovšem se dvěma podmínky, z nichž jeden (ten člen definice, jenž je nazýván definiendum) je podmínka vydělená a druhý podmínka paralelní³. Ve funkci paralelního podmínky se nejčastěji stojí ukazovací zájmeno *это*, např. *Операция – это мысленное действие, направленное на достижение некоторой цели.*; *Этимология – это раздел языкознания, изучающий происхождение слов.*

(f) *Definice pomocí přístavku.* Rovnost mezi definiendem a definiens nemusí být nutně vyjádřena pouze přísudkovým výrazem, ale stejnou funkci může plnit také neslovesný výraz, kterým je v našem případě volně připojený přístavek uvozený výrazem *то есть* ve významu vysvětlovacím. Tento typ definice se v ruských právních předpisech vyskytuje zejména v trestním právu a slouží k vymezení skutkové podstaty jednotlivých trestných činů ve spojení s výší trestu za tento trestný čin. Z hlediska způsobu výstavby definice se jedná o definice kontextové. Podíl přístavkových definic přitom činil 10 % z excerpovaného materiálu. *Оскорбление, то есть унижение чести и достоинства другого лица, выраженное в неприличной форме, – наказывается штрафом в размере до сорока тысяч рублей или в размере заработной платы или иного дохода осуждённого за период до трёх месяцев, либо обязательными работами на срок до ста двадцати часов, либо исправительными работами на срок до шести месяцев.* (УК РФ, ст. 130); *Грабеж, то есть открытое хищение чужого имущества, – наказывается исправительными работами на срок от одного года до двух лет, либо арестом на срок от четырёх до шести месяцев, либо лишением свободы на срок до четырёх лет.* (УК РФ, ст. 161)

Přehled způsobů vyjádření rovnosti mezi definiendem a definiens v ruských právních definicích z hlediska morfológico-syntaktického je uveden v příloze 9 této práce.

→ příl. 9

4.8 Charakteristika právních definic z hlediska jejich logicko-syntaktické struktury

V této kapitole podrobíme právní definice analýze z hlediska jejich logicko-syntaktické struktury. Pokud se strukturu definice podíváme z *hlediska logického uspořádání* jejích prvků, její základní strukturu lze určit jako takovou, na jejíž levé straně se nachází pojem, který definujeme (definiendum), a na pravé straně výraz definující (definiens), mezi oběma částmi pak zpravidla stojí výraz, který vyjadřuje jejich významovou rovnost. Ze syntaktického hlediska na prvním místě stojí podmínka v nominativu, kterým je z pohledu logického uspořádání definice definiendum. Za podmínkou následuje přísudková část vyjadřující významovou rovnost obou stran definice. Definiens je buď přísponovou částí

³ Termín R. Zimka, cit. podle H. Flídrová, 2003

slovesně-jmenného přísudku, která se slovesným výrazem tvoří jediný složený větný člen, nebo samostatným vedlejším větným členem, jestliže je v definici přísudková část vyjádřena plnovýznamovým slovesem. Definice s výše popsanou logicko-syntaktickou strukturou budeme považovat za základní strukturální typ definice, který je reprezentován následujícími příklady: *Морфема – это наименьшая значимая часть слов и их грамматических форм.*; *Составное сказуемое есть сочетание глагольной связки с второстепенным предикативным членом в их органической связи.*; *Звук является минимальной незначимой единицей речевого потока.*; *Речевой поток представляет собой непрерывную линейную последовательность звуков.*; *Частицы характеризуются как коннекторы при соединении, добавления.*

Na základě analýzy definic v textech ruských právních předpisů jsme došli k závěru, že se v nich vyskytují jak definice se základní logicko-syntaktickou strukturou, avšak poměrně často se lze setkat také s definicemi, u kterých je základní struktura narušena, a to ať už v rovině logické nebo syntaktické. V následujícím textu provedeme charakteristiku možných strukturálních typů ruských právních definic, přičemž se zvlášť zaměříme na definice s přísudkem jmenným a zvlášť na definice s přísudkem slovesným.

4.8.1 Logicko-syntaktická struktura definic se jmenným přísudkem

S nulovou sponou a s vyjádřenou sponou – definice s tímto typem přísudkové části jsou vždy definicemi s klasickou logicko-syntaktickou strukturou, tzn. že definiendum je vždy podmětem a definiens tvoří přísponovou část jmenného přísudku vyjádřenou substantivem. Významová rovnost mezi oběma částmi je u přísudku jmenného s nulovou sponou vyjádřena graficky pomlčkou (–), u přísudku jmenného s vyjádřenou sponou pak tvarem spony *быть – есть*.

Служебная командировка – поездка работника по распоряжению работодателя на определённый срок для выполнения служебного поручения вне места постоянной работы. (ТК РФ, ст. 166); *Листинг – включение ценных бумаг в котировальный список.* (ЗОРЦЦ РФ, ст. 2); *Ненадлежащая реклама – реклама, не соответствующая требованиям законодательства Российской Федерации.* (ЗОР РФ, ст. 3); *Наказание есть мера государственного принуждения, назначаемая по приговору суда.* (УК РФ, ст. 43)

Se sponovými a polosponovými slovesy – ve zkoumaném materiálu byly zastoupeny definice se sponovým slovesem *являться*, a dále definice s polosponovými slovesy *признаваться* a *считаться*. Ze strukturálního hlediska se v právních předpisech vyskytly tyto typy definic s uvedenými slovesy: (a) Definiendum je podmětem, definiens vyjádřené substantivem v instrumentálu je přísponovou částí jmenného přísudku např. *Комиссия по трудовым спорам органом по рассмотрению индивидуальных трудовых споров, возникающих в организациях, за исключением споров, по которым настоящим Кодексом и иными федеральными законами установлен другой порядок их рассмотрения.* (ТК РФ, ст. 385)

Pouze tyto definice se sponovým slovesem *являться* představují základní strukturální typ definice. Všechny další definice se sponovými či polosponovými slovesy se od základní logicko-syntaktické struktury definice nějakým způsobem odchyľují: (b) definiendum je podmětem, ovšem je v něm zastoupena pouze jeho substantivní část označující předmět, který je definován. Adjektivní část definienda, která vymezuje kvalitativní příznak definovaného výrazu, je přisponovou částí jmenného přísudku. Definies pak má podobu vedlejší věty, v našem případě vedlejší věty podmínkové, uvozené spojkou *если*: *Аккредитив является отзывным, если в его тексте прямо не установлено иное.* (ГК РФ, ст. 868)

V definici s polosponovým slovesem *считаться* není definiens vyjádřeno vedlejší větou, ale pouze vedlejším větným členem vymezujícím okamžik vzniku daného právního vztahu. Z hlediska typologie právních definic se jedná o definici genetickou: *Вещь считается врученной приобретателю с момента её фактического поступления во владение приобретателя или указанного им лица.* (ГК РФ, ст. 224)

Definice se stejnou strukturou se vyskytly také ve spojení s polosponovým slovesem *признаваться*: *Риск не признаётся обоснованным, если указанная цель не могла быть достигнута не связанными с риском действиями (бездействием) и лицо, допустившее риск, предприняло достаточные меры для предотвращения вреда охраняемым уголовным законом интересам.* (УК РФ, ст. 36). V případě následující definice lze navíc pozorovat obrácenou logickou strukturu definice, kdy definiens předchází definiendum: *Если наступлению условия недобросовестно содействовала сторона, которой наступление условия выгодно, то условие признаётся ненаступившим.* (ГК РФ, ст. 157)

(c) Definiendum je přisponovou částí jmenného přísudku a definiens je podmětem. V tomto případě se jedná o takovou syntaktickou strukturu definice, pro kterou je charakteristický obrácený slovosled – na prvním místě zde stojí přisponová část jmenného přísudku (definiendum) následovaná sponovým slovesem a podmětem (definiens): *Командиром воздушного судна является лицо, имеющее действующий сертификат (свидетельство) пилота (лётчика), а также подготовку и опыт, необходимые для самостоятельного управления воздушным судном определённого типа.* (ВК РФ, ст. 57); *Органами опеки и попечительства являются органы местного самоуправления.* (ГК РФ, ст. 34)

Stejnou strukturou se vyznačovaly také definice s polosponovými slovesy *признаваться* a *считаться*: *Договором признаётся соглашение двух или нескольких лиц об установлении, изменении или прекращении гражданских прав и обязанностей.* (ГК РФ, ст. 420); *Хозяйственными товариществами и обществами признаются коммерческие организации с разделёнными на доли (вклады) учредителей (участников) уставным (складочным) капиталом.* (ГК РФ, ст. 66); *Личным законом беженца считается право страны, предоставившей ему убежище.* (ГК РФ, ст.1195); *Днем смерти гражданина, объявленного умершим, считается день вступления в законную силу решения суда об объявлении его умершим.* (ГК РФ, ст. 45)

(d) Definiendum je přisponovou částí jmenného přísudku a je vyjádřeno adjektivem v instrumentálu, přičemž toto adjektivum vyjadřuje kvalitativní příznak definovaného termínu. Jeho konkrétní označení je vypuštěno, významově se však shoduje s definiens, které zde plní syntaktickou funkci podmětu rozvitého vedlejší větou přívlastkovou, případně volně připojeným přívlastkem shodným (viz níže) a které stojí až za sponovým slovesem: *Бесхозяйной является вещь, которая не имеет собственника или собственник которой неизвестен, либо вещь, от права собственности на которую собственник отказался.* (ГК РФ, ст. 225)

Ke stejnému strukturnímu typu definic patří i definice s polosponovými slovesy *признаваться* a *считаться*: *Безотзывным признаётся аккредитив, который не может быть отменён без согласия получателя средств.* (ГК РФ, ст. 869); *Существенными признаются во всяком случае обстоятельства, определённо оговоренные страховщиком в стандартной форме договора страхования (страхового полиса) или в его письменном запросе.* (ГК РФ, ст. 944); *Односторонней считается сделка, для совершения которой в соответствии с законом, иными правовыми актами или соглашением сторон необходимо и достаточно выражения воли одной стороны.* (ГК РФ, ст. 154)

(f) Definiendum je přisponovou částí jmenného přísudku a definiens je podmětem rozvitým volně připojeným přívlastkem shodným. V tomto případě je základní logicko-syntaktická struktura definice narušena tak, že na prvním místě definice se nachází sponové sloveso v záporném tvaru. Obrácený slovosled je zde použit za účelem zdůraznění faktu, že definiendum se nerovná definiens, tj. že slovesná část nevyjadřuje rovnost, ale nerovnost definienda a definiens: *Не является преступлением действие, хотя формально содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного настоящим Кодексом, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности.* (УК РФ, ст. 14) *Являются ничтожными такие условия, ограничивающие права сторон по договору коммерческой концессии, в силу которых: (...)* (ГК РФ, ст. 1033)

(g) Jestliže ve všech předchozích případech téměř bez výhrady platilo, že základní logická struktura definice byla zachována (na prvním místě definice se nacházelo definiendum) a docházelo pouze k různým modifikacím základní syntaktické struktury, pak v následující definici lze pozorovat převrácenou logickou strukturu. Na prvním místě definice se nachází definiens, které je v tomto případě podmětem, definiendum se nachází v postavení za sponovým slovesem: *Информация о выпуске эмитентом ценных бумаг и начисленных и/или выплаченных дивидендах является рекламой.* (ЗОРЦБ РФ, ст. 35)

Stejnou strukturu má i definice s polosponovým slovesem *признаваться*: *Предприятие в целом как имущественный комплекс признаётся недвижимостью.* (ГК РФ, ст. 132)

4.8.2 Logicko-syntaktická struktura definic se slovesným přísudkem

(a) Definiendum je podmětem, definiens je ze syntaktického hlediska předmětem v rámci bezpředložkové nebo předložkové vazby. V těchto případech zůstává zachována klasická logicko-syntaktická struktura věty, přičemž funkci přísudku plní plnovýznamová slovesa *закключаться в, определяться, представлять собой, составляться из, состоять из* a *состоять в*.

Уставный капитал акционерного общества составляется из номинальной стоимости акций общества, приобретённых акционерами. (ГК РФ, ст. 99); Экипаж воздушного судна состоит из летного экипажа (командира, других лиц летного состава) и cabinного экипажа (бортоператоров и бортопроводников). (ВК РФ, ст. 56); Ограничение свободы заключается в содержании осуждённого, достигшего к моменту вынесения судом приговора восемнадцатилетнего возраста, в специальном учреждении без изоляции от общества в условиях осуществления за ним надзора. (УК РФ, ст. 53); Передача под надзор состоит в возложении на родителей или лиц, их заменяющих, либо на специализированный государственный орган обязанности по воспитательному воздействию на несовершеннолетнего и контролю за его поведением. (УК РФ, ст. 91); Срок годности товара определяется периодом времени, исчисляемым со дня его изготовления, в течение которого товар пригоден к использованию, либо датой, до наступления которой товар пригоден к использованию. (ГК РФ, ст. 473); Использование воздушного пространства представляет собой деятельность, в процессе которой осуществляются перемещение в воздушном пространстве различных материальных объектов (воздушных судов, ракет и других объектов), а также другая деятельность (строительство высотных сооружений, деятельность, в процессе которой происходят электромагнитные и другие излучения, выброс в атмосферу веществ, ухудшающих видимость, проведение вырывных работ и тому подобное), которая может представлять угрозу безопасности воздушного движения. (ВК РФ, ст. 11)

(b) Definiens je podmětem, definiendum je předmětem v rámci předložkové vazby, přičemž tento typ definic se vyznačuje převrácenou syntaktickou strukturou. Jedná se o konstrukce s plnovýznamovými slovesy *относиться к, входит в* a *пониматься под*: *К недвижимым вещам относятся также подлежащие государственной регистрации воздушные и морские суда, суда внутреннего плавания, космические объекты. (ГК РФ, ст. 130); toto plnovýznamové sloveso se vyskytlo také v definici s obráceným slovním pořádkem, tj. s obrácenou logickou i syntaktickou strukturou: *Авиация, используемая для проведения опытно-конструкторских, экспериментальных, научно-исследовательских работ, а также испытаний авиационной и другой техники, относится к экспериментальной авиации. (ВК РФ, ст. 23); В состав наследства входят принадлежавшие наследодателю на день открытия наследства вещи, иное имущество, в том числе имущественные права и обязанности. (ГК РФ, ст. 1112); Под воздушным пространством Российской Федерации понимается воздушное пространство над территорией Российской Федерации, в том числе воздушное пространство над внутренними водами и территориальным морем. (ВК РФ, ст. 1)**

(c) Definiens je podmětem, definiendum je příslovečným určením způsobu u sloves *именоваться* a *называться*. Tuto klasifikaci definienda jako rozvíjejícího větného členu jsme převzali od R. Zimka (1963, s. 142), který ji zdůvodňuje paralelností s vazbou adverbialní, např. jmenoval se hezky/podobně/jinak. Pro tento typ definic je charakteristická převrácená logická struktura definice (definiens – definiendum): *Профессиональный участник рынка ценных бумаг, осуществляющий депозитарную деятельность, именуется депозитарием.* (ЗОРЦБ РФ, ст. 7); *Профессиональный участник рынка ценных бумаг, осуществляющий деятельность по организации торговли на рынке ценных бумаг, называется организатором торговли на рынке ценных бумаг.* (ЗОРЦБ РФ, ст. 9)

(d) Definiens je podmětem, definiendum je doplňkem, podmět je zde vyjádřen anaforickým oni odkazujícím k definiens, jehož obsah je specifikován v předcházející vedlejší větě podmínkové uvozené spojkou *если*. *Если разнородные вещи образуют единое целое, предполагающее использование их по общему назначению, они рассматриваются как одна вещь.* (ГК РФ, ст. 134)

4.9 České právní definice ve srovnání s ruštinou

V této kapitole se budeme věnovat srovnání ruských a českých právních definic se zaměřením na následující oblasti: 1) způsob definování v ruských a českých právních předpisech z hlediska typologie definic, 2) lexikální charakteristika definienda a definiens v ruštině a v češtině, 3) morfologicko-syntaktická struktura právních definic se zaměřením na její přísudkovou část, 4) typy logicko-syntaktické struktury definic.

Analýza českých právních definic byla provedena na materiále osmi českých zákonů, které se obsahově shodovaly s analyzovanými ruskými právními předpisy (*Občanský zákoník ČR, Trestní zákon ČR, Zákon o cenných papírech ČR, Zákon o civilním letectví ČR, Zákon o ochraně spotřebitele ČR, Zákon o regulaci reklamy ČR, Zákon o rodině ČR a Zákoník práce ČR*). Analyzováno bylo celkem 419 českých právních definic, z čeho 186 definic byly definice kontextové.

4.9.1 Z hlediska způsobu jejich výstavby

Nejdříve jsme se zabývali otázkou, jaké druhy definic se v ruských a českých právních předpisech používají k definování pojmů, se kterými právní předpis pracuje. Po vyhodnocení všech vybraných textů jsme došli k závěru, že jak v ruštině, tak i v češtině se převážná většina právních definic řadí do kategorie tzv. klasických definic, ve kterých je vždy uveden rodový a druhový příznak definovaného pojmu. V mnohem menší míře jsou zastoupeny definice výčtové a definice záporné, spíše výjimečně se vyskytují definice genetické. Pro ilustraci zde uvádíme několik příkladů českých definic všech uvedených typů:

(a) Definice rodem a druhem – *Leteckým pozemním zařízením se rozumí technické zařízení, které je umístěné na zemi a slouží k zajištění leteckého provozu.* (ZOCL ČR, § 1); *Datum emise cenného papíru je datum označující den, kdy může dojít k vydání cenného papíru prvému nabyvateli.* (ZOCP ČR, § 5)

(b) Definice výčtové – *Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, ochranná výchova a zabránění věci.* (TZ ČR, § 71); *Leteckou činností pro potřebu státu se rozumí lety uskutečňované leteckým provozovatelem za účelem a) přepravy ústavních činitelů, b) výkonu státní správy.* (ZOCL ČR, § 75)

(c) Definice genetické – *Pracovní poměr na základě pracovní smlouvy vzniká dnem, který byl sjednán v pracovní smlouvě jako den nástupu do práce.* (ZP ČR, § 33); *K převodu listinného cenného papíru dochází jeho předáním nabyvateli, nestanoví-li zákon nebo dohoda stran něco jiného.* (ZOCP ČR, § 17)

(d) Definice záporné – *Jako vedlejší pracovní poměr se neposuzuje pracovní poměr sjednaný se zaměstnancem na dobu, kdy čerpá dovolenou za zotavenou.* (ZP ČR, § 70); *Náležitostí zaknihovaných cenných papírů však není: a) jejich číselné označení, b) podpisy nebo jejich otisky, c) údaj o povolení příslušného státního orgánu.* (ZOCP ČR, § 4)

4.9.2 Z hlediska lexikálního

V této části se budeme zabývat srovnáním ruského a českého definienda a definiens z hlediska jejich složení a způsobů vyjadřování. V českých právních definicích stejně jako v ruských se lze setkat jak s definiendem, které má podobu jednoslovného termínu (*domácnost, letadlo, nepřičetnost, škoda, ústav, zaměstnavatel* apod.), tak i s terminologickými souslovími (*bezdůvodné obohacení, prevence rizik, těžká újma na zdraví, ztráta vojenské hodnosti, emisní kurz cenného papíru, provozní omezení ke snížení hluku na letišti* apod.). V českých právních definicích se na rozdíl od ruštiny nevyskytuje definiendum rozvíté volně připojeným přívlástkem shodným (např. *сделка, совершенная под отлагательным условием*). V češtině těmto konstrukcím odpovídají terminologická sousloví se shodným přívlástkem v postavení před určeným substantivem, např. *nedbalostní trestný čin* vs. *преступление, совершенное по неосторожности*; *úmyslný trestný čin* vs. *преступление, совершенное умышленно*; nebo v postpozici *trestný čin spáchaný na území České republiky* vs. *преступление, совершенное в пределах территории вод или воздушного пространства Российской Федерации*. Stejně jako v ruštině se i v češtině v jednom případě vyskytlo definiendum rozvíté vedlejší větou přívlástkovou: *zákonný zástupce osoby, která byla rozhodnutím soudu zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo jejíž způsobilost k právním úkonům byla rozhodnutím soudu omezena*. Procentuální zastoupení definovaných výrazů podle jejich složení v ruštině a češtině je uvedeno v následující tabulce.

Tabulka A.
Procentní zastoupení definovaných výrazů podle jejich složení

	jednoslovné termíny	dvoučlenná term. sousl.	trojčlenná term. sousl.	čtyř- a vícečlenná TS	ostatní
čeština	20 %	33 %	21,5 %	25 %	0,5 %
ruština	28 %	37 %	19 %	13 %	3 %

Jak vyplývá z uvedeného srovnání, nejvýraznější rozdíl lze pozorovat u čtyřčlenných a vícečlenných terminologických souloví, kterých je v českých právních definicích ve srovnání s ruštinou téměř dvojnásobný počet. Tento rozdíl vyplývá především z častějšího užívání víceslovných názvů pro označení trestných činů v českém trestním zákoně, např. *pletichy při veřejné soutěži a veřejné dražbě; zneužívání informací ve veřejném styku; ohrožování oběhu tuzemských peněz; zkreslování údajů o stavu hospodářského jmění* atd.

Definiendum v českých právních definicích může mít kromě výše uvedených tvarů také podobu vedlejší věty podmínkové: Pokud tento zákoník obsahuje ustanovení o mzdě, rozumí se tím i plat, není-li výslovně stanoveno jinak. V ruských právních definicích obdobný případ nebyl zaznamenán.

Také v českých právních definicích se lze setkat s formulacemi, která omezují obsah definovaného výrazu na oblast daného právního předpisu. Čeština v těchto případech užívá výrazy *pro účely tohoto zákoníku/zákona; podle tohoto zákoníku; uvedenými v tomto zákoníku; pro pracovně právní účely* nebo *podle tohoto zákona*; např. *Protiprávním činem podle tohoto zákona se rozumí trestný čin, přestupek nebo jiný správní delikt, který může závažným způsobem ohrozit nebo narušit bezpečnost civilního letectví.* (ZOCL ČR, § 85); *Členským státem se rozumí členské státy Evropského společenství.* (ZP ČR, § 25d)

Pro vyjádření definiens se v českých právních definicích užívají stejné jazykové prostředky jako v ruských právních definicích. Definiens může mít podobu (a) prostého výčtu prvků, které tvoří jeho obsah, např. *Výrobkem letecké techniky (dále jen „výrobek“) se ve smyslu tohoto zákona rozumí letadlo, motor nebo vrtule.* (ZOCL ČR, § 2), dále může být vyjádřeno (b) řetězcem rozvíjejících větných členů, např. *Kvalifikací se rozumí splnění podmínek stanovených pro získání oprávnění k výkonu činností spojených s provozem sportovních létajících zařízení.* (ZOCL ČR, § 84c) nebo (c) spojením základového substantiva a vedlejší věty přívlastkové, např. *Pilotní žák sportovního létajícího zařízení je osoba, která se jej učí řídit podle výcvikové osnovy.* (ZOCL ČR, § 81); *Neplatný je právní úkon, pokud ten, kdo jej učinil, nemá způsobilost k právním úkonům.* (OZ ČR, § 38)

Tam, kde je v ruských právních definicích užito volně připojeného přívlastku shodného, se v češtině užívá buď konstrukce s vedlejší větou přívlastkovou (viz výše) nebo přívlastek těsný, který se v češtině neodděluje čárkou, např. *Budovou nebo její částí se rozumí stavba určená pro bydlení nebo stavba určená pro ubytování.* (OZ ČR, § 59); *Majetkovou újmou se rozumí ztráta pojišťovny vzniklá provozováním*

zákonného pojištění. (ZP ČR, § 205d); Bezpečnostní doporučení je návrh opatření k předcházení leteckým nehodám a incidentům založený na informacích vyplývajících z odborného zjištění příčin letecké nehody nebo incidentu. (ZOCL ČR, § 55)

Stejně jako v ruštině může být i v češtině definiens obsahem samostatné vedlejší věty, a to (a) vedlejší věty příslovečné podmínkové: *Podmínka je rozvazovací, jestliže na jejím splnění závisí, zda následky již nastalé pomínou. (OZ ČR, § 36)*, (b) vedlejší věty podmětové: *Za bezdůvodné obohacení se nepovažuje, bylo-li přijato plnění promlčení dluhu nebo dluhu neplatného pro nedostatek formy. (OZ ČR, § 455)* apod.; (c) vedlejší věty předmětné: *Trest zákazu pobytu záleží v tom, že se odsouzený nesmí po dobu výkonu trestu zdržovat v určitém místě nebo v určitém obvodu (...)* (TZ ČR, § 57a)

Kromě těchto způsobů vyjádření definiens společných oběma jazykům se v češtině vyskytují některé konstrukce, které jsou pro definování méně obvyklé. Jedná se o případy, kdy definiens plní ze syntaktického hlediska funkci podmětu, který je vyjádřen (*Příruční mluvice češtiny* 1995, s. 410 n.):

(a) Podmětem substančním, který má povahu nominální fráze, jejímž jádrem (tzv. holým podmětem) v našem případě byla věta se vztažným zájmenem *kdo*: *Pachatelem trestného činu je, kdo čin spáchal sám. (TZ ČR, § 9)* V dalších dvou případech byla v právních definicích nominativní forma podmětu signalizována výrazy *ten* a *vše* ve spojení s vedlejší větou podmětovou: *Zástupcem je ten, kdo je oprávněn jednat za jiného jeho jménem. (OZ ČR, § 22)*; *Součástí věci je vše, co k ní podle její podstaty náleží a nemůže být odděleno, aniž by se tím věc znehodnotila. (OZ ČR, § 120)*

(b) Podmětem situačním, přičemž podmětový výraz byl vyjádřen konstrukcí, jejímž holým podmětem je infinitiv: *Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti. (TZ ČR, § 23)*

4.9.3 Z hlediska morfologicko-syntaktického

Pokud se týká srovnání ruských a českých právních definic z *morfologicko-syntaktického hlediska* na úrovni jazykových prostředků užívaných k vyjádření rovnosti mezi definiendem a definiens, rozdíly mezi ruštinou a češtinou vyplývají zejména ze dvou skutečností: (a) z rozdílného chápání jmenného přísudku v obou jazycích, resp. odlišné klasifikaci výrazů vyskytujících se v jeho slovesné části; (b) z existence ohýbaných tvarů slovesa *být* v češtině.

Mluvnice češtiny (1987, s. 22 n.) vymezuje jmenný přísudek jako spojení jmenného výrazu (podstatného jména, přídavného jména, příslovce, číslovky, příp. vedlejší věty) se slovesem *být*, nebo s kategoriálním slovesem. Konstrukce s kategoriálním slovesem mohou být dvojího typu: (a) spojení slovesa *stát se/stávat se, dělat/udělat* a *činit/učinit* s konkrétním substantivem nebo adjektivem, např. *Stal se ředitelem.*; (b) spojení slovesa kategoriálního významu, zvláště přináležitosti,

změny přináležitosti, změny lokalizace, činnosti apod. s dějovým nebo stavovým substantivem, např. *Mám hlad. Upadl do rozpaků.* Analytické predikáty tohoto typu mají často vedle sebe odpovídající syntetický predikát, vyjadřující stejný význam tvarem jednoho slovesa (*dostat se/upadnout do rozpaků – zrozpačitět*). Z formálně syntaktického hlediska se jedná buď o jednu syntaktickou jednotku (*Vlak se dal do pohybu.*), nebo o dvě samostatné syntaktické jednotky (*Komise prováděla kontrolu v bance.*).

Uvedená klasifikace českého jmenného přísudku se sponou neodpovídá chápání jmenného přísudku se sponou v ruštině, jak byla popsána v kapitole *Morfologicko-syntaktická charakteristika právních definic*. Ke jmennému přísudku se v obou jazycích řadí konstrukce se sponovým slovesem *být*, příp. se slovesem *stát se/stávat se*, ostatní česká slovesa, která jsou v ruštině považována za sponová nebo polosponová, však v češtině patří ke slovesům plnovýznamovým, ačkoliv jejich vlastní významový obsah může být vzhledem ke kontextu oslaben a jsou pak ekvivalentem sponového slovesa *být*. Z uvedeného vyplývá odlišné kvantitativní zastoupení přísudku slovesného a přísudku jmenného v ruských a českých právních definicích. → 4.7

V ruských právních definicích byl jmenný přísudek zastoupen z 81 %, což odpovídá 274 případům, a jeho slovesná část byla vyjádřena zejména pomocí nulové spony, sponového slovesa *являться* a polosponového slovesa *признаваться*. V češtině byl jmenný přísudek zastoupen ani ne v polovině všech případů, konkrétně ve 41 %, což odpovídá 101 právním definicím. Ve 100 případech se ve slovesné části jmenného přísudku vyskytly přítomné tvary slovesa *být*, pouze ve 3 případech se vyskytlo sloveso *stávat se*, např. *Vlastníkem zabrané věci se stává stát.* (TZ ČR, § 73)

Základní typem jmenného přísudku je v ruštině jmenný přísudek s nulovou sponou, který má platnost oznamovacího způsobu přítomného času (*Příruční mluvice ruštiny II*, s. 220). V češtině se tvary přísudku s nulovou sponou běžně nevyskytují, jejich užití je vázáno na stylově omezené případy, např. přísloví, hesla, telegramy apod. (*Sliby – chyby. Mladost – radost.*). V běžných projevech v češtině ruskému jmennému přísudku s nulovou sponou odpovídají konstrukce s vyjádřenou sponou *být* ve tvaru *je/jsou/není/nejsou*. Tuto nevyváženost mezi oběma jazyky potvrzuje i provedená analýza, jejíž závěry ukazují, že v ruštině byl přísudek jmenný s nulovou sponou zastoupen ve 34 % všech přísudkových výrazů, zatímco přísudek s vyjádřenou sponou ve tvaru *есть* se vyskytl pouze ve 2 případech, což odpovídá necelému 1 %. V češtině naopak nebyl zaznamenán žádný případ přísudku jmenného beze spony, přísudek s vyjádřenou sponou *být* byl použit celkem ve 43 % případů, což odpovídá 100 definicím, např. *Trestným činem je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v tomto zákoně.* (TZ ČR, § 3); *Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, ochranná výchova a zabránění věci.* (TZ ČR, § 71); *Právní úkon není neplatný pro chyby v psaní a počtech, je-li jeho význam nepochybný.* (OZ ČR, § 37).

Opačným poměrem se pak v českých a ruských právních definicích vyznačuje výskyt slovesného přísudku. V ruských právních definicích byl slovesný přísudek

i přes poměrně širokou škálu plnovýznamových sloves (12 plnovýznamových sloves) zastoupen pouze v 9 %, když nejpočetněji, v 9 případech, bylo zastoupeno sloveso *относиться к*. Naproti tomu v češtině se plnovýznamová slovesa v přísudkové části vyskytla celkem v 56 %, což odpovídá 129 definicím. V přísudkové části bylo zastoupeno 13 různých plnovýznamových sloves, mezi nimiž převažovalo sloveso *rozumět* (84 definic), po něm co do četnosti následovalo sloveso *považovat* (23 definic). Všechna ostatní plnovýznamová slovesa byla zastoupena maximálně v 5 případech, přičemž se jednalo o tato slovesa: *činit*, *docházet k*, *jít o*, *posuzovat*, *případat na*, *stanovit*, *tvorit*, *určovat*, *vyjadřovat*, *záležet v* a *započítávat do*. Všechna slovesa měla stejně jako v ruštině ve shodě s neosobním a předpisujícím charakterem právních textů kladný či záporný tvar 3. osoby singuláru nebo plurálu, např. *Podíl vyjadřuje míru, jakou se spoluvlastníci podílejí na právech a povinnostech vyplývajících ze spoluvlastnictví ke společné věci.* (OZ ČR, § 137); *Ztráta vojenské hodnoty záleží v tom, že se odsouzenému snižuje hodnota ve vojsku na hodnotu vojína.* (TZ ČR, § 48); *Emisním kurzem cenného papíru se rozumí peněžní částka, za kterou emitent vydává cenný papír.* (ZOCP ČR, § 6); *Jako vedlejší se posuzuje též pracovní poměr sjednaný členem družstva, kde součástí členství je též pracovní vztah, jestliže má tento člen družstva plný pracovní úvazek.* (OZ ČR, §); *Do doby setrvání v pracovním poměru se nezapočítává doba základní (náhradní) vojenské služby a civilní služby konané místo ní, (...)* (ZP ČR, § 143)

Pouze v jednom případě se v češtině vyskytla analytická forma pasiva plnovýznamového slovesa skládající se z tvaru slovesa být a krátkého tvaru slovesného adjektiva: *Za pilota je ve smyslu tohoto zákona považován i parašutista.* (ZOCL ČR, § 81)

Rozdíly mezi češtinou a ruštinou byly zaznamenány také v případech právních definic, u kterých je rovnost mezi definiendem a definiens vyjádřena pomocí přístavku *to je*, v ruštině *то есть*. V ruských právních definicích se definování pomocí přístavku vyskytlo celkem v 10 % případů (34 definic) a byly jím definovány převážně skutkové podstaty trestných činů v *Уголовном кодексе РФ*, např. *вандализм, грабёж, дезертирство, присвоение* a další. V českých právních předpisech se definice pomocí přístavku vyskytla pouze v 1 případě v definici Zákazu výpovědi v § 48 Zákoníku práce ČR: *Zaměstnavatel nesmí dát zaměstnanci výpověď v ochranné době, to je a) v době, kdy je zaměstnanec uznán dočasně neschopným práce pro nemoc nebo úraz, pokud si tuto neschopnost úmyslně nevyvolal nebo nezpůsobil v opilosti, a v době od podání návrhu na ústavní ošetřování nebo od povolení lázeňského léčení až do dne jejich ukončení; při onemocnění tuberkulózou se tato ochranná doba prodlužuje o šest měsíců po propuštění z ústavního ošetřování, (...)* (ZP ČR, § 48)

Ruským právním definicím s přístavkem *то есть* v českém *Trestním zákoně* odpovídá specifický typ kontextových definic tak, jak je popisují V. Knapp a A. Gerloch (2000, s. 182) a které lze vyvodit z rubrik právních předpisů. Tento způsob definování spočívá v tom, že právní předpis použije rubriky a pak vymezí zákonnou skutkovou podstatu, která se k ní vztahuje, a tím zároveň kontextově definuje výraz uvedený v rubrice. V našem materiálu jsme kontextové definice vyčlenili jako samostatnou skupinu právních definic vzhledem k tomu, že nemají klasic-

kou strukturu definice obsahující na jedné straně definiendum a na druhé straně definiens, definovaný výraz zde není vyjádřen přímo – termínem, případně terminologickým souslovím, ale má vždy podobu vedlejší věty podmíněné, na kterou navazuje věta hlavní, která dále definici rozvíjí a stanoví trest za spáchání uvedeného trestného činu. Tento typ kontextových definic se v analyzovaných českých právních předpisech vyskytl celkem ve 186 případech, k nimž patřila např. definice *Vydírání* podle § 235 Trestního zákona ČR: *Kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco, konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta.*

V definicích jednoho právního předpisu nebývají využity všechny typy definic, ale zpravidla převládají 2–3 způsoby definování, ostatní typy jsou využity pouze okrajově. Tento jev považujeme za zcela přirozený a pochopitelný, neboť právní texty obecně by měly být do značné míry jednotné a standardizované, a přílišná rozmanitost užívaných výrazových prostředků by působila přímo proti této tendenci. Na druhé straně je z uvedených příkladů zřejmé, že se definice v jednotlivých právních předpisech svou strukturou od sebe liší. Tento jev můžeme považovat za důkaz toho, že i když by měly být právní texty standardizované, lze v nich najít známky individuálního autorského stylu. Ten se projevuje právě výběrem výrazových prostředků. Jeden pojem lze definovat různými způsoby, které mají stejnou platnost. Výběr použitého typu definice záleží na konkrétním autorovi právního předpisu, přičemž musí být zachována základní pravidla, která platí pro tvorbu právních textů. Autor právního předpisu by se měl snažit zejména o to, aby jím vytvořený text byl formulován co nejpřesněji a nejjednoznačněji.

Přehled způsobů vyjádření rovnosti mezi definiendem a definiens v českých právních definicích z hlediska morfologicko-syntaktického je uveden v příloze č. 10 této práce.

→ příl. 10

4.9.4 Z hlediska jejich logicko-syntaktické struktury

Na základě provedeného srovnání jsme došli k závěru, že v českých právních předpisech se vyskytují definice se shodnými typy logicko-sémantické struktury jako v ruských právních definicích. Rozdíly v rozložení jednotlivých strukturálních typů právních definic vyplývají, podobně jako v případě morfologicko-syntaktického hlediska, zejména z odlišného užívání přísudku jmenného se sponou *být*. V ruštině se definice s přísudkem jmenným s vyjádřenou sponou ve tvaru *есть* vyskytly pouze ve dvou případech s tím, že v obou případech se jednalo o klasickou logicko-syntaktickou strukturu definice. V českých právních definicích je přísudek jmenný se sponou *být* nejčastějším prostředkem vyjádření rovnosti mezi definiendem a definiens, z čehož pak vyplývá i větší variantnost logicko-syntaktické struktury definic s tímto typem přísudku: *Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem.* (ZOR ČR, § 1); *Podmínka je rozvazovací, jestliže na jejím splnění závisí, zda následky již nastalé pomínou.* (OZ ČR, § 36); *Matkou dítěte je žena, která dítě porodila.* (ZOR ČR, § 50);

Neplatný je právní úkon, který svým obsahem nebo účelem odporuje zákonu nebo jej obchází anebo se přiči dobrým mravům. (OZ ČR, § 39); Fyzické osoby, které vykonávají činnosti k zajištění bezpečného a plynulého leteckého provozu jsou leteckým personálem. (ZOCL ČR, § 18)

V českých právních definicích s plnovýznamovými slovesy plní definiendum i definiens stejně jako v ruštině různé syntaktické funkce, oba členy definice se vyskytují v postavení podmětu i v postavení vedlejších větných členů – předmětu a doplňku. Pro češtinu nejsou navíc neobvyklé takové právní definice, v nichž má definiens podobu vedlejší věty podmíněné, předmětné nebo příslovečné podmínkové (příklady viz kapitola *Ruské a české právní definice z hlediska lexikálního*). → 4.9.2
Také české právní definice s plnovýznamovými slovesy se v závislosti na uspořádání jejích členů vyznačují různou syntaktickou strukturou, např. *Trest zákazu činnosti záleží v tom, že se odsouzenému po dobu výkonu tohoto trestu zakazuje výkon činnosti určitého zaměstnání, povolání nebo funkce nebo takové činnosti, ke které je třeba zvláštního povolení, nebo jejíž výkon upravuje zvláštní předpis. (TZ ČR, § 50); Stupeň příbuzenství dvou osob se určuje podle počtu zrození, jimiž v řadě přímé pochází jedna od druhé a v řadě pobočné obě od nejbližšího společného předka. (OZ ČR, § 117); Pro účely tohoto zákona se nepovažuje za letadlo model letadla, jehož maximální vzletová hmotnost nepřesahuje 20 kg. (ZOCL ČR, § 2); Pracovní cestou se rozumí časově omezené vyslání zaměstnance zaměstnavatelem mimo sjednané místo výkonu práce. (ZP ČR, § 38)*

Na rozdíl od ruštiny se lze v češtině setkat i s právními definicemi, které mají ze syntaktického hlediska podobu věty jednočlenné, např. *K převodu listinného cenného papíru dochází jeho předáním nabyvateli, nestanoví-li zákon jinak. (ZOCP ČR, § 17); Jsou-li cenné papíry stejného druhu vydávány stejnou osobou ve stejné formě a stejné podobě a vznikají-li z nich stejná práva, jde o zastupitelné cenné papíry. (ZOCP ČR, § 2)*. Z hlediska logicko-syntaktické struktury tyto definice tvoří zvláštní skupinu, pro kterou v ruských právních definicích nevyskytl odpovídající ekvivalent. Definiendum i definiens zde plní funkci vedlejšího větného členu – definiendum je předmětem a definiens je v prvním příkladě příslovečným určením způsobu, ve druhém má podobu vedlejší věty podmínkové. Podmět zde není vyjádřen a je chápán jako všeobecný.

4.10 Shrnutí

Právní definice jsou jedním ze základních strukturních prvků právních předpisů. Vymezuji obsah a rozsah pojmů, se kterými právní předpisy pracují a přispívají tak k jejich jednoznačné a přesné interpretaci. V textech ruských právních předpisů se vyskytují různé typy definic. Ty se od sebe odlišují jednak způsobem definování právního termínu, na jehož základě lze vydělit definice klasické, výčtové, záporné a genetické, zvláštním typem právních definic jsou definice kontextové, v nichž není pomocí predikativní části explicitně vyjádřen vztah rovnosti mezi definiendem a definiens. Dalším kritériem klasifikace právních definic

je jejich logicko-syntaktická struktura, která je určována uspořádáním jednotlivých prvků definice (viz níže).

Logická struktura definice je založena na rovnosti mezi její levou a pravou stranou, tj. mezi definiendem a definiens neboli určeným a určujícím. Na místě definienda stojí v ruských právních definicích nejčastěji jednoslovný termín či vícečlenné terminologické sousloví, výjimečně i složitější konstrukce, např. *грабёж; принудительный труд; преступление, совершенное по неосторожности* apod. Definiens, které vymezuje obsah definienda, bývá vyjádřeno jazykovými prostředky různého rozsahu, ze syntaktického hlediska zpravidla tvoří jednu syntaktickou jednotku (složený větný člen) se slovesným výrazem v rámci přísudku jmenného, nebo je samostatným větným členem přímo závislým na slovesném přísudku, ve výjimečných případech je obsahem samostatné vedlejší věty, např. *Преступление считается совершенным группой лиц, если в его совершении совместно участвовали два или более исполнителя без предварительного сговора.*

Rovnost mezi oběma částmi definice bývá nejčastěji vyjádřena slovesným či jmenným přísudkem, případně přístavkem, z hlediska lexikálního se pro vyjádření rovnosti definienda a definiens užívá bohatá škála výrazů. Z hlediska kvantitativního převažuje přísudek jmenný s nulovou sponou (34 %), z dalších výrazů jsou to plnovýznamová slovesa *входить в, заключаться в, именоваться, называться, относиться к, пониматься под, представлять собой, рассматриваться как, состояться из, состоять в, состоять из* (9 %), dále sponové sloveso *являться* (14 %), polosponová slovesa *признаваться а считаться* (32 %), a tvar spony *быть – есть* (1 %). Rovnost mezi definiendem a definiens v ruských právních definicích bývá vyjádřena také nepřísudkovým výrazem, a sice volně připojeným přístavkem uvozeným výrazem *то есть* ve významu vysvětlovacím (10 %), např. *Оскорбление, то есть унижение чести и достоинства другого лица (...)*

Právní definice se vyznačují jednoznačně danou logickou strukturou, které odpovídá schéma *definiendum =_{df} definiens*. V jeho základní podobě stojí definiendum na prvním místě a ze syntaktického hlediska plní funkci podmětu, definiens je součástí přísudkové části v rámci přísudku jmenného, nebo je vedlejším větným členem závislým na slovesném přísudku, např. *Наказание есть мера государственного принуждения, назначаемая по приговору суда.; Уставный капитал акционерного общества составляется из номинальной стоимости акций общества (...).* Kromě této základní logicko-syntaktické struktury se však v textech ruských právních předpisů vyskytuje celá řada definic s odlišným uspořádáním jednotlivých prvků definice, např. *Профессиональный участник рынка ценных бумаг, осуществляющий депозитарную деятельность, именуется депозитарем.; Личным правом беженца считается право страны, предоставившей ему убежище.; Аккредитив является отзывным, если в его тексте не установлено иное.*

Ze srovnání ruských a českých právních definic vyplynulo, že oba jazyky užívají při výstavbě právních definic obdobných jazykových prostředků. Zjištěné rozdíly vyplývají z upřednostňování některých výrazových prostředků v tom kterém jazyce. Nejzásadnější rozdíl vyplýval na úrovni morfológico-syntak-

tické charakteristiky definic z rozdílného chápání jmenného přísudku v ruštině a češtině a z existence ohýbaných tvarů slovesa *být* v češtině. Zatímco v ruských právních definicích byl jmenný přísudek zastoupen z 81 %, v češtině činil podíl jmenného přísudku pouze 41 %, přičemž ve většině případů se jednalo o jmenný přísudek s vyjádřenou sponou ve tvaru *je/jsou*. Naproti tomu v ruštině se tento typ jmenného přísudku vyskytl pouze ve 2 definicích, ve většině případů se jednalo o jmenný přísudek s nulovou sponou. V češtině se na rozdíl od ruštiny také vyskytly definice s podmětem substančním, např. *Pachatelem trestného činu je, kdo čin spáchal sám.* a situačním, např. *Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů (...)*

Právo je jedním z normativních systémů společnosti a jeho hlavní funkcí je regulace sociálního chování členů společnosti. Ruský právní systém se řadí ke kontinentálnímu právnímu systému, který se opírá především o psané prameny práva. Primárním nositelem právní informace je zde jazyk, a sice právní jazyk. Ten je definován jako specifický odborný jazyk v rámci příslušného národního jazyka, jímž jsou přenášeny právní informace a jehož vnitřní diferenciací je založena na systému práva. Právní informace nejsou přenášeny izolovaně, ale v rámci větších, psaných i mluvených komunikačních celků, které jsou označovány jako právní texty. Právní jazyk netvoří homogenní systém, ale lze se setkat s jeho různými podobami a variantami, které v procesu právní komunikace vyplývají ze vzájemné interakce různých typů mluvčích a adresátů. Vznikají tak právní texty v různých stylových vrstvách, odlišující se navzájem jak svou funkcí, tak rejstříkem jazykových prostředků užívaných k jejich výstavbě. Na základě vnitřní diferenciací právního jazyka se z pohledu mluvčího vyděluje stylová vrstva aplikační, popularizační a dále stylová vrstva právní normy a právní rétoriky, z pohledu příjemce pak stylová vrstva odborná, pedagogická a stylová vrstva nespisovných projevů. Bez ohledu na vnitřní diferenciaci se texty všech stylových vrstev právního jazyka vyznačují společným cílem, kterým je přenos právní informace. Za základní stylovou vrstvu právního jazyka je považována stylová vrstva právní normy, která je na jazykové úrovni představována jazykem právních předpisů. Ten je definován jako souhrn jazykových prostředků užívaných k přenosu právní informace mezi státem jako normotvorným subjektem a adresáty právních norem prostřednictvím různých typů normativních aktů za účelem regulace sociálního chování subjektů ve společnosti. Z hlediska funkční stylistiky se stylová vrstva právní normy, resp. jazyk právních předpisů řadí k administrativnímu stylu, z čehož vyplývá také obecná charakteristika jazyka právních předpisů na všech jazykových úrovních a rovněž požadavky na něj kladné, zejména požadavek na přesnost, jasnost a rozumitelnost, citovou neutrálnost, soudržnost a logickou návaznost.

Na rozdíl od jiných odborných textů se právní texty a texty právních předpisů zvláště vyznačují normativním a regulativním charakterem, postulují práva a povinnosti členů společnosti, jejichž dodržování je vynutitelné státní mocí. Provedená lexikálně-gramatická analýza byla zaměřena na ty oblasti textů rus-

kých právních předpisů, které po jazykové stránce zásadním způsobem přispívají k zabezpečení jejich regulativní funkce a které hrají důležitou roli také v procesu aplikace a interpretace práva. Jedná se zejména o oblast modality, která je primárním jazykovým prostředkem vyjadřování direktivnosti a závaznosti v textech právních předpisů, a dále o oblast ruské právní terminologie a ruských právních definic. Právní termíny pojmenovávají účastníky právních vztahů a právní skutečnosti, které jsou předmětem právní úpravy, právní definice pak přesně vymezují jejich obsah a rozsah. Jak právní terminologie, tak právní definice hrají zásadní roli zejména v procesu aplikace a interpretace práva a jako takové se velkou měrou podílejí na správném fungování společnosti. Vzhledem k tomu, že výsledky provedené lexikálně-gramatické analýzy všech tří zmíněných jazykových oblastí včetně srovnání s odpovídajícím českým jazykovým materiálem jsou uvedeny v závěru příslušných kapitol, nepovažujeme za nutné je zde opakovaně uvádět, a pro bližší seznámení s výsledky výzkumu proto odkazujeme na kapitoly 2.9, 3.10 a 4.10 této práce.

Cílem této disertační práce byla lexikálně-gramatická charakteristika vybraných oblastí textů ruských právních předpisů a jejich konfrontace s češtinou. Na základě výše uvedeného považujeme vytčené cíle za splněné, přičemž závěry vyplývající z provedené analýzy mohou posloužit jako východisko pro další vědecké bádání v oblasti ruských právních textů a ruského právního jazyka.

Предлагаемая работа посвящена русским юридическим текстам, а именно текстам русских правовых предписаний и их лексикально-грамматическому анализу. Работа состоит из введения, четырёх относительно самостоятельных глав, заключения и списка использованной литературы.

В введении определяется тема работы, даётся обоснование её выбора и актуальности. Далее указана цель работы, её структура и методы исследования. В введении также названы авторы, работы которых послужили фоном для разработки темы, и приведены источники материала, послужившего для проведения практического анализа.

Первая глава посвящена теоретическому введению в проблематику юридического языка и определению центральных понятий, связанных с темой исследования. Под понятием *право* понимается одна из нормативных систем общества, регулирующая поведение его членов, *юридический язык* определяется как служащая для передачи правовой информации система вербальных и других знаков, наделённых конкретным объёмом, содержанием, смыслом и значениями в зависимости от отражаемых элементов и признаков права, правовых принципов, норм и законов. Передача правовой информации (*правовая коммуникация*) происходит не на уровне изолированных предложений, а на уровне более крупных единиц, так наз. *правовых/юридических текстов*. Юридический язык отличается богатой внутренней структурой, в зависимости от функции передаваемой информации и набора языковых средств для её выражения в рамках юридического языка выделяется несколько самостоятельных стилевых пластов. Один их стилевых пластов юридического языка, *язык закона*, обслуживает сферу законодательной деятельности, он определяется как совокупность лексических, синтаксических и стилистических средств, посредством которых формируется текст закона или нормативного правового акта. Со стилистической точки зрения язык закона относится к официально-деловому стилю, из чего вытекает его общая характеристика. Учитывая функцию языка закона в процессе построения и функционирования общества, он должен быть точным, ясным и эмоционально нейтральным, с исключением двусмысленностей. Изменения в структуре языка закона происходят главным образом за счёт внешних факторов, при этом речь идёт главным образом об изменениях на лексическом уровне. На протяжении 20 века стимулом для больших изменений языка российского закона стала повторная перемена политическо-социальной обстановки в России в 20-е и 90-е годы.

Вторая глава занимается юридической терминологией. Сначала даётся характеристика юридического термина как одного из основных элементов построения текста закона, во второй части анализируются способы обогащения русской юридической терминологической системы. Юридический термин определяется как элемент юридической техники, словесное обозначение государственно-правовых

понятий, с помощью которых выражается и закрепляется содержание нормативно-правовых предписаний государства. Чтобы обеспечить единое и правильное толкование текста закона, юридический термин должен быть точным и однозначным, устойчивым, неэкспрессивным и ясным. В пределах юридической терминологии выделяются: (1) специально-юридические термины, обладающие особым правовым содержанием – *необходимая оборона, исковая давность*, (2) специально-технические термины, заимствованные из других областей науки – *недоброкачественная продукция, правила техники безопасности*, (3) общеупотребительные термины, которые используются в обыденной речи и понятны всем – *жилище, дорога, мать*. С тематической точки зрения среди юридических терминов можно выделить несколько групп, относящихся к разным областям права (гражданское, уголовное, семейное, жилищное право). В процессе обогащения русской юридической терминологии как наиболее продуктивные выделяются аффиксация и синтаксический способ словообразования, т. е. образование новых терминологических словосочетаний. По результатам исследования С. П. Хижняка, терминологические словосочетания составляют 80 % от всех новых русских юридических терминов. Другие способы словообразования (аббревиация, словосложение, семантический способ) встречаются относительно реже. Многие термины вошли в состав русской юридической терминологической системы путём заимствования из других языков. При её образовании главную роль сыграл латинский язык, в настоящее время большое влияние оказывает английский язык.

Третья глава посвящена вопросу модальности в текстах русских правовых предписаний. Тексты законов и других законодательных актов отличаются строго предписывающим и регулятивным характером, область модальности является основным средством его выражения. С семантической точки зрения в текстах русских правовых предписаний реализуется модальный оттенок необходимости и возможности, в соответствии с безличным и объективным характером правовых предписаний не реализуется оттенок намерения, что на языковом уровне проявляется полными отсутствием выражений типа *хотеть, намереваться, намерен* и т. п. Для выражения модальных оттенков необходимости и возможности в текстах русских правовых предписаний выделяется группа так наз. *модальных модификатов*, включающая личные модальные глаголы (*мочь*), предикативные наречия (*невозможно, вправо*), предикативные имена прилагательные (*должен, обязан*), имена прилагательные с модальным значением (*невозможный, обязательный, запрещённый*) и некоторые другие. В нередких случаях облигаторного характера правовой нормы достигается при употреблении конструкций без модального модификатора. В таких случаях речь идёт о транспозиции глагольного наклонения, когда носителем облигаторности описываемого действия является полнознаменательный глагол изъявительного наклонения настоящего времени (*Ученический договор заключается в письменной форме в двух экземплярах*). С синтаксической точки зрения модальные модификаторы чаще всего сочетаются с инфинитивом полнознаменательного глагола, выполняя в предложении функцию сложного сказуемого. Другие выражения с модальным значением выполняют функцию глагольного сказуемого или являются частью глагольно-именного сказуемого.

Четвёртая глава занимается русскими юридическими дефинициями. Юридическая дефиниция определяется как установление и формальное закрепление смысла того или иного термина, с помощью которого обозначается соответствующее явление, имеющее юридическое значение. Подобно юридическим терминам юридические дефиниции играют важную роль при обеспечении единого и правильного толкования текста закона, так как они должны вносить ясность в процесс правового регулирования, обеспечивать единообразное понимание всех велений законодателя. По способу образования в текстах русских правовых предписаний встречаются дефиниции

родовидовые, перечислительные, отрицательные и генетические. Юридическая дефиниция представляет собой двучастную структуру, основанную на тождестве её левой и правой части, т. е. определяемого и определяющего. Определяемое в юридических дефинициях обычно выражено словом или словосочетанием, более развёрнутые конструкции встречаются редко, степень развёрнутости и синтаксической сложности определяющего зависит от сложности содержания определяемого термина. Тождество определяемого и определяющего в русской юридической дефиниции чаще всего выражается при помощи глагольно-именного сказуемого с нулевой связкой, со связочным глаголом являться и полусвязочными глаголами *признаваться* и *считаться*. Менее часто встречаются полнозначительные глаголы, напр. *заключаться в, относиться к, представлять собой* и т. п. Совсем редко тождество сторон дефиниции выражается при помощи связки *быть*. Особым типом юридических дефиниций можно считать дефиниции, применяемые для определения состава преступления, в которых тождество определяемого и определяющего выражено при помощи приложения, напр. *Оскорбление, то есть унижение чести и достоинства (...)*. В рамках основного типа логико-синтаксической структуры юридической дефиниции определяемое всегда находится в самом начале дефиниции, выполняя функцию подлежащего, определяемое является именной частью именно-глагольного сказуемого или второстепенным членом предложения, зависящим от сказуемого. Однако, учитывая количество дефиниций в пределах одного правового предписания и широкий набор правовых фактов, нуждающихся в определении, на практике встречается не только основная модель логико-синтаксического размещения элементов юридической дефиниции, а также самые разные её разновидности.

Так как предлагаемая работа построена в русско-чешском сопоставительном плане, в конце 2–4 главы приводится краткое сравнение исследуемого русского материала с чешским.

пřílohy

Пříloha 1

Rozsudek moskevského soudu městské části Teplyj Stan z 22. 5. 2006

РЕШЕНИЕ

Именем Российской Федерации

17 мая 2006 года Мировой судья судебного участка № 58 района «Теплый Стан» ЮЗАО г. Москвы Мищенко О. А.

при секретаре Максимкиной О. С.,

рассмотрев в открытом судебном заседании гражданское дело № 2м-33-55/06 по иску К-вой Д. Р. к К-ву Р. В., о разделе имущества, нажитого супругами в период брака,

у с т а н о в и л :

Стороны состояли в зарегистрированном браке с 15 августа 1998 года. Имеют несовершеннолетнего ребенка – К-ва А. Р. – 05. 07. 2002 года рождения. Решением мирового судьи судебного участка № 58 района Теплый Стан ЮЗАО г. Москвы от 21 марта 2006 года, вступившим в законную силу 03. 04. 2006 года, брак между сторонами был расторгнут.

Истица обратилась в суд с иском к ответчику о разделе имущества нажитого супругами в период брака, мотивируя свои требования тем, что в период брака сторонами было нажито следующее имущество: квартира по адресу г. Москва, Ленинский проспект, право собственности на которую было оформлено на ответчика. Приобретение квартиры осуществлялось на основании договора уступки права на квартиру от 11 марта 2002 года. 21. 06. 2004 года ответчик получил свидетельство о праве собственности на квартиру, полностью выплатив инвестиционный взнос в размере 1510836 рублей 47 копеек.

Истица просит произвести раздел имущества, нажитого супругами в период брака и признать за ней право собственности на ½ доли квартиры по адресу г. Москва, ул. Ленинский проспект, взыскать с ответчика расходы по оплате государственной пошлины и расходы на оплату услуг представителя в размере 18 250 рублей 00 копеек.

Истица в судебное заседание явилась, исковые требования поддержала.

Представитель истицы в судебное заседание явилась, исковые требования истицы поддержала.

Ответчик в судебное заседание явился, исковые требования истицы не признал.

Представитель ответчика в судебное заседание явился, исковые требования истицы не признал.

Выслушав объяснения сторон, представителей сторон, исследовав письменные материалы дела, суд считает, что исковые требования истицы обоснованы и подлежат удовлетворению. Так в судебном заседании было установлено, что стороны состояли в зарегистрированном браке с 15 августа 1998 года. Имеют несовершеннолетнего ребенка – К-ва А. Р. – 05. 07. 2002 года рождения. Решением мирового судьи судебного участка № 58 района Теплый Стан ЮЗАО г. Москвы от 21 марта 2006 года, вступившим в законную силу 03. 04. 2006 года, брак между сторонами был расторгнут.

Представитель истицы в судебном заседании пояснила, что в период брака сторонами было нажито следующее имущество: квартира по адресу г. Москва, Ленинский проспект, право собственности на которую было оформлено на ответчика. Приобретение квартиры осуществлялось на основании договора уступки права на квартиру от 11 марта 2002 года. 21. 06. 2004 года ответчик получил свидетельство о праве собственности на квартиру, полностью выплатив инвестиционный взнос в размере 1510836 рублей 47 копеек. Истица просит суд признать за ней право собственности на ½ долю квартиры. Также истица просит суд учесть, что с пей после расторжения брака остался проживать несовершеннолетний ребенок.

Истица поддержала доводы своего представителя.

Представитель ответчика в судебном заседании пояснил, что ответчик полагает, что имущество, а именно квартира по адресу г. Москва, Ленинский проспект, действительно было приобретено в период брака и является общим имуществом супругов. Однако ответчик считает, что указанное имущество приобреталось не только за счет средств нажитых супругами в период брака, но и за счет средств, полученных ответчиком от продажи имущества, полученного ответчиком по безвозмездной сделке приватизации и в наследство, которое является личным имуществом ответчика. Тот факт, что имущество после его продажи изменило форму, то есть из недвижимого имущества перешло в денежную форму не изменяет его происхождения. Так 21. 02. 2002 года ответчиком была продана комната, принадлежащая ему на основании договора передачи № 081304-У00838 от 29. 06. 2001 года. Комната была продана за 303800 рублей. Договор был зарегистрирован 07 марта 2002 года и ответчик получил указанные средства, которые были внесены им 21 марта 2002 года по платежному поручению № 10238 в размере 309544 рублей 50 копеек. 06 июня 2002 года ответчиком была продана квартира, принадлежавшая ему на основании Свидетельства о праве на наследство. Сделка была зарегистрирована 07. 06. 2002 года. А 13 июня 2002 года ответчиком было внесено в счет приобретаемой квартиры 321231 рубль 00 копеек. В связи с чем истица имеет право на 28,68 % в указанном имуществе, которые являются ½ от имущества, приобретенного за счет совместно нажитых средств.

Ответчик поддержал доводы своего представителя.

В соответствии со ст. 56 ГПК РФ каждая сторона должна доказать те обстоятельства, на которые она ссылается как на основания своих требований и возражений, если иное не предусмотрено федеральным законом.

Суд, выслушав возражения представителя ответчика, полагает, что ответчиком не представлено доказательств того, что именно те средства, которые были получены от продажи имущества, принадлежащего ответчику лично, были потрачены на приобретение спорного имущества. И полагает, что спорное имущество, а именно квартира по адресу: Москва, Ленинский проспект, является имуществом, приобретенным супругами в период брака.

В соответствии с ч. 1 ст. 39 СК РФ при разделе общего имущества супругов и определения долей в этом имуществе доли супругов признаются равными, если иное не предусмотрено договором между супругами.

Как следует из материалов дела и объяснений сторон, между сторонами не было какого-либо соглашения, изменяющего законный режим имущества супругов, не заключалось брачного договора.

При таких обстоятельствах, суд приходит к выводу, что квартира по адресу г. Москва, Ленинский проспект, подлежит разделу между сторонами в равных долях.

В соответствии со ст. 100 ГПК РФ стороне, в пользу которой состоялось решение суда, по ее письменному ходатайству суд присуждает с другой стороны расходы на оплату услуг представителя в разумных пределах.

Учитывая обстоятельства дела и исходя из принципа разумности суд полагает, что с ответчика в пользу истицы подлежат взысканию расходы на оплату услуг представителя в размере 3000 рублей 00 копеек.

Кроме того, в соответствии со ст. 98 ГПК РФ, стороне, в пользу которой состоялось решение, суд присуждает возместить с другой стороны все понесенные по делу судебные расходы, за исключением случаев, предусмотренных статьей 96 ГПК РФ. В случае, если иск удовлетворен частично, указанные в настоящей статье судебные расходы присуждаются истцу пропорционально размеру удовлетворенных судом исковых требований, а ответчику пропорционально той части исковых требований, в которой истцу отказано.

При таких обстоятельствах суд полагает, что с ответчика в пользу истицы подлежит взысканию государственная пошлина, уплаченная при подаче искового заявления в размере 3976 рублей 50 копеек.

На основании изложенного, ст. 39 СК РФ, ст. ст. 56, 98, 100 ГПК РФ, руководствуясь ст. ст. 194–198 ГПК РФ суд,

р е ш и л :

Произвести раздел имущества, нажитого супругами в период брака, и признать за К-вой Д. Р. право собственности на $\frac{1}{2}$ долю квартиры, расположенной по адресу: г. Москва, Ленинский проспект. Признать за К-вым Р. В. право собственности на $\frac{1}{2}$ долю квартиры, расположенной по адресу: г. Москва, Ленинский проспект.

Взыскать с К-ва Р. В. в пользу К-вой Д. Р. возврат государственной пошлины, уплаченной при подаче искового заявления в размере 3976 рублей 50 копеек (трех тысяч девятисот семидесяти шести рублей 50 копеек).

Взыскать с К-ва Р. В. в пользу К-вой Д. Р. расходы на оплату услуг представителя в размере 3000 рублей 00 копеек (трех тысяч рублей 00 копеек).

Решение может быть обжаловано в апелляционном порядке в Черемушкинский районный суд ЮЗАО г. Москвы в течение 10 дней со дня принятия решения в окончательной форме через мировую судью судебного участка № 58 района «Теплый Стан» ЮЗАО г. Москвы.

Мировой судья

О. А. Мищенко.

Пříloha 2

První část závěrečné řeči Alexandra Vasiljeva

Судебная речь адвоката Александра Васильева в защиту подсудимого Рябоконя И. по уголовному делу о похищении вице-президента „Лукойла“ Сергея Кукуры. Часть 1.

Уважаемый суд, уважаемые участники судебного процесса!

Как известно, долг и обязанность защитника в уголовном процессе – защищать права и интересы подсудимого. В настоящем уголовном деле защита, к сожалению, оказалась вынужденной отстаивать не только права конкретного человека, но и право как таковое, право как несомненную и важнейшую ценность нашего общества. Термином «законность» обозначен один из основных принципов уголовного судопроизводства. И к сожалению, один из самых спорных. Обвинение довольно часто склонно понимать этот термин так, как ему выгодно и удобно в тот или иной момент судопроизводства. Якобы законности может быть меньше, может быть и больше. Она может соблюдаться не в полной мере, может ослабевать, а может и укрепляться. Но при любых действиях следствия, обвинения или суда якобы она всегда априори присутствует и степень ее присутствия никак не отражается на конечном результате.

Это тот самый подход, о котором народная мудрость гласит: «Закон что дышло – куда повернул, туда и вышло». Нельзя соглашаться с таким подходом категорически. Закон действует либо не действует. Право есть или его нет. Промежуточного состояния не бывает. Ну, а если закон не действует, наступает произвол и беззаконие. Если права нет, тогда общество деградирует. Деградирует и экономика. Истина вроде бы всем нам хорошо известная, и где-то банальная, и даже – избитая, но как только дело доходит до ее практического применения, приоритетом у иных правоприменителей становится не норма закона, а сиюминутная целесообразность. Причем целесообразность, чаще всего понимаемая как собственный интерес.

С аргументацией, достойной сожаления, в одном из судебных заседаний выступал, в частности, представитель потерпевшего Кукуры. Он сказал примерно следующее: «Как можно вести речь об опознании потерпевшим Кукурой участка местности в деревне Шабель, если по совершенно объективным причинам потерпевшему сделать это трудно. Ведь у него был мешок на голове. Это просто цинизм – требовать от Кукуры каких-то опознаний. Посмотрите, как защита цепляется к опознаниям, которые проводились с участием «Кунцевича» и «Михайлова». А вот проверка показаний на месте для потерпевшего Кукуры – это в самый раз».

Примерно с тех же извращенно-правовых позиций подходит к проблемам доказывания по настоящему делу и обвинение: если норма закона мешает – надо поискать пути ее обхода.

Блестящий пример такого маневра мы наблюдали 27 июля 2005 г., когда получив отказ суда в заявленном ходатайстве об оглашении показаний обвиняемого Рябоконя, данных им на допросе 15 августа 2003 года, и о последующем просмотре видеозаписи, государственный обвинитель тут же встал и заявил, что теперь он хочет обосновать то же самое ходатайство уже не нормами статьи 276 УПК РФ, а... нормами статьи 285 УПК РФ. И самое изумительное – суд, игнорируя то обстоятельство, что норма ст. 276 УПК в соотношении со ст. 285 УПК является специальной, и именно она подлежит применению в данном частном случае, согласился с требованиями прокурора и постановил произвести просмотр видеозаписи! Вот так даже в суде обвинение объезжает закон на кривой лошадке!

Ну, и что, риторически спрошу я вас, уважаемые представители государственного обвинения, добьетесь вы осуждения моего подзащитного на основе частью откровенно «липových» (например, опознания со стороны «Кунцевича и «Михайлова»), а в другой части – на основе заведомо незаконных, недопустимых и неприемлемых доказательств, и что? И это будет означать победу добра над злом? Торжество правосудия? Да нет.

Это просто будет очередная демонстрация нашего закоренелого правового нигилизма, нашего варварского правосознания. Это будет небольшая, но ядреная фигура из трех пальцев в ту сторону, откуда еще со времен перестройки ожидается пришествие правового государства. Это будет означать, что срок лишения свободы (и немалый) получил человек, вина которого в совершении преступлений не доказана.

В любом уголовном деле интерес государства состоит не в том, чтобы кого-то посадить любой ценой, а в том, чтобы неукоснительно был соблюден закон. Есть серьезные подозрения, что этот человек совершил преступления? – Докажите это по тем правилам, которые предписаны законом, и тогда должно последовать то наказание, которое предусмотрено законом! Причастность к подобным преступлениям труднодоказуема? Но это не оправдывает пренебрежительного отношения следователей и обвинителей к уголовно-процессуальному закону. Рассуждения о трудностях следствия – это разговоры для лиц профессионально непригодных.

И если нет доказательств вины этого человека, значит, их – нет. Не надо эти доказательства создавать искусственно. Не надо брать на себя функцию господа бога. Государство достаточно ясно и недвусмысленно установило правила доказывания вины. Эти правила кодифицированы в УПК. Государство не наделяло и не может наделить ни следователя, ни прокурора правом выходить за рамки этих правил. И если следователь или прокурор за эти рамки все таки выходит, значит, он превышает свои полномочия, он действует на свой страх и риск, он берет на себя большую личную ответственность. Но не следует в таком случае свой личный произвол прикрывать государственными интересами.

Краткий перечень нарушений закона, характеризующих методы ведения следствия:

Коротко перечислю те основные правонарушения, которые характеризуют приемы и методы, применявшиеся следствием, и которые явным образом повлияли на результаты расследования по настоящему делу. Но это лишь вершина айсберга. Это те нарушения, которые были выявлены в судебном заседании, и которые для всех очевидны. Какова же подводная, невидимая, часть этого айсберга правонарушений, остается только догадываться.

нарушение права обвиняемых на защиту

– под надуманным предлогом следователь примерно в течение месяца отказывался допустить к Рябоконю избранного им защитника в августе – сентябре 2003 г. Это видно из оглашенных в судебном заседании документов (т. 4, л. д. 15, 17, 23);

– в нарушение требований части 6 ст. 172 УПК РФ следователь уклонился от своевременного предъявления обвинения заключенному под стражу обвиняемому Стаценко и его допроса с тем, чтобы со Стаценко предварительно и без соблюдения уголовно-процессуальных норм «поработали» оперативные сотрудники милиции в целях получения от него «чистосердечного признания». Это подтверждается показаниями сотрудника милиции Мельника и самого Стаценко, которые они дали в суде.

обоснование процессуальных решений заведомо недостоверными (подложными) сведениями

– ходатайство о заключении под стражу обвиняемого Рябоконя следователь обосновал заведомо недостоверными сведениями. Из оглашенного в суде постановления следователя Кузнецова от 15 апреля 2003 г. (т. 4, л. д. 4–5) видно, что это ходатайство основывалось на том, что якобы причастность Рябоконя к убийству Винокурова и Лунгина подтверждается показаниями потерпевшего Винокурова, свидетелей Соколова, Трафимова, Качановой. Однако ни на следствии, ни в суде эти люди не давали показаний о какой-либо причастности Рябоконя к убийству. Допрошенная в судебном заседании свидетель Качанова показала, что Рябоконя

она не знает вообще. К сожалению, судья, давая санкцию на заключение Рябоконя под стражу, механически повторил в своем постановлении заведомо недостоверные данные о том, что причастность Рябоконя к преступлению подтверждается показаниями перечисленных выше свидетелей.

– заведомо незаконное задержание Кирпаня 16 июля 2003 г. следователь обосновал подложными сведениями о том, что якобы «очевидцы» указали на то, что Кирпань совместно с Рябоконом совершил убийство Винокурова и Лунгина. Этот факт подтверждается протоколом задержания Кирпаня (т. 18, л. д. 179–180), приобщенным к делу постановлением Ленинского районного суда гор. Смоленска от 5 марта 2005 г., показаниями самого Кирпаня в судебном заседании и постановлением следователя об отказе в удовлетворении ходатайства от 2 марта 2005 г. (т. 19);

– аналогичными подложными сведениями об «очевидцах убийства» следователь обосновал и задержание Чечикова 13 июня 2003 г. (т. 3, л. д. 109).

умышленное искажение результатов следственных действий

– при составлении протокола опознания от 18 декабря 2003 г. с участием опознающего «Михайлова» следователь внес в протокол неправомерную запись о том, что якобы опознан Рябоконь (т. 4, л. д. 248–250). Между тем, допрошенный в качестве свидетеля в судебном заседании «Михайлов» признал, что в ходе опознания он «сначала указал на человека справа» (т. е. на статиста), в то время как предъявленный для опознания обвиняемый Рябоконь находился слева. Это признание полностью соответствует тем замечаниям к протоколу опознания, которые были сделаны защитником Косвенно указанное обстоятельство подтверждается, кроме того, записью, сделанной следователем о том, что «третий слева мужчина» (статист), по мнению опознающего, носом и залысинами оказался также похож на то лицо, которое якобы ранее видел «Михайлов». Несмотря на то, что именно с опознания «Михайловым» статиста и началось следственное действие, однако запись об этом следователь незаконно поместил в конец протокола.

– в протокол проверки показаний потерпевшего Кукуры на месте (в дер. Шабель) следователь неправомерно внес следующие записи: «участники следственного действия на развилке, указанной Кукурой С. П., повернули налево и остановились»; «фото 10. Вид на развилку» (т. 11, л. д. 229–242). Между тем, из фото 10 на прилагаемой фототаблице и из воспроизведенной в судебном заседании видеозаписи видно, что никакой развилки дорог в указанном потерпевшим Кукурой месте не имеется. Допрошенный в судебном заседании в качестве свидетеля Прокопенко подтвердил, что он осматривал местность недалеко от сгоревшего дома Боровкова, но никакой развилки дорог он там не видел, и такую обнаружить там невозможно.

внесение в протоколы следственных действий записей, не соответствующих фактическим обстоятельствам дела

– в протокол опознания от 23 июня 2004 г. с участием потерпевшего Кукуры следователь неправомерно внес запись о том, что якобы для опознания был предъявлен предмет, а именно – находящийся «на компакт-диске файл, который содержит запись голоса (речи) обвиняемого Рябоконя (Крафта) И. В.» (т. 11, л. д. 217–219). В действительности для опознания потерпевшему Кукуре были предъявлены звуки голоса и речи, воспроизведенные для прослушивания с помощью программных и аппаратных средств. Это обстоятельство подтвердил и сам допрошенный в судебном заседании потерпевший Кукура. Между тем, общеизвестно, что звуки голоса и речи предметом не являются.

– в протокол проверки показаний потерпевшего Кукуры на месте (в дер. Шабель) следователь неправомерно внес запись о том, что якобы предварительно Кукура С. П. указал, что для проверки его показаний необходимо прибыть в д. Шабель (т. 11, л.

д. 230). Между тем, потерпевший Кукура ни на одном допросе не сообщал о деревне Шабель как о месте его насильственного удержания, а напротив, последовательно заявлял о том, что это место ему неизвестно. Из воспроизведенной в судебном заседании видеозаписи видно, что предусмотренное частью 4 статьи 194 УПК РФ предложение потерпевшему указать место, где его показания будут проверяться, со стороны следователя вообще не поступало.

– в протоколе обыска в квартире Калугиной от 12 июня 2003 г. в качестве лица, проводившего обыск, был указан сотрудник милиции Соболев в единственном числе, тогда как по показаниям понятой Чуйковой, в обыске принимали участие пять человек, из них трое были в масках. Допрошенная в качестве свидетеля Калугина и подсудимый Стаценко показали, что для них было большой неожиданностью обнаружение в доме договора об услугах связи на имя Московченко. До обыска этого договора у них никогда не было. Понятая Чуйкова подтвердила, что она не видела, как при обыске в квартире Калугиной изымался договор на услуги связи на имя Московченко.

применение физического и психологического насилия для получения признательных показаний

– допрошенный в судебном заседании Прокопенко показал, что его били при допросах;

– допрошенный в судебном заседании Чечиков показал, что при допросах следователь прокуратуры Кузнецов высказывал в его адрес угрозы;

– допрошенный в судебном заседании Кирпань показал, что весной 2003 года в ходе допроса его несколько раз ударил в лицо сотрудник ГУ МВД по ЦФО Мельник;

– «чистосердечное признание» от Стаценко получено под воздействием угроз со стороны сотрудника ГУ МВД по ЦФО Мельник и следователя прокуратуры Кузнецова.

изъятие из уголовного дела протоколов следственных действий, препятствующих целям обвинения

– допрошенная в качестве свидетеля адвокат Темнова показала, что 7 июля 2003 г. следователем Кузнецовым была проведена очная ставка с ее участием между потерпевшим Винокуровым А. и обвиняемым Стаценко, в ходе которой Винокуров заявил, что у него есть свидетели-очевидцы, которые могут подтвердить вину Стаценко. По результатам очной ставки был составлен надлежащий протокол. Этот факт подтвердил и подсудимый Стаценко. Однако протокол указанной очной ставки был изъят из уголовного дела, а следователь Кузнецов представил суду справку о том, что якобы указанная очная ставка не проводилась вообще.

– из уголовного дела были изъяты протоколы допросов Обликова, на основании заявления которого в отношении Рябоконе было возбуждено уголовное дело №10041, соединенное с настоящим уголовным 5 марта 2003 г. (т. 4, л. д. 152). Следователь отказал защите в приобщении указанных протоколов к материалам уголовного дела – (т. 18, л. д. 18; т. 19, л. д. 75).

– протоколы допросов свидетелей Гергеля, Мининой, Карманова, допрошенных по поручению заместителем Красноперкопского межрайонного прокурора (Крым) Щербаковым Ю. В. были неправомерно изъяты из уголовного дела и случайно обнаружены подсудимым Рябоконе в период ознакомления с материалами уголовного дела.

Пříloha 3

Зрұбы твoрeннi рускe прiвннi термiнoлoгiе пoдлe студиe С. Р. Чиژнiкa *Правовая терминология и проблемы её упорядочения*

Převážná většina právních termínů (97 %) jsou termíny odvozené, přičemž 80 % z nich tvoří terminologická sousloví (*надзорное производство, имущественный наём*). Zbývajících 20 % jsou termíny jednoslovné, které byly vytvořeny převážně pomocí sufixace, dále pak prefixací a skládáním. Termíny vytvořené sufixací nejčastěji označují zpředmětněnou činnost (*опознание, сделка, денонсация*), zpředmětněný příznak (*отцовство, противоправность*) nebo pojmenovávají účastníky právních vztahů (*пособник, подстрекатель, поставщик*).

Ke tvoření nových právních termínů ruština užívá celkem 32 sufixů, přičemž k nejproduktivnějším patří sufixy *-ние* (доследование), *ниловý suffix* (дoгoвoр), *-ость* (диспозитивность), *-ство* (дезертничество). Méně produktivní jsou sufixy *-ация* (квалификация), *-тель* (заседатель), *-ка* (командировка), *-ник* (должник), *-щик/-чик* (ответчик), *-ант* (индосант), *-ец* (истец), *-ист* (террорист), *-изм* (бандитизм). V ojedinělých případech se vyskytují sufixy *-лец* (владелец), *-ун* (опекун), *-ба* (жалоба), *-еж* (грабёж), *-тор* (арендатор), *-ура* (адвокатура) a další.

V oblasti prefixální slovo tvorby se při výběru slovo tvorných typů ještě více projevuje orientace na produktivní způsoby slovo tvorby. Ze 34 možných prefixů se ke tvoření nových právních termínů užívá pouze následující 8 prefixů: **без-** (*безгражданство*), **де-** (*денонсация*), **контр-** (*контрассигнация*), **не-** (*неявка*), **пере-** (*переступка*), **под-** (*поднаём*), **суб-** (*субаренда*) a **со-** (*соучастие*). Nejčastěji vznikají termíny vyznačující se protikladným významem k významu základového pojmu. Tento slovo tvorný typ představuje více než polovinu prefixálních právních termínů, přičemž se jedná primárně o termíny s prefixem **не-** (*недonesение, неoказание*). Druhou nejpočetnější skupinu tvoří termíny s významem opakování děje s prefixem **пере-** (*передоверие*) a termíny s významem společného děje vyjádřeného předponou **со-** (*соавторство*). Menší počet právních termínů je tvořen pomocí skládání. Jedná se o (a) čisté složeniny, např. *законопроект, отказополучатель, правоспособность* a (b) složeniny v kombinaci se sufixací, např. *залогодатель, самоуправство, единоличие*.

Většinu nových právních termínů představují terminologická sousloví. Z hlediska struktury se jedná o termíny různého rozsahu (tří- až šestičlenná terminologická sousloví), přičemž nejčastěji se lze setkat s dvoučlennými terminologickými souslovími, která tvoří 78 % vše vícečlenných termínů. Produktivita tohoto slovo tvorného postupu souvisí s potřebou co nej přesnějšího vyjádření pojmů, rozlišením druhových rozdílů (*право – гражданское право, имущество – неследственное имущество*) a dále s potřebou odlišit právní termíny od slov užívaných v obecném jazyce v těch případech, kdy jako jeden z komponentů vystupuje slovo obecně užívané (*выдача преступников, вызов в суд, действие закона*). Při tvoření víceslovných termínů se nejčastěji užívá spojení podstatného jména a rozvíjejícího přídavného jména, téměř o 50 % méně frekventované je spojení podstatného jména v nepřímém pádě s předložkou nebo bez předložky, přičemž bezpředložkové vazby převládají (*расторжение брака, лишение свободы, право на труд, преступления против личности*).

Z hlediska původu převažují v ruské právní terminologii termíny domácího původu, které tvoří 74 % veškeré právní terminologie. Základy slov přejeté z cizích jazyků se nejčastěji spojují se sufixy cizího původu **-ор**, **-ист**, **-ат**, **-ация**, **-изм**, **-ура** (*кредитор, террорист, индосат, денонсация, бандитизм, адвокатура*). U některých termínů dochází ke spojení přejetého základu slova s domácím sufixem **-ние**, **-ость**, **-ка** (*аннулирование, предюдициальность, баллотировка*).

Пříloha 4
Русké sufixální právní termíny

Pojmenování osob	
-ант/-янт/-ент	<i>апеллянт, декларант, деликвент, депонент, диспонент, домицилиант, индосант, коммерсант, консигнант, контрактант, ликвидант, негоциант, протеснант, реквизиент, спекулянт, трассант, эмитент</i>
-арий	<i>бенефициарий, депозитарий, комплементарий, парламентарий, узуфруктарий</i>
-ат/-ар	<i>индосат, ликвидат, лицензиат, протестат, трассат; лицензиар</i>
-ец/-енец/-лец	<i>беженец, иждивенец, истец, кормилец, продавец</i>
-ер/-ёр/-ор	<i>дебитор, депозитор, дистрибьютор, кредитор, прокурор, спонсор, диспашёр, импортёр, комиссионер, концессионер, парламентёр, экспортёр</i>
-ик/-ник	<i>академик, должник, заложник, защитник, ленник, наёмник, наследник, пособник, посредник, родственник, соотечественник</i>
-ист	<i>авалист, аукционист, журналист, канцелярист, конституционалист, криминалист, пеналист, прокурисст, рецидивист, террорист, турист</i>
-тель	<i>даритель, держатель, дознаватель, заседатель, избиратель, изготовитель, издатель, исполнитель, наблюдатель, наниматель, поручитель, расточитель, родитель, свидетель, следователь, составитель, спасатель, страхователь, фрахтователь, хранитель</i>
-тор/-атор	<i>арендатор, инкассатор, провокатор</i>
-щик/-чик	<i>весовщик, вкладчик, выборщик, заёмщик, заказчик, застройщик, издольщик, откупщик, пайщик, перевозчик, фрахтовщик</i>
Pojmenování s abstraktním významem	
-ация/-яция/-ция/-ия	<i>аккламация, аллиенация, антиципация, ассоциация, бонификация, виктимизация, виндикация, депортация, дискриминация, документация, идентификация, иммиграция, индексация, инкорпорация, инспекция, инструкция, интерпелляция, информация, информатизация, капитуляция, кастрация, кодификация, компиляция, конверсия, конвертация, конкуренция, консолидация, коррупция, лицензия, нотификация, оптация, перлюстрация, презумпция, приватизация, пролонгация, пророгация, проституция, ратификация, реабилитация, реквизиция, рекламация, репатриация, реституция, санкция, сертификация, симуляция, социализация, спекуляция, стандартизация, тарификация, тезаврация, трансформация, эмансипация, администрация, аккредитация, амортизация, ассигнация, аттестация, имплементация, инвентаризация, консигнация, контрактация, легализация, легитимация, манифестация, мобилизация, натурализация, национализация, организация, презентация, ревизия, секуляризация; виктимология, графология, дактилоскопия, криминология, металлография, психиатрия, суицидология, танатология, токсикология, трасология; олигофрения, психопатия, клептомания, порнография, баратрия, девиация, дефляция, диспозиция, инквизиция, инстанция, кассация, квитанция, коммерция, компетенция, кондиция, корпорация, резиденция, резолюция, рецепция, экстрадикция, конфедерация, люстрация, резолюция, сатисфакция ревокация, субституция.</i>

-изм	<i>абсентеизм, авторитаризм, алкоголизм, бандитизм, бикамерализм, биметаллизм, бипатризм, вандализм, гангстеризм, гомосексуализм, гуманизм, наркотизм, насизм, нормативизм, парламентаризм, плюрализм, конституционализм, конфессионализм, садизм, секуляризм, терроризм, федерализм, фашизм, эксгибиционизм</i>
-ка	<i>ассигновка, бонитировка, буксировка, забастовка, командировка, котировка, маркировка, находка, перевозка, подписка, расписка, рассрочка, ссылка, упаковка</i>
-ние/-ение	<i>ведение, голосование, дезавуирование, декларирование, дознание, доказывание, заблуждение, завещание, заявление, изгнание, изнасилование, изобретение, инкриминирование, истязание, кларирование, контингентирование, лицензирование, мучение, наблюдение, наказание, население, наследование, обвинение, обезглавливание, обручение, обследование, оскорбление, открытие, отчуждение, пансирование, пикетирование, погребление, пожертвование, показание, пользование, положение, помилование, парабощение, поручение, правление, ремитирование, страхование, трассирование, удушение, удержание, удостоверение, удочерение, усыновление, фрахтование, хеджирование</i>
-ость/-ность	<i>беременность, виктимность, вменяемость, гласность, давность, подвижность, деликвентность, диспозитивность, доверенность, должность, допустимость, достоверность, законность, занятость, инвалидность, коллегиальность, комплектность, легальность, легитимность, личность, народность, национальность, небрежность, обязанность, ответственность, подсудность, преступность, прикосновенность, собственность, состязательность, халатность</i>
-ство/-ество	<i>банкротство, браконьерство, бродяжничество, бутлегерство, верховенство, вещество, взяточничество, вождество, воровство, вымогательство, дезертирство, доказательство, достоинство, закладничество, заместительство, иждивенчество, издевательство, лесбианство, мошенничество, наёмничество, наследство, обязательство, отцовство, партнёрство, попечительство, попрощайничество, попустительство, поручительство, предпринимательство, примачество, производство, ростовщичество, свидетельство, сводничество, составительство, спонсорство, сутенерство, тунейдство, убийство, ходатайство, хулиганство, ведомство, издательство, казначейство, консульство, королевство, правительство</i>
-ура	<i>адвокатура, инвеститура, легислатура, прокуратура, процедура</i>
-инг	<i>гэмблинг, дампинг, демпинг, инжиниринг, киднепинг, листинг, лизинг</i>

Příloha 5
Ruské sufixální právní termíny a jejich české ekvivalenty

Sufixy domácího původu		
-ец/-енец/-лец	-ec	<i>běželec</i>
	-tel	<i>navrhovatel, vyživovatel</i>
	-č	<i>prodavač</i>
	<i>уждивенец – vyživovaná osoba</i>	
-ин/-ник	-ák	<i>rodák, žoldák</i>
	-ce	<i>obhájce</i>
	-ik	<i>akademik</i>
	-ník	<i>dlužník, leník, pomocník</i>
	-tel	<i>zprostředkovatel</i>
	<i>родственник – příbuzný, заложник – rukojmí</i>	
-ние/-ение	-í	<i>pronajímání, osvojení, remitování</i>
	nulová sufixace	<i>vynález, trest</i>
	<i>обезглавливание – stětí hlavy</i>	
-ость/-ность	-í	<i>promlčení</i>
	-ita	<i>legitimita, publicita, invalidita</i>
	-ost	<i>přípustnost, věrohodnost</i>
	-ství/-ctví	<i>těhotenství, vlastnictví</i>
	<i>подсудность – příslušnost k soudu, прикосновенность – spoluúčast na zločinu</i>	
-ство/-ество	-át	<i>konzulát</i>
	-í	<i>vydírání, zastupování</i>
	-ismus	<i>lesbismus</i>
	-ost	<i>důstojnost, svrchovanost</i>
	-ství/-ctví/ -ovství	<i>úplatkářství, pytláctví, otcovství</i>
	nulová sufixace	<i>důkaz, podvod</i>
-тель	-ce	<i>dárce, zachránce, nájemce</i>
	-č	<i>volič, rodič</i>
	-ec	<i>pojištěnec</i>
	-ík	<i>marnotratník</i>
	-tel	<i>držitel, uschovatel</i>
	<i>заседатель – přisedící</i>	

-щик/-чик	-ce	<i>dopravce, nájemce</i>
	-ník	<i>podílník, zákazník, stavebník</i>
	-tel	<i>vkladatel, pronajímatel</i>
	-ýř	<i>pachtýř</i>
	<i>весовщик – vážný</i>	
Sufixy cizího původu		
-ант/-янт/-ент	-ant/-ent	<i>apelant, deklarant, delikvent, deponent, emitent, spekulant</i>
	<i>коммерсант – obchodník</i>	
-арий	-ář	<i>beneficiář, depozitář, komplementář, parlamentář</i>
-ат/-ар	-át	<i>indosát, licenciát, trasát</i>
	-ník	<i>licenčník, dlužník</i>
-ация/-яция/ -ия/-ция	-ce/-ace	<i>asociace, interpelace, informace, korupce, prorogace, simulace, sankce, transformace</i>
	-ie	<i>viktimologie, kriminologie, trasologie</i>
	-ze	<i>konverze, revize</i>
-ер/-ëp/-ор	-ář	<i>depozitář, komisionář, koncesionář, parlamentář</i>
	-átor	<i>prokurátor</i>
	-er/-ér	<i>dispašer, exportér, importér</i>
	-or	<i>kreditor, distributor, sponzor</i>
-инг	-ing	<i>gambling, leasing</i>
	-ismus	<i>alkoholismus, exhibicionismus, konstitucionalismus</i>
	-ita	<i>homosexualita</i>
-ист	-ství	<i>vandalství, gangsterství</i>
	-ář	<i>aukcionář</i>
	-ista	<i>avalista, žurnalista, kriminalista, prokurista, recidivista, terorista, turista</i>
-тор/-атор	-átor	<i>arendátor, likvidátor</i>
	-ář	<i>konsignatář</i>
	-ér	<i>provokatér</i>
	-ista	<i>inkasista</i>
-ура	-ura	<i>advokatura (i advokacie), investitura, legislatura, prokuratura, procedura</i>

Příloha 6
Ruské prefixální právní termíny a jejich české ekvivalenty

Prefixy domácího původu		
без-/бес-	a-	<i>apolitická vláda</i>
	bez-	<i>bezvizový vstup, bezcelní obchod</i>
	ne-	<i>nečinnost, nesporná fakta</i>
	<i>бесхозяйные вещи – nikomu nepatřící/opuštěné věci</i>	
лже-	<i>лжесвидетель – křivý svědek, лжесвидетельство – křivé svědectví, лжепредпринимательство – falešné podnikání</i>	
над-	<i>надругательство – hanobení</i>	
не-	не-	<i>nepříčetnost, neměnnost, nedotknutelnost</i>
	<i>нетрудоспособность – pracovní neschopnost, неустойка – pokuta</i>	
пере-	пре-	<i>přepracování</i>
	при-	<i>připojištění</i>
	ре-	<i>rekvalifikace, reeskont směnky</i>
	<i>переизбрание – znovuzvolení (kompozitum), перебалотировка – opětovné hlasování, перепланировка помещения – nové naplánování obytné místnosti, перенаём – postoupení nájmu, передоверие – substituční plná moc</i>	
под-	под-	<i>podřízenost, podvýbor, pododdíl</i>
	sub-	<i>subkomise, subsystém</i>
	<i>подсчёт – propočet, výpočet</i>	
пред-	перед-	<i>předjímání, předpojatost</i>
	<i>предалиби – předběžné alibi, предварительное заключение – vyšetřovací vazba, преднамерение – záměr, предосторожность – opatrnost</i>	
противо-	проти-	<i>protiváha, protiklad, protiprávnost, protipožární jednotka</i>
сверх-	пřes-	<i>přesčasová práce</i>
	super-	<i>supervelmoc</i>
со-	sou-	<i>soužití</i>
	spolu-	<i>spoluautorství, spoluvězeň</i>

Prefixy cizího původu		
анти-	anti-/ante-	<i>antedatování, antidumping, antimonopol, antimonopolní praxe</i>
	proti-	<i>protikonkurenční praxe</i>
вице-	místo-	<i>místopředseda</i>
	vice-	<i>vicepremiér, viceprezident</i>
де-/дез-	de-/dez-	<i>dezinformace, dezorganizace; dekriminalizace, denaturalizace</i>
дис-	dis-	<i>diskvalifikace, diskriminace, diskreditace</i>
квази-	kvazi-	<i>kvazikontrakt, kvazikorporace</i>
		<i>квазидоговор – smlouva na oko</i>
контр-	kontra-	<i>kontrarozvědka</i>
	proti-	<i>protiargument, protidůkaz</i>
ре-	re-	<i>reimport, reprivatizace; redemarkace hranic, reinvestice, reintegrace</i>
суб-	pod-	<i>podnájem, podúčet</i>
	sub-	<i>subagent, subdodavatel</i>
		<i>субдоговор – vedlejší smlouva</i>
супер-	super-	<i>superkargo, superarbitr (nejvyšší arbit)</i>

Příloha 7
Ruské modální výrazy a jejich syntaktická pozice ve větě

	Složený přísudek (modální výraz ve spojení s)						Jmenný se sponou / beze spony	Slovesný
	infinitiv plnovýzn. slovesa	trpný infinitiv	analytická forma pasiva	sponou <i>быть</i> + adj./subst.	předložka + substantivum			
modální sloveso	мочь	24	36	48	2	-	-	-
	не мочь	15	3	14	6	-	-	-
predikativní příslovce	невозможно	2	-	-	-	-	-	-
	вправе	5	-	-	-	-	-	-
	не вправе	1	-	-	-	-	-	-
predikativní přídavné jméno	должен	16	3	21	-	-	-	-
	не должен	9	-	-	-	-	-	-
	обязан	71	-	-	-	-	-	-
	иметь возможность	-	-	-	-	1	-	-
verbo-nominální spojení	иметь право	43	-	-	-	8	-	-
	не иметь права	8	-	-	-	-	-	-
přídavné jméno s modálním odstínem	запрещённый	-	-	-	-	-	1	-
	невозможный	-	-	-	-	-	3	-
	обязательный	-	-	-	-	-	5	-
plnovýznamové sloveso s modálním odstínem	обязываться	-	-	-	-	-	-	2
	допускать	-	-	-	-	-	-	13
	не допускать	-	-	-	-	-	-	10
	запрещать	-	-	-	-	-	-	20
	освобождать	-	-	-	-	-	-	1
	подлежать	-	-	-	-	-	-	6
	не подлежать	-	-	-	-	-	-	2
	не разрешать	-	-	-	-	-	-	1
Celkem	194	42	83	8	9	9	55	

Příloha 8
České modální výrazy a jejich syntaktická pozice ve větě

modální modifikátory	vlastní modální slovesa	Složený přísudek (modální výraz ve spojení s)				Jmenný se sponou	Slovesný
		infinitiv plnovýznam. slovesa	analytická forma pasiva	spona <i>být</i> + adj./subs.	substantivum s předložkou / bez předložky		
	muset	12	20	2	-	-	-
	nemuset	2	-	-	-	-	-
	mít	1	1	-	-	-	-
	moci	59	9	-	-	-	-
	nemoci	9	3	-	-	-	-
	smět	1	1	-	-	-	-
	nesmět	20	5	3	-	-	-
	lze	25	-	-	-	-	-
	nelze	12	-	-	-	-	-
přídavná jména s modálním odstínem	možný	-	-	-	-	1	-
	možný (zápor)	-	-	-	-	2	-
	potřebný	-	-	-	-	1	-
	zakázaný	-	-	-	-	3	-
	závazný	-	-	-	-	1	-
plnovýznam. slovesa s modálním odstínem	zavazovat se	-	-	-	-	-	2
	umožňovat	-	-	-	-	-	1
	neumožňovat	-	-	-	-	-	1

	Složený přísudek (modální výraz ve spojení s)				Jmenný se sponou	Slovesný	
	infinitiv plnovýznam. slovesa	analytická forma pasiva	spona <i>být</i> + adj./subs.	substantivum s předložkou / bez předložky			
modální predikátory	je třeba	-	-	1	-	-	
	není třeba	-	-	2	-	-	
	je možno	1	-	-	-	-	
	není možno	1	-	-	-	-	
	je nutné/nutno	2	-	-	-	-	
	je zakázáno	1	-	-	-	-	
	být oprávněn	12	-	-	-	-	
	být povinen	64	-	-	-	-	
	nebýt povinen	1	-	-	-	-	
	být schopen	1	-	-	-	-	
	nebýt schopen	1	-	-	-	-	
	mít nárok	-	-	-	3	-	-
	mít oprávnění	1	1	-	-	-	-
	mít právo	7	-	-	3	-	-
nemít povinnost	1	-	-	-	-	-	
Celkem	241	40	5	9	8	4	

Пříloha 9
Зпўсобы выјаджэння раўнасці між дэфініентам і дэфініентам у рускай мове

	Гражданский кодекс РФ	Семейный кодекс РФ	Трудовой кодекс РФ	Уголовный кодекс РФ	Воздушный кодекс ФР	ЗОРЦБ РФ	ЗОР РФ	ЗОЗПП РФ	Селкем
Прысу́дкі імяны	s pilovou sponou (1 podmět)	-	53	-	14	27	12	10	116
	se sponou <i>быць</i> ve tvaru <i>есть</i>	-	-	2	-	-	-	-	2
С прысу́дкім <i>яўляцца</i>	se sponovúm	1	8	1	3	2	1	-	46
	S prolosporo- novým	44	1	35	-	12	2	-	96
	slovesem	13	-	-	-	-	-	-	13
Прысу́дкі слоўесны	входить в	1	-	-	-	-	-	-	1
	заключаться в	-	-	-	4	-	-	-	4
	именоваться	-	-	-	-	-	-	5	5
	называться	-	-	-	-	-	-	1	1
	определяться как	3	-	-	-	-	-	-	3
	относиться к	6	-	-	-	2	-	-	8
	пониматься под	1	-	-	-	1	2	-	4
	представлять собой	-	-	-	-	1	-	-	1
	рассматриваться как	1	-	-	-	-	-	-	1
	составляться из	2	-	-	-	-	-	-	2
	состоять в	-	-	-	2	-	-	-	2
	состоять из	-	-	-	-	1	-	-	1
	Прыставак узволену <i>помосці то есць</i>	3	-	1	30	-	-	-	-
Селкем	104	3	63	74	22	49	15	10	340

Příloha 10
Způsoby vyjádření rovnosti mezi definiendem a definiens v češtině

	se sponou <i>být</i>	se sponovým <i>stávat se</i>	činit	docházet k	<i>jít o</i>	<i>posuzovat jako</i>	<i>považovat za</i>	<i>připadat na</i>	<i>rozumět</i>	<i>stanovit</i>	<i>tvořit</i>	<i>určovat</i>	<i>vyjadřovat</i>	<i>záležet v</i>	<i>započítávat</i>	Přístavek uvozený pomocí <i>to je</i>	Kontextové definice	Celkem
Přísudek jmenný	28	3	21	9	22	9	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	100
Přísudek slovesný	-	-	1	-	-	2	2	2	5	1	-	-	-	-	-	-	-	3
	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	-	-	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	1	-	2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
	2	6	4	2	5	2	4	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	23
	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	4	-	27	15	16	15	27	15	16	1	15	16	1	18	18	18	18	84
	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
	-	-	-	5	-	5	-	5	-	-	5	-	-	-	-	-	-	5
	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Přístavek uvozený pomocí <i>to je</i>	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kontextové definice	-	-	-	186	-	186	-	186	-	-	186	-	-	-	-	-	-	186
Celkem	40	9	60	222	43	12	9	24	9	24	9	24	24	24	24	24	24	419

bibliografie

Slovníky, encyklopedie

- CZ *Anglicko-český právníký slovník*. Linde: Praha 1997, 797 s. ISBN 80-7201-158-8.
Česko-ruský právníký slovník. Linde: Praha 2002, 567 s. ISBN 80-7201-372-6
Česko-ruský slovník pro hospodářskou sféru. Nakladatelství „Centr Evropy“: Praha 1999, 622 s. ISBN 80-902758-0-X
Encyklopedický slovník češtiny. Nakladatelství Lidové noviny: Praha 2002, 604 s. ISBN 80-7106-484-X
Právníký slovník. C. H. Beck: Praha 2001, 1189 s. ISBN 80-7179-360-4.
Rusko-český právníký slovník. Linde: Praha 2002, 527 s. ISBN 80-7201-354-8
Rusko-český slovník. LEDA: Voznice 2002, 1336 s. ISBN 80-85927-99-3
Rusko-český slovník pro hospodářskou sféru. Nakladatelství „Centr Evropy“: Praha 1999, 600 s. ISBN 80-902758-1-8
Slovník cizích slov. Encyklopedický dům, s.r.o.: Praha 1998, 366 s. ISBN 80-90-1647-8-1
Velký česko-ruský slovník. LEDA: Voznice 2005, 1432 s. ISBN 80-7335-048-3
Velký ekonomický slovník anglicko-český a česko-anglický. Fraus: Plzeň 2007, 1312 s. ISBN 978-80-7238-639-0
- RU *Большая советская энциклопедия*. URL: <<http://slovari.yandex.ru/?ref=universal>>
Большой юридический словарь. Под ред. проф. А. Я. Сухарева. ИНФРА-М: Москва 2006, 857 s. ISBN 5-16-002606-1
Большой юридический словарь. URL: <<http://slovari.yandex.ru/dict/jurid/>>
«Грамота.ру» – Словари русского языка. URL: <<http://slovari.gramota.ru/>>
Толковый словарь Ушакова. URL: <<http://dic.academic.ru/library.nsf/ushakov/>>
Стилистический энциклопедический словарь русского языка. Под ред. М. Н. Кожинной. Флинта, Наука: Москва 2003, 696 s. ISBN 5-89349-342-7, 5-02-002791-X
Энциклопедия Кругосвет. URL: <http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/TERMINOLOGIYA.html>

Monografie, stati

- CZ ADAMCOVÁ, L.: K slovtvorné a funkční problematice současné ruské odborné terminologie. *Ruština v teorii a praxi*, 1987, č. 1, s. 20–23.
- ADAMEC, P.: Muset nebo mít? (K vyjadřování kategorie obligatornosti v současné češtině na pozadí ruštiny). In: *Konfrontační studium ruské a české gramatiky a slovní zásoby*. UK: Praha 1974, s. 133–152.
- BARNETOVÁ, V. et al.: *Русская грамматика*. Academia: Praha 1979, 1093 s.
- BAUER, J., MRÁZEK, R., ŽAŽA, S.: *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy 2. Skladba*. SPN: Praha 1960, 528 s.
- BAUER, J., GREPL, M.: *Skladba spisovné češtiny*. SPN: Praha 1972, 337 s.
- ČECHOVÁ, M. et al.: *Současná stylistika*. Nakladatelství Lidové noviny: Praha 2008, 381 s. ISBN 978-80-106-961-4
- ČEJKA, M.: Rozkaz a negace. *Slovo a slovesnost*, 1978, č. 39, s. 341–348.
- DANEŠ, F., GREPL, M., HLAVSA, Z.: *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Academia: Praha 1987, 746 s.
- DOKULIL, M.: K modální výstavbě věty. In: *Studie a práce lingvistické*, Praha 1954, s. 255–262.
- DOKULIL, M.: Каковы специфические способы выражения модальности в славянских языках. In: *Сборник ответов на вопросы по языкознанию (к IV международному съезду славистов)*. АН СССР: Москва 1958, s. 131–134.
- DOKULIL, M.: *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. ČSAV: Praha 1962, 264 s.
- DOKULIL, M.: *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. ČSAV: Praha 1967, 780 s.
- ĐUROVIČ, Ľ.: *Modálnosť. Lexikálno-syntaktické vyjadrovanie modálnych a hodnotiacich vzťahov v slovenčine a ruštine*. Vydavateľstvo SAV: Bratislava 1956, 219 s.
- FILIPEC, J., ČERMÁK, F.: *Česká lexikologie*. Academia: Praha 1985, 284 s.
- FLÍDROVÁ, H.: *Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty dialogu a polylogu v ruštině*. SPN: Praha 1989, 174 s. ISBN 80-7067-864-X
- FLÍDROVÁ, H.: K именному сказуемому в русском научном стиле в сопоставлении с чешским. In: *Русское слово в мировой культуре*. Чешская ассоциация русистов: Прага-Оломоуц, 2003, s. 108–112.
- FLÍDROVÁ, H., ŽAŽA, S.: *Синтаксис русского языка в сопоставлении с чешским*. UP Olomouc 2005, 163 s. ISBN 80-244-1104-0
- GAZDA, J.: *Dynamika a internacionalizace slovní zásoby současné ruštiny*. FF MU Brno 2002, 121 s. ISBN 80-210-2780-0
- GREGOR, J.: *Valenční možnosti verbonominálních spojení v publicistickém stylu (v rusko-českém srovnávacím plánu)*. UP Olomouc 2008, 398 s. ISBN 978-80-244-1933-6
- GREPL, M.: K podstatě modálnosti. In: *Otázky slovanské syntaxe III*. UJEP: Brno 1973, s. 23–28.
- GREPL, M. et al.: *Příruční mluvnice češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny: Praha 1996, 799 s. ISBN 80-7106-134-4
- GREPL, M., KARLÍK, P.: *Skladba češtiny*. Votobia: Olomouc 1998, 503 s. ISBN 80-7198-281-4
- HARVÁNEK, J. a kol.: *Teorie práva*. Aleš Čeněk: Plzeň 2008, 501 s. ISBN 978-80-7380-104-5
- HAUSER, P.: *Nauka o slovní zásobě*. SPN: Praha 1980, 195 s.
- HAVRÁNEK, B. et al.: *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy 1*. SPN: Praha 1961, 532 s.
- HAVRÁNEK, B., JEDLIČKA, A.: *Česká mluvnice*. SPN: Praha 1988, 568 s.
- HIRSCHOVÁ, M.: *Úvod do teorie textu*. FF UP Olomouc 1989, 83 s.
- HLADIŠ, F.: K charakteristice profesní a slangové mluvy v právnické komunikaci. In: *Acta Universita Palackiana Olomucensis. Facultas Iuridica 2-2000*, s. 83–86.
- JEDLIČKA, A.: *Základy české stylistiky*. SPN: Praha 1970, 226 s.
- KNAPP, V. et al.: *Právo a informace*. Praha: Academia, 1988, 289 s.
- KNAPP, V.: *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1

- KNAPP, V., GERLOCH, A.: *Logika v právním myšlení*. Eurolex Bohemia: Praha 2002, 230 s. ISBN 80-86432-02-05
- KOPECKIJ, L. V.: *Posobije po leksikologiji ruskogo jazyka*. SPN: Praha 1967, 224 s.
- KOŘENSKÝ, J.: Právní jazyk, právní komunikace a interpretace. *Stát a právo*, 1989, č. 27, s. 33–41.
- KOŘENSKÝ, J.: Tvorba právních předpisů a komunikativní problémy jejich uplatňování. *Slovo a slovesnost*, 1995, č. 4, s. 267–275.
- KOŘENSKÝ, J.: Jazyk právní komunikace. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia 1997, s. 84–91. ISBN 80-200-0617-6
- KRAUS, J.: Jazyk a styl ve společenské interakci. *Slovo a slovesnost*, 1975, č. 36, s. 257–265.
- KROBOTOVÁ, M.: *Úvod do české stylistiky*. UP Olomouc: 2001, 126 s. ISBN 80-244-0315-3
- KŘÍŽKOVÁ, H.: Systém modálních sloves, adverbíí a adjektiv v ruštině. In: *Slavica Slovana*, 1974, č. 1, s. 3–15.
- KUBÍK, M.: *Синтаксис русского языка*. SPN: Praha 1974, 208 s.
- KUBÍK, M.: *Русский синтаксис в сопоставлении с чешским*. SPN: Praha 1983, 288 s.
- KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P.: *Teorie práva*. Praha: Linde: Praha 2007, 335 s. ISBN 978-80-7201-637-2
- Legislativní pravidla vlády v platném znění*. URL: <http://www.vlada.cz/assets/cs/rvk/lrv/Pravidla/legislativn__pravidla_vl_dy.pdf> [cit. 15. 1. 2009]
- LOTKO, E.: *Slovník lingvistických termínů pro filology*. UP Olomouc 2003, 128 s. ISBN 80-244-0720-5
- MAN, O.: Jazykové šablony v odborném stylu. In: *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 4–5. Slavica Pragensia XI, 1969, s. 103–111.
- MINÁŘOVÁ, E.: *Základy stylistiky češtiny*. Pdf MU: Brno 1996, 82 s. ISBN 80-210-1436-9
- McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. Hana Loupová. Portál: Praha 2007, 447 s. ISBN 978-880-7367-338-3
- MRÁZEK, R.: Каковы специфические способы выражения модальности в славянских языках. In: *Сборник ответов на вопросы по языкознанию (к IV международному съезду славистов)*. АН СССР: Москва 1958, s. 134–136.
- PÍŠA, J.: Základní struktury pojmenování v ruské chemicko-technologické terminologii. *Československá rusistika*, 1967, č. 3, s. 167–171.
- POLANSKÝ, M.: Terminologizace, determinologizace a reterminologizace. *Ruština v teorii a praxi*, 1978, č. 1, s. 17–20.
- POŠTOLKOVÁ, B.: *O české terminologii*. Academia: Praha 1983, 252 s.
- RUDINCOVÁ, B.: *Typy pojmenování v současné ruštině (zejména v podnikatelské oblasti)*. Ostravská univerzita: Ostrava 2001, 210 s. ISBN 80-7042-856-5
- SLABIHOUDKOVÁ, E.: Терминологические словосочетания с впециальной лексике подъязыка химии. *Ruština v teorii a praxi*, 1978, č. 2, s. 12–16.
- STRAKOVÁ, V.: *Referujeme rusky: příručka ruského odborného vyjadřování*. Academia: Praha 1989, 252 s. ISBN 80-2000-119-0
- SVOBODA, K.: K podstatě věty zejména z hlediska modálnosti. *Slovo a slovesnost*, 1966, č. 27, s. 97–103.
- ŠAUR, V.: *Pravidla českého pravopisu s výkladem mluvnice*. Ottovo nakladatelství: Praha 2004, 445 s. ISBN 80-7181-133-5
- ŠÍN, Z.: *Tvorba práva a její pravidla*. UP Olomouc 2000, 236 s. ISBN 80-244-0191-6
- ŠÍN, Z.: *Tvorba práva: pravidla, metodika, technika*. C. H. Beck: Praha 2003, 190 s. ISBN 80-7179-832-0
- ŠMILAUER, V.: *Novočeská skladba*. Nakladatel Ing. Mikula: Praha 1947, 574 s.
- ŠTĚPÁN, J.: *Logika a právo*. C. H. Beck: Praha 2001, 128 s. ISBN 80-7179-872-X
- TOMÁŠEK, M.: *Překlad v právní praxi*. Linde: Praha 2003, 143 s. ISBN 80-7201-427-7
- TRÁVNÍČEK, F.: *O jazykovém slohu*. SPN: Praha, 1953, 69 s.

- VEVERKA, V. a kol: *Základy teorie práva a právní filozofie*. Kodex: Praha 1996, 319 s.
ISBN 80-85963-06-X
- WIENER, N.: *Kybernetika a společnost*. Přeložil Karel Berka. Nakladatelství Československé akademie věd: Praha 1963, 216 s.
- WEINBERGER, O., ZICH, O.: *Logika. Učebnice pro právníky*. SPN: Praha 1964, 269 s.
- ZIMEK, R.: *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou*. SPN: Praha 1963, 166 s.
- ZIMEK, R.: Функционально-структурное описание присвяточных элементов (в русском языке). In: *Sborník slavistických prací jazykovědných a literárněvědných*. SPN: Praha 1973, s. 109–122.
- ŽAŽA, S.: Přehled dosavadního bádání o modalitě slovanské věty. In: *Otázky slovanské syntaxe III*. UJEP: Brno 1973, s 15–21.
- ŽAŽA, S.: *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. FF MU: Brno 1999, 122 s.
ISBN 80-210-2058-X

- RU БЕЛОКОНЬ, Н. В.: *Лингвистически ошибки в нормативно-правовых документах*.
URL: <<http://law.edu.ru/doc/document.asp?doc.ID=1120608>> [cit. 29. 10. 2008]
- ВАЛГИНА, Н. С.: *Активные процессы в современном русском языке: Учебное пособие*.
Москва: Логос, 2001, 302 s. ISBN 5-94010-092-9
- ВОПЛЕНКО, Н. Н., ДАВЫДОВА, М. Л.: *Правовые дефиниции в современном Российском законодательстве*, s. 64–71. URL: <[http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99990195_West_pravo_2001_1\(3\)/8.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99990195_West_pravo_2001_1(3)/8.pdf)> [cit. 7. 3. 2009]
- ГОЛЕВ, Н. Д.: О специфике языка права в системе общенародного русского языка и её юридического функционирования. In: *Юрислингвистика-5: Юридические аспекты языка и лингвистические аспекты права*. Под ред. Н. Д. Голева. Барнаул: Издательство Алтайского университета 2004, s. 41–59. ISBN 5-7904-0340-9
- ГОЛУБ, И. Б.: *Русский язык и культура речи*. Логос: Москва 2004, 430 s.
ISBN 5-94010-023-6
- Грамматика современного русского литературного языка*. Под ред. Н. Ю. Шведовой.
Наука: Москва 1970, 767 s.
- ДАНИЛЕНКО, В. П., СКВОРЦОВ, Л. И.: Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии. *Вопросы языкознания*, 1981, №1, s. 7–17.
- ЗАКАБЛУКОВСКИЙ, Е. В.: *Юридическая техника и язык права (на примере правовых актов органов государственной власти Нижегородской области)*.
Нижний Новгород: Волго-вятская академия государственной службы, Факультет переподготовки, Кафедра конституционного и муниципального права, 2003.
URL: <<http://www.bestreferat.ru/referat-57443.html>> [cit. 14. 3. 2009]
- Закон Российской Федерации от 24.07.98 N 126-ФЗ О языках народов Российской Федерации*. URL: <http://www.gramota.ru/spravka/docs/16_7> [cit. 15. 1. 2009]
- ЗЕМСКАЯ, Е. А.: *Словообразование как деятельность*. Москва: КомКнига 2005, 220 s.
ISBN 5-48400-259-1
- ИСАКОВ, В. Б.: Язык права. In: *Юрислингвистика-2: Русский язык в его естественном и юридическом бытии*. Под ред. Н.Д.Голева. Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2000, с. 64–80. URL: <<http://lexis-asu.narod.ru/other-works/index.htm>> [cit. 19. 10. 2008]
- КОРНЕЕВА, А. Ю.: Об активных процессах в русской экономической терминологии новейшего периода. In: *Е. Ф. Карений и современное языкознание в 2 частях*. Часть 1. Гродно 2003.
- КУЛЕБЯКИН, В. С., КЛИМОВИЦКИЙ, Я. А.: Работы по построению научно-технической терминологии в СССР и Советская терминологическая школа. In: *Лингвистические проблемы технической терминологии*. Наука: Москва 1970.

- КУЛИКОВА, И., САЛМИНА, Д.: *Введение в металингвистику*. САГА: Санкт-Петербург 2002, 351 с. ISBN 5-901609-06-9
- ЛЕКАНТ, П. А.: *Современный русский язык*. Дрофа: Москва 2002, 549 с. ISBN 5-7107-6144-3
- ЛОТТЕ, Д. С.: *Основы построения научно-технической терминологии*. Издательство АН СССР: Москва 1961, 153 с.
- Методические рекомендации по юридико-техническому оформлению законопроектов*. URL: <<http://www.consultant.ru/law/review/lawmaking/rekomend/>> [cit. 11. 7. 2009]
- МИЛОСЛАВСКАЯ, Д. И.: Типовые трудности семантической интерпретации юридического текста. In: *Юрислингвистика-2: Русский язык в его естественном и юридическом бытии*. Под ред. Н. Д. Голева. Издательство Алтайского университета: Барнаул 2000, с. 103–116. URL: <<http://lexis-asu.narod.ru/other-works/index.htm>> [cit. 5. 4. 2009]
- МОРОЗОВА, Л. А.: *Теория государства и права. Учебник*. Юрист: Москва 2002, 414 с. ISBN 5-7975-0538-X
- МУЩЕНИНА, М. М.: О правовой лингвистике в Германии и Австрии. In: *Юрислингвистика-5: Юридические аспекты языка и языковые аспекты права*. Под ред. Н. Д. Голева. Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2000, с. 19–20.
- МУЩЕНИНА, М. М.: Об особенностях юридических текстов и юридических дефиниций. In: *Юрислингвистика-7: Язык как феномен правовой коммуникации*. Под ред. Н. Д. Голева. Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2005, с. 127–133.
- НОВИКОВ, Л. А. и др.: *Современный русский язык*. Лань: Санкт-Петербург 1999, 855 с. ISBN 5-8114-0128-0
- РЕФОРМАТСКИЙ, А. А.: Что такое термин и терминология. In: *Вопросы терминологии*. Издательство АН СССР: Москва 1961, с. 46–54.
- РОЗЕНТАЛЬ, Д. Е.: *Современный русский язык. Для философских специальностей вузов*. Высшая школа: Москва 1987, 479 с.
- РОЗЕНТАЛЬ, Д. Е., ТЕЛЕНКОВА, М. А.: *Словарь-справочник лингвистических терминов*. Астрель: Москва 2001, 623 с. ISBN 5-271-01254-9
- РОЗЕНТАЛЬ, Д. Э.: *Справочник по русскому языку. Практическая стилистика. «ОНИКС 21 век»*. Мир и образование: Москва 2001, 308 с. ISBN 5-329-00322-9
- Русская грамматика. Том 1*. Наука: Москва 1980, 783 с.
- САВИЦКИЙ, В. М.: *Язык процессуального закона. Вопросы терминологии*. Наука: Москва 1987, 288с.
- САНДЕВУАР, П.: *Введение в право*. URL: <<http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/16269/>> [cit. 14. 1. 2009]
- Современный официально-деловой стиль*. URL: <<http://www.gramma.ru/RUS/?id=8.2>> [cit. 14. 1. 2009]
- Стиль и язык закона*. URL: <<http://www.referama.ru/txt.php?str=1&srch=&ch=15388>> [cit. 10. 7. 2009]
- ТАРАСОВА, Т. И.: Современные тенденции в изучении языка права. *Язык, сознание, коммуникация*, 2002, № 22, с. 98–107. ISBN 5-317-00550-7 URL: <<http://www.Philol.msu.ru/~slavphil/books/>> [cit. 2. 11. 2008]
- УШАКОВ, А. А.: Великая Октябрьская Социалистическая Революция и борьба за советскую языковую законодательную культуру (исторические заметки). In: *Правоведение*, 1968, № 1, с. 33-39. URL: <<http://law.edu.ru/magazine/article.asp?magID=5&magNum=1&magYear=1968&articleID=1132490>> [cit. 17. 12. 2008]
- УШАКОВ, А. А.: Право, язык, кибернетика. In: *Правоведение*, 1991, № 2, с. 35–41. URL: <<http://law.edu.ru/magazine/article.asp?magID=5&magNum=2&magYear=1991&articleID=156494>> [cit. 17. 12. 2008]
- Федеральный закон Российской Федерации от 1 июня 2005 г. N 53-ФЗ О государственном языке Российской Федерации*. URL: <<http://www.rg.ru/2005/06/07/yazyk-dok.html>> [cit. 15. 1. 2009]

- ФОМИНА, Л. Ю.: Нормативная правовая терминология: Современное состояние и вопросы унификации. In: *Юрислингвистика-8: Русский язык и современное российское право: межвузовский сборник научных трудов*. Под ред. Н. Д. Голева. Кемерово-Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2007, s. 116–123.
- ФОМИНА, М. И.: *Современный русский язык. Лексикология*. Высшая школа: Москва 2001, s. 116–123. ISBN 5-06-003794-0
- Функциональные стили русского литературного языка*.
URL: <http://www.shpora07.narod.ru/stil/f_stil.htm> [cit. 25. 3. 2009]
- ХВОРОСТОВ, А. Ю.: Юридический язык и язык юриста. In: *Юрислингвистика-8: Русский язык и современное российское право: межвузовский сборник научных трудов*. Под ред. Н. Д. Голева. Кемерово-Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2007, s. 114–116.
- ХИЖНЯК, С. П.: Правовая терминология и проблемы её упорядочения. *Правоведение*, 1990, № 6, s. 67–71.
- ШЕПЕЛЕВ, А. Н.: *Вопросу о языке права как самостоятельном функциональном стиле*.
URL: <<http://tsu.tmb.ru/nu/nauka/index.php?module=kon&func=viewpage&pageid=98>> [cit. 23. 9. 2008]
- ШМЕЛЕВ, Д. Н.: *Современный русский язык. Лексика*. УРСС: Москва 2004, 335 s. ISBN 5-354-00990-1
- ШУГРИНА, Е. С.: *Техника юридического письма*. URL: <http://nadzor.pk.ru/comments/show_article.php?id=161> [cit. 28. 1. 2009]
- Язык права*. URL: <<http://yurotdel.com/spravka/yazyk-prava.html>> [cit. 14. 1. 2009]

EN CRYSTAL, D., DAVY, D.: *Investigating English Style*. Longman: London 1969, 264 s.

Ukázky právních textů

- CZ JANELKA, I.: *Minimum k soudu. Od doktora Jahelky do každé kapsy, do každé kabelky*. Olympia: Praha 1997, 71 s. ISBN 80-7033-461-4
- Zákon č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích a o změnách některých zákonů (zákon o silničním provozu), v platném znění*. URL: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/silnicni-provoz/>> [cit. 10. 1. 2009]
- RU *Записки адвоката. Дело о похищении вице-президента «Лукойла» Кукуры С. Т.*
URL: <http://kraft.advoc.biz/ig/sud_speech_1.htm> [cit. 28. 10. 2008]
- ИВАНОВ, Р. Л.: Некоторые вопросы юридической ответственности. In: *Вестник Омского университета*, 1998, ч. 1, s. 94–97. URL: <<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1114800>> [cit. 14. 7. 2009]
- Комментарий к Трудовому кодексу Российской Федерации. Москва: Проспект 2008, 928 s. ISBN 978-5-392-00286-3. URL: <<http://www.alleng.ru/d/jur/juro99.htm>> [cit. 26. 7. 2009]
- Конституция Союза Советских Социалистических Республик от 7 октября 1977 г.
URL: <<http://tarasei.narod.ru/konst1977.htm>> [cit. 2. 11. 2008]
- ПЧЕЛИНЦЕВА, Л. М.: *Семейное право России: Учебник для вузов*. Норма: Москва 2004, 688 s. ISBN 5-89123-768-7 [cit. 26. 7. 2009] URL: <<http://www.alleng.ru/d/jur/jur128.htm>>
- Рамблер – право*. URL: <<http://web.archive.org/web/20060210203730/law.rambler.ru/schemes/norubs/38525/index.html>> [cit. 18. 10. 2008]
- Решение суда № 2М-33-55/06 от 22.05.2006 года*. URL: <<http://www.gorsud.msk.ru/decisions/decision12.htm>> [cit. 23. 1. 2009]

Tvoje pravo online. URL: <<http://tvoyopravo.narod.ru/vopros-otvet/labour/vacation.html>>
[cit. 23. 1. 2009]
Сводъ Законовъ Россійской Имперіи. Том I. URL: <<http://civil.consultant.ru/reprint/books/184/12.html#img13>> [cit. 18. 1. 2009]
Юридический студенческий слэнг. URL: <<http://slait.livejournal.com/289340.html>>,
<<http://forum.garant.ru/read.php?2,544683>> [cit. 20. 11. 2008]
Юридический юмор. URL: <http://community.livejournal.com/law_fun> [cit. 4. 2. 2009]

Seznam excerpovaných pramenů

- RU Гражданский кодекс Российской Федерации N 51-ФЗ
Воздушный кодекс Российской Федерации N 60-ФЗ
Уголовный кодекс Российской Федерации N 63-ФЗ
Трудовой кодекс Российской Федерации N 197-ФЗ
Семейный кодекс Российской Федерации N 223-ФЗ
Закон Российской Федерации «О защите прав потребителей» N 2300-1
Федеральный закон «О рекламе» N 38-ФЗ
Федеральный закон «О рынке ценных бумаг» N 39-ФЗ
- CZ Zákon č.65/1965 Sb.,zákoník práce
Zákon č.140/1961 Sb.,trestní zákon
Zákon č. 94/1963, zákon o rodině
Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
Zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele
Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy
Zákon č. 49/1997 Sb., o civilním letectví
Zákon č. 591/1992 Sb., o cenných papírech

Seznam zkratek

- RU VK РФ – Воздушный кодекс Российской Федерации
ГК РФ – Гражданский кодекс Российской Федерации
ЗОЗПП РФ – Закон О защите прав потребителей Российской Федерации
ЗОР РФ – Закон О рекламе Российской Федерации
ЗОРЦБ РФ – Закон О рынке ценных бумаг Российской Федерации
СК РФ – Семейный кодекс Российской Федерации
ТК РФ – Трудовой кодекс Российской Федерации
УК РФ – Уголовный кодекс Российской Федерации
- CZ OZ ČR – Občanský zákoník ČR
TZ ČR – Trestní zákon ČR
ZOCP ČR – Zákon o cenných papírech ČR
ZOCL ČR – Zákon o civilním letectví ČR
ZOOS ČR – Zákon o ochraně spotřebitele ČR
ZORR ČR – Zákon o regulaci reklamy ČR
ZOR ČR – Zákon o rodině ČR
ZP ČR – Zákoník práce ČR

